

Biblioteca Națională a Republicii Moldova

**OMAGIU „STRĂJERILOR”
PATRIMONIULUI DOCUMENTAR
AL BNRM**

Chișinău, 2017

CZU 027.54(478-25)(091)

O-52

Director general: Elena Pintilei

Alcătuitor: Veronica Cosovan

Redactori: Elena Turuta, Tatiana Bahmuteanu, Cornelia Hîncu

Coperta: Vladimir Kravcenko

Procesare computerizată: Diana Odobescu

Descrierea CIP a Camerei Naționale a Cărții

Omagiu „Străjerilor” patrimoniului documentar al BNRM / Bibl. Naț. a Rep. Moldova ; alcăt.: Veronica Cosovan ; dir. gen.: Elena Pintilei. – Chișinău : BNRM, 2017. – 248 p. : fot., tab.

Bibliogr.: p. 204-219. – 50 ex.

ISBN 978-9975-3096-4-6.

027.54(478-25)(091)

O-52

O CARTE DE MEMORIA MEMORIEI NAȚIONALE

Rostul, misiunea principală a Bibliotecii Naționale a unei țări este conservarea și salvagardarea memoriei naționale cuprinsă în documentele scrise, imprimate, iar actualmente – și digitale. Orientarea aceasta a fost una distinctă și categorică din chiar începutul începuturilor acestui tip de instituție bibliotecară, început marcat de abordarea ei ca unul din atributele fundamentale ale statalității. Determinantul principal reieșitor din această misiune unică a fost, și rămâne, depozitul legal, instituit prin decretul conducătorului statului, cum a fost, de exemplu, decretul regelui Francisc I al Franței (1515 - 1547). În alte țări, cu mult înaintea francezilor, acumularea documentelor scrise ale țării într-un singur loc, în bibliotecă (numită pe atunci fie Casa cu scrisuri, ca la Giza (Egipt) la sfârșitul sec. IV - încep. sec. III î.e.n., fie Farmacie pentru suflet, ca la Teba, cu aproape un mileniu mai târziu), se făcea în virtutea misiunii coordonatoare a statului, biblioteca fiind unul din instrumentele principale folosite în acest scop. Un exemplu revelator în acest sens a fost Biblioteca Statului Hitit, înființată în mileniul III înaintea erei noastre, instituție care era centrul motrice al uimitoarei civilizații hitite, încât tot ce se făcea în țara aceea, pornea dintr-o carte din biblioteca devenită creierul, memoria colectivă a poporului hitit. Și anume nivelul profesional deosebit de organizare și comunicare a colecțiilor Bibliotecii de la Hattusase a făcut posibilă, după descoperirea bibliotecii de către arheologi, cunoașterea în cele mai mici detalii a istoriei vieții politice, economice, culturale, militare a Imperiului Hitit. Prin, și datorită Bibliotecii, memoria neamului hitit s-a păstrat prin milenii și secole, ajungând până la noi. Multe informații ni le oferă chiar rămășițele catalogului bibliotecii. În această ordine de idei, nu pot să nu menționez aici o experiență revelatoare a noastră prin care am trecut în perioada creării Registrului Programului Național „Memoria Moldovei”. Numai de la parcurgerea cu ochiul a titlurilor de cărți și documente incluse în Registru, te alegi cu o sumă importantă de informații-cheie relative la istoria Basarabiei și contextul în care aceasta s-a desfășurat.

După modul în care a știut să conștientizeze și să îndeplinească acest rol salvagardator, se poate judeca despre calitatea prestației unei astfel de instituții. Pornind de la această ipoteză, dna Veronica Cosovan a conceput această carte despre istoria și actualitatea serviciului Carte veche și rară al BNRM, care este, alături de alte câteva structuri legate de moștenirea culturală scrisă sau intangibilă, unul din punctele de reper în îndeplinirea de către instituția noastră a funcției și a misiunii patrimoniale. Ceea ce se face remarcat întâi de toate în acest proiect editorial, este conștiința continuității, aceasta trecând ca un fir roșu prin corpusul lucrării. Alcătuitoarea se exprimă în numele specialiștilor din toate generațiile care au slujit, de-a lungul anilor, cauza funcției memoriale a

---

instituției. Ea configurează trei „piste” de transmitere a ștafetei în acest sector prioritar: la nivelul directorilor BNRM, la nivelul șefilor serviciului Carte veche și rară și la acel al membrilor echipei de bibliologi a serviciului. A te vedea pe tine însuși ca pe o verigă a unui lanț ontologic e o virtute aleasă pentru un salariat al unei Biblioteci Naționale, or, acesta e modelul unic al conservării și prelungirii (comunicării) memoriei colective. Pot fi evidențiate aici două continuități: continuitatea neamului reflectată în documentele ce constituie memoria națională, și continuitatea echipei serviciului, care își asumă salvagardarea și comunicarea către urmași a primei continuități. Așadar, acest volum e o carte ce vizează memoria memoriei naționale. Iar alcătuitoarea volumului ni se dezvăluie astfel ca o figură exponențială, reprezentativă.

Dna Cosovan încearcă (și îi reușește în mare măsură) să configureze diacronia evoluției funcției memoriale a BNRM, a constituirii și dezvoltării colecțiilor ce reprezintă moștenirea națională culturală scrisă, a etapelor de valorificare a acestei moșteniri. Sunt identificate sursele de creștere a colecțiilor speciale de-a lungul timpului, cele mai importante loturi intrate. Împreună cu sursele de completare care, în mod firesc, nu au fost nominalizate toate (licitațiile de cărți vechi și rare de până la 1989 la care BNRM a participat întotdeauna, având privilegiul regulamentare, donațiile din partea unor mari biblioteci, muzee și personalități istorice; filantropii instituției; filiera schimbului de cărți de patrimoniu; schimbul internațional de versiuni digitale ale cărților vechi și rare ș.a.), ele au avut, și au, o contribuție decisivă la acumularea permanentă în colecțiile rare ale instituției a valorilor moștenirii culturale, la apropierea de obiectivul strategic de constituire a unei colecții patrimoniale cât mai deplină, cât mai aproape de exhaustivitate.

Conservarea și salvagardarea comorilor adunate a fost mereu în centrul atenției specialiștilor bibliologi, ajungându-se, pas cu pas, la crearea unui Centru Național de Conservare și Restaurare a cărților vechi și rare, de ale cărui servicii să beneficieze toate bibliotecile, muzeele și arhivele care dețin cărți de patrimoniu și participă la Programul Național „Memoria Moldovei”. Acesta din urmă constituie, sub aspect teoretic și practic, unul din punctele de vârf ale acestei activități. Anume datorită acestui Program au fost posibile acțiunile și lucrările de ținută europeană ale BNRM, de la cele trei volume ale Catalogului Național „Cartea Moldovei”, care reflectă colecțiile patrimoniale ale instituțiilor participante la Programul Național, la edificarea și lansarea Bibliotecii Naționale Digitale „Moldavica”, proiect în al cărui cadru urmează să fie trecute pe suport digital toate cărțile și documentele incluse în Registrul „Memoria Moldovei”.

Valorificarea moștenirii culturale scrise constituie o a treia fațetă strategică a activității serviciului Carte veche și rară al BNRM, în întregime și a tuturor partenerilor BNRM în cadrul Programului „Memoria Moldovei”. Câteva din activitățile ce se circumscriu acestui obiectiv le-aș menționa în mod special: Simpozionul Științific anual „Valori Bibliofile”, cu participare internațională;

publicarea unor volume și CD-uri de popularizare a comorilor BNRM, rubricile speciale ale revistei științifice *Magazin bibliologic* și, în mod cu totul deosebit, participarea la proiectul continental TEL (Biblioteca Digitală Europeană). În cadrul TEL, toate cărțile și documentele digitalizate de BNRM intră în circuit european, fiind accesibile utilizatorilor Bibliotecilor Naționale din 50 de țări. De asemenea, în același cadru, BNRM participă la expoziții virtuale paneuropene pe anumite teme și subiecte, prezentând exponatele digitale realizate de specialiștii instituției.

În sfârșit, ajungând la tema valorificării științifice a colecțiilor de patrimoniu, țin să scot aici pe tapet, încă o dată, problema paradigmei bibliologice. După cum am arătat într-un studiu științific publicat la noi și în România, globalizarea a condus la marginalizarea paradigmei bibliologice pe care s-a întemeiat știința bibliologică. În condițiile în care o paradigmă nouă încă nu a fost constituită și legitimată, domeniul nostru traversează un moment de criză. Unul din scenariile posibile de depășire a situației, ar fi edificarea unei paradigme biblioteconomice naționale, adaptată la contextul biblioteconomic mondial și renașterea paradigmei bibliologice. Fără aceasta din urmă, o dezvoltare progresivă a sectorului de conservare, salvagardare și valorificare a moștenirii culturale scrise și imprimate este improbabilă. Renașterea paradigmei bibliologice necesită mult mai puține eforturi și resurse decât edificarea paradigmei biblioteconomice postmoderne. Asta pentru că și la BNRM, și la celelalte instituții partenere există cercetători cu titluri științifice, există baza metodologică, în special asigurarea lingvistică, creată de mai multe generații de mari bibliologi români și s-au întreprins deja acțiuni efective și eficiente de modernizare a acestui sector, de reșezare a lui pe tehnologiile digitale. De asemenea, s-a format deja o pleiadă de bibliologi tineri, pregătiți să asigure continuitatea și dezvoltarea în acest sector. Unul din ei este alcătuitoarea acestui volum, noul șef al serviciului Carte veche și rară al BNRM, Veronica Cosovan.

Fie ca această carte de memoria memoriei naționale să-i însuflețească și să-i inspire pe toți la fapte bibliologice concepute și produse, la căldura și lumina transmisă din generație în generație prin valorile moștenirii culturale și la altitudinea cerințelor umanității digitale.

Alexe Rău, *doctor în filosofie,*
director general al BNRM, 27 martie 2015

SCURT ISTORIC

Ideea fondării serviciului Carte veche și rară al BNRM a apărut la sfârșitul anului 1968, la inițiativa directorului de atunci, Petru Ganenco. Și, pentru a nu se înțelege că până la acel an Biblioteca Națională n-a avut în fondurile ei carte de patrimoniu, voi face o spicuire retrospectivă a datelor istorice, culese din materialele de arhivă cu referire și publicate, chiar de reputații directori ai instituției precum A. Chirtoacă și P. Ganenco. De un real folos au fost și primele dări de seamă ale serviciului din acea perioadă, bogate în date factologice cu privire la constituirea și formarea fondului de Carte veche și rară al BNRM.

Biblioteca Națională își are începuturile din anul 1832, când la Chișinău este înființată prima bibliotecă publică – Biblioteca Gubernială, după modelul bibliotecii publice din Odesa, deschisă în anul 1830.

Constituirea fondurilor la acea vreme era un proces anevoios, uneori părând o muncă sisifică, cu o mulțime de impedimente în calea custozilor. Primii bibliotecari-epistați ai Bibliotecii Guberniale aveau să se confrunte cu acerba cenzură țaristă, însă datorită perseverențelor și puterii de convingere, au reușit să introducă în fondurile „primului focar de cultură” din Basarabia, literatura progresistă, atât de necesară societății.

În 1850, cel de-al 3-lea bibliotecar al Bibliotecii Guberniale din Chișinău, I. Tanski, a înaintat guvernului țarist un proiect care prevedea constituirea unui sector de carte în cadrul instituției, ce urma să se numească *Bessarabskij otdel*. Sectorul avea să fie completat cu literatura despre: istoria, geografia, statistica ținutului nostru. Ideea a fost respinsă, însă implementată mai târziu, când la cărmă itituției se afla în calitate de director Daria Harjevski. La inițiativa ei, biblioteca a emis o adresare către populație de a contribui la crearea sectorului de Carte veche și rară pe tema basarabeană. Adresarea a avut rezonanță în primul rând printre intelectualii orașului. Unul dintre primii care au dat curs apelului, a fost chiar primarul orașului, Carol Schmidt. El a donat sectorului un set de materiale topografice cu referire la hotarele orașului Chișinău. Au mai urmat și alții, datorită cărora fondul sectorului Besarabiana a fost completat, conform afirmațiilor profesorului I. Madan, cu peste o mie de rarități bibliofile – cărți, hărți, hrisoave și alte documente, datate cu începutul secolului al XVI-lea și până în secolul al XIX-lea, editate în renumite centre tipografice din țară și de peste hotare. Aici se

regăseau cărți confiscate de Serviciul Vamal la indicația Comitetului de cenzură, însă datorită intervenției principalului episcop – P. Manega, cărțile au ajuns să facă parte din fondurile bibliotecii: *Tableau de l'histoire moldave. A Jassy*, 1832; *Lettres sur Bosphore ou relation d'un voyage a Constantinopol en differentes parties de l'Orient pendant les anes 1816, 1817, 1818, 1819. Paris*, 1821. Sectorul conținea literatură artistică cu conținut istoric editată la Chișinău precum: Gherbanovschi, N. Cap-de-bou. Ch., 1872; literatură dogmatică: *Aninskij, A. Istoriâ armânskoj cerkvi. Ch.*, 1900 etc. În 1960 serviciul a fost redenumit în *Ținutul*, actualmente – *Moldavistica și Heraldica*.

În anul 1962, în cadrul serviciului Lectura publică, funcționa un sector de microfilme și cărți rare, structură de care beneficiau doar academicienii și cercetătorii științifici.

Fondul de carte străină, gestionat de serviciul Literaturile lumii, includea și edițiile antume ale clasicilor literaturii române, care aveau priză la cititori, mai cu seamă printre studenții din ultimii ani de studiu ai universităților din oraș.

Exista în bibliotecă și fondul secret de carte „Спец. Хранение” cu statut de arhivă, în care erau stocate cărțile, tematica și conținutul cărora nu corespundeau ideologiilor timpurilor. Pentru a consulta documentele din acest sector, era nevoie de permisiunea din partea organelor competente, în primul rând, din partea securității.

La sfârșitul anului 1968 la inițiativa dlui P. Ganenco, misiunea nobilă de studiere, cercetare și selectare a literaturii specifice profilului, de completare a noului serviciu din cadrul Bibliotecii Naționale, din fondurile de carte și publicații periodice ale Bibliotecii Naționale sus-menționate, i-a revenit dlui Anton Novac, primul șef al Serviciului, împreună cu dna Valentina Farmagiu – proaspătă angajată a Bibliotecii Naționale. În urma acestui proces au fost selectate 4800 de documente și în 1969 serviciul Carte veche și rară și-a deschis, oficial, larg ușile pentru cititorii Bibliotecii Naționale.

Printre cărțile selectate se regăseau și cele ce descindeau din fondul inițial de carte a Bibliotecii Guberniale, e vorba de cărțile cu profil istorico-balcanic, din biblioteca personală a colonelului I. Liprandi, care în secolul al XIX-lea deținea una din cele mai impunătoare biblioteci particulare din oraș. În primul rând a fost selectată literatura din serviciul *Ținutul*. Alte rarități bibliofile identificate în fondurile bibliotecii sunt și cărțile din biblioteca Gimnaziului Nr. 1 de băieți din Chișinău, recunoscute în baza ștampilei de formă ovală cu inscripția:

Fundamental'naâ biblioteka ori, e știut că biblioteca instituției date, era dispersată în două: fundamentală și de studiu; cărțile din bibliotecile parohiale ce funcționau pe lângă bisericile din teritoriu. Un astfel de exemplu este un număr al periodicului local *Kišinevskie Eparhial'nye Vedomosti* al anului 1894, cu o șampilă într-o interpretare neobișnuită, pe care se vede deslușit imaginea bisericii din Călărași, lăcașul în care era localizată biblioteca; cărți din bibliotecile personale a ilustrațiilor înaintași ai culturii române; colecția de hărți conturate de cartografi europeni precum: Mercator, Ortelius, Lazius ș.a.

Tot atunci au fost transferate în custodia serviciului și colecția de microfilme din BNRM, un număr de 337 de unități, care în perioada anilor 1962-1968 după, cum am menționat anterior, se aflau în gestiunea serviciului Lectura publică. Printre cele mai importante documente-microfilme se consideră: *Evangheliarul slavo-grecesc*, copiat la mănăstirea Neamț în 1429 de călugărul Gavriil Uric (originalul se păstrează la Biblioteca Oxford), lucrarea lui Miron Costin *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor*, scris în perioada anilor 1680-1691 în limba română. Actualmente cifra microfilmelor a atins cota de 2400 de unități.

În 1969 au fost alcătuite de către dl A. Novac primele acte de reglementare ale Serviciului: „Regulamentul de organizare și funcționare a serviciului”; „Regulamentul de securitate și integritate a colecțiilor” precum și alte acte ce asigură activitatea serviciului, care pe parcurs au fost modificate și actualizate conform cerințelor și exigențelor specifice.

O altă sursă de completare a colecțiilor serviciului au fost și expedițiile arheografice teritoriale. Colaboratoarele serviciului – Valentina Farmagiu și Nina Matei – le-a revenit o misiune importantă, și anume de identificare a documentelor vechi și rare, păstrate atât în bisericile ruinate de urgia vremilor, cât și în cerdacurile gospodarilor dintr-un șir de localități din raioanele: Ungheni, Florești, Fălești, Criuleni, Soroca, Rezina, Taraclia, Ocnița, Dondușeni, Slobozia, Telenești, Edineț, Strășeni, dar și din clopotnițele mănăstirilor Căpriană și Noul Neamț (Chițcani). N-au fost trecute cu vederea nici principalele orașe ale Moldovei: Chișinău, Bender, Tiraspol și Bălți. Rezultatul expedițiilor a fost suplینirea considerabilă a fondului de carte, îndeosebi, cu literatură slavonă veche, editate în cele mai renumite centre tipografice din arealul român și din imediata vecinătate, adevărate rarități bibliofile, importante pentru cultura națională, care au cunoscut o circulație intensă în Basarabia. Astfel, în rândul tipăriturilor ieșene se înscriu: *Apostolul* (1774), *Amfologhion* (1755), București – *Cazania* (1768), *Evanghelie* (1760), *Apostol* (1683), Buda – *Mineie* (1805), Dubăsari – *Ceasoslov* (1794),

Mănăstirea Neamț – *Anfologhion* (1825), *Evanghelie* (1821), Chișinău – *Liturghie* (1815), *Octoih mare* (1862), Moscova – *Evanghelie* (1858), Blaj, Sibiu, Kiev, Sankt-Petersburg, Râmnic, Lavra Kievleană și alte localități. În timpul expedițiilor au fost luate la evidență documentele din colecțiile personale ale oamenilor din localități. Notele olografe de pe marginea filelor cărților sus-menționate, confirmă legăturile cărturărești și schimbul de valori dintre Basarabia și Patria Mamă, dar și apartenența teritorială. Cercetătoarea Valentina Farmagiu a realizat studii ample despre preocupările, soarta și circulația vechilor cărți în teritoriu.

Potrivit directivelor expedițiilor arheografice, colaboratorii serviciului au luat la evidență bibliotecile personale în rândurile particularilor. Astfel, în satul Petrești din Drochia, preotul Armașu deținea o bibliotecă impunătoare de cca 30 de ediții, cele mai vechi fiind datate cu anul 1652: *Îndreptarea legii* tipărită la Târgoviște și *Ceasoslovul* tipărit la Dubăsari în 1794, de Mihail Strilbițchi. La Tiraspol a fost luat la evidență *Manualul de geografie* a lui Amfilohie Hotiniul, (care mai târziu a fost achiziționat de bibliotecă, precum și ediții bibliofile editate la Balta. Literatura liturgică din Catedrala Veche a Sfântului Sobor din Chișinău provenea din biblioteca mănăstirii Vărzărești. Conform rigorilor de atunci, în localitățile Moldovei au fost identificate și luate la evidență 300 de manuscrise, atât de cult religios, cât și laic. O mare parte din ele au ajuns în fondurile bibliotecii „Lenin” din Moscova, actuala Bibliotecă de Stat a Rusiei. Acest lucru a fost posibil datorită faptului că instituția respectivă era centru coordonator și metodic pentru bibliotecile unionale.

Expedițiile arheografice din Ucraina au dat rezultate nescontate. La Biblioteca Națională „M. Gorki” a Ucrainei a fost identificată cea de-a 3-a copie manuscrisului latin *Descrierea Moldovei*, a domnitorului Dimitrie Cantemir, realizată în 1760. Conform constatărilor academicianului și cercetătorului științific Andrei Eșanu, exemplarul s-a aflat în posesia atât a lui Liprandi, cât și în posesia personală a fiului primului guvernator basarabean, Alexandru Sturdza. Drept dovadă este semnătura olografă și ștampila de proprietate a posesorilor de pe pagina de titlu a cărții. Urmele colecției personale ale aceluiași Alexandru Sturdza au fost identificate și în fondurile bibliotecii universitare „I. Mecinikov” din Odesa. Semnul distinctiv al cărților din biblioteca familiei Sturdza este, atât ștampila ovală „Sturdzovskaâ bibliotecă”, cât și super ex-librisul auriu CH. SZ aplicat pe copertă, iar în unele cazuri – pe cotorul cărților. În urma acestor expediții, fondul de Carte veche și rară s-a îmbogățit cu operele autorilor europeni din Evul Mediu cu un număr de 203 ediții, care au fost reflectate în catalogul: *Cărți din biblioteca contelui Alexandru Sturdza*,

---

elaborat de V. Cosovan și Șt. Lupan în anul 2012.

Munca de organizare și funcționare a serviciului din 1974 și până în 1990, a fost dirijată de dna Parascovia Cojuhari. În anii '70 toată literatura păstrată în serviciu a fost divizată pe colecții tematice, criteriu păstrat până în prezent. Tot în acea perioadă au început să fie deserviți și cititorii. Dacă în 1971 frecvența era de 56, atunci în 1975 aceasta ajungea la 142, iar în 1982 înregistra 170, atunci după anul 2000, frecvența a crescut până la 1800 de utilizatori anual.

De-a lungul anilor s-a mărit și numărul documentelor depozitate în serviciul Carte veche și rară – până la 25000 de unități, sistematizate în următoarele colecții: Manuscrise (sec. XVII – înc. sec. XX); Cărți vechi românești cu caractere chirilice (1508-1862); Cărți vechi românești editate în tipografiile din țară și de peste hotare; Cărți vechi slavone cu caractere chirilice și civile (1581-1800); Cărți vechi în limbi străine, editate până la 1725; Cărți cu autografe, însemnări și dedicații ale unor personalități; Cărți cu ex-libris și super ex-libris; Cărți mamut și minuscule; Ediții antume și postume ale clasicilor literaturii universale; Cărți cu tiraj redus; Cărți cu prezentare poligrafică și artistică deosebită; Hărți; Materiale ilustrative (vederi din Basarabia); Publicații seriale (reviste, ziare, publicații continue). Cea mai veche carte a serviciului rămâne a fi: *Categoriile lui Aristotel*, comentată de Simplicius în limba greacă și editată la Veneția în 1551.

Varietatea tematică și dezvoltarea fondului o datorăm și bibliofililor locali: Pavel Balmuș, Aurel Marinciuc, Alexandru Magola, Vlad Chiriac, Iurie Colesnic, precum și unui șir de literați din țară și de peste hotare care și-au donat bibliotecile personale, evocând dorința de a fi păstrate în cadrul serviciului. Donațiile considerabile din partea bibliofililor, care mai târziu au devenit și prietenii serviciului de Carte veche și rarități bibliofile, au contribuit la îmbogățirea și diversificarea fondului. Gestul nobil a parvenit din dorința de a pune la dispoziția cititorilor de rând și a cercetătorilor științifici, bibliotecile personale, gest soldat cu crearea colecțiilor personale în cadrul serviciului precum: colecția personală „Clara și Pavel Balmuș”, „Ion și Victor Bârsan”, „A. Marinciuc”, „Iu. Kojevnicov”, „A. Crihan”, „Al. Șoltoianu”, „Al. Magola” etc.

Din 2007 se regăsesc în fondurile serviciului *Tezele de doctorat* și autoreferențele autorilor locali, susținute în Republica Moldova.

Cercetarea științifică a fondului a demarat în anii 1975-1976 când angajații serviciului au generat lucrul de valorificare, cercetare și identificare a cărților moldovenești, editate în secolele XVII-XIX pe teritoriul istoric al Republicii Moldova.

În scopul utilizării mai eficiente a informației valorificate și pentru a realiza cercetări științifice avansate, a fost pusă baza unei colaborări cu Biblioteca Științifică Centrală „Andrei Lupan” a Academiei de Științe a Moldovei, colaborare ce a dus la realizarea primei lucrări de anvergură, apărute în volume cu titlul: *Cartea Moldovei: catalog general*. Primele două fascicule ale lucrării au fost editate în perioada anilor 1990-1992, iar volumul trei în 2013. Volumele reflectă producția editorială din Moldova istorică, păstrate în principalele biblioteci, instituții arhivistice și muzeale din țară. Cercetând conținutul volumelor, poți urmări etapele de dezvoltare și răspândire a tiparului pe teritoriul Moldovei.

Din anul 2000, colaboratorii serviciului sunt antrenați într-o serie de proiecte inovatoare precum proiectul „Centrului Tehnic Național de Conservare și Restaurare a Documentelor”, susținut financiar de Fundația Soros Moldova „Automatizarea Bibliotecii Naționale” realizat în 2 etape.

Realizarea Centrului a fost posibilă datorită lansării în 1998 a Programului Național „Memoria Moldovei”, la inițiativa directorului BNRM, dlui Alexe Rău.

La prima etapă s-au pus bazele digitalizării patrimoniului documentar al Bibliotecii Naționale și retroconversia catalogului cumulativ „Cartea veche și rară”, pe când la etapa a doua a fost creată baza de date „Memoria Moldovei”, selecția și prezentarea documentelor patrimoniale pentru numerizare, documente ce fac obiectul primei Biblioteci Naționale Digitale din republică „Moldavica”, în baza Registrului Programului „Memoria Moldovei”. Aceste baze de date fac parte și din Catalogul Național Partajat SIBIMOL.

Începutul experienței în domeniul numerizării s-a soldat cu realizarea primei ediții din bibliotecă pe suport digital, *Cazanii*, care cuprinde varianta ediției cu titlul omonim din anul 1783, editată la București și care a fost lansată cu prilejul a 170 de ani ai BNRM (2002).

Schimbările galopante din societatea informațională n-au diminuat obiectivul primordial al serviciului – prezervarea și valorificarea patrimoniului documentar, ba dimpotrivă au contribuit la ieșirea spre un alt nivel, făcând accesibil patrimoniul cultural al BNRM din orice colț al lumii, datorită instrumentelor web de care dispune biblioteca.

Începând cu anul 1999 până în 2013, activitatea serviciului de valorificare a continuat, fiind ghidată de dna Tatiana Plăcintă.

În această ordine de idei, țin să subliniez faptul că serviciul, la etapa actuală, este implicat activ în promovarea patrimoniului cultural mobil prin participarea

---

la expoziții naționale și internaționale, organizate în colaborare cu instituțiile muzeale și arhivistice din țară și din străinătate, nivelul profesional al colaboratorilor fiind pe măsură, conform rigorilor timpului și schimbărilor din societate, datorită participării la diverse cursuri de ridicare a nivelului profesional, organizate de BNRM și de instituțiile ierarhic superioare. Au fost realizate un șir de lucrări: *Documente cartografice din colecțiile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova*: Calendar 2003. – Ch., 2002, *Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova: album. Tomul 1.* – Ch., 2007, *Catalog al colecției „Clara și Pavel Balmuș”.* – Ch., 2005, 2010 (2 ediții), *Cărți din biblioteca contelui Alexandru Sturza în colecțiile BNRM: catalog.* – Ch., 2012, *Cartea Moldovei sec. XVII – înc. sec. XX. Vol. 3.* – Ch., 2013.

Colaborările naționale și internaționale îndreptate spre promovarea valorilor culturale din patrimoniul documentar al BNRM, s-a soldat cu elaborări de cataloage precum: *Cărți bucureștene călătore.* București, 1992 – realizat în colaborare cu Muzeul de Istorie și Artă al municipiului București; *Mejdunarodnyj katalog russoj knigi: 1918-1926. Spb.,* 2009 și *Pamâtnye knijki gubernij i oblastej Rossijskoj Imperii. Spb.,* 2008 – este rodul muncii în comun cu Biblioteca Națională a Rusiei; *Acte basarabene tipărite în limba română* – reflectă colecția de acte oficiale publicate la Chișinău în secolul al XIX-lea în limba română, din patrimoniul Bibliotecii Naționale a RM și din fondurile Muzeului Național de Arheologie și Istorie a Moldovei.

De-a lungul anilor, diverse pleiade de colaboratori au activat în cadrul serviciului: Anton Novac, Valentina Farmagiu, Parascovia Cojuhari, Raisa Leancă, Nina Matei, Felicia Gâlcă, Galina Zavtur, Iulia Melnic, Tatiana Plăcintă, Veronica Cosovan, Ana Ceban, Olga Popa, Tatiana Kulinski, Ștefan Lupan, Tatiana Adochița, Irina Lungu, care, pe lângă atribuțiile și sarcinile strict profesionale, s-au implicat activ în realizarea studiilor, bazate și documentate temeinic fondului gestionat. Studiile realizate au fost publicate în presa de specialitate, atât locală, cât și internațională, dar și prezentate în cadrul simpozioanelor științifice naționale *Valori Bibliofile* și Ateneul de Cultură și Credință „Biserica Albă”, precum și în cadrul celor internaționale „500 de ani de la apariția primei cărți tipărite în România” (Galați), *Feodorovskie citeniâ* (Moscova) *Culture – Memory – Identities* (Varșovia) etc.

Culegerea de față este realizată la un an aniversar – 45 de ani de funcționare! Ideea a fost de a cumula articolele științifice, publicate de colaboratorii serviciului, dispersate în diverse publicații naționale ale timpului, comunicările din

cadrul simpoziunilor, participările la emisiuni Radio și TV, dar și bibliografia articolelor documentate în baza fondului serviciului. O atenție deosebită am acordat recenziilor privind activitatea profesională a colaboratorilor, care ridică cu mult importanța și rolul pe care l-a avut și-l are procesul de valorificare a patrimoniului documentar în viața culturală a BNRM, proces la care au contribuit enorm „Străjerii” patrimoniului documentar al Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova. Pe lângă cele cercetate, scrise și comunicate până în prezent, fondul de carte veche și rară nici pe departe nu este epuizat. Rămâne a fi un izvor nesecat, ce ascunde și alte date importante despre evoluția, dezvoltarea și impactul scrisului cărții, dar și a tiparului, asupra omenirii, producției de carte teritorială și europeană, bibliofilie etc.

Culegerea este adresată publicului interesat de aprofundarea cunoștințelor de cultură generală și celor interesați de dezvoltarea spiritului de cercetare. Materialele au fost divizate în 3 compartimente în care sunt oglindite aspectele istorice, biografice, bibliografice și activitatea științifică a serviciului și a colaboratorilor, prin imagini.

Compartimentul I. **Valorificarea**, cuprinde articolele colaboratorilor serviciului publicate în diferite ediții periodice, cu precădere articolele ce țin de istoria cărții, arta tiparului și a scrisului. Studiile au fost structurate conform criteriului cronologic.

Compartimentul II. **Bibliografia**, reflectă bibliografia lucrărilor, articolelor, comunicărilor colaboratorilor, însoțite de recenzii și referiri, dar și a articolelor documentate în baza fondului de Carte veche și rară a BNRM.

Compartimentul III. **Partea ilustrativă**, „ridică vâlul” de pe chipurile celor ce au stat și stau la straja patrimoniului documentar și familiarizează cu realizările profesionale colective și personale, cu formele și metodele de propagare a colecțiilor de carte.

Exprim gratitudinea mea doamnelor N. Matei, P. Cojuhari, V. Farmagiu și T. Plăcintă pentru rolul lor de cronicari și călăuză a evenimentelor-cheie ce au marcat activitatea serviciului, dar și pentru sfaturile și susținerea morală în demararea realizării culegerii de față.

*Veronica Cosovan,
șefa serviciului Carte veche și rară*

FONDURILE DE CARTE VECHЕ ȘI RARĂ A BIBLIOTECII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA

Biblioteca Națională a Republicii Moldova ocupă un loc de bază printre cele peste 1000 de biblioteci din republică, nu numai pentru că este prima bibliotecă organizată în Basarabia, dar și prin fondurile ei de carte. Considerăm că și în condițiile contemporane când mijloacele de informare în masă au o influență mare asupra opiniei publice, totuși biblioteca a fost, este și va fi un adevărat izvor al cunoștințelor.

Un loc aparte în istoria Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova îl ocupă serviciul Carte veche și rară, care numără în prezent circa 27 000 de exemplare de carte valoroasă.

Denumirea de „carte veche și rară” este convențională, deoarece găsim aici pe lângă cărți, manuscrise pe care putem să le numim „carte veche”, și documente mai contemporane. În *Dicționarul explicativ ilustrat al limbii române* se specifică noțiunile de *carte rară* și *carte veche*. Prin *carte rară* se subînțelege carte excepțională, neobișnuită, carte valoroasă, scumpă, deoarece ea nu se întâlnește foarte des, care este superioară ca valoare și merit. Noi, cititorii, savanții în special, ne bucurăm când cercetăm, găsim și folosim multe cărți bune, *rare*, cu un conținut științific necesar istoricilor contemporani. Fondul de carte rară al Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova are o istorie, își are rădăcinile în istoria literaturii române din secolele XIV-XV.

După 1453, când turcii au cucerit Constantinopolul, centrele de copiiști ale cărților bisericești s-au transferat în Moldova și în Țara Românească. În acele timpuri grele cărțile erau lucruri foarte scumpe și necesare. În 1528-1532, când Moldova a nimerit sub dictatul Imperiului Otoman, cartea bisericească se păstra, se ascundea în mănăstirile Moldovei.

Aici, în Moldova, a apărut forma, modul de scriere, copiere a cărților religioase care a intrat în istoria scrisului european ca „izvod moldovenesc”. Toate cărțile religioase, iar mai apoi cronicile lui Grigore Ureche, Miron Costin și Ion Neculce, se păstrau în biblioteci, în fonduri de carte rară. Mai târziu, când a început tipărirea cărților, în România de asemenea s-au păstrat cărțile în fonduri de carte rară.

După 1812, când Basarabia a fost ocupată de Rusia țaristă, cărțile laice în limba

română aproape au dispărut. Dar și acele cărți care le aveau intelectualii erau confiscate și concentrate în anumite depozite care mai apoi au fost numite fonduri de carte rară!

Regimul țarist urmărea și controla fiecare carte care era adusă din Europa, inclusiv din România. Toate aceste cărți, numite „cramolnice”, erau ținute în fondurile speciale ale jandarmeriei țariste.

În 1918-1940 literatura a avut o circulație liberă în Basarabia, datorită Unirii Basarabiei cu România, din 27 martie 1918. Însă, în anii 1940-1941 foarte multe cărți din Basarabia au fost „arestate” de către regimul comunist și concentrate în anumite fonduri de carte rară care erau închise pentru cititorul de rând.

Același lucru s-a întâmplat în RSSM după 1944. Toate bibliotecile RSSM au fost controlate și cărțile cu caracter antisovietic și anticomunist erau interzise în general. Se știe că în 1952-1953, la Mănăstirea Curchi, Orhei, au fost selectate și arse mai multe cărți ale istoricilor români. Cartea românească a fost arsă, precum fașciștii ardeau cărțile lui K. Marks, F. Enghels și V. Lenin în Germania.

În 1950-1953 din Basarabia au fost duse în Novosibirsk, Omsk și Tomsk trei vagoane de carte veche românească, care n-a fost adusă acasă nici până în prezent.

La Biblioteca Națională a Republicii Moldova a existat un „Fond special” de carte, pe care nu fiecare cititor avea dreptul să-l folosească.

Subsemnatul, prof. A. Moraru, m-am folosit de aceste cărți în 1965-1991, având permisul sau așa-numita „Forma Nr. 1” de la Secția Institutului de Istorie a Partidului.

Pe timpul RSSM au fost cazuri în care unii cititori ai literaturii vechi sau rare au fost judecați. Cărțile și documentele păstrate în fondurile serviciului Carte veche și rară conțin, în cele mai multe cazuri, istoria despre românii basarabeni.

În 1950, Vasile Vâlcu din „Partidul Libertății”, a fost condamnat la moarte pentru că păstra acasă și citea Almanahul ziarelor *Basarabia* și *Bucovina* din 1941, tipărit de Ministerul Propagandei din România. În acest *Almanah* ... erau incluse mai multe materiale, precum „Lupta pentru dezrobirea Basarabiei și Bucovinei”, „Germania, România și bolșevicii”, „Rosturile războiului împotriva rușilor”, „Apelul Mareșalului Antonescu către săteni” din 1941 în care conducătorul României spunea: „Nu uitați, de la mic la mare că sunteți ieșiți dintr-o brazdă stăpânită și păstrată prin sânge și în sânge. Împlețiți-vă și înfrățiți-vă cu această brazdă. Stați înfipti în ea și pregătiți-vă să muriți cântând pentru ea. Este

---

mai mult ca oricând porunca ceasului”*. Pentru aceste cărți Vasile Vâlcu a fost judecat la moarte. Numai după recursul judiciar, Prezidiumul Sovietului Suprem al URSS a înlocuit sentința la moarte prin 25 de ani de închisoare corecțională.

Noi, savanții istorici, ne bucurăm că avem posibilitatea de a citi, valorifica cărțile din fondurile serviciului Carte veche și rară. Din partea tuturor savanților istorici, cercetătorilor științifici, aducem sincere mulțumiri lucrătorilor din serviciul Carte veche și rară. Acest Serviciu joacă un rol foarte important în propagarea cărților și valorilor culturale. În sala de lectură sunt oferite toate condițiile necesare pentru desfășurarea procesului de lectură. De fiecare dată când facem comanda cărților necesare, bibliotecarii de serviciu (V. Cosovan și T. Kulinskaia), îndeplinesc comenzile cititorilor la timp, fără a târăgăna și tergiversa procesul de lucru.

În concluzie, vom sublinia – „cartea veche” nu înseamnă carte „îmbătrânită”. Cartea nu îmbătrânește niciodată. Cartea poate să ajungă în stare de uzură, degradare prin folosirea îndelungată sau prin trecerea timpului. Cartea, după formă, se învechește, dar nu se învechește după conținut. Colaboratorii serviciului Carte veche și rară sunt conștienți că, cartea veche este cartea care există și durează în timp și spațiu, care a apărut, a luat ființă, a fost editată cu mult timp în urmă, în alte vremuri. Cartea poate fi „veche”, dar actualitatea ei este incontestabilă.

Cartea veche și rară nu poate fi o piedică în dezvoltarea progresului științific și creativ. Cartea veche și rară este o comoară aurită, datorită conținutului ei, pe care ni-l redă nouă, cititorilor, savanților de astăzi.

Anton Moraru

dr. hab., prof. universitar

---

* Postică, Elena. Op. cit., p. 190-199.

Dedicație

Pentru sectia
religioasă a cartii
mărește în care
a un miori
Alexe Păun de

Leru-i ler !
Sceală creștine,
Paul Mihail ne vine
Cel cu chipul miruit
Și cu sufletul sfințit.

Flori aduceți din zăvei,
Că e pămîntean cu noi,
Basarabie,- ntilnește
Fiul care te iubește !

S-a născut la Cerneva
Unde-a-mblat cu Serceva.
La Hîrjauca-n mănăstire
Și-a dus zilele cepile

În Chișinău, la seminar
Arătatu-s-a cu har.
Era unul dintr-o mie
Cînd făcea teologie

Luminat de - nțelepciune
A pernit, preet- minune,
Europa celindînd
Pîn-la Muntele cel Sfînt

Acele cît s-a aflat
Documente-a cercetat:
Zapise, crenici bătrîne
Despre țările române.

Iar apoi, inters în țară,
A tet scris, cu slevă rară,
Opere neîntrecute -
Mai multe de patru sute:

- 2 -

Despre cartea noastră veche,
Care e fără pereche,
Despre sleva lui Neculce
Ce-i ca fagurul de dulce

Fapte de basarebeni -
Cărturari, sfinți și oșteni,
Și lui Ștefan Veleved
Censacrat-i-a un izved.

Sprijinind prin fapte - auguste
Șceala lui Dumitru Gusti,
Paul scris-a-n cițva ani
Cartea satului Nișcani.

Astăzi e la București
Domn al cărții românești
Dascăl de creștinătate
De iubire și dreptate.

Dalb la creștet, ca un zeu
El ne-aduce-n Chișinău
S-e sădească și să crească Simțirea
Simțirea cea rămănească

Sceală, deci, sceală creștine:
Paul Mihail ne vine
Cel cu chipul miruit
Și cu sufletul sfințit

A sa Basarabieară
A slăvit-o-n teată țara
Scriind cărți neîntrecute-
Mai multe de patru sute.

Dumnezeu să-i mai ajute !
Lerului ler! Leru-i pîn-la cer !

COMPARTIMENTUL I : VALORIFICAREA

Anton NOVAC
(1931 – 2001)

Absolvent al Institutului Pedagogic din Chișinău, Facultatea Istorico-Filologică. A activat în cadrul BNRM din anul 1960 în calitate de bibliograf, bibliograf superior. Din 1969 la inițiativa dlui P. Gannenco, a pus bazele serviciului Carte veche și rară. A organizat munca de valorificare, structura serviciului, sarcinile și atribuțiile.

DINCOLO DE VĂLUL TIMPULUI

E de mare fericire să studiezi „Poltava” lui A. S. Pușkin, fabulele bătrânului Králov, operele lui Dimitrie Cantemir, apărute de sub teascurile tiparului, pe când autorii erau în viață. Și iată, în fața noastră avem câteva volume ale lui N. A. Nekrasov. Îngălbenite de călătoria timpului, cu mai multe semne pe file, care tăinuiesc un șir de istorii, ele reprezintă un deosebit interes pentru cititori. E vorba, deci, de operele lui N. A. Nekrasov, aflate în fondurile cărților rare la Biblioteca Republicană de Stat „N. K. Krupskaja”.

În anul 1864, la Sankt-Petersburg, a apărut de sub tipar ediția a patra a operelor lui Nekrasov, intitulată: *Poezii*. Din cele trei volume ale acestei ediții, la biblioteca noastră îl avem numai pe al treilea. Acesta cuprinde un șir de poezii noi, scrise după 1861, care n-au intrat în edițiile precedente. Tendința democratică a operei lui N. A. Nekrasov, popularitatea ei în mijlocul maselor truditore nu era, se înțelege, pe placul guvernului țarist. De aceea în lupta contra poeziei scriitorului democrat se încadrau diferiți reprezentanți ai autocrației țariste, până la rangul de miniștri.

E foarte caracteristică scrisoarea guvernatorului din Harkov de la 8 ianuarie 1857, către Direcția principală a presei. Guvernatorul scria, că unele poezii, citite în fața publicului, mai ales în fața claselor de jos, trezesc ura acestora față de clasa de sus. Și drept exemplu aduce poezia *La scară* sau *Gânduri la scara principală*, cu care Nekrasov începe volumul al treilea al acestei ediții. Scrisă în 1858, această poezie a fost publicată pentru prima dată de către Herțen, în anul 1860

în numărul 1 al revistei *Kolokol*. Un interes vădit îl prezintă și ediția a cincea – ediție în șase volume a anilor 1864-1874.

Biblioteca dispune de primele cinci volume. Printre alte poezii, cuprinse aici, e și vestitul *Cântec a lui Eriomușka* – un adevărat manifest în versuri, chemare înflăcărată la luptă pentru progres. Una din lucrările mai însemnate ale creației anilor '50 a lui N. A. Nekrasov e poemul *Sașa*, în care autorul abordează problema atitudinii intelectualității față de popor, împotriva libertizmului nobilimii. Acest poem e cuprins în partea a doua a ediției.

Țăranului simplu, N. A. Nekrasov, îi adresează poemul *Korobeiniki*. Poemul a avut o rezonanță largă, unele strofe sub formă de cântece au intrat în nenumărate culegeri. Au trecut mai bine de o sută de ani de atunci, dar și azi cântecul *Korobușka* rămâne unul din cele mai iubite cântece populare ruse. Poemul e în-cadrat, de asemenea, în partea a doua a ediției.

Orina – mama soldatului – una din cele mai impunătoare lucrări ale timpului, poezie de o realitate cruntă, ce te frapează prin adevărul nealterat al vieții grele, stării de exploatare, în care se află norodul rus.

E mare contribuția la promovarea revistei *Sovremennik*, fondată de A. S. Pușkin. Din anul 1847 revista e condusă de N. A. Nekrasov și e transformată într-un organ literar al revoluționarilor democrați. Nekrasov a știut să adune în jurul ei literați de vază – N. G. Cernyșevskij, N. A. Dobrolûbov, I. S. Turghenev, L. N. Tolstoi ș.a.

Astfel, *Sovremennik*, în anii șazeci ai secolului trecut, devine cea mai progresistă revistă a timpului. N. G. Cernyșevskij, scria, că numai datorită cugetului marelui Nekrasov, caracterului viguros și nobilității sufletului acestuia, el a putut să scrie așa, cum a scris.

Perioada anilor 1859-1862 e caracteristică printr-un șir de evenimente istorice însemnate. În 1861, în Rusia e înfăptuită reforma țărănească. N. G. Cernyșevskij și alți colaboratori ai revistei *Sovremennik* au primit negativ manifestul guvernului despre reformă, care nici pe departe nu satisfăcea cerințele legitime ale țăranilor. „Parcă aceasta e libertatea adevărată? – spunea N. A. Nekrasov. – Nu! Aceasta-i, pur și simplu, înșelare, batjocură față de țărani”.

La 15 iunie 1862, revista *Sovremennik* e interzisă, iar la 7 iulie e arestat N. G. Cernyșevskij. Și numai datorită ingeniozității și insistențelor lui N. A. Nekrasov peste câteva luni revista apare din nou.

E îmbucurător faptul că anume această perioadă e prezentată în fondurile cărților rare ale bibliotecii prin majoritatea edițiilor revistei în original. Ne-am oprit, în mod sumar, doar asupra câtorva volume din opera nekrasoviană pre-

zentă, de altfel, și în cadrul expoziției „Cărți rare” de la Biblioteca Republicană de Stat „N. K. Krupskaia”.

Nu sunt simple expozate. Sunt mărturii de cronică a creșterii colosului literaturii ruse – Nekrasov.

Moldova socialistă. – 1971. – Nr. 288 (10 dec.). – P. 3.

ÎN LUMEA RARITĂȚILOR

Cartea – cea mai măreață minune dintre minuni, ce le-a creat omenirea, cum spunea A. M. Gorki, a fost întotdeauna apreciată. Pentru că prin ea s-a regăsit mijlocul de a aduna și apoi de a transmite de la o generație la alta bogăția cunoștințelor. Ei, cărții, îi aparține rolul de frunte obștesc, ca unei puteri mărețe culturale, datorită căreia omenirea a putut să realizeze cele mai mari cuceriri în toate ramurile științei, tehnicii, artei. Astăzi cartea a intrat în casa fiecărui om, s-a legat cu soarta și cu visurile lui. Un deosebit interes trezesc cărțile ce au trecut de-a lungul veacurilor și au ajuns la noi într-un număr foarte redus.

Secția Cărților rare de la Biblioteca Republicană de Stat „N. K. Krupskaia” dispune de un fond de peste 5 mii de rarități bibliografice. Și printre ele e culegerea de fabule a lui I. A. Krîlov, apărută la Paris încă în timpul veștii marelui fabulist, prin concursul lui G. V. Orlov, senator și literat rus, membru al Academiei de Științe din Sankt Petersburg. Toate subiectele fabulelor, cuprinse în această ediție, aparțin numai lui I. A. Krîlov. Fabulele sunt publicate în trei limbi: rusă, franceză și italiană.

Ediția începe cu o adresare a lui Orlov către autor, în care spune: „Lasă străinii, care au încercat tăria și puterea sabiei ruse, să știe, că acest popor cucernic și devotat Patriei... nu-i lipsit și de talente frumoase, că el își are poezii săi, istoricienii săi, ai săi învățați, că și în această privință el merită nu mai puțină stimă și respect, ca și în privința gloriei și a biruințelor, ce au răsunit în întregul univers”.

Ediția are o prefață în limba franceză, semnată de Lemonte și alta – în limba italiană, aparținând lui Salfi.

Făcând mai întâi o scurtă caracterizare a istoriei literaturii ruse, Lemonte trece la fabulele lui Krîlov și le apreciază ca opere desăvârșite.

Salutând apariția acestei ediții, critica literară rusă de atunci notează, totuși, că, traduse fiind, fabulele lui Krîlov au pierdut mult din finețea și laconismul lor. E de ajuns să menționăm că subiectul fabulei *Muzicanții*, exprimat numai prin

---

șaptesprezece versuri, în limba franceză a încăput abia în șaptezeci și șase de versuri. Același tablou îl prezintă și versiunea italiană.

Cuvinte de laudă pentru apariția aceasta editorială a rostit și marele poet rus A. S. Pușkin în articolul *Despre prefața domnului Lemonte la fabulele lui I. A. Krîlov*, publicat în revista *Moskovskij telegraf* (1825, Nr. 17).

E foarte posibil, că exemplarul despre care merge vorba, să fi fost răsfoit de însuși I. A. Krâlov, sau de marele Pușkin.

Un interes aparte îl constituie și ștampila de pe acest volum, dovadă că el a aparținut cândva lui Alexandru Cotruță.

Născut în satul Mincenii-de-Jos, nu departe de orașul Orhei, Alexandru Cotruță a fost unul din acei oameni progresiști ai secolului nouăsprezece, care a contribuit la dezvoltarea culturii în Basarabia.

Nu știm când A. Cotruță și-a procurat această carte: când studia la Facultatea de Drept a Liceului Richelieu din Odesa, sau pe când venise de acum la Chișinău. Se știe, însă, că el, ca și fratele său mai mare Carp Cotruță, cu un vădit interes a cercetat bibliotecile și arhivele basarabene. Presupunem că a avut o bibliotecă destul de bogată.

În articolul *Să ne cunoaștem compatrioții* (Carp și Alexandru Cotruță, *Cultura* de la 10 iulie 1971), Alexandrina Matcovschi scrie : „Nu se știe, ce s-a făcut cu bogata bibliotecă de la Minceni a lui Carp Cotruță, bibliotecă ce dispunea de multe rarități bibliografice”.

E posibil, că este vorba despre aceeași bibliotecă. Cu părere de rău, cartea ce se află la Biblioteca republicană, e unica. Sperăm că ea va fi cheia, care ne va deschide calea spre alte exemplare din biblioteca fraților Cotruță.

Cultura. – 1973. – Nr. 38 (22 sept.). – P. 14.

CANTEMIRIANA DE LA BIBLIOTECA REPUBLICANĂ

„N. K. KRUPSKAIA”

Perioada în care Dimitrie Cantemir s-a aflat în Rusia, a marcat cea mai frumoasă activitate a sa pe tărâmul științelor. O lucrare importantă întrupată de el acum este *Descrierea Moldovei*, care a văzut lumina tiparului la 1769 și 1770 în traducere germană și fiind publicată în paginile revistei *Magazinul pentru istoria și geografia nouă*. Aceeași carte în 1771 apare în ediție aparte, la Leipzig, pe care

cititorii o pot găsi azi la secția cărților rare a bibliotecii noastre.

Descrierea Moldovei e transpusă în limba moldovenească de Vasile Vârnab în anul 1825 și vede lumina tiparului la tipografia Mănăstirii Neamțu. Foaia de titlu e împodobită cu un chenar frumos, iar pe verso e imprimată stema Moldovei. Cartea începe cu o adresare „Către iubitorii de știință cititori”, apoi urmează o „Arătare de cele ce se cuprind în cartea aceasta”, este prezentată „Viața lui Dimitrie Cantemir”, inserată o „Înștiințare” a editorului ei, precum și un „Cuvânt înainte” al tălmăcitorului traducerii în germană.

Recent, *Descrierea Moldovei* a fost prima dată tradusă în limba rusă direct din limba latină, în care a fost scrisă cartea. Ea a apărut la editura „Cartea Moldovenească” în traducerea lui L. Pancratiev, cu un articol introductiv, semnat de V. N. Ermuratski, doctor în științe filozofice.

Cartea este una din operele cele mai mature ale autorului în care se dă descrierea geografică, politică și istorică a Moldovei de pe timpurile lui. Ea a fost primită la timpul său ca un îndreptar enciclopedic privind Moldova din secolul XVII – începutul secolului XVIII. Cartea povestește în mod viu despre originea norodului moldovenesc, obiceiurile și năravurile lui, formele de guvernământ, despre apariția și dezvoltarea limbii lui. Descrierea provinciilor și orașelor ținutului, a zăcămintelor subpământene, a reliefului, a lumii animale și cele vegetale, a obiceiurilor populare ce se deosebesc prin bogăția de culori și caracterul ei poetic.

Descrierea Moldovei este nu numai o lucrare geografică, ci și o creație politică, pătrunsă de dragostea față de țară și de ura față de asupritori. Povestind despre bogățiile țării și cultura populară, autorul pare că apelează la întreaga obștime progresistă a vremii lui, în primul rând la Rusia, arătând cât de nedreaptă este istoria față de Moldova, care gema sub jugul cotropitorilor turci.

Versiunea moldovenească a *Istoriei Imperiului Otoman* este făcută după originalul latin, după care s-au efectuat mai multe traduceri: în anii 1734-1735 au fost tipărite la Londra două volume în limba engleză; în anul 1743 se editează 4 volume în limba franceză, iar în 1745, la Hamburg, apare o versiune germană. Un exemplar al *Istoriei Imperiului Otoman* este inclus în colecția cărți rare de la „N. K. Krupskaja”. Biblioteca deține un exemplar al primei ediții a lucrării *Cartea sistemii sau a stării religiei mahomedane*, editată la 22 decembrie 1722, la Sankt Petersburg, din „porunca măriei sale Petru cel Mare, împărat și autocrat a toată Rusia”.

Cultura. – 1975. – Nr. 43 (27 oct.). – P. 10.

Valentina FARMAGIU (1941)

Absolventă a USM, Facultatea de Filologie. Activează la Biblioteca Națională din 1967. A pus bazele Serviciului împreună cu dl A. Novac, selectând literatura de profil, din fondurile de bază a bibliotecii. A fost șefa Serviciului din 1990 până în 1999. Are publicate o multitudine de articole și teme studiate, prezentate în cadrul conferințelor naționale și internaționale. Coautor al catalogului general „Cartea Moldovei”, volumele 1, 2 și 3. În anul 2002 i-a fost conferită medalia „Mihai Eminescu”.

DIN TEZAURUL MOȘTENIRII LUI V. ALECSANDRI

„...românii tot români vor rămâne, și vor dovedi că sunt români prin limba lor, prin tradițiile lor, prin obiceiurile lor, prin chipul lor, prin cântecele și prin jocurile lor”.

(V. Alecsandri)

Vasile Alecsandri (1821-1890) ocupă un loc deosebit în pleiada scriitorilor clasici români. Poet, prozator, dramaturg, V. Alecsandri e creatorul unei mari opere de valoare ce s-a răspândit pe diferite căi în Basarabia de atunci, constituind o prezență activă în viața spirituală a ținutului nostru. Puține din ele, acele ediții din timpul vieții poetului, grație dragostei adevărate față de opera lui, au ajuns până la noi.

În patrimoniul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova, bunăoară, se păstrează două volume, ediții princeps: Alecsandri V. *Opere complete* : Teatru. – vol. 2: *Vodeviluri*. – București: Edit. Librăria Socecu și Comp., 1875. – 982 p. și Alecsandri V. *Opere complete* : Teatru. – vol. 4: *Drame*. – București, 1875. – 305 p. În volumul *Vodeviluri*, merită o atenție deosebită comediile cu cântece „Piatra din casă”, reprezentată la Teatrul Național din Iași, la 3 mai 1847 și „Chirița în provincie sau „Două fete și-o neneacă”, reprezentată, de asemenea, la Teatrul Național din Iași, în beneficiul dlui Milo, 1852. Aici, Chirița e prezentată ca o cochetă bătrână și, totodată, o bună mamă, o burgheză cu dor de parvenire, dar și o inteligență deschisă pentru ideea de progres, o bonjuristă.

În volumul *Drame*, un anumit interes prezintă drama istorică „Cetatea Neamțului sau Sobieschi și plăieșii Români”, în care Alecsandri ne invocă scenele ce s-au petrecut la cetate, în anul 1686. Urmează dramele „Lipitorile satelor”, „Zgârcitul risipitor” ș.a. Ultimul compartiment al volumului ne relatează: „Explicarea cuvintelor vechi ce aparțin jargonului moldav și Erată”. Pe pagina de titlu este imprimată (cu cerneală) familia posesorului precedent al cărții: Ioan Lebedev. Cazanjić (localitate).

În secția Cărți rare și manuscrise se păstrează, de asemenea, ediția princeps a prestigioasei opere: *Alecsandri V. Despot-Vodă: Legendă istorică în versuri*. – București, 1880. – XXVII, 151 p. (Drama se petrece în anii 1558-1561), pe care autorul a plâzmuit-o timp de 22 de ani. Prezentarea piesei a avut loc la București, la 8 octombrie 1879 (conform relatării de pe pagina de titlu a cărții), având un mare succes la publicul spectator. La începutul lui februarie a. 1880, volumul apare la „Editura Librăriei Socecu”. Textul propriu-zis e precedat de o scrisoare adresată amicului său A. Cantacuzino, care-l îndemnase spre scrierea acestei piese, urmată de răspunsul acestuia în care găsim următoarea relatare: „Despot va rămânea, fiindcă va începe, să nu se supere nimeni, o eră nouă în literatura română, căci va fi pentru mult timp înainte și limba poeziei teatrale și forma versului dramatic”. Tot aici e adresată și scrisoarea adresată lui Ion Ghica, în care Alecsandri îi aduce omagii de mulțumire pentru sprijinul ce-l acordase ca director al teatrului, precum și răspunsul lui Ghica. După scrisori urmează: *Personajii, Legendă istorică Despot-Vodă* în 5 acturi și 2 tablouri, iar la p. 151-152: *Erata*. Pe forzațul cărții găsim amprenta anilor trecuți, autograful autorului, ce a așternut pe albul hârtiei rânduri cu slovă mărunță și caligrafie fină, purtătoare ale gândurilor și sentimentelor sale adresate „Domnului A. Crețescu. Prin Președintele înaltei Curți de Justiție și de casație omagiu respectuos din partea autorului”. Pe verso e indicat cu cerneală neagră: „Teodor Antonescu”, se prea poate, posesorul precedent al volumului, care urmează să fie identificat cu timpul. Tot aici se menționează, că legenda istorică *Despot-Vodă*, nu se va putea reprezenta fără învoirea autorului. În primăvara anului 1881 lui V. Alecsandri i s-a acordat marele premiu „Năsturel Herăscu” pentru *Despot-Vodă* și cel de-al treilea volum de *Poezii*. Menționăm, că acest premiu a fost de fapt singura răsplătă materială pe care Alecsandri a primit-o în întreaga sa viață pentru publicarea operelor sale. Fără îndoială, valoroasa operă *Despot-Vodă* este un mare pas înainte în dezvoltarea teatrului românesc.

Pentru noi, cititorii, opera lui V. Alecsandri rămâne un model de slujire poporului,

---

de valorificare a bogățiilor nesecate ale limbii și istoriei poporului. Cititorii pot consulta aceste ediții în incinta secției Cărți Rare și manuscrise a Bibliotecii Naționale.

Ateneu: buletin metodico-bibliografic. fasc.1. – Chișinău, 1991. – P. 23-26.

TIPĂRITURI BUCUREȘTENE ÎN PATRIMONIUL BIBLIOTECII NAȚIONALE DIN CHIȘINĂU

Mărturii de preț ale culturii noastre, cărțile vechi bucureștene constituie izvoare de istorie națională atât prin valoarea lor intrinsecă, cât și prin cea a elementelor auxiliare cum sunt notele marginalii variate ca formă și conținut, pe care le-au înregistrat scurgerea timpului. Aceste note marginalii, pe lângă harta cărților ne mai dezvăluie și importante date economice, sociale și deseori unice pentru perioada istorică peste care vitregia timpului a lăsat un val de nepătruns.

Preocupările cu privire la arta și circulația vechilor cărți românești dovedesc, cu prisosință, prezența unui considerabil număr de tipărituri bucureștene atât în mănăstirile și bisericile basarabene, cât și la persoane particulare, bibliofili. O bună parte din aceste cărți, după o largă circulație, sunt concentrate și păstrate cu o deosebită grijă în fondurile marilor biblioteci și muzee. Ele formează unul din capitolele deosebite în cadrul patrimoniului cultural național.

Făcând o trecere în revistă a cărților bucureștene, existente în prezent în aceste instituții culturale, constatăm că foarte răspândit, chiar situat pe locul întâi, este *Penticostarionul*, în edițiile 1743, 1768, 1782, 1800. *Antologionul* ocupă locul al doilea în privința răspândirii și a numărului de ediții (1736, 1766, 1777, 1786). Apoi merg *Apostolul* din 1774, 1784. La fel de căutate erau și *Octoihurile* și *Triodurile* (edițiile din 1736, 1774) și *Triodurile* (ediții din 1769, 1782, 1798).

Printre cărțile vechi bucureștene semnalate în Basarabia, se remarcă și *Apostolul* din 1683. Circulația acestei cărți a fost, cu siguranță, mult mai mare față de numai cele trei exemplare deținute astăzi de Biblioteca Națională, Biblioteca Centrală Științifică a Academiei de Științe și Muzeul Național de Istorie. Această valoroasă carte este tradusă din limba elină de Damaschin Gherbest, tipărită în negru și roșu, cu frontispicii inițiale ornate, împodobită cu trei gravuri mari, dintre care una e semnată de însuși ieromonahul Damaschin, datată cu anul 1683 (cifre arabe). Pe versoul foii de titlu este reprodușă stema Țării Românești în *Sfânta Evanghelie* de la 1682, urmată de versuri la stema domnitorului Șerban

Cantacuzino. Acest *Apostol* s-a impus printr-o limbă deosebit de îngrijită și frumoasă, contribuind în felul acesta la cristalizarea și dezvoltarea limbii române.

De remarcat că soarta exemplarelor menționate mai sus s-a împletit necontenit cu destinul celor care le-au folosit sau păstrat, ele acumulând pe filele lor sute de însemnări.

Majoritatea notelor de pe cartea veche bucureșteană, cercetată până în prezent, se referă atât la circulația cărții, prețul acestora, modul de procurare și vânzare, cât și la păstrarea și transmiterea lor, la diverse aspecte ale vieții cotidiene, calamități naturale, evenimente meteorologice. Aproape în fiecare carte se găsesc amenințări ce iau, în anumite situații, proporțiile unor blesteme dintre cele mai grave, referitor la cei care ar vrea să înstrăineze volumul în cauză.

În studiul de față ne-am propus să facem o selecție din însemnările marginalii spicuite de pe filele îngălbenite de vreme ale tipăriturilor de București ce se află la bibliotecile și muzeele Republicii Moldova.

Răsfoind filele *Apostolului* din 1683, deținut de Biblioteca Națională, constatăm că nota de pe filele 124-135, care este parțial ștearsă, pe alocuri indescifrabilă, indică un act de achiziție și danie bisericii pentru iertarea păcatelor: „Acest sfântu Praxiu l-am cumpărat cu Ion Păcurari căpitanul de la un călugăr în trei... și l-am dat la biserica ce-i hramu Prepodobna Paraschiva pentru sufletul părinților...”. Cea de a doua însemnare se află pe filele 153-162 și e scrisă tot de aceeași mână și, parțial, repetă textul primei note: „Acest sfântu Praxiu iaste a sfintei Prepodobna Paras(chiva)... Păcurar și cu femeia lui rupt... Constantin Văscăuțan vornic ot Bârlad și cine l-a lua sau l-a fura de la sfânta biserică... să fie neiertat de Domnul Dumnezeu și de Maica Precista și de sfânta Prepodobna Paraschiva. Și am scris în vinerea Mare (în zilele) lui Gr(i)gore Voievod în letul 7235 (1727) dec(embrie) 8”. Constatăm că prezența acestei cărți și intensă ei folosire până în plin secol XX, o arată și o însemnare de pe fila preliminară a acestui exemplar: „Această sfântă carte *Apostol* aparține bisericii din Parohia Voloava județul Soroca. 30 aprilie 1938”. Tot pe această filă mai găsim și următoarea notă: „Psakonsie Simeon D. Gropa sluzil napreihod v s. Volovoi 1823”. În anul 1894 în post pe „psalomșic” psalt semnează deja Simeon D. Grosu, iar în anul 1905 pe fila 35 semnează psalomșic D. D. Grosu (s-ar părea că e o dinastie de dascăli).

Suprasolicitarea *Apostolului*, ca una dintre cărțile de bază pentru săvârșirea serviciului divin, a dus cu timpul la deteriorarea exemplarelor. Mai ales, s-au uzat filele în partea de jos ale cărții și, în procesul restaurării neprofesionale,

---

multe note marginalii au fost lichidate sau au fost parțial tăiate de cuțit. În consecință, multe mărturii prețioase au devenit inaccesibile pentru studiul respectiv. Multe din notele spicuite și descifrate cu multă migală ne dovedesc faptul că circulația cărții la români n-a cunoscut hotare, ea ajungând după scurt timp de la editarea ei în Țara Românească până în Moldova din stânga Prutului. Bunăoară, pe filele 29 v.-34 v. ale *Octoihului* din 1792 se consemnează deja la 16 mai 1794 o notă posesorală: „Acest sfântu Octoih iaste a bisericii din satul Gura Galbenă din județul Hotinului și l-am cumpărat cu preț 18 lei i l-am juruit acestei biserici cu Hramul sfântului marelui mucenic Foma și să vă fie de suflet iară cine o va înstrăina să fie blăstămat de suta optsprezece sfinți părinți”.

Note marginalii, ce înregistrează o circulație mai intensă, sunt înserate pe filele 193-207 ale *Evholghionului* din 1722. Chiar numai la un an după apariție, adică în 1723, această carte este cumpărată: „Acest trebnic l-am cumpărat eu smeritul și greșnicul și nedestoinicul ximonah Ioanichia... fiindu ucenic cinstiului și preasfințitului și al nostru părinte Chir Afanasie și l-am dat în biserică spre folosul sufletescu al meu, al moșilor și părinților... și tot blestemul să hie asupra celuia ce s-ar ispiti să fie blăstămat și lepădat de sfânta biserică și l-am cumpărat în zilele 7235 (1723) 4 deni”. Prezența pe fila 75 a notei: „Monahul Putna” ne face să presupunem că această carte ar fi fost averea mănăstirii Putna. Pe forța mai atestăm câteva note posesorale mai târzii, pe care le prezentăm în ordine cronologică: „Constantin Goraș cântăreț cooperator la biserica Sfintei Parascheva și păstrător sufletelor la închisoarea tribunalului penal din Cernăuți 1920”. Pe copertă este o însemnare pe care o reproducem: „Vladelec knighi Tatiana Grigorevna Kostenko Krasnodarskii krai gorod Maikop”.

După o călătorie așa de îndepărtată, această carte revine în 1987 în Basarabia, fiind vândută de către regretatul cercetător literar Gh. Bogaci, Muzeului Republican de Literatură „Dimitrie Cantemir”, azi Centrul științific de Istorie și Muzeografie „Mihail Kogălniceanu” din Chișinău.

Deoarece cărțile vechi bisericești bucureștene constituie o marfă, care aducea profit bun, ele erau vândute preoților atât direct, cât și prin negustori și în Țara Românească, și în Moldova. În acest sens, ne-a reținut atenția o însemnare de pe forța interior al unui exemplar de *Octoih* de la 1774, aflat la Muzeul Național de Arte Plastice: „Această sfântă sobornicească carte Octoih este a preutului Gheorghii Antiohovicu... și am cumpărat-o eu singur în pustetea mea de nou de la unu negustoriu anume Lazăr de pi Tazlău care Lazăru iară neguțatoru de cărți de le aducea în țara românească din București și le neguțătorea adică le vindea

mai scumpu aiceea în țara Moldovii și am dat 17 lei pol ca să fie odoru în veci feciorilor mei și nepoților și strănepoților, iară fetele și ginerii și oricine din partea fetelor treabă cu cartea să nu aibă, iar cine ar fura-o pi sfânta această carte sau ar lua o în țării dintr-nsa să fie blestematu de Domnul Dumnezeu Isus Hristos și de sfinții doisprezece apostoli și de sfinții părinți cei de la Nicheia și iertăciune să nu aibă în veci let (1780). Gheorghe Antohoviciu.” Emoționantă prin afirmarea conștiinței naționale și a schimbului de valori culturale a românilor de pretutindeni este nota de pe filele 45-64 ale unui Penticostarion din 1743 aflat la Biblioteca Națională: „În urma ordinului preia Cucernicului Protoiereu al județului Ialomița, urmat după al onoratului Ministerului cultelor, Administrația casei sfintei biserici prin care ni se spune că preoții în Basarabia fac serviciul divin cu cărți în limba slavonă din cauza că nu au cărți în limba română ne cere nouă să trimitem în Basarabia Sfințitului Arhiepiscop al Chișinăului cărți scrise în litere slavone dacă avem. Noi având de prisos trimitem acest Penticostarion să fie spre slujbă bisericească și cine va citi acela să trăiască și pe mine să mă pomenească. Paroh Preotul Gascar Marin Haralambie din Slobozia județul Ialomița”.

Pe alte câteva file ale aceleiași cărți mai găsim și un calendar destul de original. Îl reproducem: „1948 aprilie 19 paștili. Scurtu Grigori”. „Paștili azi 16 aprilie stil vechi 1951. Gheorgheșanu Pavel Dmitriev din Ghiliceni născut în satul Zgârdești raionul Chișcăreni Bălți MSSR”.

Însemnările de pe filele cărților vechi bucureștene se referă uneori și la fapte mărunte de viață: nașterea, botezul sau decesul membrilor familiei, proprietarului cărții sau ale rudelor acestuia. De altfel, pe prima scoarță a *Penticostarionului* din 1743 de la Biblioteca Națională protoiereul Bujor a notat: „Să se știe când au răposat mama la noiembr(ie) în 5 zile la let 1794”. Pe cea de-a doua scoarță citim: „Să se știe de când au răposat fratele nostru Mitrofan în luna lui aprilie 15 let 1765 și am scris eu”.

Alte note marginalii ne dau imaginea valorii cărții în diverse perioade de timp. De exemplu, pe filele 1-8 ale unei Cazanii citim: „Această sfântă carte a fost a mea Albur Vasile cin Alexandru sânu Șchiopu cumpărată cu 12 lei și am dat-o pomană pentru sufletul meu și a părinților meu la let 1784.” Din nota ce urmează pe filele 9-13 vedem evoluția costului cărților vechi în timp. Deci, acest *Penticostarion* în anul 1821 făcea obiectul unei cumpărături deja la un preț mai ridicat și anume de 20 de lei.

Este cunoscut faptul că tipăriturile vechi se dădeau de zestre, se transmiteau

---

din tată în fiu, fiind considerate drept odoruri scumpe, se lăsau moștenire urmașilor. Așa, bunăoară, pe filele 3-20 ale Penticostarionului din 1764, de la Biblioteca Națională, citim: „Această sfântă carte anume penticostar l-am cumpărat cu preotul Antohi și cu soția mea Măriuța de Botești și nime la această carte nu este amestecat și să fie la biserica Boteștilor iar după mutarea noastră din lumea această carte să fie a feciorilor noștri care vor fi în orice parte, va fi a nepoților noștri. Umbla la letu 7282 (1774) marți în 5 zile. Iar de a lua-o cineva sau a fura-o să fie afurisit și anaftemat, să fie blăstămatu de acei 318 sfinți părinți și toată materia cea neputrezitoare să putrezească, iară trupul aceluia să nu putrezească. Amin”. Pe fila 46 a Octoihului din 1774 (în posesia Muzeului Național de Arte Plastice) citim: „Iată că am scris dieată și de rostu le amu spus și cartea am cumpărat-o cându umbla anul 7288 iar de la Hr(istos) 1780 sâptembrie 24 când pomenirea sf(in)ților) întâi mucenița Fecla în zilele premilostivului domnului nostru Ioan Constantin Moruzi Dimitrii Vorcescu”.

Cercetările ne-au oferit și note marginalii privind achiziționarea unor tipări-turi prin eforturile financiare ale întregului sat ca mai apoi această carte să fie dă-ruită bisericii ori mănăstirii în care se închină. Astfel pe fila 284 a Octoihului din 1774 citim: „Această iaste carte anume Octoihul în sfânta biserică ot Cernoliuca. Dar ca să se știe că îi cumpărată de săteni. Mult mai ample și cuprinzătoare sunt însemnările de pe un exemplar al Penticostarionului din 1880 de la Biblioteca Națională. Deci, pe filele 2 – 205: „Această sfântă carte ce să numește Penticostari ci cuprinde întru sine slujba bisericească di la sfânta Înviare a Domnului până la duminica tuturor sfinților și iasti cumpărată de satul Bălteni și Chetregii di toți poporâni în 85 lei sfântului lăcaș al sfântului Ierarhu Neculai iară cine sar întâmpla să o furi cineva fără voia tuturor poporânilor să fie afurisit și blăstămat mai tari di Domnul Isus Hristos și di Maica preciste fecioară Maria și di toți șfinții apostoli și îl va blăstăma herul, petrili și șiolanili să putrezească, iar trupul aceluai să stea întregul în veacul nesfârșit iară cine ar lua cu voia tuturor popo-rânilor să fie iertat și blagoslovit”.

Pe forțașul acestei cărți mai aflăm, și o notă de achiziție la un preț destul de avansat: „Această carte e cumpărată pentru biserica Parohiei comuna Vaduleca cu prețul 250 lei de la locuitorii comunei Vaduleca de cântărețul Dimitrie Tlopițchi din mănăstirea Curchi, județul Orhei. N. Macarie anul 1920 20 (febr(uarie).” Tot aici este și sigiliul Parohiei Bălteni, județul Vaslui.

Pe fila 264 a Antologhionului din 1766, aflat la Muzeul Național de Arte Plas-

tice, se cuprinde o însemnare al cărei conținut se referă în primul rând la datoria preoților de a cumpăra cărți românești, de a le păstra cu grijă sau de a le dăruia de la bun început sau la adânci bătrâneți bisericii satului pe care îl păstoresc: „Această sfântă carte anume Mineii esti cumpărat cu douăzeci și șapte de lei de mâna preutului Tănasă... și datu bisericii din Climăuți cu Hramul Adormirii de Miron Dascăl. Am scris la let 1810 iunie 15”. Câteodată cărțile vechi bisericesti se mai dădeau cu împrumut pe un anumit termen. Așa deci, pe filele 2-19 ale Antologhionului din 1736, Biblioteca Națională citim: „Mineiu... iaste a nostru și este dat mie di părintili meu Eromonah Veniamin și eu l-am dat sfinției sale părintelui Teoctistu di la schitul Hâncul ca să slujească cu dânsul la sfânta biserică la Hramul Prepodobna Paraschiva ca să slujască până când a fi de trebuință și nu l-a dat di tot și împreună cu această carte am mai dat două cărți anume un molitfelnicu di la Nichifor la let 1749 și o Liturghie dumnezeiască ari întrânsa scris la margine cu condeiul ofiștanie mică, acatistu născătoarei di Dumnezeu asemeni și Paraclisul... care l-am împrumutat părintelui Teoctistu până cându a fi trebuitoare fiilor noștri la let 1795”. Iar însemnarea de pe filele 20-26 ne mărturisește: „Această carti esti a mănăstirii Hâncu”. Menționăm, că acest Antologhion pe parcursul anilor a fost în posesia mai multor proprietari căci pe filele 171v.-178 mai atestăm o notă de donație: „Această sfântă carte ce să numește mineiu l-am cumpărat cu 32 lei la satul Ciuciuleni la biserica ce să numește Hramul lui Sfântul Neculai ca să slujască fii mei anume Toma, Ștefan, Toader ori Carp care va fi preut la această monastire să fie pomană pentru sufletele noastre”.

Și, în sfârșit, o ultimă categorie de însemnări pe care dorim să vi le mai supunem atenției, sunt cele privitoare la calamități și diverse fenomene ale naturii. Pe fila 500 a *Antologhionului* din 1768, aflat în posesia Muzeului de Arte Plastice, citim: „Să se știe când s-au cutremurat pământul în luna lui iunie în 6 zile 7287 (1779) duminica a tria săptămână în postul săchetru ca la cina cea de taină”. Iar pe forțașul *Penticostariului* din 1800, Biblioteca Națională, mai sunt câteva însemnări, pe care le reproducem în ordine cronologică: „La anul 1912 luna maiu ziua 12 ora 7 și un sfert s-a scuturat pământul simșitor. Ghiță Rădulescu”. Și tot el mai notează: „La anul 1913 s-a scuturat pământul așa de simșitor încât era candelile să verse untul de lemn, eram tocmai la ieșire în sâmbăta morților pe la ora 11 și 35 de minute când sa întâmplat această iunie 2”. Pe forțașul *Penticostarionului* din 1743, Biblioteca Națională, este următoarea notă: „Să știe de au fost foamite mari în zilele preainălțatului domn Io Constantin Sutul Voievod. Au dat un an deplin 1765”. Nota de pe forțașul unui alt exemplar al *Penticostarionului*

---

din 1743 de la Muzeul Național de Arte Plastice ne informează: „1918 n-a plouat până la 16 iunie în sâmbăta sfinților părinți și atuncea a plouat tare bini”. Pe forța unui Apostol din 1784, deținut de același muzeu, atestăm: „Să știe la văletu la anul 1817 noiembr(ie) în 7 și au fust lăcustele pi ogoari și n-au plouat două luni de zile și iarna a fost goală fără omăt”.

Mărturiile relevate mai sus se înscriu, prin valoarea lor lingvistică, istorică și paleografică, între documentele de referință ale istoriei naționale. Marele istoric Nicolae Iorga vedea în aceste însemnări istoria care nu e compusă, ci numai însăilată, notată sporadic de cei modești și puțini cărturari, uneori, care nu se gândesc nici la un patron, nici la un public, ci pun pe hârtie ce știu, din simplul impuls instinctiv de a nu lăsa faptele să se piardă, din nevoia de a face și pe alți martori ai suferințelor, isprăvilor și întâmplărilor lor.

Remarcăm, totodată, că problema itinerariilor vechii cărți bucureștene rămâne încă deschisă. Șirul însemnărilor marginalii e mare și mereu ies la iveală noi și diverse informații, care vin să completeze cunoștințele existente despre preocupările și simțămintele oamenilor de pe aceste meleaguri, ajutându-ne să înțelegem mai bine adâncurile firii omenești. Avem ferma convingere că o nouă generație de cercetători își va apleca și cu mai mare interes privirea asupra acestor inestimabile mărturii ale vremii, ce constituie și o istorie a schimbului de valori culturale efectuate între românii de pretutindeni de-a lungul veacurilor, căci acest subiect este departe de a fi epuizat de către noi.

Alfa și Omega. – 1996. – Nr. 10 (16-31 mai). – P. 7.

TIPĂRITURI NEMȚENE ÎN PATRIMONIUL BIBLIOTECII NAȚIONALE DIN CHIȘINĂU. CONTRIBUȚIA MITROPOLITULUI VENIAMIN COSTACHI LA TIPĂRIREA CĂRȚII RELIGIOASE ROMÂNEȘTI

Cartea veche religioasă reprezintă tezaurul în care s-au strâns și s-au păstrat de generații, și pentru generații, cuceririle geniului uman. Ea a reprezentat de-a lungul secolelor suportul material pe care s-au înregistrat evenimentele vremurilor, a fost ridicată, datorită creatorilor ei, la rangul de operă de artă, a fost transformată în armă de luptă, pentru ca tot ea să devină tovarăș al bucuriilor și dorințelor omenești. Deoarece, precum scrie *Sfânta Scriptură*, „nu numai cu pâine va trăi omul ci cu tot graiul, care iese din gura lui Dumnezeu, fiind hrană neputredă și nepieritoare care cu prea multă putere și bogăție, investit fiind întru

aceste sfinte cărți”. Cartea, și odată cu ea realizatorii ei, copiiștii și, mai târziu, tipograful s-a contopit cu istoria timpurilor în care a fost realizată.

În prima jumătate a secolului al XIX-lea exista un continuu avânt al mișcării culturale și o susținută creștere a activității tipografice românești. Documentele și tipărițile vremii mărturisesc că această interesantă și rodnică activitate în domeniul tiparului românesc este legată anume de mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi (1768-1846). Alungat de ruși din scaunul mitropoliei în 1807 și retrăgându-se la Mănăstirea Neamț, Veniamin a așezat aici o tiparniță care a scos la iveală, până în anul 1883, nenumărate cărți. Aici s-au imprimat, în cursul păstoriei sale, zeci de cărți de cult, pravile și cărți de îndrumare creștinească, fie tălmăcite de el, fie lucrări ale altora, tipărite sub îndrumarea sau cu cheltuiala sa. Bunăoară, în anii 1807-1815 au văzut lumina tiparului *Viețile Sfinților* în 12 volume, *Chiriadromionul* (1811), *Sfânta Evanghelie* (1821), *Mineiele pe 12 luni* (1831-1832), *Ceaslovul* (1850, 1858, 1874) și multe alte cărți. Tipărițile nemțene s-au răspândit nu numai în ținuturile românești libere, ci și în cele robite, mai ales în Basarabia și Bucovina în mare parte datorită legăturilor de rudenie, prietenie, cărturărești și profesionale.

Mănăstirile din Basarabia erau vizitate adesea de călugării de peste Prut, care aduceau cu sine și cărți bisericești pentru călugării din mănăstiri sau pentru diverse biserici parohiale. Așadar, încă la începutul secolului al XIX-lea, bogatele biblioteci ale mănăstirilor și bisericilor parohiale din Basarabia posedau un număr considerabil de tipăriți nemțene.

Însă în anii '50-'60 ai secolului al XX-lea, odată cu închiderea celor mai multe lăcașuri de cult, cea mai mare parte a vechilor cărți bisericești păstrate aici, au fost arse, nimicite, îngropate în pământ, scoase din Basarabia. Numai o cantitate neînsemnată ale acestor tipăriți se păstrează în prezent în colecțiile bibliotecilor și muzeelor Republicii Moldova și în unele biserici sau la persoane particulare.

Remarcăm că cele mai vechi cărți românești imprimate în tipografia mănăstirii Neamț, atestate în colecțiile Bibliotecii Naționale, sunt volumele *Viețile sfinților din luna lui septembrie*, 4 iulie 1807, din luna lui noiembrie anul 1811 și cele din luna lui iulie anul 1814. Deși *Viețile sfinților din luna lui septembrie* anul 1807, e considerată drept prima tipăritură nemțeană, deoarece pe pagina de titlu este indicată tipografia mănăstirii Neamț. Din predoslovie aflăm că din insuficiență de materiale tipografice cartea a fost imprimată, totuși, în tipografia Mitropoliei din Iași. Menționăm că volumul este împodobit cu frontispicii viniete, fiind înzestrat cu o prefață semnată de Veniamin Costachi. Pe versoul paginii de titlu atestăm stema

---

țarului rus: vulturul cu două capete și cele ale Țării Moldovei și Munteniei. Dintre monumentele literare vechi, *Viețile Sfinților* au avut cea mai mare circulație printre cititori, fiind predestinate nu numai călugărilor, dar și mirenilor.

O ediție monumentală de mare valoare, este *Sfânta Scriptură* ilustrată, din anul 1821. Fiind una dintre cele mai frumoase tipărituri nemțene, ea constituie nu numai un monument de limbă, dar și un act editorial fără egal, chiar raportat și la tehnica modernă. Formate în folio mare, cu litere mici și majuscule chirilice, îngrijit imprimată în două culori (negru și roșu), cu un titlu bogat de o pagină încadrată în chenar, din frunze și flori cu medalioanele apostolilor, care se repetă pe toate paginile cărții, ilustrată cu numeroase frontispicii ornamentale, gravuri ale evangheliștilor, inițiale ornate și emblema tipografică a protoiereului Mihail Strelbițchi la finalul capitolelor.

O apariție semnificativă este *Antologhionul* (1825), căruia i se mai zice „Floarea cuvintelor, ce cuprinde întru sine toată slujba dumnezeieștilor praznice și ale tuturor sfinților de peste tot anul”. În predoslovia acestor cărți, Arhimandritul Donețian evidențiază meritul lui Veniamin Costachi în procesul de înmulțire a cuvintelor lui Dumnezeu prin tălmăcirea și tipărirea cărților folositoare. Acest volum cuprinde slujbele pe patru luni: septembrie, octombrie, noiembrie și decembrie. Tot din predoslovie aflăm că, la momentul imprimării erau alcătuite deja slujbele sărbătorilor pe tot anul, însă din simplul motiv că ar fi fost o carte de dimensiuni enorme s-a mai editat tot în anul 1825 și al doilea volum. Biblioteca Națională dispune și de acest volum, care este considerat o raritate bibliografică. Grație inițiativei lui Veniamin Costachi s-au tradus și imprimat în această tipografie în anii 1830-1832 și *Mineiele* pe 12 luni. Pornind de la faptul că în anii 1845-1846 *Mineiele* s-au reeditat, ne dăm seama de însemnătatea și necesitatea lor. Tot aici mai menționăm și *Octoihul* din 1836, *Penticostarionul*, 1834, *Viața preacuviosului părintelui nostru starețului Paisie*, 1836. Marele Mitropolit și-a adus aportul și la tălmăcirea (mai ales din limba elină) și editarea lucrărilor de teologie. El traduce o colecție de canoane bisericești așa-numită *Pidalion* sau *Cârma corabiei* (1844). Mai târziu când toate forțele fizice ale autorului erau în declin, această traducere a fost redactată de Neofit Scriban, profesor și rector al Seminarului de la Socola. *Pidalionul* este o carte de valoare fără seamă, lucru menționat de însuși Veniamin în predoslovie. Totodată se acordă o mare atenție tipăririi cărților de cântări religioase în limba română, atât de necesare la acel moment. În anul 1840 a fost imprimată o *Antologie* sau *Florelegire* tradusă din limba greacă (elină). În anul 1857 (tot în traducere din limba greacă) a fost

imprimat și un *Ideomelariu*: cântare pe un singur glas, care cuprinde *Triodul* și *Penticostariul* în 3 tomuri. În 1843 tot aici vede lumina tiparului o *Psaltire*, în predoslovia căreia se menționează cum că *Psaltirea* se mai numește „Biblia mică, căci toate visteriile înțelepciunii și ale cunoștinței de Dumnezeu sunt ascunse într-însa”. Consemnăm că la sfârșitul acestei cărți se află și informații cu caracter istoric. Bunăoară, pe fila 198 verso sunt indicați „Domnii Țării Moldovei și la ce ani au fost domniu, și câți ani au domnit, și câte luni”. Lista începe cu „Dragoș Voievod ce a descălecat în Țara Moldovei în anul 1352 până la anul 1843, când s-au rânduit domn înălțimea sa Mihail Grigore Sturza Voievod”.

O realizare culturală remarcabilă a constituit editarea în anul 1854-1855 a *Proloagelor* în patru volume a câte trei luni în fiecare. Ele cuprind vieți de sfinți sau anumite fragmente pilduitoare, ilustrând modele de viață creștină și cuvinte alese de învățătură. *Proloagele* s-au bucurat de o largă circulație și au avut un rol deosebit în instruirea duhovnicească – morală a cititorilor, dar și îmbogățirea vocabularului limbii române. Ele constituie o adevărată enciclopedie hagiografică.

Pe lângă aceste documente, de sub teascurile tipografiei nemțene au mai ieșit mai târziu și o serie de cărți laice valoroase, inclusiv prima ediție în limba română cu caractere chirilice *Scrisoarea Moldovei de Dimitrie Cantemir, Domnul ei*, sau cum i se mai spune *Descrierea Moldovei*, ce este o primă prezentare de sinteză a Moldovei din punct de vedere geografic, istoric, etnografic, lingvistic, social, politic, economic, cultural și religios. Această carte de o valoare științifică și educativă incontestabilă a fost tradusă și editată tot din inițiativa lui Veniamin Costachi. Deși pregătirea și apariția la acest an în limba română a unei lucrări laice a trezit nemulțumire din partea unor clerici, faptul în sine a constituit un eveniment important în viața culturală a Moldovei.

Cărțile imprimate la Mănăstirea Neamț sunt împodobite cu ilustrații și ornamente artistice elegante. Procedeele de ornamentare a paginilor de titlu cu chenare în formă de poartă, alcătuite din flori și frunze cu medalioanele sfinților și caracteristic aproape pentru toate cărțile. Numeroase frontispicii, viniete, finale și gravuri vin să întrească frumusețea tipăriturilor. Gravorii, care au trudit la împodobirea acestor tipărituri semnându-și operele, sunt: Ghervasie monah, Teodosie monah, Simeon iereu și mulți alții. Un tipograf și gravor de real talent și cu o prodigioasă producție artistică este protoiereul Mihail Strelbițchi, care după anul 1800, spre apusul vieții sale a dăruit tipografiei Mănăstirii Neamț, teascul, instrumente tipografice, litere și xilogravuri, astfel contribuind la dezvoltarea acesteia. O mare parte din gravurile lui sunt reproduse în tipăriturile

---

nemțene, începând cu 1807 până la 1874. El creează de asemenea un final de capitol ce reprezintă o emblemă tipografică cu doi îngeri, susținând o ancoră urmată de inițialele sale „M.C.” (în caractere chirilice).

Tipărițiile nemțene sunt legate în scoarțe de lemn îmbrăcate în piele maronie, împodobite cu ornamente presate la rece și suflăte adesea cu aur. *Evanghelia* din 1821 este ferecată în scoarțe metalice, ornamentate cu chipurile celor 4 evangheliști prin colțuri, având ca medalion „Învierea Domnului”, împodobită cu pietre prețioase. A doua copertă este ornamentată în relief, iar în colțuri are suporturi metalice. Tăietura cărții este suflată cu aur și mai are două încuietori metalice ornamentate.

Majoritatea cărților mai sus vizate au pe filele îngălbenite de vreme și însemnări posesorale ce ne-au ajutat să urmărim modul în care au circulat ele. Din mulțimea exemplurilor ce ne stau la dispoziție, spicuiam doar câteva: pe foaia de gardă citim: „Această carte ce se numește „Antologie sau Florelegire”(1840) este cumpărată cu prețul treizeci ruble de argint la anul 1870”. Importanța pe care o acordă posesorii cărților vechi explică și blestemele, legate de o eventuală înstrăinare. Bunăoară, pe pagina 1-a a *Ideomelarului* (1857) citim: „Această carte s-au dăruit sfintei mănăstiri Hâncu cu Hramul Preacuvioasa Paraschiva de ieromonahul Grigorie, iară cine a încerca de a înstreina de la numita biserică să fie neiertat de Maica Domnului anul 1861”. Uneori cartea este deja proprietate a unei mănăstiri sau biserici și prin blesteme se încearcă să fie pusă la adăpost de furturi. Un exemplu în acest sens ni-l oferă însemnarea de pe filele valoroasei opere *Descrierea Moldovei* a lui Dimitrie Cantemir. Așadar, cităm: „Această carte este a obșcejitiei prea fericitului Paisie și cine o va înstreina ori în ce chip dintru această sfântă monastire Noul Neamțului acela în veci să rămâie subt neiertat canon și neblagoslovenia Maicii Domnului și a părintelui nostru Paisie anul 1870”.

Constatăm că tipărițiile vechi românești descrise mai sus constituie doar o mică parte din produsele activității prodigioase ale ctitorului culturii românești din prima jumătate a secolului al XIX-lea – Mitropolitul Veniamin Costachi, care a adus o contribuție importantă atât la dezvoltarea teologiei noastre, cât și la dezvoltarea limbii literare românești.

În patrimoniul culturii noastre cartea, gândirea și simțirea, materializate în pagini tipărite, au jucat un rol stimulator și mereu înnoitor. Deci, păstrarea și valorificarea moștenirii culturale bisericesti cu atenție și bună chivernisire, spre a dăinui și după noi, este o obligațiune pe care ne-o impune conștiința noastră patriotică.

Alfa și Omega. – 1996. – Nr. 5 (1-15 martie). – P. 7.

TIPĂRITURI RÂMNICENE DIN SEC. XVIII ÎN PATRIMONIUL BIBLIOTECII NAȚIONALE A REPUBLICII MOLDOVA

„Precum trupul se ține cu hrană, așa și sufletului cu Dumnezeuieștile cuvinte se hrănește și crește curățindu-se de spini păcatului și înflorind rodirile cele bune plăcute celui ce ne-au răscumpărat cu sângele său din robia întunericului”.

(Predoslovie către cititori la *Cazania* de la Râmnic a. 1792 de Grigorie Singhel)

În secolul al XVIII-lea tiparul românesc cunoaște o perioadă de avânt și statornicie. Continuându-se tradiția din ultimele decenii ale veacului precedent se dezvoltă câteva centre tipografice în care arta tiparului este transmisă din generație în generație. Cărțile de slujbă bisericească se tipăreau în acest veac cu blagoslovenia și cheltuiala mitropoliilor și episcopiiilor, iar Biserica avea din partea domnului dreptul de cenzură asupra tuturor cărților difuzate în țară.

Menționăm că din toate centrele unde se tipăreau cărți românești de slujbă bisericească: București, Iași, Râmnic, Brașov sau Buda – s-au adus cărți în Moldova, din care unele s-au mai păstrat și până azi, în bună parte chiar în uz. Așadar, în Moldova, alături de *Cazania lui Varlaam* (1643), *Psaltirea în versuri* (1674) și *Viețile sfinților* (1682-1686) ale lui Dosoftei, care se păstrau în biserici sau în casele credincioșilor, circulau și cărțile de slujbă și de învățătură, tipărite în centrele mai sus-menționate.

Tipărițiile râmnicene se răspândeau și în Moldova datorită legăturilor strânse pe care cărturarii și tipografii râmniceni le aveau cu centrele culturale și economice. Prima carte râmnicenă atestată în fondul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova este un *Apostol* imprimat în anul 1747. Din pagina de titlu desprindem că această carte s-a tipărit pe timpul domniei lui Constantin Nicolae Voievod, care în predoslovie către domn pledează pentru introducerea limbii înțelese de popor în cărțile sfinte și în biserică. Dintr-o notă de la sfârșitul cărții aflăm că „s-au tipărit acest sfânt Apostol prin diordosirea lui Laurentie Ieromonah de la sfânta mănăstire Hurezi”, iar pe pagina de titlu ca tipograf este înregistrat Popa Mihai Atanasievici, tipograful Râmnicului. Biserica avea nevoie de o lucrare completă, care putea servi nu numai pentru serviciul divin. O asemenea lucrare o constituie cele 12 *Mineie*, apărute la Râmnic în anii 1776-1780 sub vlădicia Episcopului Chesarie, care le-a tradus din elinește. Predosloviile acestor *Mineie* sunt scrise de el însuși și prezintă adevărate pagini de istorie în

---

care actele și documentele se împletesc cu frumusețea cuvântului românesc din secolul al XVIII-lea. Acestea aduc mărturii prețioase la stabilirea originii limbii și poporului român, a continuității neîntrerupte pe aceste meleaguri strămoșești. Tot în prefețe el arată însemnătatea lunilor respective, pe temeuri istorice și mitologice, precum și datinile religioase de origine română păstrate de români, expun întâmplările biblice cele mai însemnate și explică sărbătorile bisericesti din fiecare lună. Considerăm, că este interesantă și necesară o privire asupra răspândirii acestei lucrări de dimensiuni monumentale și rezonanță deosebită în cultura noastră. În pofida faptului că cumpărarea *Mineilor* solicita un important efort financiar (s-a constatat că la anul 1793 un singur volum costa 10 florini, iar toate 12 – 120 de florini), ele s-au răspândit destul de uniform în spațiul geografic românesc. Prezența acestei tipărituri monumentale în patrimoniul Bibliotecii Naționale vorbește despre marea popularitate a acestei cărți și despre ceea ce a putut însemna cartea, în menținerea unui climat cultural asemănător cu cel de peste Prut. Tot în tipografia din Râmnic, în anul 1792 s-a tipărit și o colecție de *Cazanii de învățătură*. Din titlu aflăm că această carte a fost imprimată cu sprijinul Mitropolitului Filaret în timpul domniei lui Mihail Constantin Suțu Voievod de către Mihailo Popovici tipograful. Fiind lipsă ultima filă a cărții unde, de regulă, în tipăriturile râmnicene, se menționează data, luna și anul când s-a început și isprăvit imprimarea cărții, anul 1732 indicat pe pagina de titlu inițial nu ne-a trezit bănuieli. În procesul studierii și identificării cărții am atras atenția asupra necorespunderii anului editării cărții indicate și perioada de activitate a persoanelor menționate pe pagina de titlu. Consultând sursele bibliografice am constatat că dispunem de un exemplar al ediției din anul 1792, iar anul 1732, indicat pe pagina de titlu, ar fi o greșeală de tipar. De rând cu cărțile menționate ulterior, aparținând prin valoarea lor patrimoniului Bibliotecii Naționale, se mai păstrează și unele exemplare din numeroasele reeditări ale tipăriturilor râmnicene cum sunt bunăoară și: *Antologhion* (1794), *Apostol* (1794), *Evanghelie* (1794, 1784), *Penticostar* (1767, 1785), *Triodion* (1761, 1768) etc.

Tipăriturile râmnicene se remarcă nu numai prin calitate tipografică, dar și prin acuratețe, eleganța literei, prin execuția grafică impecabilă, ilustrația bogată și variată. Dovadă ne este frumoasa pagină de titlu a *Triodului*, imprimat în anul 1782. Titlul este plasat într-un cadru alcătuit din nouă coloane unite sus, iar în părțile laterale găsim medalioanele sfinților. Gravura este realizată în lemn în stil baroc de către Popa Constantin în anul 1781. Pe versoul paginii de titlu este produsă stema țării, în chenar cu motive florale, ocrotită de doi îngeri cu spada,

lucrate în peniță cu deosebită măiestrie. Sub chenar sunt trecute cele 10 „Stihuri poetice” care preamăresc pe Domnul Nicolae Constantin Caragea și Stema Țării. Unele gravuri și frontispicii în interiorul cărții sunt semnate de gravorul Gheorghe. Notăm de asemenea faptul că cele 12 *Mineie*, menționate mai sus, se disting nu numai prin valoarea documentară și lingvistică, ci și prin ținuta grafică deosebită. Chenarele, frontispiciile și gravurile interioare sunt de o mare frumusețe și originalitate. La realizarea tipografică și artistică a acestei valoroase opere de mari dimensiuni și-a adus obolul tipograful Rafail de la mănăstirea Hurezi și Popa Constantin tipograful de la Râmnic. Procedul de ornamentare a paginii de titlu cu chenare alcătuite din medalioanele sfinților este frecvent aproape la majoritatea tipăriturilor râmnicene. O atenție deosebită se acordă ornamentării stemei țării, iar tipăriturile apărute sub domnia voievozilor care au stăpânit atât în Moldova, cât și în Țara Românească sunt împodobite cu stemele unite ale celor două țări, lucrate adesea în stil baroc. Textul cules cu litere de două mărimi este imprimat cu negru și roșu, ceea ce dă cărților un aspect sărbătoresc. Tipăriturile râmnicene sunt în marea lor majoritate, legate în scoarțe de lemn îmbrăcate în piele vopsită într-o culoare maro închis, împodobită cu ornament presat la rece și suflat adesea cu aur. Legătura este prevăzută cu încuietori. Uneori peste această legătură s-au aplicat plăci de metal la colțuri și în centru mai ales la evangheliile care se socoteau odoare sfinte. Scoarțele de lemn se îmbrăcau adesea și în mătase brodate sau în catifea, brocart etc. Majoritatea cărților studiate conțin însemnări ce ne-au ajutat să urmărim modul în care au circulat, dovadă a schimbului de valori culturale a românilor de pretutindeni. Din aceste însemnări se vede că unele cărți au ajuns peste Prut în timp relativ scurt și au avut mare însemnătate pentru slujba dumnezeiască.

Despre aceasta ne vorbește și însemnarea de pe filele îngălbenite ale *Triodului* din anul 1782: „Această sfântă carte anume Triod l-am vândut – eu – Dascălul Lazăr – cu 19 lei pol și am lăsat – 20 parale ca să fie pentru sufletul meu și al părinților mei și l-am vândut la let 1783”. Menționăm că această însemnare e făcută chiar la un an de la imprimarea cărții. O istorie mai bogată a avut un alt exemplar al *Triodului* tot din acest an. Pe filele 2-5 citim: „În acest Triod ce cuprinde întru sine toată rânduiala sfântului și marelui post, l-am cumpărat cu Dumitrache Melega fecior răposatului Tănase Melega ce au fost vornic de poartă și am dat – 18 lei pe dânsul spre pomenirea me și a părinților mei Tanasă și Todosia în zilele preînălțatului Domnului Alexandru Ioanu Mavrucordat Voievod la anul 1787 noiembrie 25 și eram păzitoriul la satul Bodeștii ot Soroca pe moșia mea semnat,

---

Dumitrache Pitar”. Următoarea inscripție, același posesor o face peste un an și ne invocă evenimente și persoane istorice. Deci: „Se știe de când m-am însurat și am luat pe Bălașa dumisale căpitan Ioan Strătan din satul Ineșteu Ținut Orheiului la un loc am făcut nunta fiind vremile tulburate și eram la Satul Cobâlc de la Ținutul Sorocii un Aslan girei Sultan și cu treisprezece sultani cu tătarii lor și la Târgul Bălții un pașă și la Movilău un Hagi Ali Beiu cară Osman Oglu cu oști și la târgul Soroca Tij și la târgul Roșcovului și multe supărări și necaz au tras oamenii și multe sate s-au stricat și era Domnul Măria sa Alexandru Ioan Ipsilanti Voievod la let 1788, genar. 9”. Mai apoi urmează altă notă: „Și tot într-acest an și lună gerar. 27 joi sara înspre vineri la 7 ceasuri din noapte au ars casele Mitropoliei din Iași unde ședea Măria sa Vodă – și tot într-acest an sâmbătă la 9 ceasuri de zi au intrat nemții în Iași de au luat scaunul Moldovei și au prins și pe Domnul Alexandru Ioan Ipsilanti Voievod și l-au dus nemții în casa lor”. Următoarea însemnare ne mărturisește despre unele evenimente familiare ce au avut loc în anul 1790, când în Moldova mai era încă tot stăpânirea moscalilor preastrălucitului Patiomchin Tavricescul. De altfel *Triodul* în cauză mai conține câteva note, ce-i drept de valoare mai modestă, ultima datată cu anul 1944.

În secolul al XVIII-lea cărțile puteau fi cumpărate, vândute, transmise ca moștenire, date de zestre, dăruite bisericii. O notă din *Triodul* editat în anul 1777, arată că s-a cumpărat această carte cu ajutorul financiar al sătenilor: „Această carte anume Triod să știe că este a me a preotului. Am cumpărat – e de la dascălul Lazăr în 16 lei pol și danie de milostenie Ana jupâneasa de satul său, Gafița... lei, 16 lei a dat Maria și parale au dat Toader”. Importanța pe care o posedă posesorii cărților vechi bisericești explică și blestemele, legate de o eventuală înstrăinare. De exemplu, *Apostolul* din 1747 citim: „Să știe că acest Apostol este a preotului Toader cari au trăit în Isacova și-i cumpărat de dânsul cu 5 lei și di l-au fura cineva s-au zălogi și l-a tăgădui să fie afurisit și blestemat de domnul Hristos și Maica precista și de sfinții părinți și de toți arhieriei și de preoți și let 7278 da di la Hristos 1770. Aceasta să știi”. Tot un blestem de înstrăinare citim și pe filele 5-16 ale *Evangheliei* din anul 1794. Iar pe forțașul *Molitvenicului* din anul 1782 posesorul își notează cu grijă numele celor vii și ale celor decedați (un pomelnic).

Constatăm că conținutul acestor însemnări e foarte variat, însă cele mai multe, în primul rând vorbesc de evlavia credincioșilor. Chiar numai studierea atentă a unor asemenea inscripții ne oferă un foarte bogat material lingvistic, istoric și paleografic. Menționăm că marele istoric N. Iorga vedea în aceste însemnări „Istoria care nu e compusă ci numai însăilată, notată incidental și sporadic, de

cei modești și puțin cărturari uneori, care nu gândesc nici la un patron, nici la un public ci pun pe hârtie ce știu, din simplul impuls instinctiv de a nu lăsa ca faptele să se piardă ori din nevoie de a face și pe alții necunoscuți, martori ai suferințelor și întâmplătoarelor bucurii ale lor”. Cărțile de slujbă bisericească din secolul al XVIII-lea au fost folosite mult și cu timpul s-au deteriorat. Multe nu au început și sfârșit, altele nu au nici scoarțe. Îndeosebi uzajul filelor cu slujbele de sărbători fac dovadă de marea lor întrebuințare în biserici, mai ales paginile cu slujbele de seară, cele cu parimii, sunt picurate de ceară din lumânările citeților.

„Marele merit al acestor cărți, – remarca N. Iorga, – e poate acesta că, trecând hotarele, au adunat sufletește, prin viața culturală, pe toți românii laolaltă. Prin ele, mai mult decât prin vechile manuscrise care circulau greu și se copiau puțin, nedesăvârșit, s-a întemeiat o viață literară comună tuturor românilor. Prin ele... s-a întemeiat ceva neprețuit pentru orice popor, căci cuprind în sine ceea ce va da formă gândului și simțirii generațiilor care se vor urma: „limba literară”.

Aceste valoroase creații spirituale ale poporului român, sunt astăzi corectate, cultivate și valorificate, nu numai pentru cunoașterea lor ca elemente ale trecutului, ci și ca permanențe ale spiritualității românești, puse în lumină în condiții cu totul noi.

Alfa și Omega. – 1996. – Nr. 1(1-15 ian.). –P. 7.

APOSTOLUL – MONUMENT AL TIPARULUI ROMÂNESC

Cartea veche formează obiectul unui capitol special din istoria culturii românești. Conținutul religios al cărții vechi românești este firesc în contextul general al culturii medievale, în care singura ideologie era cea religioasă. Dar cartea, prin excelență depozit de idei, era în același timp un produs al măiestriei meșteșugului artistic și măturie a nivelului atins de artele adiacente ale tiparului – gravura în primul rând, arta legăturii, a impresiunilor în piele, în al doilea rând, deci un obiect prețuit pentru toate componentele lui în ansamblu: cuprins, tipar, hârtie, grafică, calitatea compactării. Pentru cartea veche aceste aspecte sunt cu atât mai importante, cu cât în veacurile XVI-XVII tiparul era îndeosebi o artă.

Serviciul Carte veche și rară al Bibliotecii Naționale deține cărți cu valoare de unicat, comori de cărți vechi românești din diverse centre ale tiparului românesc: Mănăstirea Neamț, Iași, Râmnic, București, Blaj, Brașov etc.

Articolul de față urmărește să pună la dispoziția specialiștilor, precum și a unui public mai larg de cititori, interesat de vechea cultură românească, unul dintre cele mai reprezentative monumente ale tiparului, limbii și literaturii noastre din a doua jumătate a secolului al XVII-lea, monumente cunoscute până în prezent.

Preocupările cu privire la soarta și circulația vechilor cărți românești dovedesc cu prisosință prezența unui considerabil număr de tipărituri vechi românești din diverse centre tipografice în mănăstirile și bisericile basarabene, precum și la persoane particulare, bibliofili. Cărțile pentru români tipărite în diferite centre tipografice – la București, Mănăstirea Neamț ori Iași – au călătorit oferindu-și slove și icoanele românilor de pretutindeni. Ele au ținut nestinsă credința și conștiința de neam. Dumitru Balaur, în cartea *Biserici în Moldova de Răsărit: Cărți românești de slujbă bisericească care au trecut Prutul (veac. XVIII-XIX). Județul Lăpușna*, București, 1934, menționa: „Cărțile bisericești ajungeau peste Prut într-un număr suficient, fapt care se adeverește și azi prin aceea că în multe biserici se află câte două exemplare de aceeași carte, în diferite ediții”. Cele mai vechi cărți, menționate în indicele cronologic din această carte, sunt *Evanghelia*, București 1682, atestată în satele Bahmut și Tătăraști și *Apostolul*, București, 1863, atestat numai un exemplar în satul Isăicani.

Din păcate, o bună parte din aceste cărți au fost distruse în anii 1960 odată cu închiderea lăcașelor de cult, iar unele, după o largă circulație, sunt concentrate și păstrate cu o deosebită grijă în fondurile marilor biblioteci și muzee. Ele formează unul din capitolele deosebite în cadrul patrimoniului cultural Național, constituind o dovadă grăitoare a preocupărilor și a interesului permanent pentru cultură. În colecțiile serviciului Carte veche și rară al BNRM un interes deosebit îl prezintă *Apostolul* tipărit la București în anul 1683 (fiind și cea mai veche carte românească în colecție). Această carte deosebit de rară a fost achiziționată, împreună cu altele, de lucrătorii serviciului respectiv în urma expediției arheografice efectuate în anul 1983 în satul Voloave Județul Soroca. Ne vom opri mai detaliat la acest *Apostol* caracterizându-l: Titlul cărții: *Apostol (sau Praxiu)*, carte liturgică ce cuprinde, în prima parte, *Faptele Apostolilor*, iar în a doua, *Epistolele Apostolilor*, în special ale *Apostolului Pavel*. Odată cu fila 148, începe *Minologul*, adică *Sinaxarul lunilor*, acesta este mineiul (din grecescul *mineon*) în care se indică, pentru fiecare zi în parte, din cuprinsul unei luni, viețile sfinților și slujbele ce trebuie să le fie dedicate, începând cu luna septembrie, deoarece, conform calendarului bisericii ortodoxe, în vremea aceea anul calendaristic începea la

1 septembrie și se încheia la 31 august.

Pagină de titlu: *Apostolul // cu Dumnezeu Svântul // care întru acesta chip tocmită despre orân // duiala Grecescului Apostol, acum întâi // sau tipărit. // Den porunca, și cu toată cheltuiala, prea // lumunatului și prea înălțatului domn și // oblăduitoriu a toată Țara Românească // Io Șeban C. Voevod, adevăratul nepot // prea bunului bătrân Șeban Basarab Voevod // Întru folosul și înțelegerea provoslav // nicii Rumânesci Besearici. // Ispravnic fiind prea sfințitul Kyr Theodosie Mitropolitul Țărâi, și // Exarh Laturilor // În scaunul Mitropoliei Bucureștilor Tipărindul // la anul de la sp[e]senia Lumii 1683. – [5], 199f. : il.; în 2 (26 cm), 32 rânduri (21,5 x 12,5).*

De format in-folio, tipărit cu roșu și negru, cu litere mari și mici chirilice, pe hârtie groasă gălbuie, tipar pe o coloană cu frontispicii și inițiale ornate (antropomorf, zoomorf, fitomorf) și cu 3 gravuri în plină pagină. Dan Râpă-Buicliu, bibliograf și pasionat cercetător al trecutului cărții românești, în cartea sa *Bibliografia românească veche: Additamenta: (1536-1830)*, p. 189, susține că în această carte se utilizează, pentru prima și ultima oară, culoarea roșie ca a doua culoare în frontispiciu. Un titlu bogat pe o pagină întregă încadrată în formă de poartă semnată: D(amaschin) G(herbest). Pe versoul foii de titlu într-un mare medalion oval, artistic înflorat, se află stema Țării (corbul cu crucea în cioc), în mijlocul figurii unui „grispor” uriaș (vultur mare imperial) cu două capete, care ține în ghearele lui spada și buzduganul (stema familiei Cantacuzino). Coroana imperială domină întreaga imagine, care evocă tăria, puterea, izbânda lui Șerban Cantacuzino asupra dușmanului, cum vorbesc înseși versurile elogioase închinatete stemei. Stema este preluată din *Evanghelia*, 1862.

Prefața cărții este semnată de Șerban Cantacuzino, deși Dan Râpă-Buicliu menționează că, potrivit tezei lui Bogdan Petriceicu Hasdeu, prefațatorul acestei cărți este Nicolae Milescu Spătaru, argumentând că ideile filosofice i-ar aparține spătarului și nu domnitorului.

Elementele care individualizează tipăriturile de la București, și în special *Apostolul*, sunt xilogravurile lucrate cu o aleasă măiestrie și însoțite de semnătura în monogramă a gravorului Damaschin Gherbest, element de asemenea nou în cartea românească, ceea ce mărturisește despre conștiința de sine și responsabilitatea artistului, care își semnează opera.

Bunăoară, pe versoul filei a 5-a nenumărată este plasată gravura evanghelistului Luca, semnată și datată, „*Ieromonahul Damaschin Zugrav, 1683*” și pe

---

fila 29 verso, tot în plină pagină, este atestată gravura Apostolului Pavel, iar pe fila 147 verso – gravura Apostolului Ioan, ambele executate de același talentat și iscusit gravor.

Este necesar de remarcat că în jumătatea a doua a sec. al XVII-lea în țară s-a format o școală de gravori, care înviorează și îmbărbătesc ilustrația de carte. Printre gravori se evidențiază Damaschin Gherbest, un virtuos al dălții, care și-a început activitatea ca muncitor tipograf și dascăl la școala slavonă din București și care, ulterior, va deveni episcop de Buzău și Râmnic. Damaschin, pe numele laic Dumitru Voinescu, iscusit traducător, poliglot și cultivat, se remarcă prin imensa activitate de traducător. Cele mai importante cărți traduse de el sunt *Apostolul*, (1683), *Orologiul (Ceaslovul)*, 1745, *Evanghelia*, 1746, care au fost tipărite în anii 1683-1818 în 73 de ediții, fiind foarte răspândite în toate provinciile țării. Limba simplă și armonioasă, corectitudinea traducerilor, accesibilitatea și marea lor circulație au făcut ca aceste texte să depășească mult sfera religioasă, integrându-se în cadrul general al culturii românești și contribuind la unificarea și dezvoltarea limbii literare. Cărturar de seamă, a militat mult pentru înlocuirea definitivă a limbii slavone în cult cu cea română: în acest scop a și tradus aproape toate cărțile de slujbă în românește, contribuind astfel la formarea limbii literare române. Ținem să atragem atenția că ediția *Apostolului*, imprimată într-un tiraj considerabil, a constituit, ca și *Evanghelia* din 1682, „*un dar pre la toate țările noastre*” din partea lui Șerban Cantacuzino Voievod.

Este necesar de remarcat că soarta exemplarului menționat mai sus s-a împletit neconținut cu destinul celor care l-au utilizat sau păstrat, acumulând pe file mai multe însemnări, care prin valoarea ce o dovedesc reprezintă mărturii documentare. Deși, sunt de naturi diferite, aceste însemnări marginale sporesc valoarea cărții, ele relatând evenimentele care, chiar dacă nu constituie pentru noi date inedite din istorie, economie, merită totuși să fie reținute pentru frumusețea limbii și a stilului lor.

Majoritatea notelor marginale atestate pe filele *Apostolului*, 1683, se referă la circulația cărții, la costul și la modul de procurare, de vânzare precum și la păstrarea și transmiterea lor, la calamități și la diverse fenomene ale naturii etc. Așadar, pe fila I liminară citim: „Сей Апостоль принадлежитъ въ церкви Святаго Архангела Михаила, село Воловой Сорокского Уезда”; pe pagina a 2-a nenumerotată descifrăm o însemnare în creion: „*Psalomsik S. D. Гронна поступил на приходъ въ с. Воловой въ 1893 г. Авг [устъ], 23 дня*”, iar în 1894 în post de psalomșic, semnează deja Simion D. Grosu, în anul 1905 pe fila 35

semnează psalomșic D. D. Grosu (s-ar părea că e o dinastie de dascăli). Tot aici mai este o însemnare în grafie latină: „Aparține bisericii din parohia Voloavelor Jud[eu]l] Soroca 30 aprilie 1938”, care se repetă și la paginile 10 și 20. Pe foaia a 2-a verso: „Anii după Hristos 1814, luna ghenarie 25. Vreme re(a), jiscul reu”. Pe fila 33: „Псаломщикъ С. Д. Гронна. 1903”. Răsfoind cartea, constatăm că nota de pe filele 124-135, care este parțial ștearsă, pe alocuri indescifrabilă, atestă un act de cumpărare și de danie bisericii pentru iertarea păcatelor. Reproducem această notă: „Acestu sfântu Praxiu l-am cumpărat eu Ion Păcurari căpitanul, di la dascălu(l) Ciur în trei lei, și l-am dat la biserica ce-i hramul Preapodobna Paraschiva pentru sufletul părinților”. Deosebit de semnificativă ni se pare cea de a doua însemnare pe care dorim să o cităm și care se află pe foile 153-162 și e scrisă de aceeași mână și, parțial, repetă textul celei precedente, având și un blestem de înstrăinare: „Acestu sfântu Preaxiu iaste a sfintei biserici ce iaste hramul a Sfin-tei Preapodobna Paras(chiva)... Păcurar și cu femeia lui... Constantin Văscăușan vornic ot Bârlad și cine l-a lua sau l-a fura de la sfânta biserică... Să fie neiertat de Domnul Dumnezău și de Maica Precista și de sfânta Prepodobna Paraschiva. Și am scris în Vinerea Mari, domnia lui Grigori Voivoda în văletu 7235 (1727) dec(emvrie)”.

Suprasolicitarea *Apostolului*, care, fiind cartea de bază pentru săvârșirea serviciului divin, a dus cu timpul la deteriorarea exemplarelor. Exemplarul care a ajuns până la noi, poartă semnele trecerii timpului. Hârtia este îngălbenită, cerneala nu mai are strălucirea inițială, colțurile poartă urmele nenumăratelor mâini care au întors filele. Petele de ceară sunt martori ai „cetirii” la strană, în bătrânele biserici, sau ale veghei de noapte, în sfânta companie a cărților. Mai ales s-au uzat filele în partea de jos a cărții, iar în procesul restaurării neprofesionale multe note marginale au fost acoperite ori tăiate. Ca urmare, multe mărturiile prețioase ale vremii au devenit inaccesibile pentru studiul respectiv. Coperta cărții este de lemn învelită în piele maro cu motive ornamentale presate, parțial restaurată, cu încuietori metalice.

Mărturiile relevate mai sus se înscriu, prin valoarea lor lingvistică, istorică și paleografică, între documentele de referință ale istoriei naționale, ale unității neamului românesc. Marele istoric Nicolae Iorga vedea în aceste însemnări istoria care nu e compusă, ci numai însăilată, notată sporadic de acei modești și puțin cărturari care uneori nu se gândesc nici la un patron, nici la un public, ci pun pe hârtie ceea ce știu, din simplul impuls instinctiv de a nu lăsa faptele să se piardă aici, din nevoia de a face și pe alții cunoscuți martori ai suferințelor,

---

isprăvilor și întâmplătoarelor bucurii ale lor.

Remarcăm totodată că acest netăguit document de cultură face parte din bogatul patrimoniu spiritual al poporului nostru și de aceea trebuie cercetat, valorificat și popularizat, iar însemnările marginale, aceste inestimabile mărturii ale vremii, îi conferă exemplarului, ce face parte din comorile de monumente editoriale vechi românești ale serviciului Carte veche și rară, o valoare de unicat.

*Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova :
Album. Tomul 1. – Chișinău, 2007 – P. 22-25.*

SCRIERI PATRISTICE ÎN VERSIUNEA SLAVO-ROMÂNĂ

Scrierile patristice sunt scrierile Sfinților Părinți ai Bisericii care au creat o literatură clasică bisericească, un tezaur de dumnezeiască învățătură, hrană duhovnicească și morală prin care creștinii își transfigurează viața. Aceste scrieri au circulat încă din primele secole în spațiul creștin românesc, fie că au fost, în majoritatea lor, luate din patristica universală, fie că unele au fost elaborate în teritoriul pontico-dunăreano-carpatic în epoca patristicii. Paralel cu circulația scrierilor patristice în expresie greacă, latină și în versuri slavone în epoca slavonismului cultural, s-au elaborat și primele traduceri în românește, care au trecut dintr-o provincie în alta în copii-manuscrite. Scrierile patristice, frecvent folosite în mănăstiri și biserici, erau multiplicat pentru a facilita utilizarea lor, iar manuscrisele erau adesea împrumutate dintr-o parte în alta pentru a fi copiate. Scrieri patristice au circulat, desigur, și în Basarabia în centrele ierarhice, mănăstiri și schituri, în bisericile parohiale. Scrierile patristice receptate pe teritoriul Republicii Moldova sau create aici, sunt documente de cea mai mare însemnătate și valoare, care indică adevărata măsură a existenței și asimilării de către credincioși a învățăturilor din *Sfânta Scriptură*, din cărțile de cult sau din scrierile patristice care au circulat și la noi încă din veacurile precedente. Aceste sfinte scrieri au fost păstrate, dar adesea și multiplicat în mănăstirile românești care au devenit importante centre de răspândire a scrierilor patristice, centre unde puteau fi citite, examinate și alese textele necesare, traduse sau transcrise, copiate cu grijă și cu măiestrie, păstrate dar și transmise acolo unde erau necesare, dar și cerute.

Manuscrisele-copii în limba română, păstrate în serviciul Carte veche și rară al Bibliotecii Naționale, au la origine o traducere comună, realizată în secolul al XVIII-lea – înc. sec. al XIX-lea, posibil la Mănăstirea Dobrușa – scriptoriu de carte veche românească. Din imensul tezaur patristic au prevalat, în ceea ce privește traducerea, copierea, circulația lor, în primul rând *Cuvântările lui Isaac Sirul*, pentru caracterul lor accesibil, adecvat mentalității populare. Traducerea românească a acestei lucrări s-a făcut după varianta grecească. În prefață citim: „Ale celui între sfinți părintelui nostru ava Isaac Sirul, pustnic și sihastru, fost episcop de Ninive... Cuvinte pustnicești ale lui Isaac Sirul, adică Cuvinte scrise de el în limba lui, spuse de precuvioșii părinți, ava Paricie și ava Avramie, iubitorii de înțelepciune, care au dus viața în tăcere în lavra părintelui nostru Sfântul Sava”. Manuscrisul a fost copiat de Dositei din Mănăstirea Dobrușa în anul 1805. Textul scris cursiv cu litere chirilice, foarte frumos și citeț, pe 321 file, hârtie subțire cu filigran, frontispicii, colontitluri și inițiale cu chinovar, numerotarea cu litere chirilice. Pe filele 21-25: *Scara cuvântărilor lui Isaac Sirul*. Mărturiile ale circulației acestui prețios manuscris atestăm pe marginea de jos a filelor 1-8: „Această carte iaste a mult păcătosului Visarion cel stricat de mână, iar pe urmă dată mie Platon... 1808, iar pe urmă am vândut-o părintelui Visarion Monahu”; „Această sfântă carte iaste a smeritului între monahi Varsanufie, iar după săvârșirea mea din viață va rămâne a obștii Dobrușii și am cumpărat-o drept 50 lei la anul de la H[risto]s, 1814”. Pe versoul filei 116 citim: „Această carte sau prescris la anii de la Hristos 1805 de la mine netrebnicul Dositei sau dat părintelui Visarion mai pe urmă mi sau dat mie Platon: 1808”. Pe fila 321 citim: „și sunt în toată cartea 171 de coale scrise, care am plătit câte zece parale de coală, de legat și cumpăratul hârtiei 55 lei peste tot”. Aceste însemnări confirmă încă o dată prezența și circulația scrierilor patristice în Moldova.

La Mănăstirea Dobrușa a mai fost copiat un manuscris slavo-român numit *Pateric* ce se mai zice *Otecnicu*. Carte ce studiază viața, opera și concepția Părinților Bisericii și reprezintă o colecție de legende din viața asceților canonizați de biserică.

Pagina de titlu: „Întru slava unuia Dumnezeu în troițe slăvit // Acest Pateric// S-au scris în zilele împăratului Ale //xandru Pavlovici, a toată Rosia. // În Sfânta Mitropolie în Chișinău Mitropolit fiind Chiry Chiry Exarh Gavril // Gubernator fiind Alexei Necolaevici Bahmetev. La anul 1816. Septembrie, 1 // de Manasie cântărețu”. În prefața manualului se menționează că: „Întru această carte s-au scris învățătura cea cu fapte bune și minunata viață și petrecere și spunerile sfinților și fericitorilor părinților noștri...”.

Manuscrisul în mărime de 36 x 22 cm in-folio pe [2], 250 file este scris cursiv cu litere chirilice câte 34 rânduri pe pagină, în cerneală neagră decolorată spre sfârșit, pe hârtie groasă albastră verzuie, cu filigran. Pagina de titlu încadrată în ramă în formă de poartă, decorată cu medalioane executate în peniță: sus – „Cina cea de taină”, partea de jos – „Sfântul Neculai” făcătorul de minuni și pe părțile laterale chipurile monahilor: Iosif, Cozma, Ioan etc. Titlul, literele majuscule, colontitlurile în culoarea roșie. Pe versoul paginii de titlu, în plină pagină este plasată gravura *Răstignirea lui Iisus Hristos*, încadrată în ornament floral. Prefața și sfârșitul unor pagini sunt în forma unui triumphi după modelul cărților slavone tipărite. Coperta de lemn acoperit cu piele maro cu medalionul „Maica Domnului cu pruncul”, rămășițe de încuietori. Copistul sfârșește manuscrisul cu tradiționalele cuvinte de mulțumire pentru terminarea lucrului de copiere a cărții și cu următoarea rugămintă pentru cititori: „Și orice greșală veți afla în cuvinte sau în slove îndreptați cu duhul blândeților ne punându-mi în ponoșul” și semnează: „Către toți plecat Monah Manasie Cântărețul din mănăstirea Dobrușa”. Pe filele 206-210 urmează: „Însemnare pentru cele ce se află în cartea aceasta mai minunate povestiri” (adică cuprinsul cărții). Mai apoi urmează un scurt sinaxar al celor mai importanți mucenici și monahi din luna septembrie până în luna martie.

Menționăm că manuscrisele sus-menționate – *Cuvinte pustnicești ale lui Isaac Sirul și Patericul* – au fost atestate de către Ștefan Ciobanu în biblioteca Mănăstirii Hâncu și descrise în lucrarea sa *Biserici vechi din Basarabia*.

O deosebită valoare prezintă singura lucrare cunoscută a Sfântului Ioan Sinaitul, numit și Scărarul. Celebra lui scriere, *Scara* ori *Listvița*, a fost una dintre cele mai populare cărți și mai prețuite în evlavia monahală ortodoxă, tradusă mai în toate limbile popoarelor ortodoxe, bucurându-se de o atenție deosebită și în cercurile studioase ale celorlalte confesiuni. *Scara* lui Ioan Sinaitul este o copie de pe traducerea slavonă a Mitropolitului Varlaam cu o introducere a sa din secolul al XVIII-lea. Scrierea era și este prețuită pentru că reflectă experiența personală a autorului, modalitatea de expunere fiind caracteristică prin fraza concisă. *Scara* cunoaște și la noi numeroase copii, unele parțiale, dar și mai ales integrale.

În colecția de manuscrise a Bibliotecii Naționale se păstrează un exemplar al manuscrisului sus-menționat fără pagină de titlu. Manuscrisul in-folio, în mărime de 35 x 21cm cu [3], 352 file caligrafiat cursiv, cu caractere chirilice, frumos și citeț pe hârtie groasă gălbuie cu filigran. Coperta de lemn acoperit cu piele maro cu ornamente florale și cu medalionul: „Maica Domnului cu pruncul”. Pe cele 3

file numerotate atestăm: „Scara cărții acestea: Spunere de capetele acestei cărți”, iar pe filele 1-12: „Plângere și tânguiri, ale călugărului strein cu care își muștra pre sufletul său”. Pe următoarele 12 file citim: „Înainte cuvântare a talmăcitorului și Viața Sfântului Ioan Scărariul”, apoi urmează cele 30 de Cuvinte corespunzătoare celor 30 de trepte ale scării pe care credincioșii vor urca la cer. Primei scări îi corespunde Cuvântul: „Pentru lepădare de lume”, iar ultimei scări: „Pentru dragoste”. Pe mai multe file ale acestui prețios manuscris este imprimată ștampila: „Mănăstirea Curca Județul Orhei România”.

Menționăm că citirile din scrierile patristice în biserică au fost pentru poporul nostru ortodox o școală universală creștină în care s-a urmărit formarea unui om moral integru, după „Chipul lui Hristos”, unui om care să aspire către desăvârșire, către sfințenie. O sfințenie în care mijloacele de atingere a desăvârșirii sunt accesibile și variate, demonstrând libertatea spiritului uman. Prin rolul ce l-au îndeplinit în evoluția limbii și literaturii unui popor, a spiritualității și culturii acestuia, scrierile patristice au reprezentat, și reprezintă, valori fundamentale în patrimoniul spiritual, adesea cuprinzând și argumente de mare însemnătate pentru demonstrarea originilor și evoluției specifice unei culturi naționale.

*Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova:
Album. Tomul 1. – Chișinău, 2007. – P.10-13.*

PROLOAGELE – SCRIERI LITERARE ȘI CĂRȚI DE ÎNVĂȚĂTURĂ

Noțiunea de „Proloage” provine din grecescul prolego (προλεγο), care înseamnă „cuvânt înainte; a alege, a deosebi”.

Proloagele sunt vechi texte de limba română din secolele XVII–XVIII, care au un evident și esențial conținut hagiografic – filocalic și sapiențial. Prin acest conținut, fiind deopotrivă prețuite de clerici și enoriași, legitimându-și rolul, valoarea și semnificația în acele secole când Biserica era singura instituție care se preocupa de viața spirituală și de cultura poporului. Izvorul principal al *Proloagelor* se află, deci, în scrierile patristice, în hagiografie și în textele etice vechi, având un rol cultural deosebit de important, alături de *Psaltire*, *Cazanii*, *Vieților Sfinților*, în procesul de înlocuire a limbii slavone din cultul Bisericii cu cel român. Ele sunt niște cărți ce cuprind, pe lângă „viețile” sfinților, și anumite fragmente ilustrând virtuți creștine și cuvinte de învățătură creștină. Aceste texte se citeau la biserică ori de câte ori se săvârșea Sfânta Liturghie, se mai citeau cu mult folos

---

pentru minte și inimă în cadrul „școlilor” din tinda bisericii, adesea în casele clericilor dar și ale enoriașilor știutori de carte, precum și în chiliile mănăstirilor, unde se aflau numeroși frați doritori să-și însușească atât duhul, cât și slova sfințelor învățături creștine. *Proloagele* s-au bucurat de o largă circulație, având și un rol deosebit în instruirea duhovnicească – morală a cititorilor de odinioară, dar și în îmbogățirea vocabularului limbii române.

În literatura Bisericii noastre, după cum este știut, *Viețile Sfinților* pe lângă faptul că au circulat vreme îndelungată prin copii-manuscrite, s-au tipărit de mai multe ori. În Moldova, când Mitropolitul Varlaam a tipărit în 1643, la Iași, *Cazania*, s-au publicat, pentru prima dată în românește și câteva vieți de sfinți. Mitropolitul Dosoftei al Moldovei este cel care a tradus și publicat pentru prima dată în românește o lucrare specială consacrată Sfinților Bisericii Ortodoxe, *Viața și petrecerea Sfinților*, imprimată la Iași în patru volume (1682–1686), fiind cea dintâi operă în întregime hagiografică tipărită în limba română. Lucrarea a circulat în tot spațiul geografic românesc, secole la rând, din secolul XVII până în zilele noastre, adevărindu-se o operă de referință a culturii vechi românești. După cum menționa Mitropolitul Veniamin Costachi, menirea și lucrarea duhovnicească a Vieților Sfinților este de a ne atrage și a ne călăuzi pe calea ce duce către împărăția cerurilor. Proloagele în limba română apar la Mănăstirea Neamțu, în jurul anului 1791, tălmăcite de pe originalul slavonesc prin sânguința Starețului Paisie, de către ierodiaconul Ștefan. Reeditarea *Proloagelor*, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea la Mănăstirea Neamțu, a constituit o remarcabilă realizare. Ele au ieșit de sub tipar, începând cu 13 februarie 1854 și până după 13 ianuarie 1855, în patru volume a câte trei luni în fiecare volum. În studiul de față vom prezenta pe scurt cele patru volume ale *Proloagelor*. Pe fila de titlu a primului volum citim: „Întru slava sfintei, și ceii de o ființă, și de viață făcătoarei, și nedespărțitei Treimi. S-au tipărit acest Prolog, adecă adunare în scurt din viețile sf(i)nț(ilor), în zilele prea blagocestivului, singur stăpânitoriului marelui domn și împărat Nicolae Pavlovici a toată Rossia ș. c. l., ș. c. l., ș., c., l. Cu blagoslovenia înalt prea osf(i)n(țitului) Arhiep(iscop) și Mitro(polit) Moldaviei și Sucevei și cavaler chiriu chir Sofronie. Prin osârdiia prea cuviosului arhimandrit și stareț al sf(i)ntelor M(ăn)s(tiri) Neamțul și Secul chir Natanail. Cu cheltuiala sf(i)n(tei) M(ăn)s(tiri) Neamțul, acum întâiași dată din nou tipărită, întru însăși a sa tipografie. Anul 1854”. Numai pe pagina de titlu a primelor două volume este menționat împăratul Nicolae Pavlovici a toată Rusia, pe următoarele două volume este deja menționat Grigorie Alexandru Ghica Voievod. Volumul este înzestrat cu o

prefață: „Cu mila lui Dumnezeu către pravoslavnicii cititori” semnată de către Mitropolitul Moldovei Sofronie Miclescu, în care își exprimă deosebita mulțumire sufletească pentru faptul că prin „ajutorul lui Dumnezeu au ieșit din tipar aceste vechi texte de limbă și credință românească „pentru obștescul folos”, putându-se astfel răspândi pe tot pământul românesc”. Nelipsite de interes și semnificație sunt și cuvintele de adresare a Mitropolitului către cei păstoriți: „Vă îndemn pe voi, pe toți, fiii Bisericii Răsăritului, să aveți această carte și să o uneliți nu numai prin sfintele Biserici, ci și prin casele voastre: și nu numai tomul acesta, ci și pre celealalte tomuri următoare, care se vor tipări, și le veți avea de plin, pentru folosul sufletesc!” Și desigur, merită a fi reproduse mai jos „Epigramma la Cartea aceasta” și „Adresarea cărții către cititori”, publicate după predoslovie: „Ca o iubitoare de osteneală albină,/ Ce umblă vara prin flori de grădină,/ Cartea aceasta miere duhovnicească, Întru sineși și Dumnezeiască./ Ca întru niște țevișoare de faguri,/ Prin ale ei file punând și rânduri/ Pe-ale Sfinților vieți și, încă, fapte, / Care sunt slăvite și foarte minunate./ Adunați-vă cu toții și veniți,/ Pe ea îmbrățișați-o și o citiți,/ Câți viața veșnică o poftiți./ Și cu Sfinții, în veci, să viețuiți / Despre Carte, către cititori, / Cu amândouă mâinile să mă apuce / Tot cel ce la ceruri voiește a se duce. / Că eu, pe cei ce, cu dragoste, mă iubesc, / Pe calea Sfinților îi povățuiesc, / Întru a Cerurilor Împărăție, / Ca acolo să se odihnească în vecie”.

Primul volum cuprinde lunile: septembrie, octombrie și noiembrie, adică lunile de toamnă, al doilea volum include lunile: decembrie, ianuarie și februarie – lunile de iarnă, volumul al treilea: martie, aprilie și mai – lunile de primăvară și, în sfârșit, ultimul volum cuprinde lunile de vară: iunie, iulie și august.

Răsfoind, în continuare, filele *Proloagelor* din anii 1854–1855, am constatat că are aceeași schemă de organizare a conținutului cu cele moscovite, adică sub fiecare zi a anului apar grupate una sau mai multe biografii ale sfinților urmate de povestiri sau texte explicative. Sunt, însă, departe de a da o reproducere exactă a tipăriturilor ruse, deoarece alcătuitoarii volumelor de la Neamțu au valorificat într-un mod specific materialul oferit de ele, acționând după următoarele principii, adică, se rețin biografiile sfinților mai cunoscuți și ori de câte ori normele de compunere a *Proloagelor* o permit, se introduc întâmplări cu oameni de altă dată, a căror existență se interferase într-un fel sau altul cu cea a românilor. Astfel, alcătuitoarii nemțeni aveau o modalitate proprie de a selecta cuprinsul *Proloagelor*. Pentru înlesnirea studierii conținutului *Proloagelor* fiecare volum a fost înzestrat, la sfârșit, cu așa numita Scară (cuprins) pentru fiecare lună.

La sfârșitul volumului patru, în colofon, atestăm tradiționala exprimare de mulțumire către Dumnezeu pentru ajutorul acordat la tipărirea acestor cărți și rugămintea către cititori de-a li se ierta cu blândețe greșelile de ortografie sau de tipar. Subliniem și faptul, că textul *Proloagelor* a fost redactat în limba română literară, fără slavonisme, de către Ierodiaconul Ștefan, care a contribuit și la editarea celor patru volume ale operei Mitropolitului Dosoftei *Viața și petrecerea Sfinților*.

Merită să fie prezentat aici și decorul tiparului care sporește valoarea și prestigiul acestor cărți. Menționăm că tipăriturile nemțene erau împodobite cu gravuri elegante, artistice, săpate în lemn care pentru ilustrarea cărții bisericești formează un prețios capitol de istorie a culturii românești. În cartea imprimată gravura era chemată să ia locul miniaturii, care constituia fala manuscrisului. Gravorii care au împodobit tipăriturile nemțene, semnându-și operele, sunt: Simeon Ierei, Ghervasie monah, Theodosie și mulți alții. Paginile de titlu ale celor patru volume sunt împodobite cu gravură în formă de poartă, chenarul căreia are în partea de sus – Troița, jos – Înălțarea Domnului, iar prin părți – medaliioane ce reprezintă cetele Apostolilor, Patriarhilor, Mucenițelor etc., încadrate într-un bogat ornament vegetal, semnată de Theodosie monah. Pe verso paginii de titlu a primului volum atestăm gravura Înălțarea Domnului, săpată în lemn de Ghervasie monah, datată cu anul 1817 (una din primele gravuri ale lui). Tot de Ghervasie este semnat și frontispiciul, în format mare „Iisus Hristos”, anul 1833. La capitolul de decor al primului volum mai menționăm, pe pagina întâi, gravura în chenar floral „Cununa anului”, ce reprezintă *Sinaxarul* (cununa) celor 12 luni, ce cuprinde viețile sfinților orânduite conform calendarului Bisericii Ortodoxe, care începe la 1 septembrie. În mijlocul cununii, în dreptul lunilor fiecărui anotimp sunt indicate zodiile respective și semnele belșugului: toamna-fructe; iarna-lemne; primăvara-flori; vara-cereale. În partea de sus a gravurii este plasat chipul lui Dumnezeu și un vers din Psalmul 73 în limba slavonă: „Ты совершил всю зарю и солнце ты сотворил иси вся предели земли; жотву весну ты создал”. Trebuie să știm că Biserica lui Dumnezeu prăznuiește la 1 septembrie Indictionul (de la latinescul Indictio), adică începutul anului nou bisericesc și Biserica mulțumește lui Dumnezeu pentru roadele de peste an și se roagă ca și anul nou să fie roditor. Un mare maestru al săpatului în lemn pentru ilustrarea cărții a fost și Simeon Ierei căruia i se atribuie o seamă de frontispicii de pagină. Trebuie să remarcăm meritul deosebit în ilustrarea *Proloagelor* a lui Theodosie monah care semnează gravura Înălțarea Domnului (vol. 2-4) și mai multe miniaturi de sfârșit

de pagină, fiind cel mai productiv și mai harnic gravor nemțean. Filele acestor volume sunt ilustrate cu numeroase frontispicii, cu viniete, gravuri splendide, cu titluri și inițiale împodobite cu flori și cu figuri biblice, care de asemenea, reprezintă mici gravuri. Trebuie să menționăm, că aceste elemente de decor ne mărturisesc despre iscusința artistică, talentul, tehnica gravurilor și meșterilor tipografiei, care au consemnat tradiția seculară a tiparului existent la Mănăstirea Neamțu. Subliniem aici faptul că și legătoria de carte era de asemenea un meșteșug de veche tradiție românească. Cele patru volume ale *Proloagelor* sunt legate în carton acoperit cu piele maro, pe care sunt aplicate ornamente presate la rece, iar pe cotor - titlul și numărul volumului, hârtie de culoare verzuie fără filigran.

Un interes deosebit a suscitat prezența și circulația *Proloagelor* în Moldova. Deși nu se cunoaște tirajul lucrării, s-a păstrat un număr considerabil de exemplare în locașurile religioase din țara noastră, care au fost, și mai sunt încă, depozite a numeroase și importante valori materiale și spirituale. Fiecare biserică parohială avea bibliotecă și cărțile erau trecute în inventare speciale sau cataloage după care putem identifica astăzi cărți de o vechime rară. De exemplu, Ștefan Ciobanu în lucrarea *Biserici vechi din Basarabia*, publicată în *Anuarul Comisiunea Monumentelor istorice. Secția din Basarabia*, Chișinău, 1924, atestă în biblioteca bisericii Sfântul Arhanghel Mihail din satul Dahnovici, județul Chișinău, pe lângă alte cărți bisericești și un *Prolog* de la Neamțu, anul 1854. La fel și părintele Paul Mihail în cartea *Mărturii de spiritualitate românească din Basarabia*, Chișinău 1993, pe lângă un număr impunător de *Mineie* s-a mai atestat la Mănăstirea Căpriană *Proloagele* pe martie-iunie, Neamț 1855 și la Mănăstirea Hârbovăț, județul Orhei: *Proloage* volumele trei și patru (1855), iar la Mănăstirea Hârjauca, același județ se păstrau toate patru volume ale *Proloagelor* de la Mănăstirea Neamțu. La fel și în Mănăstirea Frumoasa, ținutul Orhei se păstrau toate cele patru volume ale *Proloagelor*. În biblioteca bisericii comunei Trușeni, județul Lăpușna se păstra un singur exemplar al *Proloagelor* pe lunile decembrie-februarie. În perioada închiderii mănăstirilor și bisericilor multe cărți s-au distrus iar o mică parte a intrat în fondurile unor muzee și biblioteci. În prezent, în colecția Carte veche și rară a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova se păstrează cele patru volume ale *Proloagelor* imprimate în tipografia Mănăstirii Neamțu (1854-1855), achiziționate din biserica unui sat din raionul Ungheni în rezultatul unei expediții arheografice. Dincolo de importanța spirituală și culturală a vechilor noastre tipărituri, acestea sunt și un remarcabil izvor de informații istorice, datorită numeroaselor însemnări marginale făcute pe spațiile albe ale filelor sau în

---

interiorul scoarțelor. Notele manuscrise permit uneori urmărirea îndeaproape a celor care au fost proprietarii cărților de-a lungul vremii. În cele ce urmează, am spicuit câteva însemnări marginale cuprinse pe filele acestor cărți. Majoritatea textelor manuscrise sunt în limba rusă și sunt semnate de monahi și poslușnici. De exemplu, pe filele volumului întâi citim: *Прочитал 1898 года 19 марта Сьмион Робул Послушник; Прочитал 1898 год 22 августа Монах Касиан; Я читал 1913 года февраля 3-4 дня Послушник Федор; Читал Василий 1917 июня.* Pe forțațul volumului al doilea al *Prologului* descifrăm următorul text: *1910. Пасха была 18 ап. Пасха никогда не бывает ранее 22 марта и не позднее 25 апреля. Расписался Димитрий Барбэ Нягрэ* și altă însemnare: *1905 года марта 2 дня получил сию книгу Пролог за говения Великого поста и расписался Димитрий Барбэ Нягрэ.*

Proloagele, deși modeste contribuții, fac parte din zestrea culturală a tuturor românilor, cu care noi, cei de azi ne mândrim, dar pe care avem și obligația să o cunoaștem și să o valorificăm.

Magazin bibliologic. – 2011. – Nr. 1-2. – P. 40-44.

MOȘTENIREA LUI VENIAMIN COSTACHI

Marele mitropolit Veniamin Costachi a fost unul din cei mai venerabili ierarhi ai Bisericii Ortodoxe Române. El a păstorit eparhiile din Moldova cu o rară dăruire de sine, timp de o jumătate de secol (1792–1842). Multe și grele au fost necazurile abătute asupra marelui mitropolit, dar mult mai numeroase și vrednice de pomenit au fost realizările sale, atât pe tărâm duhovnicesc și eclesiastic, cât și pe tărâm cultural, social și patriotic. Activitatea cea mai vrednică de pomenit a Mitropolitului Veniamin Costachi a fost cea de traducător, tipăritor a numeroase cărți patristice și de ritual. În această privință rămâne fără egal în istoria Bisericii moldovene, cele două tipografii, întemeiate de el la Mănăstirea Neamț și Mănăstirea Sfinții Trei Ierarhi din Iași, cu greu reușeau să tipărească cele aproape o sută cincizeci de titluri de cărți originale și traduceri din limbile greacă și slavonă, făcute de el și de „dascălii” de la Neamțu. Pe lângă grija întregii Eparhii a Moldovei și Sucevei, Mitropolitul Veniamin a scris șapte lucrări originale și a tradus personal 32 de cărți de mare importanță dogmatică, morală, liturgică, hagiografică și istorică. Aș dori să menționez prezența în colecția de carte veche bisericească a serviciului Carte veche și rară al Bibliotecii Naționale, a circa 30

din cele mai reprezentative cărți, tipărite la Iași ori la Mănăstirea Neamț, cu binecuvântarea și cu cheltuiala sa pentru folosul și luminarea poporului.

Cercetându-le, am descoperit că asemeni înaintașilor săi, Mitropolitul Veniamin, a continuat tradiția „prefețelor”, în care își spunea gândurile, credința, speranțele, bucuriile și tristețea, nesocotind nici cheltuiala și nici osteneala. Prefețele acestor cărți sunt adevărate epistole ziditoare de suflet. Lucrarea cea mai însemnată ieșită la Neamț – începută în vremea când Veniamin Costachi se retrase aici – este colecția *Viețile Sfinților* pe 12 luni. În prefața volumului pe luna septembrie el vestește că lucrările religioase sunt destinate nu numai Moldovei, ci și Țării Românești și Transilvaniei. Volumul pe octombrie arată preocuparea pentru dezvoltarea, împodobirea și îmbogățirea limbii românești. Cel de pe luna august, apărut la 1815, afirmă că „neamul nostru se trage de la Roma și că a ajuns cu vremea să-și piardă vrednicia, să-și înstrăineze limba, să se lipsească de cărți latinești pentru a lua de cele slavonești, să renunțe chiar și la literele latine, ceea ce a avut ca urmare că frumusețea limbii sale cei părintești s-au pierdut.” De o frumusețe deosebită este *Evanghelia* (1821), ieșită la fel de sub tipar la Mănăstirea Neamț, tot prin străduința aceluiași Mitropolit. În prefața *Hronografului* (Mănăstirea Neamț, 1837) zicea iarăși bunul păstor al Moldovei: „Având eu sarcina arhipăstoriei și a purtării de grijă pentru pășunea oilor celor cuvântătoare, am pus tot felul de silință, și însumi, și prin alții, a se tălmăci cuvântul lui Dumnezeu din felurite limbi și cărți îmbrățișate de maica noastră, dreptmăritoarea Biserică a Răsăritului, spre folosul și mântuirea binecredinciosului popor al neamului românesc”. În anul 1821, din cauza răscoalei eteriste Veniamin Costachi, trăiește un timp la Colincăuți, peste Prut, iar în ianuarie, în anul 1842, după 50 de ani de rodnică slujire arhierescă, se retrage definitiv la Mănăstirea Slatina, unde își continuă viața de rugăciune și vasta activitate de traducător.

În continuare mă voi referi la o carte deosebit de rară care se află în colecția Bibliotecii Naționale și anume: *Scara Sfântului Ioan Sinaitul*. Pagina de titlu: „Scara prea cuviosului Părintelui nostru Ioann Igumenului Sfintei Monastiri al Sinaiului. Care sau tălmăcit din limba elinească cu multă amărunțime și cercare a mai multor izvoade, cu sholii a multor Sfinți Părinți la fiește care cuvânt, prea folositoare de suflet, care fac nu puțină luminare și descoperire a ori ce feliu de noimă grea și întunecată, spre mai leshicioasă înțelegerea cititorilor. Acum în zilele prea luminatului și prea bine Credinciosului Domnului nostru Scarlat Alexandru Calimah Voevod. Cu blagoslovenia și ajutoriul prea o sfinției sale Arhiepiscopului și Mitropolitului a toată Moldavia, Cirio Cirio Veniamin, întru a

---

doua Arhipăstorie a prea o sfinției sale. Și sau dat în tipariu în anii de la H[risto] s 1814. Iulie, 3”. Sfântul Ioan era un sihastru care, trăind în Peninsula Sinai, era cunoscut pentru smerenie și ascultare. El este omul care a scris *Scara Raiului* și care a trăit suișul omului din iad până în cer, adică până în Rai. Cartea mai târziu s-a mai numit *Scara sfințelor nevoințe*, autorul primind și numele de Scărarul datorită lucrării sale. *Scara* lui Ioan Scărarul sau *Scara Raiului*, cum se mai numea, este una din cele mai cunoscute cărți din literatura duhovnicească ortodoxă, drept care a cunoscut o serie lungă de traduceri, dintre care prima traducere în limba română a aparținut Mitropolitului Varlaam, datând din anul 1618. Varlaam a tradus această carte înainte de a scrie *Cazania* și a dat-o spre meditație monahilor din țările române. *Scara* a cunoscut numeroase copii, unele parțiale, dar mai ales integrale. În colecția de manuscrise a serviciului Carte veche și rară a Bibliotecii Naționale se păstrează un manuscris - copie a *Scării* de pe traducerea slavonă a Mitropolitului Varlaam. Pe filele acestui prețios manuscris este imprimat sigiliul cu următorul text: „Mănăstirea Curca Județul Orhei România”. Manuscrisele au circulat până când Veniamin Costachi a făcut o nouă traducere. În prefață la *Scară* Mitropolitul Veniamin menționa: „Am pus sânguință de a să talmăci de iznoavă. Că măcar de sau și aflat talmăcit mai de nainte cu mulți ani, dar din cea slovenească, și cu limbă prea proastă care acum a rămas cu totul ne uneltită. Iară acum din limba cea elinească, întru care au fost scrisă de înseși făcătorii ei ne-am ostenit în tot chipul, cât s-au putut, a talmăci mai luminat și mai descoperit, uneltind limba potrivită vremii și neamului românesc și ziceri de obște uneltite și cunoscute în amândouă țările, adăugând și sholiile câte s-au găsit întru amândouă cărțile elinești după care sau talmăcit, pre urma fiecărui cuvânt”. Deci, între numeroasele traduceri românești ale *Scării* prima ediție tipărită în limba română a Mitropolitului Veniamin din 1814 este o realizare de vârf, reprezentând „prima versiune cu un evident caracter științific”. Prin adăugirea la sfârșitul fiecărui cuvânt a unui număr mare de „sholii” care-l explică, luate probabil din manuscrisele grecești folosite. (Sholie –Notă filologică, istorică, critică sau comentariu pentru înțelegerea textului unui autor din antichitate).

Această lucrare a fost folosită mai întâi de monahi până în zilele noastre, care o citesc în special în timpul Postului Mare. Scopul acestui tratat este de a fi un ghid în urmarea unei vieți închinată întru totul lui Dumnezeu. Din conținutul textului „Înainte privire a sfintei Scări”, constatăm cum că ea a fost zidită conform vârstei cei după trup a lui Hristos adică celor treizeci de ani și respectiv

treizeci de trepte. Așadar, lucrarea este împărțită în treizeci de capitole, fiecare ocupându-se de un păcat sau o virtute anume. Inițial, capitolele erau numite logoi, dar astăzi sunt cunoscute mai mult ca „trepte”. Treptele sunt următoarele de jos în sus:

1. Pentru fugire de lume; 2. Pentru neîmpătimire către ceva; 3. Pentru înstrăinare; 4. Pentru fericită ascultare; 5. Pentru pocăință; 6. Pentru pomenirea morții; 7. Pentru bucuria plânsului; 8. Pentru nemâniere și blândețe; 9. Pentru ținerea de minte a răului; 10. Pentru grăire de rău; 11. Pentru limbuție și tăcere; 12. Pentru minciună; 13. Pentru trândăvie; 14. Pentru preaiubitul și vicleanul stăpân care este stomacul; 15. Pentru puritate; 16. Pentru iubire de argint; 17. Pentru ne agniseală; 18. Pentru nesimțire care este moartea minții; 19. Pentru somn și pentru cântare de psalmi; 20. Pentru priveghere; 21. Pentru temerea cea fără de bărbăție; 22. Pentru slava deșartă; 23. Pentru mândrie și pentru hulă; 24. Pentru ne răutate și prostime; 25. Pentru smerita cujetare; 26. Pentru deslușirea gândurilor; 27. Pentru sfințita liniște; 28. Pentru sfințita rugăciune; 29. Pentru nepătimire cea de Dumnezeu următoare; 30. Pentru credință, Nădejde și Dreptate. Deci, *Scara* reprezintă sfințele virtuți evanghelice: smerenia, credința, postul, blândețea, răbdarea, bunătatea, frumusețea, îndurarea, iubirea de adevăr, iubirea de Hristos, mărturisirea lui Hristos, pătimirile pentru Hristos. Transpunerea în românește a tratatului de ascetică din secolul al VII-lea, *Scara lui Ioan* de la Muntele Sinai, făcea accesibilă o experiență mistică de tip isihast, menținând astfel o continuitate a tradiției vii a primelor veacuri creștine. Cel ce urcă treptele *Scării* urcușul îl face singur prin efort de imitație, devenit mai degrabă urmare, pentru că unește efortul personal cu harul ce se dăruie doar celui deschis să-l primească. Lângă cel ce urcă stau – precum o spun doar unele picturi de pe pereții bisericilor – îngerii.

Vom menționa, de asemenea, și decorul acestei cărți, care îi sporește valoarea prin frontispicii, inițiale ornamentate, viniete finale și numeroase ilustrații pe pagini întregi, pe jumătate de pagină sau încadrate în text care completează po-doabele tipăriturilor de la Neamț. Pe versoul paginii de titlu este plasată gravura „Înălțarea Domnului” lucrată de Ierei Simion și semnată cu anul 1807. Pe fila 15 nn. sunt enumerate titlurile celor treizeci de trepte ale scării pe care credincioșii vor urca la cer. Iar pe versou – *Scara* și chipul Sfântului Ioan Scăraru, semnată tot de Ierei Simion. În tipăriturile nemțene au mai fost reproduse și gravurile lui Mihail Strilbițchi – un gravor de real talent și cu o prodigioasă producție artistică. După cum se știe, spre sfârșitul activității sale a donat o parte din utilajul său tipografic Mănăstirii Neamț. Gravurile lui Mihail Strilbițchi se înscriu printre

---

realizările deosebite ale artei noastre grafice și o bună parte din ele au fost reproduse în tipăriturile nemțene până la sfârșitul secolului al XIX-lea. El a creat un final de capitol, compus dintr-un vas cu flori în stilul ornamentelor din tipăriturile occidentale ale secolului al XVII-lea, precum și o emblemă de tipograf cu doi îngeri susținând o ancoră și inițialele tipografului. Pe filele îngălbenite de trecerea anilor au lăsat diverse însemnări și foștii posesori ai acestei cărți. Am spicuit doar câteva: Pe pagina 3 nenumerotată citim: 1. „Isihie Ieromonah”, 2. „Ilare Ieromonah duhovnic și slujitor, la Sfântul schit Szgura. 1856, iun(ie) 1 zi,” 3. „Pe această carte i-am primit banii de la schitul Szgura și va rămâne a schitului veanic semnează Serafim Ieroshidiacon Hagiu 4. „Acest s(fânt) Ioan Scărariul l-am cumpărat de la s(fânt) părintele Isihie Ieromonah cu prețul de pre 20 lei și cine o va înstreina-o să fii supt canonul celor șapte soboare. Serafim Ieroshidiacon Hagiu, ucenic părintelui Irinarh Ieroshimonah. 1841 o(tom)vrie . Pe versoul filei 68 citim: „În ziua de 28 iunie 1897 au încetat din viață scumpul și prea iubitul nostru Vasile Mihailescu în etate de 34 ani. În mormântat la 29 iuliu la cimitirul Eternitate din Iași. Și pentru pomenire scrim pe această carte Dumnezeu să-l erte. I. Th. Mihailescu”.

Menționăm, că citirile din aceste cărți în biserică au fost pentru poporul nostru ortodox o școală universală creștină, în care s-a urmărit formarea unui om moral integru, după chipul lui Hristos, unui om care să aspire către desăvârșire, către sfințenie. O sfințenie în care mijloacele de atingere a desăvârșirii sunt accesibile și variate, demonstrând libertatea spiritului uman.

Magazin bibliologic. – 2011. – Nr. 3-4. – P. 29-32.

Nina MATEI (1942)

Absolventă a Institutului Pedagogic din Bălți. Angajată la Biblioteca Națională din 1972. În serviciul Carte veche și rară activează din 1973. De-a lungul anilor s-a manifestat pe tărâmul cercetărilor în domeniu, realizând articole publicate în presă, comunicări, emisiuni radio și TV. Este unul din coautorii catalogului general „Cartea Moldovei”, volumul 1 și 2.

În 2002 s-a învrednicit de titlul „Om emerit”.

EDIȚII HUGO

Un loc de seamă printre reprezentanții eminenți ai literaturii franceze, luptător pentru libertatea omenirii, demascatori ai jugului politic și social, îi aparține marelui poet-democrat Victor Hugo. Cuvântul lui înfocat, plin de bărbăție și eroism, cuvânt, ce pornește din adâncul inimii, totdeauna a stat în apărarea păcii, omenirii și libertății. În poeziile sale e proslăvită Franța culturii și ideilor progresiste, Franța baricadelor și revoluțiilor.

Patosul umanist al romancierului francez, răspunsul lui la cele mai arzătoare întrebări ale vieții sociale, atenția sa față de artă, ca armă puternică în lupta pentru drepturile omenești, toate aceste minunate trăsături ale lui Hugo – poetul și cetățeanul – au fost remarcate de criticii democrați ruși Herțen, Cernășevski și Saltăcov-Șcedrin.

Tribun și poet, precum l-a caracterizat Gorki, el a răsunat asemenea unui uragan, trezind la viață tot ce e mai frumos în sufletul omului.

Vastă e creația lui Victor Hugo, personalitate dominantă a veacului XIX. Ne vom referi, însă, numai la unele lucrări, și anume la primele ediții în limba franceză ale autorului, apărute în timpul vieții sale, ediții ce se află în secția cărților rare a Bibliotecii Republicane „N. K. Krupskaja”. Lucrarea, ce i-a adus renume mondial a fost romanul *Mizerabilii*. Aproape 30 de ani a consacrat autorul acestui roman, ce a văzut lumina tiparului în anul 1862 la Paris. Ediția a apărut în 5 volume, fiecare volum constituindu-se din două părți. Mai dispunem încă de o ediție, tipărită la Bruxelles în același an. Ambele ediții sunt de format mijlociu,

---

cu coperta din carton presat și cotorul cărții din piele de culoare roșie și neagră.

În anul 1869 apare opera *Omul care râde*, editată la Paris în 2 volume. Ediția e săracă în ilustrații, însă pătrunzând în conținutul ei, rămâi copleșit de măiestria autorului de a caracteriza cele două lumi: lumea la exterior luxoasă, dar în fond – crudă și depravată a claselor de sus, și lumea bunătații și omeniei, întruchipată în chipurile eroilor, reprezentanți ai poporului.

Vizitând secția cărților rare, cititorului îi vor atrage atenția și alte lucrări valoroase. E vorba de opere, reeditate în timpul vieții scriitorului. Cititorul neapărat va consulta frumoasele *Ode și balade*, editate la Paris în anul 1882, culegerile *Frunze de toamnă* și *Cântecele amurgurilor*, Paris, 1845, ce au deschis orizonturi noi în fața poeziei franceze. Aici e momentul să menționăm și edițiile *Teatru*, apărută la Bruxelles în 1837, *Drame* de V. Hugo, Paris, 1833, *Esmeralda*, Paris, 1880 și alte lucrări. Secția dispune și de trei cărți cu autograful scriitorului.

E imposibil să vorbești despre edițiile ce le posedăm, însă absolut toate, cele menționate și cele nementionate aici, vor surprinde cititorul venit la secția cărților rare a bibliotecii.

Cultura. – 1975. – Nr. 38. – P. 7.

EDIȚII VECHI MOLDOVENEȘTI

Cărțile vechi sunt adevărate monumente de artă. Ele au contribuit pe parcursul istoriei la dezvoltarea culturii și în deosebi a tiparului.

Nespuse de mare a fost bucuria mea, aflându-mă într-o deplasare de serviciu în raionul Ungheni în căutarea cărților rare, deplasare, ce după părerea mea, s-a încununat de succes.

Mă voi opri doar asupra a două ediții, găsite în satul Rădenii Vechi.

O deosebită atenție mi-a atras o carte de format mijlociu, cu scoarța din carton presat de culoare neagră învechită. Colțurile rupte și îndoite, foile îngălbenite, mirosul de ceară mărturiseau că am în față un „veteran” încercat, adevăr care se desprinde și din foaia de titlu: „S-a tipărit această carte, ce se numește *Ceaslov mare* cu multe orânduiele ale bisericii de protoiereul stăpânilor Moldovei, Valahiei și Basarabiei Mihail Strelbițchi întru însuși a sa tipografie în Târgul Dubăsari, la 6 iulie anul 1794”. *Ceaslovul*, după cum lămuiesc dicționarele, e o carte de slujbe matinale, de miez de noapte și serale sau, cum se mai numeau, vecernie de ceasuri.

Cartea cuprinde 99 de caiete a câte 4 foi fiecare și are 792 de pagini. E tipărită în limba slavonă veche cu caractere chirilice. Și după cum fiecare moară de hârtie avea filigranele sale, așa și fiecare tipografie avea monograma sa. Avea monograma sa și Mihail Strilbițchi. Ea înfățișează doi îngeri, ce țin în mâini o ancoră, în mijloc o săgeată cu o coroană în vârf și inițialele tipografului – M.C. Apariția se constituie din 45 de capitole, iar fiecare capitol e bogat în gravuri, frontispicii, viniete ș.a. Din cele 33 de gravuri multe le întâlnim pentru prima dată. Pe fiecare gravură, jos, în partea dreaptă scrie: „protoiereul Mihail Strilbițchi”. Pe câteva din ele, în partea stângă e scris și numele lui Policarp, feciorul său, care-i dă un ajutor tatălui. Sfârșitul cărții găzduiește lista pashaliilor (ziua paștelui) pe 96 de ani, adică din 1794 până la 1889.

Un viu interes pentru istoria cărții și istoria culturii moldovenești prezintă și *Evanghelia*, tipărită la Mănăstirea Neamț (Chițcanii de azi) la 26 martie 1821. O carte de format foarte mare, ce conține 88 de caiete a câte patru foi fiecare sau 688 de pagini. Absolut fiecare foaie are un chenar frumos și aproape fiecare conține o gravură-două.

E interesant faptul că și în volumul anunțat aflăm 3 gravuri aparținând lui Mihail Strilbițchi, prezentate în *Ceaslovul* de la Dubăsari. După rugămintea arhimandritului Calmuțchi, Mihail Strilbițchi donează mașina sa de imprimat, instrumentele tipografice și caracterele Mănăstirii Neamț. De aceea multe gravuri, frontispicii, viniete și chiar monograma lui își află loc în cărțile tipărite la Mănăstirea Neamț și la un sfert de veac după moartea lui (Mihail Strilbițchi se stinge din viață în anul 1807). Ca și *Ceaslovul*, *Evanghelia* e tipărită în limba slavonă veche cu caractere chirilice. Cartea are picioare din metal de aceeași culoare cu coperta.

Aceste două rarități, menționate aici și multe altele, tipărite la Chișinău, Bălți, au intrat în posesia secției cărților rare a Bibliotecii de Stat a RSSM „N. K. Krupskaja”.

Cultura. – 1976. – Nr.12. – P. 9.

EDITATE ÎN TIMPUL VIEȚII SCRITORULUI ...

„Tolstoi e un întreg univers”. Aceste cuvinte de M. Gorki despre marele titan al gândului sună astăzi cu aceeași putere ca și în trecut. Publicațiile lui Tolstoi în timpul vieții sale formează o bogată colecție, ce se păstrează cu sfințenie în fondul de aur al Bibliotecii de stat „N. K. Krupskaja” din RSSM, decorată cu ordinul

---

„Prietenia popoarelor”.

Printre aceste prețioase relicve se găsesc ediții nelegale și interzise de lucrări ale lui L. N. Tolstoi, unul dintre autorii cei mai persecutați de cenzură în Rusia țaristă. Scrierile sale, care criticau autocrația și biserica oficială, se publicau la sfârșitul sec. XIX în limba rusă și în limbi străine peste hotare, iar în Rusia se aduceau pe ascuns ori se tipăreau pe teren cu hectograful, mimeograful, prin metoda litografiei ori la tipografiile ilegale. Din cele trei sute de publicații ilegale și interzise ale lui L. N. Tolstoi, scoase de sub tipar în sec. XIX, care au fost descoperite, circa 100 au apărut în străinătate.

Istoricii din Moldova Sovietică menționează că în anii primei revoluții ruse, cărți interzise ale lui L. N. Tolstoi se păstrau în bibliotecile ilegale ale cercurilor și grupelor social-democrate la Râbnîța, Căușeni, Sculeni și Briceni. Multe dintre ele au fost confiscate în timpul perchezițiilor și arestărilor revoluționarilor basarabeni și intelectualilor progresiști. La bibliotecă se păstrează una dintre publicațiile cele mai urmărite de cenzură – *În ce constă credința mea?*, apărută ilegal în 1888 la Geneva, la editura lui M. C. Elpidin. Lucrarea a intrat în volumul 12 de lucrări ale lui L. N. Tolstoi, interzis de cenzură, care a ieșit de sub tipar la Moscova în 1897 la tipolitografia lui I. N. Kușnerov și K^o, cu un tiraj de 15 mii de exemplare.

Mari dificultăți s-au încercat la editarea volumului 13 de opere complete, în care a intrat exploziva *Sonata Kreutzer*. Mult timp ea a fost una dintre cărțile cele mai citite în Rusia. Contemporanii lui Tolstoi o comparau cu un cutremur de pământ – atât de puternică era acțiunea ei asupra cititorilor. În cei 1,5 ani ai circulației ei ilegale, începând cu sfârșitul lui 1889 (anul când a fost scrisă), s-au luat la evidență 49 de ediții tipografice străine, hectografice și litografiate și circa 300 de manuscrise ale acestei lucrări. Pentru prima dată *Sonata* a apărut ilegal la Geneva în 1890, la editura lui M. C. Elpidin și în același an, tot ilegal, la Berlin. Biblioteca păstrează volumul 13 interzis, care a ieșit de sub tipar în 1891 la Moscova cu un tiraj de 20 000 de exemplare.

Această lucrare, după cum se știe, a avut o mare rezonanță în rândurile cititorilor, determinând multe ecouri în proză și în versuri. Cel mai original dintre ele era un portret rar al lui Tolstoi, cu textul „Sonatei Kreutzer”, mândria bibliotecii noastre. Drept bază pentru acest portret au servit cunoscuta fotografie a lui Tolstoi, făcută la Moscova în 1892 și manuscrisul povestirii, care se difuza înainte de apariția ei în presă. Portretul a fost litografiat de editorul S. B. Hazin din Odesa, în litografia lui S. V. Culjenco; se vede că el e autorul portretului (pe imagine se

vede facsimilul semnăturii sale).

Portretul a primit permisiunea cenzurii în mai 1900 – anul ridicării interdicției de zece ani de către cenzură a unor ediții ale *Sonatei Kreutzer*.

În colecția noastră se află, de asemenea, romanul-epopee *Război și pace*, apărut în 1866. Încă în timpul vieții scriitorului lucrările sale se editau în multe limbi, apăreau diferite schițe biografice despre el. În 1906 în gazeta *Bessarabia* au apărut primele traduceri în moldovenește, semnate de A. Mateevici. În 1908, de aniversarea 80 a scriitorului, la Chișinău a ieșit de sub tipar cartea *Nuvele de contele Lev Nicolaevici Tolstoi. Pentru satul moldovenesc* – prima ediție aparte de lucrări ale scriitorului în limba moldovenească și, după cum menționează literații moldoveni, – prima publicație în traducere din literatura rusă în Basarabia prerevoluționară în genere. „Scopul acestei ediții, se spune în prefață, e de a familiariza țărănimea moldovenească din Basarabia, care nu poate lua cunoștință în original de scrierile lui Lev Nicolaevici, cu sărbătoarea culturală universală”. Editorul culegerii jubiliare era Vasile Ianovshii, proprietarul unei moșii la Vadul lui Vodă: tot el a scris prefața și a finanțat editarea cărții. Două exemplare a acestui volum, devenit demult raritate bibliografică, care au fost trimise lui Tolstoi de către editorul din Basarabia, se păstrează astăzi în biblioteca lui personală de la Muzeul-Conac din Iasnaia Poleana.

În colecție sunt, de asemenea, primele ediții sovietice de lucrări ale lui L. N. Tolstoi în limba moldovenească, apărute în 1939 în capitala fostei RASS Moldovenești – Tiraspol. Pe unde n-au călătorit relicvele noastre înainte de a-și fi găsit adăpost constant în „templul înțelepciunii” din republică?! Foile de titlu ale cărților lui Tolstoi sunt pline de peceti și ștampile – mărturii ale peregrinărilor lor. Multe publicații au ex-librisurile proprietarilor cărților și legătorilor de cărți din Chișinău. Iar micul volum ce conține povestiri și nuvele de Tolstoi și care a apărut la Moscova în 1897 ne este deosebit de scump – el poartă ștampila bibliotecii clasicului literaturii moldovenești B. P. Hasdeu.

Prețioasele relicve – ediții de lucrări ale lui L. N. Tolstoi din timpul vieții sale – sunt mândria bibliotecii centrale a Moldovei Sovietice. De ele se folosesc savanții. Căutările continuă: colaboratorii bibliotecii fac totul pentru a găsi și a păstra pentru cititori și știință comorile de cărți încă nedescoperite.

Chișinău: gazeta de seară. – 1983. – Nr. 260. – P. 3.

MANUALE

(și alte materiale didactice moldovenești din secolul XIX)

„Se vor împrăștia, se vor răspândi cărțile și împreună cu ele vor prospera știința și învățământul general”.

M. V. Lomonosov

Manualele și materialele didactice din secolul XIX! Prezintă ele oare interes pentru noi, contemporanii navelor cosmice și ai centralelor atomice? Bineînțeles, prezintă. În primul rând, prin faptul că sunt adevărate monumente ale trecutului, importanța cultural-istorică, științifică și de cunoaștere a cărora este greu de apreciat.

De regulă, în aceste cărți sunt incluse niște pagini deosebit de prețioase – prefețele și postfețele lor, prin care autorii, editorii, tipograful de atunci încearcă să steie de vorbă cu noi, cei de azi, să ofere anumite sfaturi generațiilor viitoare. În ele găsim informații inedite cu privire la epoca în care au fost scrise, la viața strămoșilor noștri, la istoria limbii materne.

Autorii manualelor în cauză au fost martori oculari ai schimbărilor înnoitoare ce au avut loc în Basarabia, mai ales după alipirea ei la Rusia (1812), când cultura națională moldovenească, alimentată de marea prietenie cu poporul rus, cunoaște o dezvoltare în ascensiune. Perioada aceasta constituie o etapă de înflorire și pentru editarea cărților în limba moldovenească, precum și pentru prosperarea învățământului public. Astfel, este fondat seminarul teologic (1813), pe lângă care e deschis și un pension pentru copiii de nobili (1816); în diverse orașe din Basarabia sunt înființate școli primare, majoritatea de tip lancasterian, adică școli în care se promova metoda instruirii reciproce a elevilor (1824); ceva mai târziu apar școlile primare de județ, liceul regional din Chișinău (1833) cu pensionul său pentru copiii de nobili (1835) – prima instituție de învățământ mediu cu caracter laic. Pentru aceste școli sunt elaborate diverse manuale și materiale didactice. Tipografia din Chișinău scoate de sub tipar un abecedar *Bucoavnă*, (1814) cu un tiraj de 1200 exemplare, ulterior reeditat în repetate rânduri, și manualul intitulat *Scurtă rusească gramatică cu tălmăcire în limba moldovenească pentru ucenicii seminăriei Chișinăului și ale altor școli din Basarabia* (1918), purtând clar amprenta gramaticii lui M. V. Lomonosov (1755), care, la rândul ei, venise în locul gramaticii lui Meletii Smotrițkii (1619). Gramatica din 1819, după

cum susține profesorul A. T. Borșci, a jucat un rol excepțional la dezvoltarea de mai târziu a limbii moldovenești și a ușurat alcătuirea altor manuale de gramatică, inclusiv a gramaticii lui Șt. Margela, cunoscut iluminist și om de cultură, care a scris în limbile rusă și moldovenească.

Ștefan Margela (1783-1850), de origine grec, a fost o personalitate distinctă, posedând la perfecție limbile greacă, franceză, germană, moldovenească și rusă. El și-a consacrat o mare parte a vieții întocmirii unui cod de legi în limba moldovenească, alcătuirii și traducerii din limba rusă a unor manuale și materiale didactice, dicționare și alte lucrări, care, din cauza concepțiilor sale progresiste, așa și n-au văzut lumina tiparului. Circa zece ani a lucrat el asupra alcătuirii și traducerii diverselor manuale didactice pentru școlile lancasteriene, organizate din inițiativa decembriștilor și foarte răspândite în Europa, inclusiv în Basarabia în prima jumătate a secolului XIX. Margela a tălmăcit în moldovenește îndreptarul pentru școlile cu instruire reciprocă, a alcătuit circa 120 de tăblițe pentru lecțiile de citire și aritmetică după modele europene. Tăblițele acestea au fost tipărite la Chișinău. Mult timp instruirea în școlile primare din Basarabia s-a făcut anume după acest îndreptar și aceste tăblițe.

Între anii 1821-1824 Șt. Margela lucrează la alcătuirea, după metoda instruirii reciproce, a unui manual având de citire, scriere, aritmetică și croitorie, a unui manual de gând să-l editeze pe cont propriu. Însă din cauza împotrivirii autorităților toată această muncă a rămas în manuscris.

În anul 1826 tipărește la Petersburg cartea *Îndreptățirea grecilor („Opravdanie grekov”)*, o copie a căreia se păstrează la Biblioteca de Stat „N. K. Krupskaja” din Chișinău. De o mare popularitate s-a bucurat și gramatica sa în două volume, editată, de asemenea, la Petersburg în 1827 („*Rosijsko-rumânskaiâ gramatika*”. Kn. 1-2). În prefața la acest manual autorul vorbește despre motivele, care l-au făcut să scrie lucrarea, precum și despre destinația acesteia. El subliniază faptul că lucrarea va fi de folos moldovenilor, care studiază limba rusă și rușilor, care doresc să însușească limba moldovenească. „...Dacă această carte – scrie autorul – va fi primită binevoitor de public, nu voi întârzia să mă opun și de alte manuale nu mai puțin folositoare, gramatici, dicționare ș.a...”.

Gramatica ce se păstrează în secția de cărți rare a Bibliotecii de Stat „N. K. Krupskaja” diferă de exemplarul, ce a stat la dispoziția cercetătorilor moldoveni I. Iova și L. N. Oganian, vorba fiind de gramatica apărută la Petersburg în anii 1827-1828, în două cărți (trei părți). Se deosebește și de exemplarul descris de

---

I. Biabu și N. Hodoș cunoscuți bibliotecari români, precum și de A. Smirdin, editor și librar rus. Ei vorbesc despre aceeași gramatică a lui Șt. Margela în două cărți (trei părți), editată la Petersburg în anul 1827. Un exemplar analogic se păstrează și la Biblioteca Academiei de Științe a RSS Moldovenești. Însă, exemplarul ce se află în posesia Bibliotecii de Stat „N. K. Krupskaja” e alcătuit din două cărți, iar fiecare carte – din două părți. Cartea întâi conține o *Adunare de cuvinte*, adică un dicționar rus-moldovenesc (p. 1, pag. 9-68) și *Sfaturi ades întrebuintate* (p. 2, pag. 69-214) – 35 de teme pentru conversații. Cartea a doua conține un capitol despre gramatică în genere („De gramatică opșeșe și cel dintâi țel al ei”) – pag. 6-319 și despre ortografie („De dreptscriere”) – pag. 2-159. Anume această din urmă parte, privind ortografia, lipsește în exemplarele menționate mai sus. Rezultă că exemplarul nostru e mai mare ca volum (cu 159 de pagini), decât celelalte. Există, de asemenea, și o anumită deosebire în ce privește consecutivitatea expunerii materiei de studiu din manual. Dar exemplarul nostru, la rândul său, nu posedă tabela cu terminațiile substantivelor la declinarea lor în limba rusă, inclusă în exemplarul de la Biblioteca Academiei de Științe a RSSM, pe care o descriu și bibliografiile menționate mai sus. Textul de pe foaia de titlu, precum și textul în întregime al cărții, este redat paralel în limbile rusă și moldovenească. Deosebirile existente impun concluzii că în anii 1827-1828 au fost editate câteva variante ale gramaticii lui Șt. Margela.

După cum confirmă izvoarele de cercetare, gramatica lui Șt. Margela este alcătuită după modelul celei din anul 1819, însă conținutul ei bogat și procedeele didactice utilizate o ridică de asupra acesteia. Ea este mai voluminoasă, conține multe exemple de conjugare a verbelor, de declinare a substantivelor, reguli, teme pentru conversații, precum și o mare rezervă de cuvinte. Dacă mai ținem cont și de faptul că acest manual perfecționat a apărut îndată după alipirea Basarabiei la Rusia, putem spune că el a fost unul dintre primele manuale de gramatică și editarea lui a constituit un eveniment important în viața ținutului, în special pentru școlile din Moldova. Gramatica lui Șt. Margela a fost mult timp unicul manual pentru școlile primare și medii din ținut. Despre asta vorbește și o inscripție de pe foaia de titlu a unui exemplar, procurat, se vede, cu treizeci de ani după apariția cărții: *Aparține lui Afanasie Puzic, Chișinău, anul 1857*. Manualul a jucat un rol important la păstrarea și continuitatea în Moldova a tradițiilor limbii literare moldovenești, la consolidarea relațiilor culturale ruso-moldovenești.

Un mare interes prezintă, de asemenea, editarea unor lucrări ale naturaliștilor

moldoveni din secolul al XIX. O asemenea lucrare, spre exemplu, este *Istoria naturală* (Iași, 1837), scrisă de Iacob Cihac (1800-1888). Aceasta, în fond, a fost primul manual tipărit de științe naturale în limba moldovenească. Prezintă interes și inscripția de pe versoul foii de titlu. După denumirea cărții aici urmează o dedicație în limbile franceză și moldovenească: „Prea înălțatului și prea luminațului domn Mihail Grigoriu Sturza V. V. domn(ul) țării Moldovei. Protectorului științelor și întemeietorului învățăturilor în limba națională închin această carte sub auspiciile împărăției sale compuse. Prea plecatul și preasupusul șerb I. Cihac. Iașii, în 10 iulie 1837”.

În timpul războiului ruso-turc (1828-1829) I. Cihac a fost medic la statul major al armatei ruse, apoi mult timp a lucrat ca medic particular. Dar, concomitent, activează prodigios și pe tărâm pedagogic și științific, fiind autorul unui număr mare de manuale și lucrări științifice. El se afirmă drept organizatorul și îndrumătorul primelor expediții de cercetare a florei și faunei din Moldova, propagă activ științele naturii, ținând lecții și la Academia Mihăileană. Din inițiativa lui Gh. Asachi, C. Vârnav, M. Zoti și cu susținerea generalului P. D. Chiseleov, I. Cihac devine unul dintre primii fondatori ai „Societății de medici și naturaliști din Iași” (1833), care s-a afirmat ulterior drept primul centru al gândirii naturaliste din Principatul Moldovei.

Istoria naturală își familiarizează cititorii cu bazele botanicii, zoologiei, anatomiei și fiziologiei, ale antropologiei și paleontologiei. În a sa „Înainte cuvântare”, autorul spune: „Fiind limba aceasta încă nu în destul cultivată, spre a se putea rosti deplin despre științe, apoi am fost nevoit a întrebuița multe cuvinte din acea latină și grecească, prin a cărora ajutor, limba cu vremea fără îndoială mult se va înavuți, iar spre înlesnirea înțelegerii se va alătura la sfârșitul cărții tâlcuirea acestor cuvinte”.

Cartea se compune dintr-o prefață (înainte cuvântare, o introducere și trei capitole, consacrate celor trei „împărății” ale naturii: lumea animală, lumea vegetală și mineralele). În ea sunt incluse atât lucrările personale ale lui I. Cihac, cât și cercetările altor membri ai „Societății...”, ce se refereau la fauna și flora Moldovei, precum și douăzeci de stampe litografice.

Manualul în cauză a servit drept model pentru alcătuirea ulterioară a altor manuale de științe naturale (T. Stamati: *Manual de istorie naturală*. – Iași, 1841, și *Elemente de istorie naturală pentru clasele elementare*. – Iași, 1860).

Meritul lui I. Cihac cel mai mare e acela, că a încercat să explice legile naturii

---

din punct de vedere materialist și a contribuit în mod activ la elaborarea terminologiei științifice medicale.

Creația scriitorului iluminist moldovean Gheorghe Asachi (1788-1869) constituie o întreagă epocă în cultura națională moldovenească. Aproape că nu există ramură a culturii și științei din prima jumătate a secolului XIX, unde acest „Ezop al Moldovei” să nu-și fi exercitat capacitățile. Gheorghe Asachi a avut cunoștințe enciclopedice, afirmându-se ca scriitor, bun specialist în domeniul științelor exacte, inginer și arhitect, artist plastic și filosof, traducător din limba rusă, franceză, germană, engleză și italiană. El a inaugurat prima în principat școală matematică cu predarea în limba moldovenească (1813) – cursul de inginerie, a organizat prima tipolitografie din Moldova (1832), editează întâia enciclopedie moldovenească *Lexicon de conversație* (1842), fondează Arhiva de stat, deschide prima bibliotecă publică, prima fabrică de hârtie din țară de la Petrodava (1841)...

În mod deosebit a contribuit Asachi la prosperarea învățământului public din Moldova (1813-1869). Cu sprijinul autorităților rusești, în special al generalului P. D. Chiseleov, care conducea protectoratul rus din Moldova și Valahia, el începe reorganizarea școlilor moldovenești. De menționat, că lui Chiseleov nu i-a fost deloc să insereze în „Regulamentul organic” articolul 366, care declara limba moldovenească limba oficială a Moldovei și Valahiei pentru instituțiile administrative, școli și biserică. Dar opinia publică progresistă din Moldova i-a fost recunoscătoare pentru acest act de curaj civic. Iar Gheorghe Asachi și-a manifestat prompt recunoștința, dedicându-i lui P. D. Chiseleov traducerea în moldovenește a „Istoriei Imperiei Rosiene” de I. K. Caidanov, pe care o și editează.

După ce în 1828 deschide prima în principat școală normală, cu metoda lancasteriană de instruire, Asachi înființează și un liceu cu predarea în limba moldovenească. Liceul cu timpul este transformat în Academie, unde se țin și câteva cursuri (lecții) universitare. Tot atunci, pentru întâia oară în instituțiile de învățământ din Moldova, de rând cu franceza, se introduce și predarea limbii ruse.

La început a fost greu în privința manualelor, nu avea cine le alcătui, nu existau tipografii și hârtie. De aceea în anul 1832 Gheorghe Asachi înființează, pe cont propriu, o tipografie litografică, numită „Institutul Albinei”, iar în anul 1841 deschide o fabrică de hârtie și concentrează în mâinile sale activitatea de alcătuire a manualelor. Fiind conducătorul primei școli de ingineri din Moldova, el a participat cu entuziasm la alcătuirea unor materiale didactice ce înlesneau

predarea matematicii.

A alcătuit și a editat primele manuale de aritmetică, algebră și geometrie pentru școlile moldovenești („Elemente de matematică”. – Iași, 1836-1838, p. 1-3), precum și alte manuale, pe care le-a întocmit în colaborare cu soția, fiica sa, cu o seamă de specialiști. *Elemente de matematică* (în trei părți) este, de fapt, cursul prescurtat de inginerie, pe care l-a ținut Gheorghe Asachi la Academia Domnească din Iași între anii 1814-1818, circulând mult timp în manuscris. *Geometria elementară* (un exemplar al acestei cărți se păstrează la Biblioteca „N. K. Krupskaja”) conține teoreme, urmate de probleme și exerciții. Cartea, în genere, e construită după metoda deductivă, materia de studii fiind propusă de la regulă sau teoremă – la problemă și exercițiu. La sfârșit are un dicționar tehnic. De remarcat în special faptul că Asachi a lucrat mult asupra terminologiei matematice. El a revăzut terminologia folosită până atunci și a alcătuit termeni moldovenești adecvați, mulți dintre care și-au păstrat forma inițială până în prezent (bunăoară, cuvintele: plan, linie, curbă, unghi, circumscris ș.a.).

În exemplarul de la Biblioteca „N. K. Krupskaja” lipsesc cele 12 tăblițe de la sfârșit cu 190 de desene, executate perfect și care se referă la teoremele din carte. Hârtia din care este confecționat manualul are filigrane de tip pontizu (linii verticale) cu inițialele „M S” pronunțate, aparținând, probabil, posesorului fabricii de hârtie ori indicând locul unde se afla întreprinderea. Până în prezent aceste inițiale n-au putut fi (atribuite) descifrate. În alte ediții vechi de acest fel figurează, în afară de inițialele „M S” și unul, când a fost fabricată hârtia (1792, 1799). Am putea presupune, că manualul cu pricina este confecționat din hârtie străină, produsă, peste hotare. Până la înființarea fabricii de hârtie de la Petrodava hârtia se aducea de peste graniță. Textul de donație de pe versoul foii de titlu a acestei cărți, scris cu cerneală neagră, vorbește despre faptul că în 1872 manualul aparținea bibliotecii liceului din Cernăuți.

Pentru ca materia de studiu, inclusă în manual, să poată fi asimilată mai ușor, Gh. Asachi recurge la materiale ilustrative. La I. Cihac în *Istoria naturală*, editată tot la tipografia fondată de Asachi, găsim doar stampe, pe când în *Geometria asachiană* – desene. Multe ilustrații, executate litografic, conțin albumurile și calendarele cu tematică istorică a lui Gh. Asachi.

Aceste prime manuale moldovenești de matematici, alcătuite și editate de Gh. Asachi, au lichidat într-o anumită măsură criza de manuale, prin care trecea la acel moment învățământul din Moldova, au contribuit la dezvoltarea acestuia. E de menționat faptul că aceste manuale de matematică au complectat mai târziu și

---

biblioteca personală a lui I. Creangă. Atât manualele de matematică, cât și *Istoria Naturală* le găsim ușor în *Catalogul de cărți tipărite și manuscrise* (1847), întocmit de Gh. Asachi, care, de altfel, a fost și unul dintre promotorii bibliografiei moldovenești.

Prin anii patruzeci ai secolului XIX se ridică în toată înălțimea sa o nouă figură proeminentă în domeniul învățământului. E vorba de Iacob Ghinculov (1800-1870), primul profesor universitar moldovean de filologie moldovenească, primul autor al unor manuale universitare de limbă și literatură moldovenească. El și-a început activitatea pedagogică la Pensionul pentru copiii de nobili – prima instituție de învățământ laic din Basarabia. Unii dintre elevii săi erau doar cu trei ani mai mici ca vârstă decât dânsul. La început el a îndeplinit aici funcția de supraveghetor, iar apoi a predat gramatica rusă, limba moldovenească, geografia și retorica. Lucrând la școlile din Chișinău (1817-1830), I. Ghinculov a desfășurat o activitate fructuoasă: a fondat prima școală lancasteriană din Chișinău (1824), a tradus în moldovenește și a alcătuit diverse tăblițe pentru școlile cu instruire reciprocă, a participat la alcătuirea abecedarului ruso-moldovenesc pentru aceste școli, termină lucrările de alcătuire a dicționarului rus-moldovenesc în două volume (1829), rămase în manuscris. Însă, fiind urmărit de autoritățile duhovnicești, el, pe neașteptate, se retrage din învățământ și părăsește Moldova.

Cea mai rodnică perioadă din viața lui Ghinculov o constituie anii '30-'40, când îmbină activitatea de traducător la Ministerul de interne cu cea de conferențiar la Universitatea din Petersburg. Timp de aproape 20 de ani (1839-1858) el a fost șef al primei și unicei de atunci catedre de limbă valaho-moldovenească de la această universitate. La predarea cursului său de limbă I. Ghinculov a folosit două manuale de bază, pe care le-a întocmit el însuși și pe care le-a editat în anul 1840 la Peterburg („Načertanie pravil valaho-moldavskoj gramatiki”. – Spb., 1840; „Sobranie socinenij i perevod, v proze i stihah, dlâ uprajneniâ v valaho-moldavskom iâzike”. – Spb., 1840), *Gramatica* lui I. Ghinculov (despre pregătirea căreia aminteste și fostul elev al său Al. Hâșdeu în articolul „Literații basarabeni”, publicat de revista „Telescop” N 25 în anul 1835), este compusă din cinci părți; despre bazele cititului și scrisului valaho-moldovenesc; etimologia generală; etimologia particulară; sintaxa; pronunțarea cuvintelor, fiind unul dintre cele mai perfecționate manuale de gramatică a limbii moldovenești de pe atunci.

Pe foaia de titlu al manualului drept epigraf sunt luate următoarele cuvinte ale lui N. Greci (1787-1867), ziarist, scriitor, filolog și editor rus, inițiatorul metodei lancasteriene de instruire: „Autorul sau învățătorul de gramatică nu este

un legislator al limbii, ci numai culegător și explicator al legilor limbii, pe care la început le încetățenește poporul, iar ulterior, după așezarea limbii, le promovează scriitorii remarcabili”. Cercetătorul nu face legile limbii, ci numai culege și explică aceste legi – astfel înțelege el misiunea lingvistului.

O altă carte a lui I. Ghinculov, care, de fapt, constituie prima antologie de literatură moldovenească, cuprinde fragmente și opere literare întregi ale clasicilor literaturii moldovenești și universale. Printre acestea: *Descrierea Moldovei* de Dimitrie Cantemir, *Țigani* de A. S. Pușkin, tradusă de Alexandru Donici, *Henriada* de Voltaire, tradusă de V. Pogor, fabula lui Gh. Asachi *Trântorul și albina*. Este inclus, de asemenea, un fragment din *Codul de legi* al lui Andronache Donici și povestirea *Recetă* de C. Negruzzi. Dicționarul rus-moldovenesc anexat la *Crestomație* și la complectările acestuia, expuse de circa 173 de pagini, este, se pare, primul dicționar, unde figurează nu numai cuvinte, ci și fraze întregi, selectate din textele cărții. În această privință autorul i-a întrecut pe alcătuitoarii de dicționare din timpul său cu mai mult de un secol. Pe ultimele 27 din cele 200 de pagini ale întregului vocabular ni se propune un mic dicționar, ce include în exclusivitate cuvinte de origine slavonă.

Pe unul din exemplarele *Crestomației* se vede ștampila bibliotecii de la mănăstirea Noul Neamț din satul Chițcani (azi raionul Slobozia) numărul de inventar al cărții este 1860, precum și anul inventarierii: 1932. Însemnările marginale de la începutul cărții, făcute în limba moldovenească cu caractere slavone confirmă, de asemenea, apartenența ei – mănăstirii Noul Neamț. Inscricția îl amenință pe cel care ar îndrăzni să fure cartea cu pedeapsa aspră a părintelui Paisie. „Această carte – se spune textual – este a acestei Sfintei Nouă mănăstiri Neamțului și cine va îndrăzni prin ori și ce fel(iu) de chip a înstrăina dintru această chinovie, acela în veci să rămâie supt neiertat canon și ne blagoslovenia prea curatei Maicii lui Dumnezeu și a preafericitului părintelui nostru starețului Paisie”. E vorba de Paisie Velicovschi (1722-1799), arhimandritul mănăstirii Neamț, cel care a aprobat statutul public al mănăstirii. Precum vedem, păstrării cărților i se acorda o mare atenție.

Deși aceste cărți erau predestinate cititorilor maturi, ele, din cauza lipsei acute de manuale, au fost mult timp folosite în școlile din Basarabia la predarea limbii și literaturii moldovenești.

Ion Doncev (1821-1885) este unul dintre cei mai de seamă reprezentanți ai intelectualității basarabene din secolul XIX, un luptător neobosit pentru prosperarea școlii naționale, alcătuitoare de manuale în limba maternă.

După terminarea liceului din Chișinău, I. Doncev a lucrat ca învățător la școala de județ din Bender (până în anul 1847), unde a predat istoria, geografia, limba latină și aritmetica.

În anul 1847 a fost transferat la Chișinău ca să predea limba moldovenească la școala județeană de aici. Iar din 1853, timp de treisprezece ani, a predat acest obiect de studiu la liceul regional din Chișinău.

Toți anii aceștia Doncev a militat pentru întemeierea unei școli naționale cu predarea obiectelor de studiu în limba moldovenească. Trebuie să subliniem, că până la mijlocul anilor '60 instruirea în școlile din Basarabia se făcea în două limbi – rusă și moldovenească, dar din 1865 limba moldovenească a fost cu totul exclusă din programele de învățământ.

În scrisoarea sa din 1862, adresată directorului școlilor din Basarabia, I. Doncev sublinia faptul că liceul din Chișinău nu dispune de manuale cât de cât acceptabile pentru predarea limbii moldovenești, iar cele existente nu corespund cerințelor școlii. În continuare el scrie, că a adunat însemnările făcute împreună cu elevii din cele patru clase ale liceului și le-a sistematizat într-o carte destinată predării limbii moldovenești în școala primară și la primele patru cursuri de liceu. Guvernul a refuzat să contribuie cu careva mijloace la editarea manualelor. Totuși, în anul 1865, prin intermediul tipografiei particulare a lui Achim Popov, manualul lui Ion Doncev vede lumina tiparului. Cartea conține cursul de lecții, pe care le-a ținut el timp de 13 ani la liceu.

Prima carte a „*Cursului...*” (abecedarul), adresată elevilor din clasele întâi, a fost tipărită în ediție aparte, cu mici complectări, în același an. Numai că manualele sale (abecedarul cu elemente de crestomație și gramatica prescurtată a limbii moldovenești), deși editate pe cont propriu, au avut nenorocul să apară tocmai în momentul, când predarea limbii moldovenești a fost exclusă din programul liceului, iar însuși Doncev – eliberat din post. Autorul a donat o parte din tiraj liceului din Chișinău și școlilor de județ din Basarabia.

Munca depusă de I. Doncev nu s-a pierdut, însă, fără folos. Ulterior, timp de jumătate de secol, cărțile sale au fost unicele manuale de limbă moldovenească, care mai puteau fi găsite în bibliotecile din Basarabia și dincolo de hotarele ei. În perioada de până la Marea Revoluție Socialistă din Octombrie crestomația lui I. Doncev a fost, putem spune, singura carte ce familiariza cititorul cu literatura moldovenească.

În afară de abecedar, crestomația conține fragmente din istoria Moldovei,

oferă cunoștințe din domeniul botanicii, zoologiei, mineralogiei, geografiei, include un curs de gramatică și un dicționar moldovenesc-rus. Un deosebit interes îl prezintă fabulele lui A. Donici, versurile lui V. Alecsandri, precum și două opere ale lui Gh. Asachi. (cântecul păstoresc „Valea Albă” și fabula „Două spicuri”), fiind tipărite fără a fi indicat numele autorului. După cum s-a mai remarcat, manualele lui I. Doncev, din punct de vedere metodic, sunt alcătuite bine, deși limba lor nu e totdeauna la nivelul cerut. În activitatea sa se simte influența ideilor democratice din anii '60, a ideilor marilor pedagogi ruși N. N. Piragov, curatorul școlilor din regiunea Odessa (inclusiv și a celor din Basarabia) și C. D. Ușânschii.

Manualele (și alte materiale didactice) din secolul XIX, ajungând a fi astăzi adevărate rarități bibliografice, pot fi considerate cu deplin temei „*pietre de temelie*” în domeniul dezvoltării relațiilor de prietenie și culturale moldo-ruse. În gramaticile de atunci se află, de fapt, două gramatici: una a limbii ruse și alta – a celei moldovenești. Nenumărate generații de elevi au sorbit cunoștințe din aceste izvoare de lumină ale istoriei și culturii din trecut. Prin ele trecutul învie...

Patrimoniul: Almanahul bibliofililor din Moldova.
vol. II. – Chișinău, 1988. – P.125-141.

„TIPARUL ESTE LUMINA LUMII”

(Valorificarea moștenirii editorial-tipografice a lui Mihail Kogălniceanu)

„Să ne ținem de limbă, de istoria noastră, cum se ține un om, în primejdie de a se înneca, de prăjina ce i se aruncă spre scăpare. Istoria românească, mai ales, să ne fie cartea de căpetenie, să ne fie paladiul naționalității noastre. Într-însa vom învăța ce am făcut și ce avem să mai facem; print-însa vom prevedea viitorul, printr-însa vom fi români”.

Mihail Kogălniceanu

Mare istoric și literat, om politic de stat cu vederi înaintate, orator și diplomat, Mihail Kogălniceanu (1817-1891) a fost un înflăcărat promotor de cultură și literatură, de propășire în multe domenii ale spiritului, vibrând pentru patria sa și națiunea română.

Aproape că nu există domenii de activitate, unde să nu-și fi adus obolul ilustrul înaintaș. Ne-am propus, însă, să rememorăm pentru miile de cititori activitatea

---

editorial-tipografică a acestui „om genial”, cum l-a numit Nicolae Iorga, „bloc formidabil de stâncă”, după expresia lui Octavian Goga.

După patru ani de studii temeinice în străinătate, M. Kogălniceanu se reîntoarce „cu mintea încărcată de cunoștințe și cu sufletul înflăcărat de a împinge patria sa pe calea renașterii și pe făgașul progresului” și de a tipări „cărți care să lumineze tinerimea”.

Activitatea editorială a inimosului cărturar începe cu redactarea și imprimarea revistei asachiene „Alăuta românească”, supliment literar al „Albinei românești”, care apăru de la 1 iulie până la 1 septembrie 1838 într-un nou format (mai mic și mai comod pentru cititori) și volum separat. Dar pentru opera de comunicare cu masele, Kogălniceanu simțea nevoia unui așezământ tipografic. La 7 martie 1940 semnează un contract cu mitropolitul Moldovei Veniamin Costachi, închiriind două teascuri ale tipografiei Mitropoliei din Iași pe un termen de 10 ani, procură litere de la alt tipograf particular Eliade Rădulescu și, asociat cu Matei Milo și Adolf Bermann, ce se angajau să ia în mâinile lor conducerea tehnică a tipografiei, își înjghebează propria-i imprimerie și redacție cu firma adoptată „Cantora Foaiei satești”, care pe unele publicații alternează și cu „Cantora Daciei literare”.

Încă în decembrie 1838, M. Kogălniceanu, împreună cu C. Negruzzi, urzea planuri grandioase de a edita „operele întregi” ale lui Dimitrie și Antioh Cantemir într-o ediție ilustrată, de lux, pe hârtie velină. A fost pregătit, imprimat și prezentat autorităților și un plan proiect de editare a operelor complete ale înaintașilor noștri în 9 volume. Editorii intenționau să dedice toată colecția principelui domnitor M. Sturdza. „Toate națiile civilizate fac nemuritor numele marilor compatrioți prin bronz, pânză și tipar, susțineau inițiatorii ediției, iar noi nu avem în limba noastră măcar scrierile întregi a acestor doi moldoveni, carii prin condeiul lor au făcut patriei lor atâta bine, poate cât Ștefan prin sabia sa”. Însă acest proiect „muri abia născut”, văzând lumina tiparului doar prima ediție în limba română a „Satirilor” (1844) lui A. Cantemir (Boalo al Rusiei) tălmăcite din rusește de A. Donici și C. Negruzzi, reeditate la 1858. O copie a primei ediții se păstrează și la Biblioteca Națională a Republicii Moldova.

În noua imprimerie tânărul editor a tipărit revistele *Dacia literară* (1840) (Biblioteca posedă ediția facsimilă), *Arhiva românească* (1840, 1845), *Propășirea* (1844), ziarul *Foaie satească* (1840-1845), precum și peste 50 de volume de literatură națională originală – poezie, proză, teatru, calendare, almanahuri.

De sub teascurile acestei tipografii au fost scoase cele „mai bune scrieri originale”: *Farmazonul din Hârlău* și alte lucrări de V. Alecsandri, povestirea autobiografică *Iluzii pierdute* de M. Kogălniceanu, *Poezii* în ediție minusculă de Gr. Alexandrescu, *Fabule* în două volume (1840, 1842) de A. Donici (volumul 1 a ieșit „La Cantora Daciei literare”, iar volumul 2 – „La Cantora Foaiei sătești”). Copia acestei ediții cititorul o poate găsi în fondul de carte rară a Bibliotecii Naționale. Tot aici au apărut o serie de traduceri din scriitorii străini și prima carte românească de bucate *200 rețete cercate de bucate, prăjituri și alte trebi gospodărești* (1841) de C. Negruzzi și M. Kogălniceanu. Ediția facsimilă a ultimei a intrat în posesia Bibliotecii Naționale în urma donației ce au făcut-o frații români de peste Prut. De la bun început cartea a fost extraordinar de solicitată de publicul cititor. Al. Teodoreanu a caracterizat apariția primei ediții cu o „nouă treaptă de marmoră în suișul spre civilizare”. După prima, a urmat curând o a doua ediție (1842), identică cu cea dintâi, tipărită tot în „Cantora” lui Kogălniceanu. Dar și cele două ediții a câte o mie de exemplare fiecare s-au dovedit a fi insuficiente pentru populație și în 1846 în tipografia lui Gh. Asachi „Institutul Albinei” iese de sub tipar a treia ediție revăzută, completată (de o prefață, cuvânt înainte și postfață) și frumos ilustrată. Deși tipărită în trei ediții cu un număr de exemplare deloc neglijabil pentru acele vremuri, cartea curând deveni rarisimă. Exemplarul existent la Bibliotecă e o reeditare (reproducere) a ediției a treia la editura „Dacia” din Cluj.

Cel mai însemnat eveniment în activitatea editorială a lui M. Kogălniceanu, însă, îl constituie pregătirea personală și imprimarea primei ediții de cronică vechi după manuscrisele cele mai autentice, intitulate *Letopiseștele Țării Moldovei* în 3 volume masive, fiind de altfel și ultimele cărți tipărite în tipografia „Cantora Foaiei sătești”.

Acest slujitor al progresului a manifestat de timpuriu (încă din anii de studiu în străinătate) pasiunea pentru istorie, pentru colecționarea și studierea izvoarelor trecutului, în acest domeniu fiind cu adevărat un deschizător de drumuri. O bună parte din cronicile adunate de mai mulți ani de la bisericile și mănăstirile din Moldova și Ucraina, îi aparținea lui Kogălniceanu personal și se păstrau în familie încă de pe timpul lui Enache Kogălniceanu, strămoșul editorului. „Mi-a trebuit mai mult de zece ani de muncă și alergări, nota Kogălniceanu, până am reușit a le aduna, a le colaționa, a corecta numeroasele greșeli, care s-au strecurat în ele din cauza ignoranței copiștilor, pentru a restabili pe cât e posibil textul în puritatea sa originară”. După planul editorial elaborat de M. Kogălniceanu în

---

1840, *Letopisețele* aveau să apară în 6 volume cuprinzând și cronicile Valahiei, însă cele 3 volume editate conțin numai cronicile Moldovei. Cele ale Valahiei așa și n-au mai apărut într-o ediție aparte, deși Kogălniceanu avea la dispoziție mai tot materialul. Toate cele 6 volume, editorul se angaja să le scoată într-un an și jumătate. Revenind la problema și însemnătatea editării *Letopisețelor*, M. Kogălniceanu scria: „Istoria noastră este în tradițiile poporului, în movilele numărate ce împeștrăzesc întinsele câmpii, în mănăstirile ce cuvioșii și vitejii noștri domni au zidit, în aducerea aminte a biruințelor câștigate, în hrisoave și în urice și, în sfârșit, în cronicile Grecenilor, Popeștilor, Urecheștilor, Costineștilor și altor alți bărbați cari într-o mână țineau sabia spre apărarea patriei și întru alta condeiiul spre a scrie mărețele lor fapte”.

Din motive necunoscute, editarea *Letopisețelor* a început în 1845 cu volumul 2, urmat în 1846 de volumul 3, ca abia în 1852 să se editeze volumul 1. Cu editarea volumului 3 activitatea editorială a lui M. Kogălniceanu se întrerupe, el întreprinzând călătorii în Franța și Spania. Reîntors peste un an în patrie (1847), se pare că se apropie de o colaborare tipografică cu G. Asachi. Dovadă e și anunțul de pe verso șmuțtitlului volumului 1: „Textul tomului 1 este tipărit la Cantora Foaiei sătești și institutul Albinei românești, acum întrunite. Prefața și Apendixele la tipografia Buciumului Romanu”. Deci, acest volum anunță despre intrarea tipografiei lui Kogălniceanu în posesia lui G. Asachi și despre existența unei noi tipografii particulare. E vorba de tipografia „Buciumul român” înființată în 1850 de T. Codrescu. D. Gusti, G. Seulescu, T. Stamate și rămasă mai apoi în proprietatea lui T. Codrescu.

În aceste 3 volume (câte un exemplar al lor se păstrează și în colecția patrimonială a Bibliotecii Naționale a Moldovei) au fost incluse cronicile lui Grigore Ureche, Miron și Nicolae Costin, Ion Neculce, Axinte Uricariul, cronica racovițeană (Pseudo-Muste), cronica Chiculească (Pseudo-Amiras), letopisețul lui Enache Kogălniceanu, cronografile altor truditoni pe ogorul amintirii faptelor românilor.

Volumul 1 conține „Prefața”, „Notiție biografică a cronicarilor Moldovei” și renumitul „Cuvânt introductiv la cursul de istorie națională”, ținut de M. Kogălniceanu la Academia Mihăileană în noiembrie 1943, imprimat peste puțin timp în „Cantora Foaiei sătești” și retipărit în nr. 37 al „Propășirii” din 24 septembrie 1844 mai târziu „Cuvântul” a fost reprodus de Aron Pumnul, învățătorul iubit a lui Eminescu, în „Lepturariu românesc” (vol. 4, 1864) și de toate manualele didactice de mai târziu. În „Notița biografică a cronicarilor Moldovei” M. Ko-

gălniceanu aduce date despre manuscrisele utilizate, despre viața și activitatea cronicarilor moldoveni, subliniind că, „biografia cronicarilor carii ne-au păstrat capitalul cel mai prețios al unui popor – istoria națională, trebuie să constituie unul din studiile cele mai importante”.

Ca editor al *Letopisețelor* Kogălniceanu și-a propus să păstreze limba în care au scris cronicarii, deși, a operat și unele modernizări, fapt pentru care a și fost criticat de istoricii de pe vremea sa. „Scopul principal al lucrării mele, spunea el, e de a populariza în generațiunea actuală cunoștința vechilor noștri cronicari și, prin urmare, istoria națională, așa cum ea este scrisă de dânșii, în limba lor naivă, pitorească și adesea chiar sublimă”.

Volumele 2 și 3 au fost editate cu caractere chirilice, volumul 1 – cu caractere chirilice și alfabet de tranziție. Coperta e de carton acoperită cu material de culoare maro deschis, cotorul de piele, cu imprimări aurite (numirea cărții și numărul volumului).

Ștampila (sigiliul) ovală a Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț, Chițcani, județul Tighina, ne vorbește că volumele 2 și 3 au fost în posesia acestei biblioteci. Ba chiar mai mult: ștampila de pe foile de titlu poartă amprenta ultimei probabil, inventarieri – anul 1932, luna X (octombrie) cota de inventar 651. Pe ambele volume mai e și ștampila Bibliotecii Publice din Chișinău – rezultat al circulației acestor cărți. Încă o dovadă că aceste 2 volume au aparținut Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț e și însemnarea de donație de pe pagina 2 (vol. 2) și de pe pagina 6 (vol. 3) a Arhimandritului, profesor de teologie și predicator al Mitropolitului din Iași Aramescul Donici, care glăsuiește: „Această carte eau deruie bibliotecii Sf/intei/ Mănăstiri... Noul Neamțu din Basarabia, anume: de către Arhimandritul Profesor de Teologie și Predicator al Sf/intei/ Mitropolii a Moldovei, Dovtorul Kanon Aramescul /?/ Donici din Iași. Și Nimărui nu-i voi erta/t/ ca să mi-o înstrăineze de la acest Sf/int/ și D/umne/zeesc locașu, ori și prin care chip ar fi. – Sup cel mai ne ertat Canon Bisericescu. – Aminu. Iași, 2 februarie 1890”. Sub text stă semnătura Arhimandritului. Donația e scrisă cu alfabet de tranziție.

O reeditare *Letopisețelor Țării Moldovei* sub titlul *Cronicile României* a fost întreprinsă de către M. Kogălniceanu în 1872 (vol. 1-2) și 1874 (vol. 3). Ediția a doua a fost completată cu texte noi ale cronicarilor munteni și cu o semnificativă prefață privitoare la evenimentele social-politice și culturale, ce s-au desfășurat în perioada de viață și activitate a editorului. Cei șase ani, în care acel „voinic taur al intelegției”, după afirmația lui G. Sion, a dirijat la Iași ca editor, redactor și

---

tipograf, precum și cei treizeci de ani în general, ce-a lucrat pentru propășirea țării sale, au lăsat urme adânci în viața culturală și literară a Moldovei, înscriindu-se în neuitare.

Valorificarea cronicilor, scoaterea lor din negura uitării, a pus temelia istoriei țării, istoriei naționale, devenind sursă științifică, din care-și trag seva adevărata artă și literatură, ele au produs o adevărată revoluție în istoriografia Moldovei. Ion Creangă citea *Letopisețele* lui Kogălniceanu, păstrate în rafturile din „bojdeucă”; pe ele Mihai Eminescu, fiind director al Bibliotecii Centrale din Iași, și-a plimbat ochii și mintea, lăsând pe unele semnătura, sublinieri și complectări, la izvoarele lor au tras, și mai trag și azi, mii și mii de cititori, setoși de a cunoaște trecutul, istoria Moldovei; la lumina lor s-au încălzit și au crescut mai multe talente tinere. Deci, M. Kogălniceanu, acela care ne-a pus nouă, românilor de pretutindeni și din toate vremurile, cartea și condeiul în mână, va rămâne în memoria noastră, în primul rând, ca editor al *Letopisețelor Țării Moldovei*, celui dintâi corp de cronici moldovenești.

Magazin bibliologic. – 1991. – Nr. 2. – P. 56-64.

CONTRIBUȚII PRIVIND ACTIVITATEA TIPOGRAFIEI „NEAMUL ROMÂNESC” („DATINA ROMÂNEASCĂ”) LA ÎNCEPUTUL SECOLULUI XX

Vălenii de Munte, un târgușor din județul Prahovei, scădat în lumina zărilor și parfumul melancolicelor dealuri și livezi, deveniseră din vara anului 1907 rodnicul și favoritul refugiu, loc de odihnă prin muncă, al celui mai ilustru cărturar și gânditor român, mare dascăl și iubitor de neam, înzestrat cu excepționale capacități de investigator și dotat cu o memorie fenomenală și putere de recepție extraordinară, care s-a numit Nicolae Iorga (1871-1940). Aici a legat cele mai trainice prietenii, aici a scris cele mai vibrante pagini, ce au avut cei mai mulți adepți și înțelegere, aici a străbătut cele mai bătătorite drumuri, aici a trăit cele mai înălțătoare clipe de viață, aici a răsunit la „cursurile de vară” (din 1922, „Universitatea populară N. Iorga”) glasul marilor cărturari: A. D. Xenopol, Vasile Pârvan, D. Gusti, Barbu Delavrancea, Ion Bianu, al celui ce le-a organizat și ai multor savanți străini, aici au „descălecat” tipografi și meșteri pentru a instala o tipografie, aici, după cum spunea un „cursist” bucovinean, s-a înălțat „școala dragostei de țară, a jertfelor de tot felul”. Într-un cuvânt, aici domina o adevărată

democrație atât culturală, cât și socială, iar prin așezămintele culturale înființate și prin uluitoarea muncă depusă de N. Iorga, Vălenii de Munte se transformaseră într-o adevărată „citadelă a culturii românești”, asemeni cu *Iasnaia Poliana* lui Tolstoi sau *Weimar*-ul lui Goethe, iar Marele Iorga era numit, în chip legendar, *apostolul de la Văleni*. Pentru a se tipări cele 1359 de cărți și 25000 de articole (Ioachimescu A., Iachimescu V. *Momente istoriografice și personalități de seamă ale neamului românesc*. – Buc. 1990) scrise de acest titan al gândirii și culturii românești și universale, era grabnică nevoie de o tipografie, ce putea fi pusă în slujba științei și a răspândirii cărții în masele largi.

Urmând pilda cărturarilor editori-tipografi I. Heliade-Rădulescu, Gh. Asachi, M. Kogălniceanu, la 21 mai 1908, la Vălenii de Munte, avu loc inaugurarea tipografiei „Neamul românesc”, adăugându-i-se personalității multilaterale a neobositului luminător o nouă fațetă – cea de tipograf-editor. Cu acest prilej, N. Iorga a subliniat că „Două sunt materialele de care e nevoie pentru clădirea și împodobirea „Neamului românesc”: fierul muncii, care se găsește jos, pe care nu-l disprețuiește nimeni și înaintea căruia ne închinăm și noi, aurul culturii care strălucește deasupra acestei construcții de fier”. A realizat o tipografie pentru ziarul său de luptă *Neamul românesc*, dar și pentru „o largă editură românească”, după cum mărturisea el însuși în memoriile sale – „O viață de om așa cum a fost” (1934).

„Într-un colț al târgușorului fără cătare, sunt trei luni de când vuieste motorul unei tipografii românești, din care se revarsă tot mai multă lumină – prin cărți, reviste etc. – în timp ce, la câțiva pași numai, localnicii și oaspeții din toate părțile României și Românimii – se îndeasă să asculte „cursurile de vară”. O viață culturală, cum n-o are nici o capitală de județ din țară, se desfășoară de un timp sub ochii Vălenilor, uimiți, cu drept cuvânt...” – scria ziarul *Neamul românesc* la 25 iulie 1908.

Fondurile bănești, prin care a luat ființă tipografia, societate pe acțiuni, au fost făcute „cu banii săracilor, bani munciți și bani curați” – relata același ziar (*Neamul românesc*, N. I. 1908).

Așezământul tipografico-editorial și legătoria de cărți au avut o activitate îndelungată, adesea fiind întreruptă de evenimentele ce aveau loc în țară. În anul 1916, când asupra Vălenilor de Munte au năvălit armatele germane de ocupație, distrugând tot ce li se nimerea în cale, inclusiv cărțile și publicațiile din depozit, „punând capăt în acest chip violent și sălbatic unui mare vis de editură”, tipografia a fost transferată la Iași. În 1919 a activat la București, fiind readusă la

---

Vălenii de Munte abia în 1924, cu denumirea de tipografia „Datina românească”. A funcționat până în anul 1940, anul tragicului final al „celui din urmă cronicar român”, căci din cronicari se trăgea N. Iorga, avându-l ca strămoș pe postelnicul Manolache Drăghici, și cronici a scris, murind bărbătește ca și Miron Costin și stolnicul Cantacuzino atunci când prin opera sa intră în „gloriam aeternitas”.

Timpe de mai bine de 32 de ani de sub teascurile tipografiei „Neamul românesc” iese, în primul rând, prodigioasa operă (cărți și publicații periodice) a marelui luminist și nu numai. Despre marea lui dragoste de carte ne mărturisește și Perpessicius, care spunea că: „El a fost cărturarul nostru prin excelență, a cărui singură bucurie de o viață întreagă a fost bucuria cărților și a cărui singură ambiție a fost să înalțe slava neamului său”.

În perioada anilor 1908-1912, N. Iorga a inițiat planuri vaste de editură a tipografiei „Neamul românesc”, realizând lucrări mari de știință, dar și broșuri de câteva pagini, difuzate în cea mai mare parte gratuit celor mulți și umiliți, de care educatorul și moralistul Iorga a avut grijă totdeauna.

Printre cărțile editate în primul an de activitate a tipografiei „Neamul românesc” menționăm: *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor* (1908), *În era reformelor* (1909), *Istoria românilor pentru poporul românesc* (1908). Biblioteca Națională din Chișinău dispune de ediția a doua a ultimei lucrări (1910). Pe format e imprimat cu litere majuscule: „Gratuit”, fapt ce dovedește încă odată că e o ediție de popularizare.

Gândul de a edita „cartea cea bună”, pe care s-o pună în mâna celor mulți, începe tot din 1908, când tipărește un număr de scriitori de la începutul literaturii moderne (Asachi, Alecsandri, Bolintineanu, Rosetti) într-un frumos volum de format mic, elegant, legat în pergament, amintind edițiile „Elzevir”. A editat și o antologie a poezilor Unirii cu ocazia dezvelirii statuii lui Cuza-Vodă la Iași.

Impresionanta sa operă, pătrunsă de fiorul geniului, cuprinde lucrări de istorie națională și universală, precum și materii înrudite cu istoria (armată, comerț, drept, învățământ, literatură ecleziastică, etnografie și folclor, artă etc.), editată în marea lor majoritate în țară, în primul rând în propria-i tipografie, dar și la alte tipografii și edituri: „Ramuri”, „Pavel Suru”, „Lupta”, „Cultura națională”, „Academia Română” etc. Bărbat de o inegalabilă inteligență, ce posedă la perfecție 18 limbi străine vechi și moderne, opera sa a fost editată la editura „Gamber” din Paris, precum și în alte edituri de seamă din Roma, Milano, Leipzig, Londra, Oslo, Zurich și răspândită în peste 700 de publicații periodice din țară și peste hotare.

30000 de documente provenite de la izvoare în 16291 de pagini, corectate de el însuși, 40 de drame istorice, scrise în timpul când se recrea, două volume de poezii, două volume de aforisme, 427 de cărți scrise în perioada anilor 1900-1918, nu mai puțin de 692 de cărți, printre care și monumentală *Istoria românilor* în 10 volume masive, tipărite în ultimii 20 de ani (1920-1940) – toate acestea reprezintă numai o fărâmă din munca sa de titan, muncă nebanuit de istovitoare, în condiții grele, fără sprijin, sabotat și chiar luat în derâdere. G. Călinescu spunea că N. Iorga e un specialist total, în ceea ce privește cunoașterea aproape monstruoasă a istoriei române și universale, în cele mai mici detalii, direct de la izvoare, creând sinteze exhaustive, disperat de amănunțite. „Iorga este în istorie un Virgiliu, Sf. Paul și Beatrice, laolaltă, care te conduce din infernul diplomelor până în raza celestă a viziunii totale” – spunea el.

A tipărit numeroase cărți „ca să le poată ceti și să se lumineze câți mai mulți români știutori de carte”, cu caracter patriotic și educativ al maselor populare: *Viața lui Mihai Viteazul*, *Tudor Vladimirescu*, *Oameni și fapte din trecutul românesc*, *Unirea Principatelor*, *Scrisori domnești*, *Scrisori de boieri*, *scrisori de domni* etc. A editat și piese de teatru: „Căderea măștilor”, „Cea mai bună”, „Carte de viață”, „Prin vremuri”.

Mergând pe urmele lui Asachi și Kogălniceanu, N. Iorga se adresează multimei prin calendare de masă, calendare de perete cu foi volante ilustrate (1927), cărți poștale ilustrate, reprezentând voievozi, scriitori, monumente istorice și de artă – toate având în exclusivitate un caracter educativ.

După 1920 a tipărit o ediție de popularizare a poeziilor lui Mihai Eminescu, răspândită în zecii de mii de exemplare, cele mai multe fiind distribuite gratuit.

Timp de 30 de ani a tipărit revista *Neamul românesc pentru popor*, primul număr datând din 2 ianuarie 1910, având același scop – culturalizarea maselor populare. Revista conține sfaturi practice din domeniul medicinei, agriculturii, economiei, artei și folclorului românesc, materialele fiind semnate de scriitorii cu renume, învățători și chiar de unii țărani mai răsăriți, descoperiți de N. Iorga în vremea peregrinărilor sale prin țară.

Tot în tipografia sa a fost imprimat și ziarul său de luptă, pus în slujba idealului național *Neamul românesc*. După cum afirma Barbu Theodorescu, secretarul și bibliotecarul lui N. Iorga, ziarul apărea în 1908 de trei ori pe săptămână într-un tiraj de 3650-3750 de exemplare, ilustrat de pictorul D. Stoica, publicând și literatură. În 1911, de exemplu, a fost publicată în acest ziar prima sa dramă

---

istorică *Mihai Viteazul* cu pseudonimul „M. Vlad”. Ziarul era scris aproape în întregime de N. Iorga, iar „corecturile tipografice – după cum își amintea un fost colaborator al tipografiei, transferată cu sediul la Iași (1916-1917) – fiind făcute toate, absolut toate, de mâna lui”. Cel din urmă articol, tipărit aici de N. Iorga, ziarul l-a înserat în paginile sale pe data de 11 octombrie 1940.

Un loc aparte în activitatea tipografico-editorială, științifică și culturală a lui Nicolae Iorga, l-a ocupat problema Basarabiei, ca parte inseparabilă a istoriei și pământurilor românești. Din cele circa 200 de cărți și articole (Corbu, H. Personalitate de excepție // Moldova suverană. – 1992. – 16 ian.), scrise pe această temă de marele militant pentru unitatea națională, printre care ar fi să amintim: „Basarabia noastră”, „Neamul românesc în Basarabia”, „Însemnătatea ținuturilor de peste Prut pentru istoria românilor și peste folclorul lui”, „Continuitatea spiritului românesc în Basarabia”, „Adevărul asupra trecutului și prezentului Basarabiei” etc., o bună parte au văzut lumina slovei imprimate în propria-i tipografie.

Unele din cărțile lui N. Iorga au avut tiraje modeste, dar sunt și lucrări răspândite în număr neobișnuit pe atunci: *Istoria lui Ștefan cel Mare povestită neamului românesc*, de exemplu, a văzut lumina tiparului în 40 000 de exemplare, *Faptă și suferință românească în Ardeal* – în 100 000 de exemplare.

A editat, deopotrivă, cărți mai puțin ilustrate și foarte frumos ilustrate, adevărate monumente de artă grafică românească, precum lucrarea sa *Les arts mineurs en Roumanie*, bunăoară.

Multe din tipăriturile lui N. Iorga, deși erau oprite de a trece hotarul Transilvaniei, au ajuns acolo în mod ilegal și au îndeplinit misiunea de a ține trează conștiința națională la românii neliberi. Ziarul *Neamul românesc* trecea frontiera cu titlurile: *Primăvara*, *Toamna*, *Iarna*, *Din țară*, iar unele cărți treceau granița în coperte false. *Istoria românilor*, de exemplu, poștașii maghiari o expediau sub dulcele titlu de *Cultura cartofilor, după cele mai noi metode*, *Istoria românilor pentru poporul românesc*, ediția din 1910, adică ediția a doua, a fost difuzată peste hotare într-un număr de 10 000 de exemplare, având falsă copertă *De-ale noastre* și 1000 de exemplare din cronicarii români, editați sub titlul *Din faptele străbunilor*.

O bună parte din edițiile enumerate aici și neenumerate, căci N. Iorga ocupă cea mai dezvoltată rubrică în catalog, ediții vechi și mai noi, se păstrează în fondul patrimonial al Bibliotecii Naționale din Chișinău, purtând cu ele amprenta

vremurilor trecute.

Diversele sigilii: „Biblioteca școlii normale de învățătoare N. Iorga din Chișinău”, „Biblioteca liceului „Alexandru Donici” din Chișinău”, „Societatea învățătorilor români din Chișinău”, „Biblioteca liceului „B. P. Hașdeu” din Chișinău”, „Școala profesională de fete Gradul I din Soroca”, „Biblioteca societății studențești românești „Dacia” din Cernăuți etc., sunt exemple vii de circulație, apartenență, ba chiar și solicitare dacă vreți, a cărților vizate.

Prin creația sa, Nicolae Iorga rămâne ceea ce a fost: savant cu două doctorate la numai 21 de ani, mai târziu „doctor honoris causa” al universităților din Oxford, Paris, Roma, Geneva, Praga, Viena, Varșovia, Strasbourg, Bruxelles, Stockholm, Cernăuți, Cluj, București etc. Unul din stâlpii de boltă ai culturii românești, cea mai cuprinzătoare minte a secolului, letopiseter al timpului, mare poet în proză și în versuri, unul dintre cei mai mari oratori și ziariști români, gigant inegalabil al gândirii și culturii, ce-a uimit în repetate rânduri lumea academică a Europei. „...te întrebi cu înminunare, cum a putut un creier să conceapă atâtea lucrări și o mână să le scrie”, – exclama un alt istoric de primă însemnătate, fost profesor al lui N. Iorga, A. D. Xenopol.

Și dacă N. Iorga l-a numit pe D. Cantemir „cel dintâi savant român”, apoi el a fost cel mai mare savant român, savant ce după propria-i mărturisire în cursul vieții sale n-a deosebit „știința de o parte, datoria cetățenească de alta, sau opera morală pe care o putea săvârși față de aceea care sunt aproape de noi, ci a socotit toate lucrurile acestea împreună”.

Iorga cel adevărat e cel din filele scrise și din cuvântul rostit, de aceea toată suflarea românească contemporană și viitoare îi va păstra în veci cele mai pioase amintiri și nu va uita niciodată ceea ce și-a dorit: „Recunoștința posterității – giulgiu de aur pe trupul celui asasinat”.

Magazin bibliologic. – 1993. – Nr.2. – P. 23-24;

Patrimoniul. – 1993. – Nr. 9-10. – P. 49-50.

BIBLIOTECA MĂNĂSTIRII NOUL NEAMȚ – TEZAU DE SPIRITUALITATE ȘI CULTURĂ ROMÂNEASCĂ

„O bibliotecă e ca un far pe marea navigației spirituale și culturale, un tezaur unde se păstrează peste vremi expresia scrisă a gândirii și a creativității naționale, o punte între ieri și mâine, mai corect între lumea eroică de ieri cu toate aspirațiile și comorile ei și generațiile de azi cu năzuințele și virtuțile ei”.

Aceste gânduri ne-au stăpânit atunci, când am luat cunoștință de fondul de carte tipărită al mănăstirii Noul Neamț (Chițcani, Slobozia), completat de la înființarea ei (13 ianuarie 1864) și până la închidere (16 octombrie 1959), ce se păstrează din 1962 și până azi la Arhiva Națională a Moldovei.

Ne-am propus să familiarizăm publicul cititor cu acele comori, despre care vorbeam mai sus, ce s-au păstrat, și se păstrează și azi, în biblioteca mănăstirii Noul Neamț, „fică” a Lavrei Neamțu din Moldova, centru monahal, adevărată oază călugărească și templu al memoriei și istoriei noastre naționale, clipele trăite și impresiile de la vizita căreia au fost expuse în lucrările mai multor savanți și preoți cărturari și eternizate de poetul basarabean Alexei Mateevici în poezia sa „La Noul-Neamț”.

În urma vizitei mănăstirii de la 4 iunie 1924 a arhimandritului Gurie Grosu și a profesorului universitar C. N. Tomescu, editorul revistei *Arhivele Basarabiei*, cel din urmă scria: „Biblioteca e așezată într-o clădire aparte, dincolo de altarele bibliotecilor. O cameră cu dulapuri sub sticlă, închise și pline de cărți și manuscrise, sunt diferite publicații românești, care se mai văd în bibliotecile noastre, dicționare enciclopedice complete, legate, alte cărți vechi grecești, germane, franceze, slovenești, rusești, lucrările Scribăneștilor, ale lui Melchisedec, slujebnice și tipicoane, multe în manuscrise moldovenești și altele slavone aduse din sfânta mănăstire a Neamțului cea veche în sfânta Noua mănăstire Neamțul prin ieroshimonahul Andronic, cât și de la Secu”. Aici am mai adăuga: lucrările foarte rare și prețioase ale lui Isaac Sirul, Ioan Scărarul, Teoflact, Ioan Damaschin, Dosoftei, Petru Movilă, Paisie Velicicovschi, D. Cantemir, M. Kogălniceanu, Amfilohie Hotiniul, Gurie Grosu, multe manuale (abecedare, gramatici, istorii, geografii) și publicații periodice – toate depistate după „Catalogul cărților mănăstirii Noul Neamț” (F. P.-2119, inv. 3, dos. 85), alcătuit de starețul acestei mănăstiri Andronic Nanu (Popovici, 1820-1893). În 1884 biblioteca, la numai 20

de ani de existență, număra 2272 de cărți tipărite, o jumătate din care erau din sec. XVII-XIX, în limba română. Predominau cele cu caracter religios, editate la Neamț și Iași, unele din ele păstrându-se la Arhiva Națională în manuscris.

Pe parcursul anilor au fost achiziționate cărți și au fost întocmite și câteva registre-inventar (în 1892, 1929, 1937-1938 și parțial în 1959-1961). După inventarierea din 1937-1938, de exemplu, în bibliotecă existau 2408 cărți. În registrul cărților tipărite de la Arhiva Națională după ultima inventariere din 20 martie 1992 sunt atestate 1352 de cărți din sec. XVII-XX și 78 de publicații de note muzicale, ce alcătuiesc, de asemenea, un registru aparte. În total se păstrează la Arhiva Națională 1430 de cărți tipărite din colecția mănăstirii Noul Neamț. Conform afirmațiilor dnei V. Pelin, în acest număr intră și cărțile aduse de la mănăstirile Suruceni, Hâncu, Curchi, Hârbovăț după închiderea lor în anii 1945-1958. Și dacă în „Catalogul” lui Andronic predominau cărțile românești, în registrul Arhivei Naționale predomină cele rusești (Moscova, Lavra Pecersk) și cele grecești din sec. XVIII-XX. Am depistat doar o singură ediție din sec. XVII – o *Evanghelie* de la Liov, editată în 1665. E regretabil faptul că din cele românești, împreună cu publicațiile periodice, au rămas la vreo 255 de unități din sec. XVIII-XX. Unele se mai păstrează și azi în 2, 4 și chiar 7 exemplare.

Acum să vedem cine au fost acei binefăcători care au contribuit la formarea acestei biblioteci și la îmbogățirea fondurilor ei.

Sufletul noii biblioteci, ca și a întregului așezământ monahal, a fost vrednicul stareț și arhimandrit al mănăstirii nou-înființate, Andronic Nanu, fost bibliotecar al mănăstirilor Secu și Neamț, unul din ultimii copiiști din istoria literaturii române, care a adus cu sine la Noul Neamț, 2 valize de cărți, aproximativ vreo 30 de manuscrise în limbile slavonă și română din sec. XIV-XIX, alcătuind temelia viitoareii biblioteci, îngrijindu-se pe tot parcursul vieții de completarea ei. Mai mult decât atât, el a vrut să înființeze și o tipografie pentru editarea cărților românești de slujbă bisericească, cumpărând-o în acest scop, la sfârșitul anilor 1883, la prețul de 2345 ruble, pe cea de la Chișinău ce a fost închisă ceva mai devreme. Dar din cauza unor împrejurări neelucidate, tipografia așa și n-a mai funcționat (dl. Dinu Poștarencu în cartea recent apărută despre mănăstirea Noul Neamț afirmă că *din noiembrie 1993 în cadrul mănăstirii redeschise a început să funcționeze și o tipografie*). Știri prețioase și foarte amănunțite despre preocupările sale cărturărești cu vechea Lavră Neamțu și cu înalte fețe bisericești ne aduc Paul Mihail. *Legături cărturărești dintre mitropolia Moldovei și mănăstirea Noul Neamț*, Chișinău, 1939 și Dm. Balaur. *Biserici în Moldova de Răsărit, București*,

---

1934, noi ne vom opri mai mult la daniile depistate după „Marele Pomelnic” („Sinodic”) al mănăstirii Noul Neamț (F. P.-2119, inv. 3, dos. 98), alcătuit tot de arhimandritul Andronic și parțial de alți călugări, păstrat la fel în manuscris. Ele sunt ca niște mărgăritare de dărnicie și de continuitate a spiritului românesc în vremurile de răstriaște. Printre donatori au fost înalte fețe bisericești (mitropoliți, arhiepiscopi, arhimandriți, egumeni), oameni de cultură și simpli creștini. Aici ar fi cazul să-l pomenim în primul rând pe basarabeanul nostru Iosif Naniescu (Ioan Mihalache, 1820-1902), Mitropolitul Moldovei, care a făcut mai multe donații de carte, printr-un oarecare Ignat de la Fălești, județul Bălți și un oarecare Răileanu la 17 august 1889 a trimis 30 de tipărituri rare și scumpe, iar în aprilie și octombrie 1890 – 40 de cărți vechi prețioase și un mult preafrumos album cu 55 de vederi ale Mitropoliei Moldovei, executate de Nestor Heck din Iași, în 1866, și îmbrăcat într-o frumoasă legătură de epocă (cheutoare de metal și nasture poleit cu argint).

De mai multe ori a făcut donații mănăstirii și arhimandritul dr. Conon, mai târziu mitropolit primar al Țării Românești, Arămescul Donici „Băcăoanul” (1836-1919). În septembrie 1888 a trimis 7 cărți foarte rare din sec. XVII-XIX, ce valorau între 700 și 900 de franci, și o mare donație – în martie 1890. Aceasta am constatat-o după însemnările autografe de pe mai multe cărți, în „Marele Pomelnic” numele lui nu l-am atestat. Episcopul de Roman Melchisedec (Mihail Ștefănescu, 1823-1892) în ianuarie 1891 a făcut o donație mare de carte, arhimandritul Ierofeu(tei), duhovnicul mitropolitului Iosif Naniescu a dăruit în septembrie 1888, 7 tipărituri vechi, valorând între 700 și 900 de franci. Ieromonahul Isihie Donici a adus cu sine în februarie 1882 două teancuri de cărți în greutate de 5 puduri 48 zolotnici (1 pud – 40 funturi – 16 kg. 380 gr.; 1 zolotnic – 4 kg. și ceva) și 4 puduri 361 funturi de coale tipărite în românește pentru 6 exemplare de *Mineie*, iar în iulie 1882 a adus 2 colecții de *Mineie* (24 volume), 10 *Ceaslove* și 2 *Psaltiri* în greutate de 3 puduri și 7 funturi.

Valoroase ne par și donațiile Mitropolitului Kievului și Haliciului (Halicieii) Arsenie, care în 1864 a donat niște *Mineie* vechi pe tot anul (12 luni), un *Apostol* și alte cărți; Isihie Stamate, egumenul mănăstirii Secu și Antonie Ternovschi, tot de la Secu, au donat în 1865, 15 cărți; Constantin Miclescu a donat 12 cărți în românește în 1868; egumenul mănăstirii din pustiul Varlaam Damaschin în 1872 a donat multe cărți prețioase în limba rusă prin egumenul mănăstirii Noul Neamț Teofan Cristea „când a fost acolo spre închidere”. La 20 mai 1884 istoricul și literatul român Mihail Kogălniceanu a donat 3 volume ale *Letopisețelor*

Țării Moldovei și Valahiei (e vorba, probabil, de ediția a 2-a, București, 1872).

Ne rămâne să-i mai pomenim pe băștinașii noștrii care au contribuit și ei la înregistrarea acestei colecții. Maria Ignatencu cu rudele sale din Chișcani la 9 septembrie 1888 au dăruit o *Evanghelie* în slavonă ferecată în bronz; neguțătoarea Alexandra Ivanov din Chișinău a dăruit la 25 septembrie 1878 o *Evanghelie* slavonă mare îmbrăcată în catifea roșie și ferecată în bronz; Constantin Botezatu din Chișinău a dăruit în 1879 prin rudele sale 10 cărți (*Viețile sfinților*, un *Ceaslov*, o *Psaltire*, *Biblia* și alte cărți românești). Și, drept confirmare a celor expuse mai sus, aducem câteva însemnări (note) marginale și autografe de pe unele donații depistate la Arhiva Națională și în unele colecții din Chișinău: pe foaia de titlu a *Lafsaiconului* lui Iraclie, episcopul Capodochiei (București, 1760) citim o însemnare autografă a starețului Andronic: „Din cărțile mele A[n]dronic D[u]hovn[ic]”. La p. 25-29: „Pre această sfântă carte o am cumpărat-o di[n] Sf[ântul] Munte Aton [Athos] Andronic D[u]hovnic”, la p. 31-43. „Di[n] Sf[ânta] Monastire Neamțul. 1858, septemvrie 20 și cine îl va instrăina di[n] Sfânta Nooa Monastire Neamțul ori pr[n] ce chip să fie înstreinat în vecinica fericire, 1864” (caractere chirilice). Ținem să menționăm că aproape fiecare carte din colecția mănăstirii conține blestemul acela de înstrăinare, acea anatema a „*neiertatului canon*”, scrisă de mâna lui Andronic, după cum afirma și C. Tomescu, uneori indicându-se și anul. Pe versoul foii de titlu a *Bisericeștii istorii* a lui Meletie, mitropolitul Atenei (Iași, 1841, vol. 2), găsim însemnarea: „S-au dăruit Sfintei Monastiri Neamtzu-Nou din Basarabia de către subsemnatul. Anul 1890, aprilie în 30. Iosif mitr[opolitul] Moldo[vei]” (caractere latine), iar în continuare (cu alfabet chirilic): „Prin Arhimandritul Dr. Canon Arămescul Donici”. Probabil Iosif Naniescu a transmis cărțile prin Arămescul Donici. Aceeași însemnare am întâlnit-o pe frumosul album despre care vorbeam mai sus și pe alte cărți din donațiile Mitropolitului Iosif Naniescu.

La p. 4 a *Hronicului romano-moldo-vlahilor* al lui Dm. Cantemir (Iași, 1835, vol. I) de la Arhiva Națională citim următoarea însemnare: „Această carte, dimpreună cu mai multe altele este dăruită Bibliotecii Sf[inte]i monastiri al Noului Neamțu din Basarabia, anume: de către subsemnatul arhimandritul și Doctor Conon Arămescul Donici, Profesor de Teologie și Predicator [al] Sfintei Mitropolii din Iași. – și nimărui nui este ertat ca să mi-o înstrăineze de la acest Sfânt și Dumnezeiescu locașu ori și pren ce chip ar fi; sup cel mai greu și mai neertat Canon Bisericescu. – Amin. – Iași, 5 martie, 1890. Dr. Arhim. Conon Arămescul Donici. Profesor și Predicator”, iar la p. 5 găsim o altă inscripție: „Am scris cu

---

slove vechi (adică cu caractere chirilice), crezând că ele vor fi mai ușor de citit pentru Basarabieni. Conon”. Cam aceeași însemnare, cu mici deosebiri de text și data donației, o conține și volumul 2 al *Hronicului...* lui Dm. Cantemir, *Istoria naturală* de Ia. Cihac (Iași, 1837) de la Arhiva Națională și *Letopisețele...* lui M. Kogălniceanu, ediția întâi (Iași, 1845-1852), de la Biblioteca Națională (inscripție datată 2 februarie 1890).

Ambii, Iosif Naniescu și Arămescul Donici, devin ctitori ai mănăstirii căreia îi doresc să ajungă a fi „lauda bisăricii Besarabiei și a Rosiei”. La p. 5 a *Cronicii Hușilor* (București, 1869) a lui Melchisedec, episcop de la Roman, citim: „Prezentată de Presfințitul Episcopu de Roman D.D. Melchisedek, pentru Biblioteca Sf. Monastiri Noul-Nemțu din Beserabia, 1891, ianuarie 4 zile” (caractere chirilice).

La Muzeul Național de Etnografie am ținut în mână o carte achiziționată nu demult, foarte rară la 1888, după cum îi scria Arămescul Donici starețului Andronic, și mai rară acum. E vorba de cartea *Sf. Simeon, arhiepiscopul Tesaloncului*, ediția I București, 1765), ce i-a aparținut chiar lui Teofan Cristea, întemeietorul mănăstirii Noul Neamț. Iată nota marginală de la p. 1-27: „Pre această Sfântă carte au cumpărat Pre cuvioșea sa părintele nostru igumenul Teofan pentru folosul obșcejitiei Pre fericitului părintelui Paisie și cine o va înstrăina... (același blestem ca și pe alte cărți din biblioteca Mănăstirii Noul Neamț), anul 1865” (caractere chirilice). Am depistat 4 cărți din donațiile lui Constantin Botezatu, ce n-au fost menționate în „Pomelnic”: *Adunare de ofisuri și deslegări în ramul judecătoresc* (Iași, 1844), *Cronica românilor* (Iași, 1853-1854. Vol. 1-3) de Gh. Șincai (Arhiva Națională); *200 rețete cercate de bucate, prăjituri și alte trebi gospodărești*, ediția a doua (Iași, 1842) de M. Kogălniceanu și C. Negruzzi (Biblioteca Academiei de Științe) și *Gramatica românească* (Sibiu, 1797) a lui Radu Tempea (Biblioteca Națională). Aceste cărți conțin însemnări similare care sună cam așa: „Această carte au fost a lui Constantin Botezatu și în anul 1879 prin ginerele său Gavriil Catacazi sau dăruit acestei Sfintei Nouăi Monastiri Neamțului spre a lor vecinică pomenire” (caractere chirilice). De menționat că acea anatemă a „neiertatului canon” o întâlnim și în rusește, mai ales pe cărțile rusești. Nu pretindem la o relatare exhaustivă a acestei teme (la o elucidare completă a ei), sârguitorii cercetători o vor face până la capăt și vor adăuga probabil, încă multe date la cele expuse aici, unele concluzii și sugestii însă par a fi binevenite:

1. *Catalogul cărților mănăstirii Noul Neamț* a fost început de Andronic în anul 1884, dar după constatările noastre, el a fost completat până la trecerea lui în lumea celor drepti (1893) (ultimele înregistrări ce s-au păstrat datează din

1891, posibil să fi fost și mai târziu, sfârșitul catalogului lipsește). Dovadă sunt și însemnările din pomelnic, unde se menționează (la p. 56): „Iosif Naniescu Mitropolitul Moldovei la 30 aprilie 1890 au dăruit 40 de cărți, care sunt însemnate în catalogul cărților și un album cu 55 fotografii, înfățișând deosebite vederi ale mitropoliei Moldovei din anul 1886...”.

2. E greu să-ți imaginezi că fondul Bibliotecii timp de 54 de ani, din 1884 (2272 de cărți) până în 1938 (2408 de cărți), a crescut numai cu 136 de exemplare. Că aici a fost o bibliotecă foarte bogată e lucru cunoscut de toți, și nu se știe dacă ar putea cineva stabili vreodată numărul exact al cărților ce s-au păstrat. Un lucru rămâne cert: cărțile intrau mereu în bibliotecă (cea mai nouă carte după registrul-inventar al Arhivei Naționale e *Cântarea României* de Al. Russo, editată la București în 1941), dar, după părerea noastră se și înstrăinau, mai ales după închiderea mănăstirii (1959) și până la depozitarea lor la Arhiva Națională (1962). Multe, după datele noastre, se păstrează azi în biblioteci și muzee, dar și la persoane particulare, multe, probabil, au trecut hotarele Moldovei.

3. După acea vizită canonică de la mănăstirea Noul Neamț din 1924 C. N. Tomescu scria: „*Va fi un bine să se publice la vreo revistă istorică catalogul cărților și manuscriselor acestei biblioteci cu notele de pe ele (notele marginale) și datele necesare*”. Despre aceasta scria C. N. Tomescu la 60 de ani de la alcătuirea *Catalogului*. Anul acesta s-au împlinit 110 ani de la alcătuirea *Catalogului* și 130 de ani de la înființarea mănăstirii și catalogul așa și a rămas în manuscris. E, în primul rând, de datoria noastră, a bibliotecarilor să facem acest lucru. Prin editarea *Catalogului* i se va adăuga lui Andronic, pe lângă toate celelalte (bibliotecar, bibliofil), o nouă fațetă – cea de bibliograf. Se ve edita în original sau cu unele rectificări, dar ele ar trebui, probabil, făcute, fiindcă pentru cărțile fără date editoriale (din cauza deteriorării exemplarului) Andronic scria „fără poartă”.

4. În volumul 3 al lucrării *Cartea Moldovei, sec. XVII-înc. sec. XX. Catalog general* (ce se află în curs de elaborare) să fie inserată o anexă ce ar conține descrierile publicațiilor ce n-au fost incluse în volumele 1 și 2 deja editate, unele din ele fiind foarte rare și chiar de unicat.

5. Ar fi bine să se facă copii după cele mai prețioase cărți românești, cum ar fi, de exemplu, cele 4 cărți de note muzicale ale compozitorului basarabean Gavril Muzicescu, editate, în timpul vieții, la Iași, fiind unicele exemplare ce se păstrează în republică, de existența cărora nu prea se știe în lumea muzicală.

Magazin bibliologic. – 1994. – Nr. 3-4. – P. 17-20.

MANUIL POLEAC – BIBLIOFIL ȘI BIBLIOGRAF BASARABEAN

„Un popor se afirmă prin comorile trecutului și ale prezentului. Podoabele sufletești urzite pe câmpul alb și mucegăit al filelor constituiesc altarul de închinare pentru posteritate. Ar fi bine și pentru prezent și pentru viitor ca în țara noastră să se afirme cultul trofeelor sufletești”.

(Văluță, N.)

O astfel de comoară ar fi și una din cele mai bogate și interesante colecții de carte și fotografii privind trecutul Basarabiei – cea a bibliofilului Manuil Poleac (1890-1941), numele căruia, după 1940 încoace, era învăluit de mister.

Abia în 1992, în nr. 8-9 ale revistei *Columna*, a apărut o reeditare a articolului lui N. Văluță, citat mai sus, și articolul lui V. Ponomariov *Slovo o zabâtom hranitele* în nr. 5 al ziarului *Naș golos*, ambele dedicate lui Manuil Poleac. În 1994 dna Șpitalnic (Biblioteca „I. Mangher”) a întocmit un îndreptar – *Evreii în literatură, arta și știința Moldovei* – în care e pomenit și acest harnic colecționar basarabean.

Scurte date biografice despre M. Poleac aflăm de la istoricul Gh. Bezviconi (Bezviconi, Gh. *Pervâe șaghi*. În: Bezviconi, Gh. *Portretov dlinnâi read: Vospominania: Nabroski*. Dact., f. ms. nr. 2983, inv.I, dos. 7, p. 15, 18) care susține că M. Poleac ar fi fost unul din moștenitorii casei ce se afla la intersecția străzilor Alexandru cel Bun și Sinadino (azi Ștefan cel Mare și Vlaicu Pârcălab, pe locul Poștei Centrale), în care-și avea sediul Teatrul „Bomond” (casă ce-a aparținut și investițiilor arhitecți Gasquet și Scheidevandt). În timpul războiului M. Poleac se afla pe lângă un lazaret unde a reușit să adune o colecție de fotografii de război, iar mai târziu a colecționat portretele țărilor.

Gh. Bezviconi l-a descoperit pe Manuil Poleac în 1932, când acesta începuse a colabora la revista lui Pan Halippa, *Viața Basarabiei*, după o scrisoare sosită la redacție, pe hârtie filigran cu inscripția: „Banca Moldova S.A., Filiala Chișinău”, în care primul era învinuit de plagiere. Am depistat și un exemplar de carte (*Codul Andronache Donici (1814-1817)*, Chișinău, 1920) ce se păstrează în fondurile bibliotecii Arhivei Naționale (cota de inv. 2 835), având ca forțat aceeași hârtie filigran și ex-librisul bibliotecii lui Manuil Poleac aplicat deasupra. Hârtia forțațului e mult

mai albă decât filele cărții, fapt ce ne face să credem că a fost lipită mai târziu, de însuși posesorul cărții și să presupunem că Manuil Poleac a fost funcționar la bancă.

Dragostea de acest binecuvântat colț de țară și de cuvântul scris, a făcut din el un pasionat bibliofil, dar și un bibliograf, urmând tradiția altor bibliografi basarabeni: P. Gore, A. Frunză, Z. Arbure, C. Stere, I. Halippa, mai târziu Pan Halippa, Șt. Ciobanu, Gh. Bezviconi, de la care s-a molipsit de „patima” colecționării și V. Adiasevici, în revista căruia a și publicat câteva portrete ale guvernantorilor basarabeni.

Și-a organizat biblioteca pe compartimente: geografia, istoria, etnografia, justiția Basarabiei; moldovenii, armenii, bulgarii, evreii, nemții, găgăuzii și lipovenii din Basarabia, conținând cărți editate în a doua jumătate a sec. XX.

Cele vreo 300 de cărți, depistate până acum în fondurile bibliotecii Arhivei Naționale, Bibliotecii Naționale și Bibliotecii Științifice Centrale a Academiei de Științe – rezultatul muncii noastre de mulți ani – sunt o dovadă elocventă în această privință, iar valoarea lor a întrecut așteptările noastre. Aici puteți lua cunoștință de operele principale ale lui Onisifor Ghibu, Ion Nistor, Leon Boga, Al. Boldur, Șt. Berechet, N. Moroșan, P. Constantinescu-Iași, C. Stamati-Ciurea, unele cu valoare de unicat și cu autografele autorilor.

Pe fiecare carte din biblioteca lui Manuil Poleac este aplicat ex-librisul de hârtie al proprietarului. Ex-librisul lui M. Poleac, având formă rotundă și diametrul de două mărimi, reprezintă stema Moldovei după modelul stemei Guberniei Basarabiei din 1878: scut de tip francez pe care este plasat un cap de bour cu coarnele ascuțite și ridicate drept în sus, cu limba scoasă, cu o stea cu cinci colțuri între coarne și însoțit în stânga, jos de o roză heraldică cu 5 petale, iar în dreapta, jos de o semilună. Pe margine – un cerc liniar continuu. În exergă: „Bessarabiana – Ex-libris – Manuil Poleac”.

Este unul dintre primele ex-librisuri de acest fel în Basarabia, dar nu și unicul.

Alături de ex-libris, pe multe cărți este aplicat și dictonul gramaticului latin Terentianus Maurus: „Habent sua fata libelli” („Cărțile își au destinul lor”).

Pe lângă bogata sa bibliotecă, Manuil Poleac a mai adunat și o colecție de peste 7000 de fotografii și decupaje din ziare, ce înfățișează chipuri de boieri, figuri bisericești, politice și culturale, figuri demult dispărute, portrete ale fruntașilor acestui colț de țară, vederi prețioase din târgurile și satele Basarabiei din trecut.

Toate aceste materiale, aranjate în ordine alfabetică, copertate în 23 de volume

---

masive și intitulate: *Materialy dlâ Bessarabskogo enciklopedičeskogo slovarâ* [*Materiale pentru dicționarul enciclopedic al Basarabiei*] pod red. Manuila Poleaka. Chișinău, 1925, ce se păstrează în manuscris la Arhiva Națională (f. 792, inv. I), au fost pregătite pentru editare după modelul *Dicționarului enciclopedic* al lui V. Adiasevici (Vol. I, fasc. 1-10).

Despre intenția lui M. Poleac de a elabora „un volum cuprinzând enumerarea documentelor și conținutul lor; o bibliografie și fotografiile cele mai interesante și mai caracteristice”, scria și revista *Viața Basarabiei* din 1932 (nr. 2, p. 71), printre membrii colegiului de redacție al căreia se află și inimosul colecționar (ianuarie 1932-martie 1933).

Ceva mai târziu aceeași revistă (*Viața Basarabiei*, nr. 5 1932, p. 78) în articolul *Lucrări despre și pentru Basarabia*, semnat P. C. (Pan Halippa cu pseudonimul Cubolteanu), scria „...cu totul recent s-au mai anunțat următoarele: un album de figuri basarabene din anii premergători Unirii sau participante la Marele nostru act istoric, cu texte explicative de căpitan Gh. Andronachi; un volum al dlui Manuil Poleac – *Materiale despre literatura Basarabiei, fotografiile și biografiile persoanelor care au legătură cu Basarabia, precum și vederi basarabene*; și o *Antologie a poeziei basarabene* întocmită de dl Al. David. Toate acestea ne fac să credem, că gheața basarabeană se va topi cu desăvârșire”.

Primul album a fost editat la Chișinău în 1933, iar volumul lui Manuil Poleac și antologia lui Al. David așa și n-au văzut lumina tiparului.

Manuil Poleac urma să publice o *Enciclopedie a Basarabiei* pentru serbările Chișinăului din 1936 (500 de ani de la înființarea orașului), anunță *Gazeta cărților* (Ploiești, 1935, nr. 7-10) în articolul *Bibliografii basarabeni*, semnat probabil, de același Nicolae Văluță (profesor, delegat în „Sfatul Țării” din partea societății studenților moldoveni din Odesa „Renașterea”, organizatorul cursurilor de învățători din orașul Bălți), judecând după identitatea textului cu cel din volumul *Bibliografii basarabeni* (București, 1939), citat mai sus. Dar nobila intenție a rămas nerealizată.

Avea planuri grandioase, judecând după cele câteva titluri de cărți din colecția sa, pregătite, posibil, tot pentru a fi editate: *Basarabia: artiști, muzicanți, pictori, arhitecți și ingineri. Vol. I: Colecția Manuil Poleac*. – Chișinău, 1930 (f. 792, inv. I, dos. 8); *Manuil Poleac. Heraldica basarabeană*. – Chișinău, 1930 (f. 792, inv. I, dos. 18); *Autografe și fotografii: Figuri marcante ale Basarabiei: Colecția Manuil Poleac*. – Chișinău, 1930 etc.

De colecția de fotografii a lui M. Poleac s-a folosit profesorul Al. Boldur în publicațiile sale, revista *Viața Basarabiei* (1932, nr.10, p.19, 21-22; 1933, nr. 1, p. 29), dar cele mai multe reproduceri au fost făcute pentru revista lui Gh. Bezviconi, *Din trecutul nostru*, fapt ce a fost mult apreciat de cititori, iar colecționarului i s-au adus sincere mulțumiri prin intermediul revistei, fiindu-i publicat și ex-librisul.

Eruditul cărturar, reprezentantul românilor transnistreni, dr. Nichita Smochină scria privitor la revista sus-menționată: „A scoate la iveală trecutul unei provincii, sub toate aspectele și nuanțele, este un lucru de o mare însemnătate, mai cu seamă pentru zilele noastre; nu mai puțin multiplele fotografii și reproduceri, pe care mă mir cum ai putut să le aduni într-un număr atât de mare; ele întipăresc și mai bine trecutul basarabean, veșnic neglijat” (*Din trecutul nostru*, nr. 17-20, 1935, p. 131).

Manuil Poleac poseda și manuscrise ale poetului rus Al. Pușkin, ale mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni, ale generalului Golenișcev-Kutuzov etc. La Arhiva Națională am depistat un manuscris din colecția harnicului bibliofil – Zașciuk, A. *Novorossiskie kazacii voiska v Bassarabskoi oblasti*, Spb., 1862 (cota de inv. 8 238).

Avea și o colecție mare de ziare (*Viața Basarabiei*, nr. 4-5, 1938, p. 114-115), deci nu întâmplător faptul că în colecția sa de fotografii și materiale găsim atâtea decupaje din ziare basarabene și nu numai.

„Pentru înlesnirea cercetătorului”, a alcătuit o bibliografie (circa 70 de titluri) a lucrărilor privitoare la opera și viața poetului rus Al. Pușkin în vremea aflării sale în Basarabia, care a fost publicată în nr.1-2 al revistei *Viața Basarabiei* din 1937 (p. 70-74), iar mai apoi, în același an, a ieșit și o ediție aparte ca extras din revista sus-citată în tipografia „Tiparul Moldovenesc”. Această lucrare a ieșit ca o completare la bibliografia lui Em. Gane *Motive moldovenești în creația poetică a lui A. S. Pușkin* („Viața Basarabiei”, nr. 6-7, 1933, p. 390-392), ultima fiind aspru criticată de Gh. Bezviconi ca „o lucrare greșită ca fond și slabă în cunoașterea mediului” (Bezviconi Gh. și Calimachi Scarlat. *Pușkin în exil: 1937 – 10 febr. 1947*, București, 1947, p.103).

„Titlul cărților și studiilor – scria Manuil Poleac – le-am tradus în românește, contrar uzului științific, pentru a veni în ajutorul celor ce nu cunosc limba rusă. Din numeroase studii, am ales numai pe cele mai esențiale și care într-adevăr aduc lumină cu privire la însemnătatea vieții în Basarabia asupra operei lui A. S. Pușkin”.

Manuil Poleac a manifestat un interes deosebit față de scriitorul rus, colecția *Pușkin în Basarabia* fiind una din cele mai bogate și frumoase, cu fotografii, cu indicații ale izvoarelor în românește și cu alte informații valoroase.

Referitor la viitorul colecției lui Manuil Poleac, N. Văluță scria: „Mare importanță are pentru noi în mâinile cui va cădea colecția lui Manuil Poleac. Gândindu-ne la bogăția literaturii care a pregătit actul Sfânt al Unirii Basarabiei, aflat în colecția aceasta, la rolul acestei literaturi în dovedirea drepturilor noastre asupra gliei de la Nistru, spunem că înstrăinarea ei ar fi o nenorocire”.

În 1941 Manuil Poleac a dispărut din Chișinău. Din mărturisirile lui Gh. Bezviconi aflăm că acesta a încercat să-i salveze colecția care conținea numeroase lucruri de preț privind trecutul nostru, însă unele persoane care vroiau să intre în posesia acestor materiale l-au împiedicat să facă acest lucru, colecția nimerind în mâinile lui Leon Boga, pe atunci directorul Arhivelor Statului din Chișinău.

Prin urmare, cea mai mare parte din colecția lui M. Poleac a nimerit la Arhiva Națională. O parte din colecție, posibil, a fost înstrăinată, ca mai apoi să nime-rească în bibliotecile și muzeele din republică, o parte, posibil, a nimerit în colecțiile personale ale unor fruntași ai literaturii și culturii din Basarabia. Nu demult am depistat o carte (Palauzov, S. N. *Rumânskie gospodarstva Valahia i Moldavia v istoriko-politiceskom otnoșenii*, Spb., S.a.) în biblioteca lui Ștefan Ciobanu, achiziționată de Academia de Științe a Republicii Moldova vreo 2 ani în urmă.

„Ceea ce lipsește până acum – scria în încheiere N. Văluță – e o bibliografie, ca și o bibliotecă a tuturor cărților apărute în Basarabia și a celor tratând despre ea”.

O bibliografie a cărților apărute în Basarabia e în curs de pregătire – volumul al 3-lea al catalogului general *Cartea Moldovei (sec. XVII-înc. sec. XX)*, unde cu siguranță vor fi incluse și cele 300 de cărți din biblioteca lui Manuil Poleac depistate până în prezent sau, poate, numărul lor va mai crește considerabil.

Luând ca bază cele relatate mai sus, putem afirma că ceea ce era învăluit de mister, privitor la Manuil Poleac, bibliofilul și bibliograful, este oarecum dezlegat. Alte știri, care vor apărea cu timpul, probabil vor întregi și desăvârși ceea ce ne apare azi mai mult decât adevărul unei îndoielnice ipoteze.

Deși colecția de fotografii și materiale poartă, după mine, un caracter cu totul întâmplător, conținând numeroase greșeli de alcătuire și sistematizare, meritul neobositului colecționar e că a depus o muncă deosebit de meticuloasă, căutându-le cu toată atenția și evlavie ai domă unor măcăcini, ce le-a păstrat ca să ajungă până la noi și le-a pus în permanență la dispoziția cercetătorilor care au sustras și mai sustrag și azi diferite informații valoroase privitor la trecutul Basarabiei. Datoria noastră e să le păstrăm și să le valorificăm.

Magazin bibliologic. – 1996. – Nr. 3-4. – P. 20-22.

LUCOARE ÎN NEGURA VREMII

Mai ușor sau mai greu, cu zbulcium dar și cu interes, cu eșecuri sau izbânzi, în serviciul Tezaur de manuscrise și cărți rare și-a găsit adăpost floarea gândirii și creației autohtone și o mare parte din cea străină, contribuind astfel la răspândirea științei și culturii în acest spațiu românesc.

Valorosul și mai puțin valorosul fond patrimonial în număr de circa 80 de manuscrise originale și copii, 12 mii de volume de carte și circa 2 mii publicații periodice repartizate în peste 20 de colecții acoperă aproape toate domeniile cunoașterii.

Dintre manuscrise, aceste „texte de aur” izvorâte din evenimentele istorice și culturale, de semnalat este celebrul monument de cultură și artă românească *Evangheliarul slavo-grecesc* copiat la mănăstirea Neamț în 1429, de călugărul Gavriil Uric (Uricarul). E vorba de un microfilm, dar sperăm să avem de curând și o copie de manuscris (originalul se află la Biblioteca din Oxford). Dintre celelalte manuscrise am putea aminti: *De neamul moldovenilor, din ce țară au ieșit strămoșii lor* – cea mai strălucită dovadă a originii romane a românilor, scrisă prin anii 1680-1691 în românește de adevăratul ctitor de limbă și simțire românească, Miron Costin (microfilm), copiile manuscris ale *Aritmologhionului* (1672), *Hrismologhionului* (1673) și *Vasiliologhionului* (1673) ce aparțin poliglotului N. Milescu Spătaru, scrise în slavonă, o copie din a doua jumătate a sec. XVIII a *Descrierii Moldovei* în latină de D. Cantemir (copie fotografică), un *Pateric* scris în sfânta Mitropolie din Chișinău de monahul Manasie, cântăreț, în 1816 (original), *Cuvinte folositoare de suflet* ale lui Isihie, preotul, către Feodul, sec. XVIII (original), *Canoanele Maicii Domnului*, copiate de Manole Graur în anul 1842 (mănăstirea Dobrușa) și *Scara lui Ioan Sinaitul* – o copie de pe traducerea Mitropolitului Varlaam cu o introducere a sa din sec. XVIII (mănăstirea Curchi).

Colecția de carte veche românească ce provine de la diferite centre tipografice din țară și de peste hotarele ei începe cu una din cele 15 ediții cunoscute până la 1800 a *Cazaniei lui Varlaam* – prima carte românească editată în Moldova la Trei Ierarhi în 1643, a doua ediție, incompletă, fiind editată la Râmnic (Muntenia) în 1792, cu desene executate de mână. Serviciul păstrează și o copie a primei tipărituri în limba greacă a *Decretului sinodal* al patriarhului Partenie, editat la 20 decembrie 1642 la Trei Ierarhi din Iași. În el patriarhul condamnă erezia lui

---

Chiric Lukaris, fost patriarh al Constantinopolului.

La 4 martie 1646 apare, tot la Trei Ierarhi, sub îndrumarea și cu cheltuiala domnitorului Moldovei Vasile Coci, zis Lupu, *Carte românească de învățătură de la pravilele împărătești și de la alte giudețe*, numită și *Pravila lui Vasile Lupu* – primul cod de legi în limba română, tradus din greacă de Eustatie Logofătul. Acest cod a slujit drept model pentru „Îndreptarea legii” apărută la Târgoviște în 1652, primul cod de legi al țării-soră Muntenia, aflată sub domnitorul Matei Basarab. A fost ilustrată, ca și *Cazania lui Varlaam*, de același gravor Ilia. Exemplarul nostru, editat în 1912 la București sub îngrijirea profesorului de drept de la Universitatea din București, A. Longinescu, conține varianta moldovenească din 1652 în transcripție modernă (caractere latine) și varianta franceză fiind tălmăcită de A. Patroghet, profesor la gimnaziul „Ștefan cel Mare” din Iași.

Petru Movilă, personalitate proeminentă ce a jucat un rol important în mișcarea editorială și culturală a Moldovei, Ucrainei și Rusiei, a condus aproape 20 de ani activitatea tipografiei din Lavra Pecerska, editând mai multe cărți. Serviciul posedă *Trebnicul* editat în 1646 și ilustrat de gravorul ucrainean Ilia. Această lucrare a fost reeditată în repetate rânduri în diferite centre tipografice. Se spune că Vartolomeu Măzăreanu ar fi tradus în 1776 în românește o parte din *Trebnicul* lui Petru Movilă de pe ediția din Lvov din sec. XVIII. A doua carte – *Mărturisire ortodoxă* (în posesia serviciului e ediția de la Moscova din 1744) – a fost reeditată în foarte multe centre tipografice și în foarte multe limbi. Ea e prima carte ce a ieșit de sub teascurile tipografiei „domnești” din Buzău la 3 decembrie 1691 și reeditată la București în 1699.

Dosoftei, „ctitor de carte frumoasă”, ajuns în scaunul mitropoliei din Iași prin intermediul spătarului Nicolae Milescu, scoate din tipografia Mitropoliei *Molitvelnicul de`nțales* (1681), tradus din slavonă, *Parimiile* de peste an (1683) – o culegere de slujbe și rugăciuni care se întrebunțeză în biserică la serviciile divine oficiate seara, acestea fiind alcătuite după parimiile grecești și slavone. În carte se aduce o lungă cronologie versificată a Țării Moldovei, compusă din 136 rânduri și versuri.

Tipografia „Albinei Românești sau Institutul Albinei” înființată de Gheorghe Asachi este reprezentată de manuale didactice ca *Elemente de matematică; Geometria elementară* a lui Gh. Asachi, *Istoria naturală* de Cihac ș.a. din tipografia „Cantora Foaiei sătești” a „omului secol”, cum a fost numit M. Kogălniceanu, au ieșit *Letopiseșele Țării Moldovei* în 3 volume (1845-1852), ce păstrează pe foaia

de titlu ștampila Bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț (Chițcani) și însemnările de donație ale arhimandritului, doctor, mai târziu arhimandrit primat al Țării Românești, Aramescul Donici, rudă cu Donici din Basarabia.

Prezintă interes și colecția cărților ieșite de sub teascurile tipografiei mănăstirii Neamț: *Hronograf*, adică numărate de ani (1837), *Viața preacuviosului părintelui nostru starețului Paisie* de Platon, mitropolitul Moscovei, tradusă din rușește în 1836, *Pidalion*, adică toate sfintele canoane ale sfinților apostoli, tradusă din greacă de Veniamin Costache în 1844, ș.a. dar cea mai bogată e colecția tipografiei Exarhicești (Duhovnicești, Casei Arhierești) din Chișinău (1814-1883), înființată de Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni: *Trebnic* (1859), *Liturghier* (1860), *Ceaslov* (1862), *Scurtă gramatică rusească*, ediție bilingvă (1819) ș.a.

Strănepotul lui Dimitrie Cantemir, Dimitrie Bantăș-Kamenski (1788-1850), cunoscut în literatura rusă prin numeroase studii istorice, scria: „Principele Dimitrie Cantemir (a fost) cel mai învățat om de pe timpurile lui Petru cel Mare”. Prin operele sale, intrate pentru totdeauna în fondul de aur al valorilor spirituale ale poporului român, precum ar fi: *Istoria ieroglifică*, *Istoria Imperiului Otoman* (Hamburg, 1745), *Sistemul religiei mahomedane* (*Sankt-Petersburg*, 1722), *Hronicul vechimii a romano-moldo-vlahilor*, vol. I, II (Iași, 1835-1836) și monumentală operă *Descrierea Moldovei* în versiunea germană (Frankfurt-pe-Main, 1771), versiunea rusă (Moscova, 1789) și cea românească (Mănăstirea Neamț, 1825), Dimitrie Cantemir și-a adus obolul la înflorirea și dezvoltarea culturii românești și celei europene. Să ne amintim că din *Istoria Imperiului Otoman* s-a inspirat marele filosof și istoric francez Voltaire la scrierea *Istoriei lui Carol al XII-lea*, precum și celebrul poet englez Byron în poemul său *Don Juan*.

Unele ediții cantemiriene poartă amprenta vremurilor trecute. De exemplu, ediția germană din 1771 are pe foaia de titlu două inscripții, semnături ale posesorilor ei de altă dată: a lui Liprandi (1780-1880), fost ofițer al armatei țariste care, după presupunerile savanților, deținea și o copie manuscris a *Descriptio Moldaviae*, copie ce a intrat mai târziu (prin 1839-1840) în posesia lui A. Sturdza. Ediția română din 1825 poartă pe pagina de titlu și la pag. 101 ștampila bibliotecii Mănăstirii Noul Neamț (Chițcani). Pe versoul copertei e următoarea inscripție: „Donație bibliotecii „N. K. Krupskaia”, 3.XI.1963, Chișinău, V. Coroban și Gh. Bogaci”, iar pe cele patru file nenumerotate și la paginile 1-19 găsim astfel de însemnări marginale (un blestem) scrise cu caractere slavone: „Această carte este a obșcejitiei prea fericitului părintelui nostru starețului Paisie și cine o va înstrăina ori întru ce chip dintru această sfântă mănăstire a Neamțului, acela

---

în veci să rămâie sub neiertat canon și neblagoslovenia Maicii Domnului și părintelui nostru. 1870”.

Dintre publicațiile periodice înființate de făuritorii Basarabiei românești, care în pofida vicisitudinii timpului au „supravețuit” și au ajuns până la noi, am menționa revistele *Viața Basarabiei* (1932-1944), decana revistelor dintre Nistru și Prut (director Pan Halippa), *Luminătorul* (1908-1943) înființată de societatea „Frățimea Nașterii lui Hristos” în frunte cu Mitropolitul Gurie Grosu, *Școala Basarabiei* (1818-1923), director Șt. Ciobanu, și *Școala basarabească* (1933-1940), editată de Asociația învățătorilor din județul Lăpușna, *Arhivele Basarabiei* (1929-1938), revista trimestrială de geografie și istorie a Moldovei dintre Prut și Nistru ce-a apărut sub conducerea profesorilor universitari T. G. Bulat și C. N. Tomescu și *Din trecutul nostru* (1933-1939), editată sub egida Asociației cultural-istorice „Neculai Milescu” (director Gh. Bezviconi).

Un eveniment cultural însemnat pentru Basarabia a fost apariția în mai 1913 a revistei *Cuvânt Moldovenesc*, susținută de cunoscutul filantrop basarabean Vasile Stroescu, partea redacțională fiind condusă de scriitorii basarabeni: Pan Halippa, Simion Murafa și Nicolae Alecsandri.

Dar să ne întoarcem la cărți. Cea mai numeroasă și cea mai solicitată de cititori e colecția *Moldovica* ce cuprinde volume editate în Moldova Istorică în a doua jumătate a sec. XIX – prima jumătate a sec. XX, precum și edițiile antume ale marilor clasici români: M. Eminescu, I. Creangă, I. L. Caragiale, M. Sadoveanu, a pionerilor culturii și literaturii române: Gh. Asachi, M. Kogălniceanu, *Cantemiriana* – toate edițiile lui D. Cantemir, operele marilor cărturari ai neamului românesc...

Serviciul păstrează o colecție de cărți interzise (prigonite) de cenzură, o colecție de cărți din perioada ultimului război, cărți cu autografele scriitorilor, savanților, oamenilor de știință, coperte rare (de metal, pergament, sidef, catifea, mătase, plută etc.), cărți în limbi străine de până la 1725, cărți deosebit de valoroase, cărți cu o deosebită prezentare grafică, cărți minuscule în diferite limbi.

Biblioteca nu posedă rarități de talie mondială, însă tot ce pare la început banal, obișnuit, ajunge treptat, peste ani, o raritate, o valoare, iar valorilor li se cuvine să aibă locul lor și un spațiu aparte cu condiții adecvate de păstrare.

Moldova. – 1997. – Nr.7-9. – P. 9-10.

UN BASARABEAN MITROPOLIT AL MOLDOVEI ȘI SUCEVEI (IOSIF NANIESCU, 180 ANI DE LA NAȘTERE)

„Biserica noastră națională cu religia strămoșească ortodoxă de răsărit, a fost în toate veacurile trecute nava care, ca și Arca lui Noe, din timpul diluviului universal, a salvat existența neamului românesc, rezistând cu putere în contra furiei valurilor noianului de ginți năvălitoare și cotropitoare din veacurile trecute și ne-a conservat nouă până astăzi limba, istoria și naționalitatea prin unitatea credinței religioase”.

(Cuvântul făcut de Înalt Prea Sfințitul arhiepiscop Mitropolitul Moldovei și Sucevei și Exarch al Plaiurilor D. D. Iosif Naniescu cu ocaziunea sfințirii bisericii celei mari, Catedrala Mitropoliei din Iași. Iași, 1887).

Ioan Mihalache, Mitropolitul Iosif Naniescu de mai târziu, a fost unul din cei mai străluciți și vrednici de laudă și pomenire urmași ai lui Veniamin Costachi, care cu iubire de națiune, cu înțepciune și vitejie a condus biserica română, ridicându-și în acest Regat un monument de glorie nepieritoare. S-a născut în satul Răzălăi – Soroca în familia preotului Anania Mihalache și a Teodosiei, fiica preotului Vasile Fornea. Până în 1939, dar și până nu demult (începutul anilor '80) data nașterii lui Iosif Naniescu era socotită 27 iulie 1820, așa după cum o menționase în autobiografia redactată de Înalt Prea Sfinția Sa în 1893 (Biblioteca Academiei Române, ms. 4400, f. 16-19), în alte documente și în testamentul lăsat Academiei Române. Aceași dată a fost săpată și pe piatra funerară de pe mormântul Mitropolitului. În 1939, preotul parohiei Pepeni (pe atunci județul Bălți), unde intra și micul sat Răzălăi, Dumitru Lupu, cercetând arhiva parohială a depistat certificatul de naștere al copilului Ioan (Mitropolitul Iosif Naniescu), chiar și cel de căsătorie și, în sfârșit, și cel de deces al preotului Nane (Anania) Mihalache, tatăl Mitropolitului, unde negru pe alb scria că Înaltul Prelat s-a născut la 15 iulie (27 iulie, probabil stil vechi) 1818 și nu în 1820, cum a fost publicat până atunci. Tatăl Mitropolitului Iosif Naniescu, preotul Anania Mihalache, s-a cununat la 27 ianuarie 1817 și a decedat la 22 ianuarie 1820, îi scria în același an Patriarhului României Nicodim Munteanu, preotul Dumitru Lupu.

Toate acestea ni le-a mărturisit Vasile Vasilache, protosinghel, doctor în teologie, arhimandrit și vicar al Episcopiei Misionare din America în monografia sa *Iosif Naniescu, strălucit Mitropolit al Moldovei*, editată la Mănăstirea Neamț în 1940 (un exemplar cu autograful autorului, dedicație profesorului universitar

---

Constantin Tomescu, se păstrează și în fondurile patrimoniale ale Bibliotecii Naționale). Vasile Vasilache a publicat în anexă la monografia sa copia după certificatul metrical al Mitropolitului cu data nașterii 15 iulie 1818.

În presa periodică de specialitate din ultimii 20 de ani s-au publicat lucrări referitor la data nașterii mitropolitului: Constantin C. Anghelescu. *Contribuții la biografia Mitropolitului Iosif Naniescu* în *Mitropolia Moldovei și a Sucevei* (mai departe M.M.S.), 1982, Nr.1-2, p. 53-68; *Teoctist, arhiepiscop și Mitropolit. Mitropolitul Iosif Naniescu – 80 de ani de la mutarea sa către Domnul* (15 iulie 1818 – 26 ianuarie 1902). În M.M.S., (1974, nr. 1-2, p. 63-81) și în alte publicații românești, ca dată a nașterii Mitropolitului Iosif Naniescu figurează 15 iulie 1818.

Rămas orfan de tată la vârsta de un an și jumătate, copilul Ioan a fost încredințat unchiului său, arhimandritul Teofilact de la Mănăstirea Frumoasa din județul Orhei. În 1831, împreună cu unchiul său, trecu Prutul și se stabili pe un timp la biserica „Sfântul Spiridon” din Iași, fiind nemijlocit sub cărmă Mitropolitului Veniamin Costachi și martor ocular al instalării pietrei fundamentale a Catedralei Mitropolitane, lăcaș de cult, pe care avea să-l termine de construit și să-l sfințească la 23 aprilie 1887 ca Mitropolit al Moldovei și Sucevei. În 1835 se mută cu unchiul său la Buzău, unde episcopul Chesarie, părintele său sufletesc, îl va călugări de tânăr și îl va hirotoni ierodiacon (1835), dându-i numele părintelui său scump – Iosif (numit și Iosif al II) și dorindu-i să ducă o viață lucrătoare, cumpătată și consacrată folosului obștesc, așa după cum a și fost.

Depunând o muncă deosebit de meticuloasă și mereu ajutat de episcopul Chesarie, Iosif Naniescu a absolvit mai întâi Seminarul din Buzău (1836-1840), impresiile căruia le-a așternut mai târziu în cartea *Istoricul pe scurt al începutului seminariilor în România atât în Moldova, cât și în Țara Românească propriu-zisă, sau vechea Valahie* (București, 1993). Un exemplar se păstrează la BN din Chișinău. A urmat apoi studiile la Colegiul „Sfântul Sava” din București (1840-1847) – cea mai înaltă școală de pe vremea sa. Dar în acea perioadă au intervenit vremuri critice în viața sa: în noiembrie 1846 moare episcopul Chesarie, iar ceva mai târziu în 1849 moare și unchiul său Teofilact. Lipsit de sprijinul lor atunci, când avea mai multă nevoie, Iosif Naniescu a trebuit să vâslească singur la corabia vieții sale. Grație destoiniciei și culturii sale alese, Iosif Naniescu a urcat treptele ierarhiei bisericești fiind ieromonah, protosinghel și arhimandrit la trei mănăstiri din Țara Românească: Șerbăneștii – Morunglavului, Găișeni – Dâmbovița și Sărindar – București (1849-1863); profesor de religie la câteva școli din București: Gimnaziul „Gheorghe Lazăr” (1864-1866), Liceul „Matei Basarab”,

Școala Normală, fiind în același timp și director la Seminarul „Central” (1866-1873); episcop de Argeș (1873-1875) și, în sfârșit, Mitropolit al Moldovei și Sucevei, rămânând în acest scaun timp de 27 de ani, până la obștescul său sfârșit (1875-1902).

Vrednic urmaș al străluciților săi înaintași și contemporan cu I. Heliade-Rădulescu, N. Bălcescu, D. Bolintineanu, Gr. Alexandrescu, V. Alecsandri, M. Kogălniceanu, C. Negri, C. Stere, Înaltul Prelat a fost animat de cele mai înălțătoare sentimente patriotice, de cel mai sacru devotament pentru Țară și biserică, de cea mai mare dragoste pentru cultura națională. La Iași, străvechea vatră de istorie și cultură românească, Iosif Naniescu a salvat două mari ctitorii ale Mitropolitului Veniamin Costachi: a restaurat și terminat de construit una din cele mai frumoase și mai mari Catedrale din Țară – Catedrala Mitropolitană din Iași (1881-1887), pictura încredințându-i-o celui mai de suflet prieten de la Școala de Pictură din Buzău, iscusitul Gheorghe M. Tătărescu, trimis și el mai târziu cu o bursă de 200 de galbeni pe lună de episcopul Chesarie la Roma pentru a se perfecționa. Tot prin străduințele lui Iosif Naniescu a fost cumpărat, restaurat și amenajat Palatul fostului domnitor al Moldovei Mihail Sturdza, unde a instalat, între anii 1885-1886, Seminarul Veniamin Costachi în 1804 la Socola. Grație Mitropolitului Iosif Naniescu, s-au restaurat minunatele biserici „Sfinții Trei Ierarhi”, „Sfântul Nicolae Domnesc”, s-a zidit din nou Palatul Administrației Mitropolitane – adevărate podoabe ale Iașului. S-au mai zidit biserici pe tot cuprinsul Moldovei. Sub îndrumarea, cu cheltuiala și cu cea mai de seamă colaborare a Mitropolitului Iosif Naniescu a apărut la Iași *Revista Teologică* (1883-1887), redactată de două „pene de talent” – Constantin Erbiceanu și Dragomir Demetrescu, profesori de teologie la Seminarul de la Socola.

Elev al marelui psaltichist, ieromonahului Macarie, Iosif Naniescu a fost un bun cunoscător al muzicii bisericești și eminent cântăreț (sublim tenor-lejer), numit „*privighetoarea Argeșului*”. El ne-a lăsat celebre creații pur românești (multe rămase în manuscris), care se păstrează cu sfințenie alături de cele ale compozitorului și poetului Anton Pan. Mitropolitul Iosif Naniescu a fost și ctitorul vestitului cor al basarabeanului Gavriil Muzicescu (1847-1903), ilustru compozitor, profesor și dirijor al uneia din cele mai impunătoare formații corale, ce au existat pe pământul României – Corul Mitropolitan din Iași, podoaba principală a serviciului divin, care din cafasul ridicat sub bolțile Catedralei, răspândea vraja celor mai sublime melodii bisericești. Iosif Naniescu a fost primul ierarh în Biserica română, ce a permis femeilor să cânte în corul bisericesc. Lui

---

Gavriil Musicescu, „principele melodiei populare și liturgice”, vorba lui Gala Galaction, îi revine marele merit de a fi primul ce a propus de a înlocui semnele psaltichiei prin notele moderne sau liniare „pentru salvarea demnității cântărilor bisericești”.

Din cele patru cărți de muzică bisericească ce se păstrează la Arhiva Națională, fondul Mănăstirii Noul Neamț (fond. 2119, inv. 5, dos. nr. 74-77): *Liturghia Sf. Ioan Christomul* (Iași, 1885), *Rânduiala Liturghiei sf. Ioan Christomul* (Iași, 1886), *Catavasiile sărbătorilor de peste an* (Iași, 1899), una din ele, și anume *Anastasiamarul e Dedicată Înalt Preasfinției sale Domn Iosif Naniescu, Arhiepiscop și Mitropolit al Moldovei și Sucevei și Exarchu al plaiurilor*. Cartea s-a editat cu sprijinul material al episcopului de Roman – Melchisedec, cel care l-a trimis pe distinsul maestru Gavriil Musicescu să-și facă studiile la Conservatorul din Sankt Petersburg, când activa ca episcop al Dunării-de-Jos. Toate patru au fost prelucrate și transpuse pe note liniare de Gavriil Musicescu în colaborare cu colegii săi Grigore Gheorghiu, profesor de muzică la Seminarul Veniamin Costache și protopsalt la Mitropolie și Gheorghe Dima, profesor de muzică locală la Liceu, prim Cantor la biserica „Sfântul Spiridon din Iași”.

Din activitatea scriitoricească a Mitropolitului Iosif Naniescu vom menționa următoarele: a publicat lucrări mărunte (cărți pastorale și circulare) în *Revista Teologică* și în alte publicații periodice precum și discursuri la diferite ocazii, editate mai apoi și în broșuri aparte. Vom aminti de cele mai însemnate: o frumoasă cuvântare rostită la 14 aprilie 1847 la înmormântarea lui Constantin Moroi, vestit profesor de legi de la Seminarul din Buzău (1892); un remarcabil *Cuvânt funebru pentru răposatul întru fericire Chesarie, episcopul Buzăului* (1847); un tulburător și patriotic discurs rostit cu ocazia sfințirii Catedralei Mitropoliei din Iași (1887), la care a fost prezent și Maiestatea sa Regele Carol I, „întemeietorul autocefalei biserici ortodoxe române”, și care a contribuit cu cheltuiala sa proprie la restaurarea acestui măreț Templu de mândrie națională (un exemplar cu autograful Mitropolitului Iosif Naniescu se păstrează la Arhiva Națională, fondul Mănăstirii Noul Neamț (fond 2119, inv. 6, dos. 668); o „scurtă cuvântare ... în ziua de 20 mai 1891, cu ocaziunea punerii pietrei fundamentale la noul edificiu al Seminarului Veniamin...” (1891); un impresionant discurs rostit la înmormântarea lui Mihail Kogălniceanu în ziua de 3 iulie (1892); un discurs pronunțat în ședințele Senatului din 13 și 14 aprilie 1893 în chestiunea proiectului de lege pentru îmbunătățirea soartei clerului mirean (1893). A publicat pentru prima dată cartea *Viața și traiul Sfinției Sale Părintelui nostru Nifon, Patriarhul*

Țarigradului, scrisă de Gavriil Protul..., după textul manuscrisului din biblioteca Mitropolitului Iosif Naniescu, transcris în 1682 de ieromonahul Ioan de la Bistrița. Cartea a fost corectată și editată în 1888 de cel ce a fost 26 de ani în raport zilnic cu distinsul Prelat Constantin Erbiceanu, pe atunci director al Tipografiei Cărților Bisericești din București (manuscrisul se păstrează la Biblioteca Academiei Române din București).

A mai rostit cuvântări la înmormântarea Catincăi Bolintineanu, sora poetului D. Bolintineanu (publicată în ziarul *Buciumul*, 1863), la înmormântarea lui Dimitrie Gusti, fost ministru, vicepreședinte al Senatului și primar al Iașului (*Liberalul*, 1887), la înmormântarea Arhiepiscopului și Mitropolitului Ungro-Vlahiei (*Biserica Ortodoxă Română*, 1875) și un remarcabil discurs cu prilejul serbării Sfântului Apostol și Evanghelist Matei la Mitropolia din București la 16 noiembrie 1867, publicat integral în ziarul *Românul*, unde face asociație cu faptele Domnitorului Matei Basarab, care ar fi fost și el „un adevărat apostol pentru români” prin tipărirea cărților în limba națională (*Îndreptarea legii* (Târgoviște, 1652) și *Cazania* (Govora, 1642), dar și prin înfruntarea inamicilor din afara și dinăuntrul Țării.

Iosif Naniescu nu și-a uitat niciodată rădăcinile, era mereu cu gândul la Basarabia. Trimețea cadre talentate în Basarabia, mulți din discipolii săi au fost trimiși, la îndemnul Mitropolitului, să învețe la Academia Teologică din Kiev cum ar fi arhimandritul, directorul de Seminar, mai târziu Mitropolit Primar al României, Doctor Conon Arămescu Donici (1836-1919), rudenie cu Donicii din Basarabia, Grigore Constantinescu (1875-1932), care a trudit mult pe ogorul cultural al Basarabiei, la publicațiile periodice *Basarabia*, *Luminătorul*, *Glasul Basarabiei*, profesor de limbă română la Seminarul Teologic și la Școala Eparhială de fete, slujind cu cinste neamul, pe care l-a iubit cu devotament.

Dar cel mai apropiat fiu sufletesc al său, „veniaminul anilor săi de viață patriarhală” a fost Nicodim (Nicolae) Munteanu (1864-1948), născut pe locurile lui Ion Creangă, unul din traducătorii *Bibliei sinodale* (București, 1936), pe care l-a hirotonit ierodiacon (1894), ieromonah (1896), l-a făcut și arhimandrit mitrofor (1898). Crescut în atmosfera mireasmă de sfințenia Mitropolitului Iosif Naniescu, el a urcat cele mai înalte trepte ierarhice: episcop (1912), mitropolit (1935) și în cele din urmă Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române (1939).

De menționat, că de la 14 iunie 1918 până la 31 decembrie 1919 și din noiembrie 1936 până în iunie 1937 a fost locțiitor de arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului.

Iosif Naniescu a trimis de mai multe ori cărți în Basarabia: cărți și bucoavne, afirmă Paul Mihail, printr-un oarecare Ioan Ignat de la Fălești-Bălți, prin arhimandritul, Doctorul în teologie, fostul elev al Mitropolitului Iosif Naniescu, Varlaam Răileanu, prin Doctorul Conon Arămescu Donici, care la rândul-i a făcut și el multe donații de carte prețioase Basarabii. La 30 aprilie 1890, după cum e scris și în *Marele Pomelnic* (fond. 2119, inv. 3, ms., nr. 98) al Mănăstirii Noul Neamț, alcătuit de starețul Andronic, manuscris ce se păstrează la Arhiva Națională, Mitropolitul a trimis 40 de cărți prețioase, a mai trimis cărți și la 9 octombrie 1890. Printre ele un *Chiriadromion* (Buzău, 1839), *Istoria bisericească a lui Meletie, Mitropolitul Atenei* (Iași, 1841-1843), *Teologia Sfântului Ioan Damaschin* (Iași, 1806), *Istoria Mitropoliei Moldovei și Sucevei, și a Catedralei Mitropolitane din Iași* de Constantin Erbiceanu (București, 1888), editată cu aceeași ocazie – sfințirea Catedralei Mitropolitane (2 ex. pentru biblioteca Mănăstirii Noul Neamț, iar altul expres-starețului Andronic, judecând după inscripția din partea de sus a foi de titlu: *Părintelui Andronic* nr. 285, un minunat album (Iași, 1886) îmbrăcat într-o frumoasă legătură de epocă, precum și multe altele. Drept confirmare sunt și însemnările – autografe ale Mitropolitului de pe aceste cărți, care sună în felul următor: *Pentru biblioteca Sfintei Mănăstiri Neamtzu Nou din Basarabia, dat de subsemnatul, anul 1890. Aprilie 30. Iosif, Mitropolitul Moldovei* (cerneală violetă), iar puțin mai jos cu cerneală neagră s-a adăugat: *Prin Arhimandritul Dr. Conon Aramescul Donici sau Pentru biblioteca Sfintei Mănăstiri Neamțul Nou din Basarabia – în 9 octombrie anul 1890. – Iosif, Mitropolitul Moldovei. – Iassy.*

Însuflețit patriot și martor la cele mai de seamă evenimente ale secolului XIX (Revoluția de la 1848, Unirea Principatelor și Războiul de Independență, momente cruciale pentru istoria poporului român), Iosif Naniescu a fost stâlp puternic al templului ortodoxismului, sfeșnic luminos și flacăra apostolică, ce-o aprindea în sufletul fiecărui cleric și credincios, slujind cu demnitate Biserica într-o epocă de criză – epoca renașterii naționale, ori, spunea Înalt Prea Sfinția Sa la sfințirea Catedralei Mitropolitane – „... dintru începutul istoriei neamului românesc biserica a fost temelia societății, temelia existenței acestui popor; biserica a fost școala poporului, școală de morală și lumină școlară de ordine și disciplină, școală de iubire, de unire și frăție; pentru că biserica noastră este biserica națională, precum și clerul nostru este național, ales și ieșit din sânul națiunii poporului român, de aceea el nu poate să simtă și să cugete de cât numai românește”.

Mitropolitul Iosif Naniescu a simțit și cugetat totdeauna românește. Românește și cu grafie latină a scris și pe toate cărțile, donate Mănăstirii Noul Neamț.

A iubit cu discernământ Moldova, acest ungher bătrân de țară, pe care nu l-a părăsit nici atunci când i s-a propus scaunul de Mitropolit Primar la București.

Lumintul patriot, ne îndeamnă să păstrăm patrimoniul strămoșesc (țara, biserica, limba, națiunea), care este depozitul cel mai sacru, pe care ni l-au încredințat strămoșii noștri, or, ziceau ei, „podoaba și fericirea unui neam este paza legilor strămoșești”.

A dus o viață cu adevărat apostolică, conducându-se mereu de cuvintele Mântuitorului Iisus Cristos „că în lume am venit, ca mai multă lumină să aduc...”. La el credința și fapta mergeau mână în mână, întocmai așa cum cere *Sfânta Evanghelie*. Ajuta invalizii de război, pe cei săraci, bolnavi, bătrâni, tineretul studios cu ce putea: cu produse alimentare, haine și bani din leafa sa, uneori împrumutând chiar și de la alții. Pe un preot sărac l-a îmbrăcat în rasa sa. La inaugurarea statuii lui Miron Costin la Iași (1888), Iosif Naniescu a jertfit 400 de lei, donație importantă pe atunci. În fiecare lună venea pentru a-și primi mila de la Mitropolit vestitul cântăreț Barbu Lăutaru, Iosif Naniescu cerându-i de fiecare dată să-i cânte cântecul *Nu mă pedepsi, stăpâne*. Când a murit nu s-au găsit la el decât 2 lei, mai puțin ca la orice sărac. Cu aceste raze de lumină strălucitoare deschide Mitropolitul Iosif Naniescu secolul XX, rămânând una din cele mai luminoase figuri ale sec. XIX.

Prin înfățișarea sa filocalică, prin sfințenia vieții sale pilduitoare, prin faptele sale de păstorie aleasă și, mai ales, prin dărnicia sa absolut evanghelică, Iosif Naniescu a fost cinstit de poporul român cu numele de „Iosif cel Sfânt”, a fost canonizat de popor și pus în numărul sfinților.

Pasionat de cultura românească, Iosif Naniescu a adunat pe parcursul întregii vieți și o impresionantă bibliotecă în număr de 10000 de volume (manuscrite, cărți vechi și rare, documente), singura sa avere care a lăsat-o prin testament Academiei Române. Academia la rândul-i, drept recunoștință, l-a ales la 16 aprilie 1888 membrul ei de onoare.

Iată ce scria Mitropolitul Iosif Naniescu în testamentul său: „Toate cărțile, manuscritele și documentele câte se vor afla în locuințele mele din București și Iași, rog pe dl. Dimitrie A. Sturdza a le dărui Academiei Române până la cea din urmă hârtie scrisă, ca acolo unde am dat fiind eu încă în viață o mare parte din ele, aici să se păstreze de-a pururea sub numele de Biblioteca Iosif Naniescu – Mitropolitul Moldovei, dăruită Academiei Române spre a se putea folosi de ele toți iubitorii de știință și toți aceia cari vor dori să cunoască trecutul istoric al

---

scumpei noastre patrii și a sfintei noastre biserici creștine”. (Petru Costinescu și Florin Marinescu (op. cit., p. 68. Se prezintă și o listă în număr de 303 cărți din Biblioteca Mitropolitului). Printre „giuvaierile” bibliotecii Mitropolitului au fost *Manuscrisele-autografe ale lui Gh. Asachi*, dintre care unul din 1813, având titlul *Rimario Moldavo*, un dicționar de rime în limba română, un manuscris al *Cronicii lui Ioan Neculce*, textul integral al *Regulamentului Organic al Moldovei*, manuscris datând din 1843, *Viața și traiul Sfinției sale Părintelui Nifon, Patriarhul Țarigradului* (1682), manuscris amintit mai sus (Constantin C. Angheliescu, (op. cit., p. 64-65), 36 de documente istorice românești. Din care unul de la Ștefan cel Mare, din 1498 și altul de la Grigore Ghica, din 1644, întărit cu o pecete de argint aurit (Petre Costinescu și Florin Mărinescu, op. cit., p. 68).

Mitropolitul Iosif Naniescu a donat Academiei Române și întreaga sa arhivă personală, două lăzi cu documente care, după cum afirma V. Dudu, „numai o parte din hârțile lui au fost legate în 24 de volume”. Printre ele „o condicuță cu însemnările Arhimandritului Iosif Naniescu din anii 1851-1860” (Ms. 4382), „corespondență diversă din anii 1841-1901” (Mss.-le 4394-4399), „acte personale” (Ms. 4400), „acte referitoare la istoria Mitropoliei Moldovei, sec. XIX” (Ms. 4403. Constantin C. Angheliescu, op. cit., p. 67).

Preotul Gavriil Cocora și pr. Scarlat Porcescu în articolul *Un veac de la înființarea Academiei: Clerici ortodocși din Moldova în acest for de cultură* (M.M.S., 1996, 9-12, p. 693), scriau: „Pururea pomenitul ierarh al Bisericii Moldovene a dăruit Academiei un album de fotografii reprezentând vederi din interiorul Catedralei în urma restaurării, o medalie comemorativă, biblioteca sa (288 de manuscrise românești, grecești și slavonești, 1008 volume, 25 de hărți geografice și planuri, 41 de stampe și bastonul, care a aparținut Mitropolitului Iacob (credem Iacob Stamati)”.

Cărțile în limba română din biblioteca mitropolitului constituie aproape 80 %, aici sunt însă prezente și cele în limba greacă (45 de titluri), editate la Iași și București, franceză, germană, italiană, latină și slavonă, fapt ce nu permite să conchidem că toate aceste limbi îi erau accesibile Mitropolitului Iosif Naniescu. Din rândul valorilor culturale ale acestei colecții fac parte: *Cazania lui Varlaam* (Iași, 1643), *Noul Testament* (Alba-Iulia, 1648), *Biblia lui Șerban sau Biblia de la București*, prima *Biblie* românească, la traducerea căreia a participat și N. Milescu Spătarul (București, 1688), *Biblia* (Blaj, 1795) tradusă de Samuil Micu-Clain, *Biblia* românească editată la Sankt Petersburg (1819) din inițiativa Mitropolitului

Chișinăului și Hotinului Gavriil Bănulescu-Bodoni, *Cheia înțeleșului* de Ioanichie Goleatovschi, carte cu care se inaugurează, în 1678, prima tiparniță bucu-reșteană, lucrările lui D. Cantemir – primele ediții, cărți din tipografiile private ale lui Mihail Strilbițchi (Iași, Dubăsari și Movilău), lucrările lui Amfilohie Hotiniul, editate în 1795 la Iași, cărți din tipografiile provenite de la Iași, Mănăstirea Neamț, Rădăuți, Chișinău, Cernăuți, precum și operele contemporanilor săi. Valoarea lor e dublă de vreme ce conțin autograful, însemnarea sa de posesor și ștampila rotundă de pe foaia de titlu. Pe multe din ele putem citi: „Dintr-ale lui Iosif Naniescu, Biblioteca Mitropolitului Moldovei și Sucevei Iosif Naniescu, dăruită Academiei Române în 1894 sau Din cărțile lui Iosif Naniescu, Mitropolitul Moldovei și Sucevei...”.

Ca într-un mănunchi de flori, am adunat aici întreaga viață și operă a nemuritorului Iosif Naniescu, dar mai sunt încă multe materiale ce-și așteaptă cercetătorii. Valorificarea lor ar întregi biografia și opera sa, așa cum a meritat-o.

Cu regret, am constatat că s-a scris încă puțin despre venerabilul Prelat și Înalt om de cultură, mai ales aici, la noi, în Moldova, țara din sânul căreia a ieșit. După umila mea părere, deschiderea unui muzeu, inaugurarea unui bust, denumirea unei străzi sau a unui Seminar Teologic ce i-ar purta numele etc., ar eterniza considerabil memoria Mitropolitului Iosif Naniescu aici, în Moldova.

Azi, se cuvine să turnăm mai multă lumină compatriotului nostru, ori, spunea N. Iorga la 1918, „Basarabia trebuie să-și recunoască vrednicul fiu, iar noi se cade a-i mulțumi pentru că ni l-a dat” (Iorga, N. Oamenii care au fost, Chișinău, 1990, p. 260).

Credem, după vremea de eclipsă, razele recunoștinței trebuie să răsară și să sclipească cu grația cea dintâi.

Basarabeni în lume. vol. 1. – Chișinău, 2002. – P.133-142.

MONUMENT LITERAR „NEAJUNS LA MATURITATE” :

BIBLIA DE LA 1936

În istoria culturii românești unitatea de neam, limbă, cultură, credință, religie și adevăr au mers mână în mână de-a lungul veacurilor. „Primele începuturi de scrieri românești religioase s-au făcut – scria Ștefan Ciobanu – dintr-un îndemn intern sufletec, dintr-o necesitate adânc simțită a vieții religioase, care cerea

---

neapărat înveșmântarea cuvântului dumnezeiesc în limba poporului”.

Sfânta Scriptură (Biblia) – această „carte a cărților” – a fost „piatra cea din capul unghiului” de la cele dintâi începuturi de slovă românească și va rămâne în veci nepieritor monument al limbii și vieții noastre naționale și bisericești. Ea stă mai presus de toate cărțile ce s-au scris, și se vor mai scrie, vreodată în toate limbile pământului, pentru că le revarsă lumină, căldură și înțelepciune din sfințele și dumnezeieștile ei pagini și e inspirată de Duh Sfânt.

Adevărații deschizători de drumuri – traducătorii textelor *Sfintei Scripturi*, clericii luminați și harnicii cărturari ai vremurilor, ctitori de limbă, cultură și unitate românească – toți cei, ce și-au înveșnicit numele lor pe manuscrise și tipărituri au intrat de mult în patrimoniul național și alcătuiesc „salba nestemată a neamului”, creând astfel bazele limbii române, limba vechilor cazanii.

Aici să-i dăm dreptate ilustrului poet M. Eminescu, care în ziarul „*Timpu*” din 10 octombrie 1881 scria: „Biserica a(u) creat limba literară, a(u) sfințit-o, a(u) ridicat-o la rangul unei limbi hieratice și de stat. Primele texte scripturistice în limba română ce datează din prima jumătate a secolului XVI, ajunse până la noi, au fost Psalmii” (*Psaltirea Scheiană, Psaltirea Hurmuzachi și Psaltirea Vorneșeană*).

Din cele dintâi tipărituri biblice în limba română vom aminti edițiile „părintelui literaturii române” diaconului Coresi (*Evangheliarul*, Brașov, 1561 și *Psaltirea*, 1570) *Noul Testament* tipărit integral pentru prima dată de Simion Ștefan (Alba-Iulia, 1648), atingând punctul culminant prima traducere integrală a *Bibliei* de la București (1688) numită și *Biblia* lui Șerban Cantacuzino (tipărită sub sprijinul domnitorului) – eveniment cărturăresc de mare anvergură, la traducerea căreia a trudit și compatriotul nostru Nicolae Milescu Spătarul. Au mai apărut și alte traduceri ale *Sfintei Scripturi*: cea a lui Samuil Micu (Clain) de la Blaj (1795), cea de la Petersburg (1819) apărută sub auspiciile lui Gavriil Bănulescu Bodoni, Mitropolitul Chișinăului și Hotinului după modelul lingvistic al *Bibliei* de la București (1688) și celei de la Blaj (1795), cea de la Buzău a episcopului Filotei în 5 volume (1854-1856) și cea de la Sibiu (1856-1858) cu textul revizuit de Andrei Șaguna. Între anii 1905-1914 au apărut noi ediții ale *Bibliei*, dar ele toate au fost mai mult retipăriri după *Biblia* din 1688 cu unele îndreptări de text (restilizări) decât traduceri propriu-zise.

Editarea unei noi *Bibliei* era imperios necesară. *Timpu* cerea o traducere științifică și literară, după textele originale, păstrând mireasma vechilor scripturi, un

text făcut cu toată grija textului original și frumusețea limbii române, păstrând mărgăritare din graiul poporului ca să fie înțeleasă de toți, așa precum a fost la vremea sa, *Biblia* din 1688. Acest eveniment a avut loc în anul 1936, la București când, cu aprobarea Sf. Sinod, a ieșit de sub tipar a doua traducere integrală a *Sfintei Scripturi*, după cea din 1688, la care mă voi opri mai detaliat. Au reușit să îmbrace Cuvântul lui Dumnezeu în mlădioasa haină a graiului strămoșesc, trei bravi teologi și traducători români, care au fost legați tangențial și de mult pătimita Basarabie: preotul Pisculescu Grigorie (Gala Galaction, 1879-1961), profesor de teologie la Facultatea de Teologie din Chișinău (1926-1941), decanul acesteia (1928-1930), scriitor, traducător al multor cărți bisericești, cunoscător de ebraică și greacă; colegul său, protoiereul Vasile Radu (1887-1940), profesor la aceeași facultate (1927-1940), superior al bisericii române din Paris (1921-1927), urmând în acest timp cursuri de limbi orientale la Institutul catolic din Paris, traducător din arabă și ebraică (primul mare orientalist român) și Nicodim Munteanu (din botez Nicolae, 1864-1948), episcop de Huși (1912-1923), stareț al Mănăstirii Neamț (1924-1935), Mitropolit al Moldovei (1935-1939), patriarh al Bisericii ortodoxe Române (1939-1948). A fost și locțiitor de Arhiepiscop al Chișinăului și Hotinului (iunie 1918 - decembrie 1919). A tradus și prelucrat din rusește 5 ediții ale *Noului Testament*, 3 ediții ale *Psaltirii*, dintre care și cea editată la Chișinău (1927), a colaborat cu traduceri la revista *Luminătorul*. Gala Galaction își făcea planuri de a scoate o nouă ediție integrală, după cum ne dovedește conaționalul nostru dr. academician Antonie Plămădeală, Mitropolitul Ardealului, bazându-se pe documente de arhivă încă din martie 1929. Într-o scrisoare autografă, datată cu 17 martie 1929 și adresată celui dintâi Patriarh al României întregite Miron Cristea (din botez Ilie, 1868-1939), pe lângă alte lucruri interesante, Gala Galaction scria: că „marea pricină” pentru care îi scrie este „traducerea Bibliei integrale”, că pentru aceasta ar avea nevoie de 5-6 ani și o subvenție pentru el și pentru preotul Vasile Radu. „Este a patra oară – continuă el – când propunerea și entuziasmul se izbesc de stâncă și cad sfărâmate!... Trebuie să ajung cu orice preț la tărâmul atât de mult dorit! Trebuie să văz, într-o zi, tradusă întreaga Sfântă Scriptură... Această idee de a traduce întreaga Sfântă Scriptură... Această idee de a traduce întreaga Sfântă Scriptură, o văd pogorând de sus, de la Părintele luminilor!” Gala Galaction era om ambițios și nu renunța ușor la planurile sale, fiind sigur că Patriarhul, apreciindu-i competența, va fi de acord cu el, așa după cum s-a și întâmplat. Patriarhul dorea ca Gala Galaction să și-l asocieze la traducerea *Bibliei* pe preotul V. Radu, cu care tradusese deja *Psaltirea* (1929) și pe Nicodim

---

Munteanu, stareț al Mănăstirii Neamț la acea vreme, ba chiar le-a și delegat pe V. Radu la Paris pentru a face studii în limba ebraică și a dialectelor siro-chaldaice. Vom aminti că Patriarhul Miron a înființat „Institutul Biblic” (1922) cu editură și tipografie, existent până azi și eparhii noi, printre care și cele de la Bălți și Ismail din Basarabia. Preotul Constantin Dron, secretarul patriarhal duce tratative cu cei trei traducători pentru traducerea integrală a *Sfintei Scripturi*. Dintr-o scrisoare a lui Gala Galaction, adresată preotului C. Dron, se putea desprinde următoarele: „prioritatea inițiativei”, adică dorința de ai aparține lui ideea unei noi traduceri; El și pr. V. Radu acceptă colaborarea episcopului Nicodim; cereau ca drept de autor 20% din fiecare exemplar tipărit și ei doi (Gala Galaction și V. Radu) să fie ajutați lunar cu 40.000 lei și alte amănunte financiare. Cu aprobarea Sf. Sinod s-a instituit și o comisiune, responsabilă de traducerea *Bibliei*, avându-l ca președinte și conducător pe P. S. Nicodim, reprezentant al Sf. Sinod ca să nu se strecoare vreo greșeală atât de ordin dogmatic, cât și canonic. La 5 mai 1930 a fost semnat contractul de către consilierii referenți din partea Patriarhiei și cei trei traducători, s-au stabilit termenele de predare a manuscriselor pe etape precise și drepturile de autor, care ajungeau la 1.100.000 lei.

Închiși în chiliile lor, gonind somnul nopților, îmbinând ziua cu noaptea și înfruntând multe greutăți atât de ordin financiar, cât și de alt gen, traducătorii au lucrat productiv și la 3 decembrie 1930 au prezentat personal la București manuscrisul primului volum al *Bibliei*, pe care Patriarhul Miron a scris următoarele: „când am văzut pentru prima dată Noul Testament al lui Simion Ștefan, Mitropolit la Alba-Iulia, am avut un sentiment de rară admirație. Eram teolog la Sibiu. Același sentiment îmi revine acum, când sub îngrijirea „Institutului Biblic”, întemeiat de mine, văd câte o parte din *Biblie*, tradusă din nou, după cerințele limbii de azi, și un text care redă înțelesul originalului. Aștept cu nerăbdare continuarea traducerii Vechiului Testament și voi număra între cele mai fericite zile ale vieții mele, când voi vedea tipărită întreaga *Biblie* în tipografia noastră”.

În iunie 1931, prezintă la București încă 4 volume în manuscris, însă de data aceasta rezoluția e mai succintă: „Cu plăcere am primit cele 4 volume noi de manuscris traduse din V[echiul] T[estament] (semnat) M[iron]”.

În decembrie al aceluiași an, preotul C. Dron informează Patriarhul: că trei cincimi din *Biblie* au fost deja prezentate, iar încă două cincimi vor fi predate până la 1 iunie 1932 și să se ia măsuri de tipărire și să se găsească bani de imprimare și „întrucât chestiunea tipăririi unei noi *Biblie* în limba română este un moment cultural de mare însemnătate în țara noastră, cred – scria el – că e bine

să se solicite și ajutorul statului, care nu ne va fi refuzat, dat fiind personalitatea genial culturală a actualului Prim Ministru al țării, Domnul N. Iorga”.

Traducerea *Bibliei* din 1936, ca și cea de la 1688, s-a făcut după *Șeptuaginta* – textul original grecesc (mai vechi decât cel ebraic), care a rămas canonic (pentru că e inspirat de Duhul Sfânt) și autentic (fără neschimbare) în vecii vecilor – textul de bază al iudeilor din afara Palestinei (diasporă). Este cea mai veche traducere a *Sfintei Scripturi*, efectuată în 72 de zile, de 72 de savanți, din cele 12 seminții ale lui Israel. Iar cele mai bune ediții ortodoxe – textul ebraic și traducerea din limbile moderne (franceză, engleză, germană, slavonă, etc.) au servit doar ca trimiteri în subsolul fiecărei pagini (colofon) pentru confruntări, verificări și de perfecționare a limbii române. Aceasta se menționează și pe coperta cărții: „după textul grecesc al septuagintei confruntat cu cel ebraic”, dar de fapt traducătorii nu spun după care ediții grecești sau evreiești s-a făcut traducerea, așa cum s-a procedat la *Biblia* din 1688 (Frankfurt 1597).

La 1 septembrie 1932 traducerea a fost realizată. Patriarhul Miron și C. Dron raportează Consiliului Național Bisericesc în legătură cu acest eveniment, probabil ca să se ia măsuri de imprimare.

Pentru imprimarea *Bibliei* s-a cumpărat la tipografie o mașină nouă de tip american. Gala Galaction și Vasile Radu la 31 ianuarie 1934, într-o scrisoare către Consiliul Central Bisericesc, vin cu mai multe cerințe și întrebări către Patriarhie și anume: dacă e nevoie de eventuale îndreptări și o ultimă redacție a textului; dacă se va face o redacție generală de un singur traducător sau fiecare își va corecta partea sa și va răspunde și de realizarea tipografică. Pentru acest lucru ei cereau în plus câte 100.000 lei de fiecare, concediu plătit la catedră (din Chișinău) timp de un an și câte 50 de exemplare de carte fiecăruia. Mai cereau să fie tipărită în *Biblie Psaltirea* și *Noul Testament* tradusă de ei doi, iar într-o scrisoare către starețul Nicodim întreabă dacă acceptă ca ei să fie ultimii redactori și corectori ai cărților sale. Vom menționa că unele corecturi au fost efectuate de P. S. Nicodim și au fost admise.

Patriarhul a acceptat propunerea de a li se oferi concediu cu plată și de a li se pune la dispoziție la locul de lucru, după o nouă cerere a lor, cărți, dicționare, comentarii exegetice ș.a., colectate de același C. Dron de la Biblioteca Academiei Române (bibliotecar I.V. Bianu), biblioteca Fundației Carol și de la Internatul Teologic.

Au mai existat neînțelegeri și cu tipografia. Traducătorii cereau ca să se culegă întreg textul *Noului Testament*, ca mai apoi să se pună la locul lor trimiterile,

---

tipografia însă n-a dat curs propunerii lor și trimetea carte cu carte. Preotul V. Radu se supără și reține la el 9 coli timp de 12 săptămâni și nu le dă „bun de imprimat”, Nicodim Munteanu ține și el mai multă vreme *Plângerile lui Ieremia* și tipografia din acest motiv staționează. Iar când se ajunge cu tiparul la *Noul Testament*, Patriarhul decide de a se imprima traducerea lui Gala Galaction, pe care o găsi bună, nu pe cea a lui Nicodim Munteanu, așa după cum fusese înțelegerea inițială.

La 8 ianuarie 1936 Gala Galaction într-o scrisoare către Patriarh scria: „...Ne-am înțeles la timp și am predat *Noul Testament* tradus de I. P. S. Nicodim. Acest *Nou Testament* a fost hotărât de noi, trei, ca să intre în *Biblia* ce pregătim”, mai argumentează, că *Noul Testament* ar trebui să fie tradus de aceeași mână, ce a tradus *Psaltirea*, pentru unitate de stil, ultima fiind deja culeasă și era logic ca și *Noul Testament* să fie a aceluiași traducător”. *Noul Testament* era plin de citate din *Psalmi* și dacă s-a și tipărit după traducerea lui Gala Galaction, citatele din *Psalmi* n-ar mai fi fost concordat cu cele din traducerea Mitropolitului Nicodim, iar ediția n-ar mai fi fost unitară și științifică. Era preferabilă o traducere mai slabă din punct de vedere literar, dar cu trimiteri exacte, decât ceea ce s-a întâmplat. Patriarhul a ales ediția lui Gala Galaction și Mitropolitul Nicodim a trebuit să cedeze. Dar când s-a ajuns să se culegă laurii, au început și supărările.

În discursul ținut la 27 mai 1936, în ședința solemnă a Academiei Române, Patriarhul Miron va contesta inițiativa sa în apariția *Bibliei* din al cărei membru de onoare era, susținând că: „Am luat și eu inițiativa, am pregătit toate mijloacele de lipsă și am găsit clericii și cărturarii pregătiți pentru a da neamului românesc și bisericii sale o nouă traducere a Sfintei Scripturi. Mai departe, spune Patriarhul, *Biblia* apare din inițiativa și sub îngrijirea întâiului Patriarh al țării Miron”, lucru confirmat și în *Cuvântul înainte* al *Bibliei Sinodale*, unde mai amintește și cei trei traducători, care au lucrat „sub conducerea autorității sinodale și ierarhice a marelui cărturar al Bisericii noastre, Mitropolitul Nicodim al Moldovei”, fiind puși astfel sub conducerea Preasfinției Sale „post factum”.

Gala Galaction s-a arătat supărat pe Patriarhul Miron, care-și revendicase „inițiativa” editării *Bibliei*, cinste de care îl lipsise Înalt Preasfinția Sa și pe Mitropolitul Nicodim, pe care mai înainte în mai multe rânduri îl numise „colaboratorul nostru”. Mai târziu el își va vărsa durerea și supărarea în „jurnalul” său, unde amintește că preocupările sale pentru o *Biblie* nouă încep încă din 1907, se reiau în 1918 și continuă mereu în presă, la radio, în tranzacții cu diferiți bancheri pentru tipărire. Tot aici scrie că Patriarhul Miron „nu era, și nu este vrednic să

fie, nici măcar atâta cât a fost, amestecat în punerea la cale a noii traduceri. Lucrurile se vor lămuri cu timpul”. Nu dezapreciem inițiativele lui Gala Galaction, pe care le-am cunoscut pe parcursul lucrului, dar la acea vreme Patriarhul avea nevoie de un Gala Galaction și Gala Galaction de Patriarh, recunoaștem și obolul dat de preotul C. Dron la realizarea acestui monument de cultură „acest preot prichindel”, cum a fost numit de Gala Galaction, care a ridicat până la acoperiș, până la turnuri, „catedrala biblică de azi” și a făcut „să crească mușcate în fereastră Patriarhului”, el rămânând oarecum în umbră, având dreptul măcar de autor moral.

Indiferent a cui a fost inițiativa, principalul e atingerea rezultatului scontat – de a da un text clar, literar și științific, adică de a răspunde cerințelor capitale ale limbii la acel moment, ajunsă la maturitate.

Despre aceasta menționa și Patriarhul Miron în discursul său de la Academie: „Și vă rog – ca pe frunzașii nemuritori ai culturii române – să o primiți cu dragostea de buni fii ai Bisericii strămoșești și s-apreciați cu aceeași bunăvoință cu care ați adunat și îngrijit și cea mai fragmentară și răsleață foaie din vechile traduceri, adeseori pierdute și uitate prin colbul ungherelor nebagate în seamă. Eu doresc ca ea să contribuie, ca și edițiile înaintașilor – la închegarea neamului, la întărirea conștiinței și unității sale bisericești, culturale și naționale și să fie și să rămână prin dumnezeieștile sale povețe și învățături – ca și în trecut – temelia de dezvoltare a întregii noastre vieți personale, familiare și obștești”.

Pe o foaie din dosarul *Bibliei* Patriarhul Miron a notat că după discursul său a dat o *Biblie* lui Alexandru Lepădatu, președintele Academiei Române de atunci pentru bibliotecă și una lui N. Iorga.

În pofida tuturor supărărilor, Gala Galaction își prețuia munca depusă la editarea acestei cărți: „În inima mea – spunea el – eu unul sunt bucuros de această izbândă. Chiar cu greșeli, chiar cu unele pripeli, chiar cu unele părți negrăpate îndestul, *Biblia* cea nouă este un popas mai sus, față de bunică de la 1688” și supărat fiind pe Patriarh tot în *Jurnalul* său va scrie: „Poate vre-odată, în viitor, se vor găsi cugete dornice de cercetare istorico-literară și de lumină autentică asupra obârșiei acestei Scripturi din anul 1936”.

La sfârșitul lui octombrie 1936, tirajul *Bibliei Sinodale* se epuiza. Sfântul Sinod scria Consiliului Central Bisericesc să ia măsuri de retipărire. Patriarhia pregătea pentru tipar ediția a doua a *Bibliei* din 1936. Gala Galaction se gândea însă la o revanșă, „inițiativa” *Bibliei* din 1936 îl rodea cel mai mult. Visa să scoată împreună

---

cu V. Radu, o *Biblie* a sa, pe care o va numi *Biblia Regală* sau *Biblia Carol al II-lea*, după versiunea (modelul) canonică *Bibliei* englezilor *King James* (1611), fapt ce și s-a întâmplat.

Dar ediția regală ar fi concurat cu cea patriarhală ce se pregătea concomitent și ar fi creat un conflict între Rege și Patriarh. Pentru a evita conflictul Gala Galaction propune de a ruga Înalt Prea Sfinția Sa de a proclama în numele Sf. Sinod această *Biblie* drept ediția a II-a a *Bibliei* deja tipărite, dar închinând-o și dându-i numele *Biblia Carol al II-lea*.

Patriarhul Miron n-a dat curs propunerii lui Gala Galaction, ba chiar a renunțat la tipărirea ediției a 2-a a Sf. Sinod pentru că în *Prefața* primei ediții își asumase rolul său la traducerea ei și „dacă această prefață s-ar tipări în *Biblia Regală*, rolul regelui s-ar diminua, iar dacă nu s-ar tipări, rolul Patriarhului s-ar „nimici”. S-ar fi supărat și Mitropolitul Nicodim dacă în această ediție n-ar fi fost pomenit numele său ca traducător, măcar pentru faptul că Gala Galaction recunoaște că „noi am utilizat foarte mult textul Înalt Preasfințitului Nicodim”. Gala Galaction a editat *Biblia* sa în 1938, fără prefață, fără introducere, fără cuvânt înainte, ci doar cu o notiță pe verso foii de titlu scrisă cu majuscule, în care se arată că profesorii Vasile Radu și Gala Galaction „din înalta inițiativă a M.S. Regelui Carol al II au tradus *Biblia* din originalele ebraice și grecești. S-a sfârșit de tipărit în ziua de 10 noiembrie 1938, două sute cincizeci de ani după tipărirea în 10 noiembrie 1688 a *Bibliei* lui Șerban Cantacuzino”.

Nici pomenire de Patriarhul Miron și Mitropolitul Nicodim și de *Biblia* din 1936, așa de parcă nici n-ar fi existat – de la *Biblia* lui Șerban Cantacuzino direct la *Biblia* lui Gala Galaction și V. Radu.

Dar și această *Biblie* a ieșit cu greșeli de limbă, despre care N. Iorga, după moartea preotului V. Radu (1940), va scrie că greșelile de limbă nu se datorează acestuia din urmă, ci va lăsa să se înțeleagă că ele se atribuie lui Gala Galaction, fapt ce l-a întristat și durut mult pe scriitorul academician. Gala Galaction a ținut mult la cartea sa a fost mândru de ea, considerînd-o marea operă a vieții lui. În 1940 el scria: „Azi mă cheamă Gala Galaction și sunt, dacă nu altcineva, cel puțin traducătorul *Bibliei Carol II*”, iar în Testamentul său declară că lasă cărțile lui literare și teologice Facultății de Teologie din Iași și cerea să i se pună în raclă această *Biblie*, ca să-l însoțească pentru eternitate. Mai târziu această ediție se va numi *Biblia* Fundației după editură, ci nu *Biblia Regală* sau *Biblia Carol al II-lea*, la care regele n-a avut nici o atribuție.

Nu va întârzia a se revanșa nici Mitropolitul Nicodim (acum Patriarh) ceva mai târziu, după moartea Patriarhului Cristea (1939), în 1944 va scoate a 2-a ediție a *Bibliei* din 1936. În introducere va menționa că el a prezidat comisia din 1930 pentru editarea primei ediții integrale; nu va recunoaște existența *Bibliei Carol al II-lea*, o va ignora așa cum a ignorat *Biblia* din 1936; va tipări în ediția a 2-a *Noul Testament* editat de el la Mănăstirea Neamț (1941), nu cel al lui Gala Galaction din ediția întâi, astfel, traducerile din *Noul Testament* și *Psalmi* au fost identice – o îndreptare de primă mărime, ce deosebea ediția a 2-a de cea dintâi.

Biblia din 1936, a doua traducere integrală a ei în limba română, după cea din 1688 a apărut cu truda celor patru sau poate chiar cinci colaboratori, pentru că rolul lor a fost diferit, dar cu egală străduință și pasiune, a trecut prin toate vicisitudinile timpului, a supraviețuit și a ajuns și în acest ungher de țară, pentru care aducem tuturor ostenitorilor și posesorilor ei un binemeritat prinos de recunoștință. Un exemplar al *Bibliei Sinodale* (numită și patriarhală) se păstrează în fondurile serviciului Carte veche și rară al Bibliotecii Naționale, în urma achiziționării ei, în anul 1994 (la prețul de 70.000 cupoane rusești), de la Gheorghe Racoviță, scriitor și traducător pentru copii, membru al Organizației Internaționale a Jurnaliștilor, autorul cărții *Plăvița: Poem folcloric: Călătoria Mioriței în timp* (Chișinău, 1991) unde se afirmă și ca poet și autor al altor publicații, domiciliat în orașul Chișinău.

Exemplarul dat, după spusele domniei sale, i-a rămas moștenire de la tatăl său, Theodor Racoviță din Sadova, Călărași, care de mic copil a rămas orfan și la vârsta de 9 ani a fost luat la mănăstire! A luptat în grelele lupte de la Mărășești cu tatăl regretatului I. P. S. Patriarh al României Teoctist și poetul nostru drag, pe atunci preotul militar Alexei Mateevici, unde a primit contuzie. În ultimii ani de totalitarism ateu, a lucrat în biserica de la Leova și acasă. A decedat în 1976. Cartea a intrat în posesia tatălui de la un preot de la Patriarhia României, fapt ce ne confirmă și ștampila rotundă, cerneală violetă cu inscripția *Sfânta Patriarhie Română* și, probabil, numărul de inventar 3555. Cartea e editată pe hârtie cu vergeuri.

Traducătorii *Bibliei Sinodale* vor rămâne în istoria culturii românești ca ctitori ai *Bibliei* secolului XX – apariție editorială mult așteptată, acceptată și imperios necesară Bisericii Ortodoxe Române. Limba *Bibliei* din 1936 accentuează progresul uluitor al limbii vorbite la acea vreme, cu păstrarea câtorva forme arhaice devenite sacre. Unele cuvinte au fost înlocuite cu sinonime noi, culese ca niște flori de bună mireasmă duhovnicească din grădina ortodoxiei. Clericii ortodocși

---

de limbă și cultură românească au frământat tălmăcirile lor ca pe un aluat sfânt le-au dăltuit și îmbrăcat în haină firească și au adus limba în graiul poporului și în altarul Domnului, punând astfel prin scrierile și traducерile lor bazate limbii literare românești.

După cum ne mărturisește Pr. Ioan Dură din România și după cum precizează și protoiereul basarabean Petru Buburuz, *Biblia* din 1936 stă la baza editării tuturor bibliilor apărute în România (la noi nici una) de la Al Doilea Război Mondial până la revoluția din decembrie 1989, adică în anii de regim comunist (1968, 1975, 1982, 1988) cu îndreptări de limbă și stil și cu aprobarea Sf. Sinod și editate de Institutul Biblic și de Misiune într-un tiraj de 10 000 de exemplare.

Magazin bibliologic. – 2014. – 1-4. – P. 23-27

Parascovia COJUHARI (1934)

A absolvit Institutul Pedagogic din Chișinău. Angajată la Biblioteca Națională din 1960. A avansat de la simplu bibliotecar, la bibliograf și șef de serviciu. În serviciul Carte veche și rară a activat din 1974. Timp de 20 de ani și-a adus aportul în domeniul istoriei și culturii prin bibliografiile realizate. Rezultatul muncii de valorificare a fost răsplătit în 1982, când i-a fost oferită distincția Om emerit al Culturii din Moldova.

LUNA DE PROPAGARE A CUNOȘTIȚELOR BIBLIOGRAFICE

Începând cu 14 noiembrie, în republică se desfășoară *Luna de propagare a cunoștințelor bibliografice*. Cu această ocazie, Biblioteca de Stat din Chișinău va găzdui o expoziție, pregătită de colaboratorii secției Cărți Rare. Printre celelalte exponate, își va afla locul unul dintre cele mai vechi manuscrise rusești *Изборник Святослава* (1073), cât și mostre ale primelor tipărituri: „listele” de descriere a bibliotecilor personale, alcătuite de eminenții bibliografi V. I. Mejov, P. A. Efremov, N. A. Rubachi, precum și „registrele” de cărți ale librăriilor lui A. F. Bazunov, V. A. Plavilșciov, I. I. Glazunov ș.a.

O lucrare bibliografică marxistă se consideră trecerea în revistă a lucrărilor lui C. Marx și a literaturii despre marxism, alcătuite de V. I. Lenin la articolul *Carl Marx* pentru *Dicționarul enciclopedic Granat* (volumul 28, 1915) ș.a.

Cititorii vor lua cunoștință și cu Catalogul de cărți tipărite și manuscrise, aflate la Institutul Albinei (1847), alcătuit de Gheorghe Asachi.

Materialele interesante despre istoria cărții moldovenești vor pune la dispoziția vizitatorilor monografiile savanților V. S. Chiriac *Cartea și tiparul în Moldova în secolele XVII-XVIII* și I. C. Madan *Cartea Moldovei Sovietice*.

Evident, un interes aparte îl va prezenta diviziunea *Istoria cărții moldovenești*, ce ilustrează diferite etape ale procesului editării cărților în Moldova, materiale despre tipografi, editori ș.a.

Așadar, expoziția de cărți rare și aparatul informativ al secției vor fi de un real folos savanților, editorilor, poligrafiștilor, pictorilor graficieni, studenților, precum și celor îndrăgostiți de carte.

Literatura și arta. – 1983. – Nr. 17. – P. 1.

SĂ PĂSTRĂM CĂRȚILE RARE

Secția Cărți rare de la biblioteca republicană are o serie de ediții de o mare importanță pentru istoria culturii neamului nostru, pentru noi, cei de azi și pentru generațiile ce vor veni. E vorba de volume ce au văzut lumina tiparului în sec. XVII-XIX, începând cu *Cazania* lui Varlaam, cu primele abecedare și gramatici și terminând cu diferite evanghelii, ceaslovuri și alte ediții, tipărite pe pământul moldav și care azi prezintă interes ca monumente documentare ale istoriei și culturii naționale. Aceste cărți (unele din ele au conținut religios) au fost primele manuale cu ajutorul cărora strămoșii noștri au învățat a scrie și a citi, prin intermediul lor au căpătat cunoștințe despre istoria lumii și naturii.

De-a lungul secolelor multe dintre aceste ediții, în virtutea evenimentelor ce au avut loc, au fost împrăștiate prin diferite țări și biblioteci, prin colecții particulare, iar unele din ele în ultimele decenii au fost arse sau, pur și simplu, distruse, aruncate.

După părerea noastră, Biblioteca de Stat, ca Bibliotecă Națională a republicii, trebuie să joace rolul principal în restabilirea și crearea unui fond cât mai amplu al cărților naționale moldovenești, în care un loc aparte îl ocupă cărțile vechi din sec. XVII-XIX și chiar cele din prima jumătate a sec. XX. Dar cum să adunăm și să creăm acest fond? Răspunzând la această întrebare, vrem să menționăm că una din direcțiile principale ale bibliotecii a fost, și este, depistarea cărților ce s-au mai păstrat pe teritoriul republicii în colecțiile particulare ori în clădirile de cult, care fuseseră închise prin anii '60-'70 și unde cărțile se aflau în condiții proaste de păstrare. Aici am vrea să precizăm că multe biserici erau avariate și-și așteptau demolarea, altele erau cu ferestrele sparte și acoperișul nereparat, din care cauză ploaia distrusese tot ce se afla în aceste locașuri. Astfel, multe cărți ce se aflau în 1972 în unele biserici din raionul Edineț n-au mai fost găsite acolo în 1987 și nimeni de pe loc nu știe despre soarta lor. Cazuri asemănătoare au fost multe. Aceasta ne vorbește despre lipsa condițiilor necesare de păstrare în locașurile de cult și despre atitudinea indiferentă a organelor de resort de pe loc. De aceea atenția principală urmează să fie acordată salvării edițiilor ce prezintă interes științific, cultural și artistic. Menționăm, că în acest scop biblioteca noastră a fost susținută de Consiliul de miniștri care, la rândul său, printr-o dispoziție specială din 1972, indică sovietelor raionale, orașenești și sătești să contribuie la aflarea și transmiterea cărților în fondurile Bibliotecii de Stat cu scopul de a fi asigurată păstrarea și utilizarea lor.

În felul acesta, în fiecare an, începând cu 1972, Biblioteca organizează expediții

speciale pentru depistarea acestor cărți. Ca urmare, fondurile ei s-au completat cu ediții rare sau interesante și chiar cu valoare de unicat. Aici se poate menționa un *Ceaslov* moldovenesc, apărut în 1794 la Dubăsari în tipografia lui Mihail Strilbițchi. De altfel, e un exemplar unic în republică. Foarte interesante sunt un șir de cărți editate la începutul sec. XIX la Iași, la Mănăstirea Neamț, în tipografia din Chișinău, fondată în 1814. Unele dintre ele, prin ținuta lor grafică luxoasă sunt adevărate obiecte de artă. Toate aceste cărți adunate de-a lungul anilor se păstrează în fondul specializat de cărți rare al bibliotecii și constituie o comoară națională a republicii noastre. Totodată, acest tezaur este accesibil pentru întregul popor, mai ales pentru savanții și specialiștii ce se ocupă de istoria cărții, limbii, artei și culturii în general. În acest scop, Biblioteca organizează expediții, excursii, desfășoară reviste bibliografice pentru toți doritorii.

Însă am vrea să ne oprim și la unele probleme ce ne îngrijorează, probleme ce se referă la soarta de mai departe a acestor averi culturale. În ultimul timp, în legătură cu deschiderea unui număr mare de biserici, reprezentanții acestor locașe se adresează bibliotecii de a li se întoarce cărțile care pe timpuri se aflau în biserici. O întrebare simplă și rezolvarea ei trebuia făcută de pe poziții de stat, în corespundere cu interesele culturii noastre naționale, conform Legii R.S.S. Moldovenești cu privire la ocrotirea și valorificarea monumentelor de istorie și cultură. Socotim că poate pusă chestiunea întoarcerii acestor cărți. Ele au fost adunate pe timpuri de Bibliotecă, salvate de la distrugere și pieire, cărțile fiind parțial restaurate, sunt păstrate conform cerințelor necesare, și sunt puse, în momentul de față la dispoziția cititorilor. Trebuie să ne dăm seama și să înțelegem că aceste cărți nu trebuie să fie privite numai ca instrument pentru oficierea slujbei în biserică, după cum judecă unii, ele sunt în primul rând monumente ale istoriei și culturii întregului neam. De aceea și se cere să fie păstrate și să servească cauzei acestui neam. Drept că și bisericile au nevoie de cărți religioase, însă cele aflate în bibliotecă nu ajung pentru toate bisericile, chiar dacă ar fi restituite. În această privință credem că Guvernul republicii, precum și Eparhia din Chișinău ar trebui să-și aducă contribuția la asigurarea bisericilor cu minimumul de cărți necesare, fie chiar și în formă de copii. E cazul să fie pusă problema înființării unei tipografii în acest scop.

Deci, fiind luat sub ocrotirea statului, fondul de cărți rare va servi și de azi înainte ca focar de cultură, centru principal de informare, care păstrează memoria istorică a întregului popor.

Literatura și arta. – 1990. – Nr.15. – P.1.

Iulia MELNIC (1948)

Absolventă a USM, Facultatea Filologie, specialitatea Biblioteconomie și bibliografie. A activat în bibliotecă din 1973. Din 1992 a dirijat serviciul de „Carte religioasă”, care a fost comasat în 1994 cu Serviciul „Carte veche și rară”. A fost moderatoarea Ateneului „Biserica Albă” inițiat de dl Alexe Rău – Director general al BNRM, și organizat în colaborare cu Episcopia Moldovei și cu Biserica Română.

O EXCURSIE PE LA CELE MAI VECHI CENTRE TIPOGRAFICE DIN ȚARĂ: ÎNSEMNĂRI DE CĂLĂTORIE

Din inițiativa Filialei Galați a Asociației „Pro Basarabia și Bucovina” în lunile septembrie-octombrie ni s-a favorizat, împreună cu dl Manole Neagu, doctorand, cercetător al vieții și operei mitropolitului Varlaam, o stagiere în mitropoliile și mănăstirile din țară, în scopul documentării în anumite probleme de teologie, de carte religioasă și pentru a cere sprijinul mitropoliilor și episcopilor la completarea fondului de carte creștină a Bibliotecii Naționale din Chișinău.

Ajunși la Galați, ni s-a schițat traseul călătoriei și, primind binecuvântarea și sprijinul episcopului vicar dr. Casian Gălățeanu, am pornit la drum.

La București am fost primiți de consilierul patriarhal de la sectorul comunității externe, părintele Gheorghe Bogdan. Luând cunoștință de conținutul scrisorii adresate de Biblioteca Națională Prea Fericitului Părinte Teoctist, Patriarh al Bisericii Ortodoxe Române, cu rugămintea de a fi ajutați de Patriarhia și mitropoliile din România la completarea fondului de carte al serviciului de Carte religioasă în curs de organizare al Bibliotecii Naționale, părintele Gh. Bogdan ne-a asigurat că vom primi câte un exemplar de carte teologică ce se va edita la Tipografia Patriarhiei. Directorul institutului Biblic Constantin Drăgușin ne-a promis că se va ocupa și el nemijlocit de problema în cauză.

Bunul și blândul părinte Paul Mihail, distins istoric, cărturar și teolog, originar din Basarabia, care a fost omagiat anul trecut, la 29 iunie, la Biblioteca Națională în cadrul Ateneului de Cultură și Credință „Biserica Albă”, ne-a primit ca

pe cei mai scumpi oameni ai familiei sale cu flori și busuioc și cu un „Mulți ani trăiască!”, astfel fiind primiți, cred, toți cei din Basarabia, care îi aduc aminte de meleagurile copilăriei și tinereții sale.

Fiind autorul primei bibliografii basarabene, *Tipărituri din Basarabia de la 1812 până la 1918* (1941) și un bun cunoscător de carte veche, ne-a făcut o mică documentare în ce privește cartea teologică, dându-ne și unele indicații pentru călătoria ce urma.

În timpul pelerinajului nostru, am fost pe la mai multe centre tipografice vechi din țară.

Fiind la București, am aflat că aici și-a desfășurat activitatea tipografică Antim Ivireanul la 1691-1694, apoi la 1704-1705. O parte din cărțile scoase de el se află pe teritoriul mănăstirii lui Antim Ivireanul, construită din truda celor 25 de ani cât a trăit în România, unde ar fi vrut să i se odihnească trupul după trecerea la „veșnicile lăcașuri”.

Apariția tiparului este legată de principalele centre de cultură și nu e de mirare faptul că anume la Târgoviște, reședință domnească între anii 1396 și 1714, apare prima tipografie în Țara Românească. În apropiere de Târgoviște, voievodul Radu cel Mare (1495-1508), ridică pe locul unei vechi mănăstiri o măreață vladire – Mănăstirea Dealu. Acestui domnitor i se datorează introducerea tiparului, fiind ajutat de ieromonahul Macarie, care învățase meșteșugul tiparului la Viena.

Monumentul lui Mihai Viteazul, marele voievod, capul căruia este înmormântat în incinta bisericii, îi salută pe toți cei care țin calea spre Mănăstirea Dealu. Biserica mănăstirii cu hramul Sf. Nicolae a fost sfințită la 4 decembrie 1501 și s-a păstrat până astăzi, fiind o capodoperă a arhitecturii religioase muntene.

Prima carte tipărită, *Liturghierul*, apare la 1508. Proiectele culturale ale lui Radu cel Mare sunt întrerupte odată cu moartea lui (1508). În 1510 apare a doua carte tipărită de Macarie, *Octoihul*, iar în 1512 a treia, *Tetraevanghelul*.

Printre obiectele de tezaur ale muzeului mănăstirii se păstrează crucea în filigran dăruită de Matei Basarab (1648-1649) Mănăstirii Dealu, iar la un loc de cinste citim o însemnare autografă a lui Mihai Viteazul, în care voievodul își dezvăluie gândul de a uni cele 3 principate. Și în următoarele secole la Mănăstirea Dealu, apoi la Mitropolia din Târgoviște, unde a fost mutată tipografia, sunt editate cărți, pe unele dintre ele am avut ocazia să le vedem la bibliotecile și muzeele mănăstirilor pe care le-am vizitat. Acestea sunt: *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc*, alcătuită de mitropolitul Varlaam (Dealu, 1645), *Cartea*

---

despre Unitatea lui Christos (Dealu, 1647), *Îndreptarea legii* (Târgoviște, 1652), cea din urmă fiind prima carte juridică editată în țară.

Închinându-ne, mormântului lui M. Viteazul, luându-ne rămas bun de la blânda și inteligenta maică stareță, urmăm calea spre Craiova, fiind preveniți la telefon de către I.P.S.S. Nestor Vornicescu, mitropolitul Olteniei, că dânsul pleacă la lucrările Sfântului Sinod la București, unde trebuia să aibă o comunicare și unde se va discuta și problema bisericii din Basarabia. La Mitropolia din Craiova am fost primiți cu multă căldură și atenție de cei ce-l înconjoară pe I.P.S.S. Toate problemele ce țin de trimiterea pe adresa Bibliotecii Naționale a câte un exemplar de cărți scoase la Tipografia Craiovei, au fost discutate și rezolvate cu ajutorul părintelui Ion Rădăuș, consilier mitropolitan.

Craiova, orașul băniei, cuprinde numeroase monumente de arhitectură: Biserica „Sf. Dumitru”, ctitorită în sec. XVI de boierii craioveni, Casa Bănici, cea mai veche construcție laică din Craiova, reședință a Craioveștilor din sec. XV, refăcută apoi de Constantin Brâncoveanu, Palatul Dinu Mihail, care adăpostește acum Muzeul de Artă, Casa Vălimărescu, Palatul Prefecturii și multe altele.

Oltenia este caracterizată printr-un mare număr de locașuri de cult. Începuturile organizării vieții monahale în această zonă se datorează călugărului Nicodim, care pe la 1370 a ctitorit Mănăstirea Vodița și apoi Mănăstirea Tismana, unul din cele mai importante ansambluri monastice din Oltenia.

În drum spre Mănăstirea Polovragi am avut fericita ocazie de a admira câteva opere de artă ale renumitului Constantin Brâncuși, cunoscut în lumea întreagă ca deschizător de drumuri în sculptura modernă, ridicând în 1937 la Târgu-Jiu *Coloana fără sfârșit*, care împreună cu *Poarta sărutului și Masa tăcerii*, formează un ansamblu unic în lume.

Mănăstirea Polovragi este așezată la poalele muntelui Piatra, unde din vremuri străvechi s-au stabilit, dezvoltând o înfloritoare așezare strămoșii noștri. Și acum, în conștiința locuitorilor de aici, se păstrează convingerea potrivit căreia zeul dac Zamolxis a locuit în peștera de la Polovragi.

Biserica, construită în stil bizantin, are forma de corabie. Pictura interioară, păstrată intactă, are o mare valoare artistică.

În pronaos, prima pictură îl reprezintă pe voievodul Matei Basarab, pe timpul căruia a fost zidită mănăstirea, și care este considerat cel mai mare ctitor de locașuri sfinte din trecutul poporului român. În partea dreaptă a pronaosului îl vedem pe ultimul ctitor, domnitorul Constantin Brâncoveanu, pe doamna

Maria și fiii lor: Constantin, Ștefan, Radu și Matei, care au suferit la Constanti-nopol mucenicia pentru credința ortodoxă.

Pe timpul revoluției lui Tudor Vladimirescu (1821), la Mănăstirea Polovragi au fost organizate puncte de rezistență și de aprovizionare a revoluționarilor. În pridvorul bisericii, în dreapta ușii de la intrare, se află o inscripție, considerată a fi a lui Tudor Vladimirescu, cu următorul conținut: „Am venit și eu, robul lui Dumnezeu, la această sfântă și dumnezeiască mănăstire la leatul 1821, mai 28, în zilele lui Alexandru Ipsilant V. V. Slujer Vladimirescu”.

La această mănăstire se păstrează în condiții foarte bune peste 3000 de volume de carte veche în limbile română, slavonă și greacă. Printre ele găsim cărți rare ca: *Îndreptarea legii* (1652), *Evangelhia de la București* (1682), *Apostolul* (1683) ș.a. Muzeul mănăstirii mai dispune și de o bogată colecție de icoane pe lemn și sticlă din sec. al XVIII-lea și al XIX-lea.

Cu grija și cu ajutorul conducerii Arhiepiscopiei Craiovei, în frunte cu I.P.S.S. mitropolitul dr. Nestor Vornicescu, au fost terminate lucrările de restaurare a sfântului locaș. Harnicile măicuțe în frunte cu maica stareță Evghenia Vaida au făcut din această mănăstire din județul Gorj un colțișor de rai, o adevărată oază, unde poți găsi acea liniște sufletească pe care adesea o cauți cei împovărați de grijile și nevoile vieții cotidiene.

O fericită întâmplare ne ajută să vizităm una din cele mai de seamă ctitorii ale lui Constantin Brâncoveanu, Mănăstirea Hurezi (jud. Vâlcea), care stârnește admirația tuturor vizitatorilor. Această mănăstire, împreună cu schiturile, este considerată ca cel mai reprezentativ complex de arhitectură al „stilului brâncovenesc”.

Gândul evlaviosului ctitor a fost ca Mănăstirea Hurezi să devină necropola familiei Brâncoveanu, dar, din nenorocire, i-a fost înmormântată aici numai o fiică. Mormântul din marmoră din pronaosul bisericii, pregătit pentru ctitorul voievod, îi așteaptă rămășițele pământești de mai bine de două secole și jumătate.

Mănăstirea dispune de o mulțime de dovezi, ce o caracterizează ca un puternic centru de cultură. Până în zilele noastre se păstrează pe zidul unei camere o inscripție în limba greacă: „Biblioteca aceasta este casa cu hrană sufletească ce oferă iubitorilor, masa cea înțeleaptă a cărților, aceasta fiind o bogată bibliotecă umanistă, unica în Europa de sud-est de la începutul secolului al XVIII-lea”.

Aici a mai existat un scriptoriu celebru, unde călugării se ocupau cu tălmăci-rea de cărți, cu copierea manuscriselor. Unii din acești călugări au devenit buni tipografi la Episcopia din Râmnic.

Abătându-ne puțin de la traseul fixat la începutul călătoriei ne aflăm câteva ore la Episcopia Râmnicu Vâlcea, unde între 1705 și 1708 în fruntea eparhiei se afla Antim Ivireanul, chipul căruia e zugrăvit pe un perete din incinta catedralei episcopale din centrul orașului și a cărui mănăstire am admirat-o la București. Șederea lui Antim Ivireanul la Râmnicu Vâlcea a avut urmări nebănuite pentru cultura românească și începutul folosirii limbii române în biserică. El a fost acela care a instalat prima tipografie la Râmnic. În cei trei ani de episcopat din teascurile acestei tipografii au ieșit 10 cărți. Este cunoscut, că până spre sfârșitul sec. al XVII-lea limba de cult în bisericile noastre a fost limba slavonă. Pe timpul lui Constantin Brâncoveanu datorită influenței crescânde a prelaților greci se încearcă introducerea limbii grecești în oficierea serviciilor religioase. Antim Ivireanul înțelege pericolul ce-i amenință pe români și tipărește în românește cărți de slujbă bisericească, printre ele fiind *Molitvenicul românesc* și un mic *Octoih* slavo-român, ambele apar în 1706, aceste cărți fiind într-un fel revoluționare, dacă ne gândim că veacuri de-a rândul slujbele religioase se oficiau într-o limbă străină.

La Sibiu primele cărți tipărite în limba română apar prin osteneala cărturarului Filip Moldoveanu, tipograf, gravor, diplomat. Lui i se datorează un *Catehism românesc* (Prima tipăritură în limba română, 1544) un *Tetraevanghel slavo-român* (1551-1553) – prima tipăritură în limba română, ce se păstrează la Biblioteca „Șaltâcov-Șcedrin” din Sankt Petersburg.

La Centrul Mitropolitan din Sibiu am fost primiți de Înalt Prea Sfinția Sa, părintele Antonie Plămădeală, Mitropolit al Ardealului, despre care am auzit multe vorbe frumoase, dar pe care nu-l cunoșteam. Acest fiu al Basarabiei, cu privire blândă și inteligentă, om de o cultură aleasă, doctor în teologie, istoric, scriitor și critic literar, ne-a încurajat în lunga noastră călătorie și în puținul pe care îl facem pentru a ne întoarce la valorile creștine, acceptând, la cererea noastră, cu bunăvoința lui deosebită față de noi, basarabenii, să ni se trimită câte un exemplar de carte teologică editată la Tipografia Mitropoliei Ardealului. Trecând coridoarele și saloanele cu rafturi pline cu cărți, puteai urmări istoria Bisericii ortodoxe din Transilvania. Portretele episcopilor și mitropoliților Vasile Moga, Miron Romanul, Nicolae Bălan, Nicolae Mladin, Andrei Șaguna îți vorbesc despre străduințele acestor cărturari români pentru dezvoltarea culturii și literaturii românești.

Înalt Prea Sfinția Sa a început restaurarea ctitoriei voievodale de la Mănăstirea Brâncoveanu Sâmbăta de Sus, pe care am avut ocazia s-o admirăm mai târziu. Monumentele construcții de astăzi din piatră albă se înalță în mijlocul unei naturi cu adevărat dumnezeiești, este un omagiu adus voievodului martir

Constantin Brâncoveanu.

Îl aud parcă și acum pe acest neobosit om, vorbind cu multă înțelegere despre evenimentele din Moldova: „Moldova de dincolo de Prut și Bucovina sunt părți ale României din cele mai vechi timpuri. Iar situațiile, care țin mai mult de o diplomație și strategie politică, au impus acum o Republică Moldova, și acesta este un moment trecător. Ceea ce e împotriva dreptului istoric e nefiresc și nu poate dura”.

Mitropolia din Sibiu dispune de o bibliotecă, începutul istoric al existenței sale fiind considerată a doua jumătate a sec. XV (înainte de 1841). Biblioteca mitropolitană posedă în prezent un bogat tezaur de carte manuscrisă și carte veche românească.

Fondul de carte veche română este constituit din peste 1100 volume și începe cu prima carte tipărită la Târgoviște *Liturghierul* lui Macarie (1508); un exemplar dintre puținele existente a fost descoperit și adus în bibliotecă pe timpul mitropolitului Nicolae Bălan.

Acest fond cuprinde o serie de cărți editate de diaconul Coresi: *Evangheliarul* (Brașov, 1561), *Liturghierul* (Brașov, 1570, exemplar unic în țară), *Sbornicul slavonesc* (1580).

Primele cărți de valoare ale bibliotecii se păstrează exemplare din *Biblia lui Ștefan Vodă Cantacuzino* (București, 1688), *Noul Testament* (Bârlad, 1648), Arune Aron Pumnul, *Lepturariul rumânescu* (Viena, 1865), Aron Pumnul, *Grammatik der rumanischen Sprache* (Wien, 1864), Timofei Cipariu, *Gramatica limbii române* (București, 1852) ș.a. În biblioteca Muzeului Brukenthal din centrul orașului Sibiu sunt concentrate astăzi 382 de incunabule apărute între 1468 și 1500.

Apoi a urmat Brașovul... Acest oraș, așezat la poalele munților, ne-a copleșit prin minunăția peisajului. Aici, între anii 1557 și 1582, editorul și tipograful Coresi, venit de prin părțile Târgoviștei, a desfășurat o mare activitate editorială în limbile slavonă și română. Numărul și calitatea cărților tipărite (circa 40 de volume în aproximativ 20 de ani) îl situează pe Coresi alături de editorii și tipografii din Occident. Coresi este primul nostru cărturar care a luptat în mod conștient pentru introducerea limbii române în biserică.

În centrul orașului se află un monument de arhitectură impunător. Aceasta este Biserica Neagră, care din punct de vedere arhitectonic domină centrul medieval al Brașovului. Numele – Biserica Neagră – l-a primit după marele incendiu din anul 1689, pereții rămânându-i pentru mult timp înnegriți de flăcările incendiului. Este o biserică evanghelică luterană cu o înălțime de 89 m și este cel

---

mai mare edificiu religios între Viena și Istanbul, construită în stil gotic pe locul unei vechi biserici în 1383-1477. Biserica are 3 clopote, unul fiind cel mai mare din România (6300 kg). Orga Bisericii Negre, care este una din cele mai mari din Sud-Estul Europei, adună în jurul ei iubitorii de muzică la concertele organizate în incinta bisericii.

La Episcopia Romanului și a Hușilor, una din cele mai vechi Episcopii, înființată încă în primii ani de domnie a lui Alexandru cel Bun, Prea Sfinția Sa Eftimie Luca și Prea Sfinția Sa episcopul vicar Ioachim Vasluianul s-au arătat a fi bucu-roși de a ne ajuta cu ce pot la completarea bibliotecii cu carte religioasă.

Următorul punct de pe traseul nostru este Mănăstirea Neamț, centru tipografic de carte religioasă. Printre marii cărturari care au activat la această mănăstire au fost Grigorii Tamblac, Gavril Uric, Paisie Velicovschi ș.a. Tipografia a apărut la Mănăstirea Neamț abia în sec. XIX și activează și astăzi, aflându-se acum sub direcția conducere a Centrului Mitropolitan Iași. Tematica tipăriturilor a fost extrem de variată: cărți de ritual, de teologie, literatură, medicină, istorie etc. În muzeul Mănăstirii Neamț într-o vitrină aparte se păstrează *Evangelia* din 1821 care a fost tipărită aici și este cea mai mare dintre tipăriturile care au ieșit în decursul vremii din tiparnițele românești, inserând și cel mai mare număr de ilustrații.

Printre obiectele de valoare istorică și artistică ale Mănăstirii Neamț se numără „Icoana Maicii Domnului” din Biserica „Înălțarea Domnului”, zidită de Ștefan cel Mare. Este o icoană de mari proporții cu două fețe – pe o față este pictat chipul „Maicii Domnului cu Pruncul” în brațe, iar pe cealaltă – chipul Sfântului mucenic Gheorghe. Icoana *Maicii Domnului* este socotită o icoană făcătoare de minuni. Pictura ei este protejată de o îmbrăcămintă metalică cu pietre colorate. Este o icoană deosebită ce stârnește interesul vizitatorilor. Istoria acestei icoane este învăluită în taină, dar se spune, că vechimea ei coboară până către sec. VII, iar în sec. XV prin dăruire nimerește în Moldova.

Îți rețin atenția cișmelele din incinta mănăstirii, urmele ceasului solar de pe Biserica *Înălțarea Domnului*, placa funerară pe locul unde în 1986, „În chip minunat”, au fost descoperite osemintele unui „plăcut lui Dumnezeu”. Pe teritoriul mănăstirii poți vizita Casa Memorială *M. Sadoveanu*, casa care a fost oferită scriitorului M. Sadoveanu în anul 1944 pentru a sta ori de câte ori va voi să vină la Mănăstirea Neamț.

Drumul parcurs pe jos de la Mănăstirea Neamț spre schitul Sihla, drumul marilor sihaștri iubitori de Hristos, constituie o pagină aparte în cadrul călătoriei noastre.

Trecând peste apa Ozaniei, la 4 km de satul Leghin, la poalele muntelui Vasan își face apariția Mănăstirea Secu. Locaș cu vechi tradiții cărturărești, unde s-au format cărturari mari de talia Mitropolitului Varlaam Moțoc, stareți vrednici, care au scris la lumina opaițelor opere de o neîntrecută frumusețe și valoare artistică, manuscrise, broderii și alte podoabe. Așezată pe marginea pârâului, care-i poartă numele, într-o poiană fermecătoare, mănăstirea este înconjurată din toate părțile de munți îmbrăcați în mantia codrilor seculari. Am fost mișcați de găzduirea bunilor călugări de aici și îndeosebi de părintele ghid Daniel și părintele-stareț al mănăstirii – Vichentie Amariei. Din cele povestite de părintele Daniel, aflăm că Mănăstirea Secu este unica mănăstire din România unde, prin truda călugărilor, au fost ascunse la timp și păstrate majoritatea odoarelor care-i fac cinste Bisericii Ortodoxe Române. Ctitori ai acestei mănăstiri au fost părinții renumitului cronicar Grigore Ureche – Nestor și Mitrofana Ureche. Familia lui, fiind una din cele mai bogate familii de boieri moldoveni de la sfârșitul veacului al XVI-lea și începutul celui de-al XVII-lea, în jurul anului 1602 fondează o nouă mănăstire pe locul unei vechi sihăstirii numită schitul lui Zosima, după numele primului sihastru care l-a fondat. Dintre construcțiile ce alcătuiesc complexul arhitectural al Mănăstirii Secu, atrage atenția biserica mare, construită din piatră și cărămidă de meșteri locali și munteni. În interior, încăperea ce poartă numele de camera mormintelor găzduiește mormintele ctitorești, unde se pot vedea picturile originale în frescă de la 1602, ce prezintă un deosebit interes pentru iubitorii de artă. Tezaurul Mănăstirii Secu cuprinde o serie de broderii în fir de aur și argint, *evanghelii* cu scoarțe aurite și ferecate în argint; veșminte, cruci îmbrăcate în argint aurit și alte obiecte de valoare artistică, expuse în colecția de obiecte a mănăstirii. Ca și alte mănăstiri, Mănăstirea Secu a păstrat până azi o bibliotecă, a cărei cărți împreună cu o serie de manuscrise sunt unice în felul lor. La un loc de cinste se păstrează *Cartea românească de învățătură* a luminatului mitropolit Varlaam Moțoc. Călugărit la Secu sub numele de Varlaam, în 1610 ajunge stareț la această mănăstire, fondând aici o puternică școală de învățare a limbii slavone și române. Datorită calităților sufletești ale egumenului – bunătatea, blândețea, înțelepciunea, precum și preocupările sale cărturărești, Varlaam este ridicat la treapta de mitropolit fără să fie trecut prin episcopie. O noapte petrecută în chilia marelui cărturar mă ducea cu gândul la acele nopți, când egumenul Mănăstirii Secu poate anume aici, în smerita sa chilie de la Secu, își schița viitoarea sa carte monumentală, cunoscută sub numele *Cazania lui Varlaam*. Mănăstirea Secu, sub a cărei streășină își doarme somnul cel veșnic de 335 de ani vrednicul

---

Mitropolit Varlaam Moțoc, păstrează cu sfințenie amintirea și faptele mărețe ale ilustrului ierarh moldovean.

Lăsând în urmă Mănăstirea Secu, urmând firul pârâului, ne îndreptăm spre sud. Pădurea care îmbracă cele două versante pare să se unească. Cu greu bănuiești existența unor așezări mănăstirești în adâncul acestor codri. Dar numai la 3 km de Mănăstirea Secu descoperi, în toată frumusețea ei senină și solitară, Mănăstirea Sihăstria, cunoscută de turiștii din țară și de peste hotare ca una din cele mai ospitaliere mănăstiri, unde călătorul obosit este găzduit cu cea mai mare bunăvoință. În incinta mănăstirii îmi atrage atenția paraclisul *Sfinții Părinți Ioachim și Ana*, în care se oficiază serviciul religios în lunile de iarnă. Deși este mic, paraclisul conține un mare volum de pictură și sculptură în lemn de o însemnată valoare artistică. Catapeteasma, sculptură masivă în stejar, este opera a doi țărani – frații Vasile și Ion Răzmeriță. Ușile împărătești sunt o adevărată broderie în lemn. Celelalte sculpturi din paraclis sunt lucrări de artă realizate de renumitul sculptor Gheorghe Gheorghică. Ceea ce ridică și mai mult valoarea artistică a paraclisului, este pictura în ulei, opera călugărului Irineu Protenco, care se stabilește în 1947 la această mănăstire, unde în ambianța liniștii atinge apogeul creației sale. Dintre cele 50 de icoane pe care pictorul le-a zugrăvit pe lemn și pe pânză, lucrarea *Ecce Homo* însumează calitățile artistice deosebite ale acestui excelent portretist. Dar ceea ce răscolește cel mai mult sufletul, este icoana *Tânguirea Maicii Domnului*. Aceasta este cea mai reușită operă din paraclis. Cu o măiestrie rară artistul redă tulburător, în culori calde, chipul senin și plin de bunătate al mamei care deplânge moartea fiului său.

Pelerinii ce ajung până la Sihăstria sunt întotdeauna găzduiți cu dragoste de călugării acestei mănăstiri. Cei ce vizitează mănăstirile din România țin neapărat să ajungă până la Sihăstria pentru a-l asculta pe părintele arhimandrit Cleopa Ilie, un isihast și un învățător al rugăciunii minții.

Lăsând în urmă Mănăstirea Sihăstria, scăldată în verdeață, urcăm cale de 3 km pe o potecă spre schitul Sihla. De o parte și de alta se înalță fagi rari și înalți. Intrăm în împărăția liniștii și a codrilor seculari. Aceste locuri au servit drept adăpost, în vremuri de bejenie, pentru locuitorii din împrejurimi și pentru cei iubitori de liniște. După un urcuș de vreo două ore, printre stânci, ajungem la peștera Cuvioasei Teodora Pământeanca care a pustnicit spre sfârșitul secolului al XVII-lea în aceste locuri. Se zice că ea a trăit 60 de ani în această peșteră. Stâncile, ce înconjoară peștera, amenință să se prăbușească. Încerci un sentiment de singurătate, te simți rupt de tumultul vieții cotidiene...

La adăpostul unui bloc de piatră, nu departe de peștera Sfintei Teodora, se află două chilii de lemn și o bisericuță „dintr-un brad”, lungă doar de câțiva pași, construită în anul 1763, care se păstrează în stare aproape inițială. De aici, pe praguri de pietre scobite, coborâm la schitul Sihla, o așezare călugărească mică și destul de veche. În curtea largă și primitoare se afla, până nu demult, o stâncă rostogolită din munte, ce purta câteva însemnări făcute de scriitori. Era locul unde Eminescu, Creangă și mai târziu Galaction se odihneau de oboseala drumului, admirând măreția peisajului. După un mic popas la schitul Sihla coborâm, pe aceeași potecă pe care am urcat, în valea însorită a mănăstirii Secu.

Urmând calea marelui călugăr Varlaam, ajungem și la ultimul punct al itinerarului – vechiul și frumosul oraș – Iași. Aici, la 1643, la Biserica *Trei Ierarhi*, Mitropolitul Varlaam tipărește cu cheltuiala voievodului V. Lupu și cu ajutorul Mitropolitului Kievului P. Movilă prima carte tipărită în Moldova – *Carte românească de învățătură*. Biserica *Trei Ierarhi*, construită de V. Lupu la 1639, împodobită în interior și exterior cu o sculptură fină, e una din cele mai însemnate capodopere ale artei arhitectonice din țară.

La Mitropolia din Iași, ca și la începutul călătoriei, la București, e o mare animație – se fac pregătiri către Hramul *Sfintei Parascheva*. După o discuție cu secretarul mitropolitan, părintele Andrica Vasile, de la care mai „zmulgeam” o promisiune de a ni se trimite cărți, dar, de data asta, cerându-ni-se și o scrisoare oficială din partea Direcției Bibliotecii, și după ce ne închinăm la moaștele *Sfintei Parascheva* din Catedrala Mitropoliei, ne reluăm drumul spre Chișinău.

Le suntem recunoscători celor de la Filiala Galați a Asociației *Pro Basarabia și Bucovina*, sufletul căreia este ing. Radu Moțoc, și sponsorului Filialei – Combinatul Siderurgic din Galați, datorită cărora am realizat o amplă documentare, efectuând această minunată călătorie.

Filiala din Galați a făcut și face mult pentru renașterea spirituală a românilor din Basarabia, Cernăuți și alte localități populate de români, achiziționând cartea românească de care avem nevoie și de care ducem lipsă, organizând acțiuni culturale cu participarea oamenilor de cultură din ambele părți ale Prutului. Le mulțumim din inimă acestor oameni cu suflet mare și cu dragoste pentru frații din Basarabia.

ÎNSEMNE DE CARTE DIN COLECȚIA „EX-LIBRIS” TANGENȚIAL LEGATE DE NUMELE EKATERINEI A II-A

Studiind literatura de specialitate, îți poți da bine seama că la momentul dat istoria ex-librisului trece printr-o perioadă de decădere a funcției primordiale a acestuia: pe de o parte se observă un interes sporit – tot mai mulți graficieni sunt pasionați de arta ex-librisului și tot mai mulți deținători de colecții de carte îl aplică pe cărțile ce le aparțin; pe de altă parte funcția originală a ex-librisului se schimbă, manifestându-se tendința de a deveni piesă de colecție, preocupând amatorii de artă miniaturală. Procesul „de eliberare de carte” solicitat de colecționari fără să uite de funcția de bază a însemnului de carte. Ex-librisul există pentru a fi unit cu cartea. El este un indice al unei colecții de carte, al unei biblioteci.

Raportul ex-libris – carte reprezintă o inegalabilă valoare documentară, o bază de plecare în reconstituirea bibliografică a colecțiilor vechi de carte. În majoritatea cazurilor însemnele de carte erau înzestrate cu numele sau monograma proprietarului, cu un desen alegoric, însoțit de inscripția latină „ex-libris”, această tradițională inscripție devenind tradițională în toate limbile.

Ex-librisul este un gen specific al artei grafice legat de istoria cărții; el îmbină arta, evidența documentară, informații despre posesorul bibliotecii, date și a timpului în care el a trăit și a activat.

Pentru noi, bibliotecarii, ex-librisul a fost, și rămâne, un semn după care noi putem urmări soarta unor colecții sau a unor cărți aparte. În colecția de ex-libris a serviciului avem două cărți ce au aparținut uneia dintre cele mai mari biblioteci din spațiul ex-sovietic – este vorba de Biblioteca Ermitajului din Sankt Petersburg. Această bibliotecă cu un volum de carte de mai mult de jumătate de milion și cu o istorie de două secole a fost fondată de împărăteasa Rusiei Ekaterina a II-a, nucleul ei fiind chiar biblioteca personală a Ekaterinei, care era alcătuită din cărți ce caracterizau interesele împărătesei, educată în tradiția francofilă de atunci. Ekaterina a II-a ținea să fie proslăvită de urmași ca „filosof pe tron” – acesta fiind un factor hotărâtor în completarea bibliotecii sale cu colecții de cărți, renumită la acea vreme. În 1791 ea emite un ordin ca să se caute prin toate depozitele și arhivele mănăstirești, biblioteci și să se ia, chiar cu forța, cărți vechi pentru biblioteca sa. Dar Ekaterina nu se limita la ceea ce găsea în depozitele din țară și la editorii din Sankt Petersburg. Ea avea o rețea de agenți bine plătiți peste hotare,

care îi puneau la dispoziție un șir de colecții prestigioase. Astfel rafturile bibliotecii, într-o perioadă scurtă de timp au fost ticsite cu lucrări ale scriitorilor Lesage, Moliere, Corneill, Plutarh, Platon, Rabelais, Diderot, Voltaire, Montesquieu ș.a. Ekaterina ținea mult să aducă în țară cele mai prestigioase colecții. Este interesantă procedura de cumpărare a bibliotecii filosofului Diderot, condițiile de cumpărare a căreia uimește pe mulți contemporani ai săi.

Istoricul englez William Cox, care a vizitat în acele timpuri Rusia, ne relatează că Ekaterina a II-a lucra în bibliotecă în fiecare zi de la orele 3 până la 5 ziua. Biblioteca era excelent amenajată și chiar automatizată. Pentru a lua o carte era de ajuns să apeși (scrie autorul) pe un năsturel cu numărul cărții dorite, că polița se mișca și cobora la nivelul mâinii, apăsând încă odată năsturelul polița revenea la poziția inițială.

Cărțile primite erau imediat legate în marochin (saftian) roșu bătut cu aur sau în mătase, altele – în coperte de carton frumos ornamentate. Cărțile Ekaterinei a II-a, neavând un semn de carte al împărătesei, pot fi recunoscute anume după copertele din acea vreme. Primul bibliotecar al Ekaterinei a fost un oarecare A. Konstantinov, ginerele savantului M. V. Lomonosov, un om departe de carte, caracterizat de însăși Ekaterina „leniveșii čelovek v doljnosti vesma provornoi vâbran”. Mai târziu acest post este ocupat de A. I. Lujkov, un om cult, un traducător foarte bun, care cunoștea mai multe limbi, despre acuratețea și cinstea căreia la curte circulau legende. El este primul care a alcătuit și un catalog sistematic al cărților din biblioteca Ekaterinei, care s-a păstrat până azi.

În documentele de arhivă (1794-1795) această colecție de carte era numită deseori „Imperatorskaia ermitajnaia inostrannaia biblioteka”. Ea era închisă pentru publicul larg, fiind destinată exclusiv familiei regale. Mai târziu, prin anii '20 ai sec. XIX, această denumire a fost fixată pe un ex-libris al cărui autor este necunoscut. Ex-librisul este foarte simplu și include denumirea bibliotecii. Pe ele sunt indicate numărul cărții, numărul dulapului și al poliței. Pe la 1794, după cum ne atestă documentele, biblioteca Ekaterinei conținea circa 40000 de cărți și era alcătuită din șapte colecții: biblioteca Ekaterinei, colecția Marchizului Galliani, colecțiile lui Voltaire, Diderot, Nikolai Șcerbatov și Petru al III-lea.

Cărțile cu ex-librisul Bibliotecii Ermitajului din colecția de ex-libris a serviciului au fost înregistrate cu nr. 87 și nr. 94, respectiv dulapurile nr. 8 și nr. 10. Cu toate că nu poate fi consultat catalogul alcătuit de Lujkov, se poate afirma, cu certitudine, că aceste cărți sunt din biblioteca Ekaterinei a II-a. O dovadă în plus o constituie eticheta care era lipită pe cotorul cărților din biblioteca Ekate-

---

rinei – ea este de formă ovală, în părți cu zimți și conține numărul cărții. Prima carte este un tratat de pace dintre părțile participante la încheierea păcii care a pus capăt Războiului pentru Succesiunea Spaniei (1713) – *Traite de paix entre Sa Majeste Tres-Chretienne et Son Altesse Royale de Savoye. Conclu a Utrecht, le 11 d'Avril, 1713.*

Cea de-a doua carte este volumul II al operelor lui Horațiu, editat la Varșovia în anul 1773. Este o carte tipărită pe hârtie filigran cu vergeuri. Coperta acestei cărți e din hârtie presată suflată cu aur, deasupra sunt imprimare flori roz ce nu se repetă. (Horacyus. *Piesni wszystkie.* Warsawa, 1773).

Sunt foarte originale, simple, dar totodată cu nuanță de măreție însemnele de carte ale împăraților ruși și ai membrilor familiei acestora. Monogramele ornamentate cu gust sunt încununat de coroana regală, de la care pornesc în toate direcțiile raze.

În colecția de ex-libris există mai multe cărți ce au aparținut câtorva familii regale din așa-numita „Casă Romanov”. Avem cărți cu ex-libris ce au aparținut fiilor împăratului Nikolai I și fraților împăratului Aleksandr al II-lea. În primul rând, aș vrea să menționez două volume din biblioteca principelui Konstantin Nikolaevici (cel de-al 2-lea fecior al împăratului Nikolai I). Autorul ex-librisului aplicat pe aceste volume nu e cunoscut, dar se presupune că același autor a executat și ex-librisului împăratului Aleksandr al II-lea, deoarece ambele însemne de carte sunt absolut identice, diferă doar monograma. Cele două volume din colecția kneazului Konstantin Nikolaevici (1827-1892), sunt legate tot de numele împărătesei Ekaterina a II-a. E vorba de prima ediție în limba engleză, în două volume, a originalului cărții de memorii a prințesei Ekaterina Romanovna Dașkova (*Memoirs of the Princess Daschkow, lady of honour to Catherine II, Empress of all the Russias: Written by herself: Comprising letters of the empress and other correspondence.* London: Henry Colburn, Publisher, 1840).

Dașkova – cea mai reprezentativă figură de la curtea Ekaterinei a II-a a fost una dintre participantele la complotul în urma căruia Ekaterina a II-a a urcat pe tronul Rusiei, prima doamnă la curtea împărătesei, director al Academiei de Științe și președinte al Academiei Ruse. O femeie cu capacități intelectuale foarte vaste, care își îmbogățea cunoștințele în timpul călătoriilor în străinătate, fiind în relații de prietenie cu Diderot, Voltaire, Adam Smith ș.a. Să-și scrie memoriile despre Ekaterina a II-a o face probabil cartea lui J. Kaster *Viața Ekaterinei a II-a*, Paris, 1797, vol. 1-2, în care Ekaterina a II-a e descrisă de autor ca o fire despotică, căreia nu-i erau străine prostituția și lașitatea. Dașkova, având

un caracter cinstit și sincer, a fost indignată profund de conținutul acestei cărți, scriind chiar pe marginea foilor „Minciună, minciună!” (carte care se află în posesia Bibliotecii Academiei de Științe a Rusiei). Memoriile ne vorbesc despre respectul și stima pe care o purta prințesa Dașkova împărătesei sale (fiind chiar nedreptățită de Ekaterina a II-a), atacurile autorului străin lezându-i sentimentul de mândrie națională. Părerile prințesei Dașkova față de Ekaterina a II-a erau diametral opuse celor pe care ea le avea față de Petru I (socotindu-l un monarh incult, despotic ce se închina străinilor). Pentru prințesa Dașkova, Ekaterina a II-a era idealul monarhului inteligent și cărturar, simbolul slavei Imperiului Rus. Ex-librisul aplicat pe versoul cărții este foarte simplu: coroana regală de la care pornesc raze luminoase și monograma cu inițialele kneazului Konstantin Nikolaevici. Coperta cărții este din mătase, original ornamentată, iar în centru e imprimat un super ex-libris ce reprezintă coroana imperială și monograma „PD” (prințesa Dașkova), coroana imperială arătând apartenența prințesei la familia regală.

Colecția cuprinde mai multe cărți, majoritatea fiind în limba germană, ce au aparținut marelui kneaz Mihail Nikolaevici (13.10.1832, Petersburg – 5.12.1909, Cannes, Franța) – al patrulea fiu al împăratului Nikolai I – general-feldmareșal, participant la războiul ruso-turc, namesnic al Kaukazului, comandantul armatei kaukaziene. Ex-librisul prințului diferă de cel al fraților săi. În mijlocul unei stele cu 12 colțuri stă coroana regală, mai jos, monograma simplă fără ornamente. Pe versoul foii de titlu e imprimată ștampila Bibliotecii Publice Saltâkov-Șcedrin din Sankt Petersburg. Aceste cărți au nimerit, probabil, la noi în urma donațiilor făcute de bibliotecile din fosta Uniune pentru restabilirea fondului pierdut în urma evacuării din timpul celui de-al II-lea Război Mondial.

În colecția de cărți vechi se păstrează trei volume ale unui dicționar, care este și el legat de numele Ekaterinei a II-a. E vorba de dicționarul *Slovar' Akademii Rossijskoj*, care a început să fie editat la Sankt Petersburg în 1789, la porunca Ekaterinei a II-a. Este primul dicționar explicativ al limbii ruse. Aceste volume sunt din colecția contelui Serghei Dmitrievici Șeremetiev (familia Șeremetiev – prima și cea mai mare familie de boieri din Rusia sec. XVIII care s-a învrednicit de acest titlu, 1844-1918), membru al Academiei de Științe, președintele Comisiei Arheografice, președintele Societății „Drevnej pismennosti”, redactor al revistei *Starina i novizna*, a îndeplinit un șir de funcții de stat. Biblioteca lui Șeremetiev (o parte din ea se păstrează la Petersburg în așa-zisul „Fontannâj dom” în satul Mihailovskoe, Podolsk). Această mare colecție de cărți a familiei Șeremetiev era alcătuită din mai multe biblioteci ce aparțineau reprezentanților acestei familii: B. P. Șeremetiev, A. S.

Șeremetiev, D. N. Șeremetiev; și așa-numita colecție *Voloceanovskaia biblioteka*, în care au intrat cărțile lui: Vasili Vladimirovici Șeremetiev, Serghei Vasilevici și Boris Sergheevici Șeremetiev. Cele trei volume (numai un volum are ex-libris) sunt anume din această colecție numită *Voloceanovskaia biblioteka*. Biblioteca familiei Șeremetiev conținea 11.000 de volume. În timpul de față ea se păstrează în Biblioteca Ermitajului Ex-librisul contelui S. D. Șeremetiev conține elemente heraldice din blazonul familiei vechi Șeremetiev: doi lei, coroana regală și aceeași inscripție în limba latină: „Deus conservat omnia”. Autorul acestui ex-libris este pictorul și gravorul Viktor Alekseevici Bobrov (1842-1918), autor al unui șir de portrete ale oamenilor de cultură și artă din Rusia.

În colecția „Ex-libris” se mai păstrează un volum (vol. 2) de anecdote din timpul domniei lui Ludovic al XVI-lea, editată în 1791 la Paris. Acest volum face parte din Biblioteca contelui Voronțov. Pe însemnul de carte stă inscripția (deviza) în limba latină „Semper immota fides”. Familia Voronțov este o familie veche de nobili ruși ce au ocupat posturi înalte în guvern și au fost diplomați în diferite țări în timpul domniei Ekaterinei a II-a. Voronțov Semion Mihailovici (1823-1882) – conte, general-adjutant, arheolog, din 1852 – capul orașului Odessa, participant la războiul din 1877-1878, a editat „Arhiva kneazului Voronțov” (Moscova, 1870-1884) în 30 de volume. Biblioteca Voronțov s-a aflat la Odessa, având 40000 de volume. Contele Voronțov a mai moștenit patru biblioteci, printre care două se aflau la Petersburg și Moscova. Biblioteca din Petersburg conținea 12000 de volume. Ea a fost moștenită de contele S. M. Voronțov de la bunicul său – diplomatul rus C. P. Voronțov, care a adunat această colecție în Venetia și Londra. Această bibliotecă a trecut la fiul său – Voronțov Mihail Semionovici (1782-1856), general-gubernator al Novorossiskului și al Basarabiei. Biblioteca din Odessa, care i-a aparținut, a fost mai târziu donată Universității din Novorossisk. O parte din aceste cărți au nimerit și în colecția de cărți a serviciului „Tezaur de manuscrise și cărți rare” al Bibliotecii Naționale.

Ex-librisul este o necesitate estetică și practică. Iar nouă, bibliotecarilor, ne revine sarcina de-a opta pentru revenirea însemnului de carte la funcția pentru care a creat, putând fi și obiect de colecție, dar rămânând un document deosebit de important în reconstituirea unor biblioteci publice sau personale. Trebuie să-i îndemnăm pe cei ce dispun de biblioteci personale și țin cu adevărat la carte să folosească și să aplice însemnul de carte pe cărțile ce le aparțin. În acest mod vor fi ocolite unele confuzii de felul sustragerii unor cărți din bibliotecile publice sau personale și chiar trecerea unor colecții de valoare peste hotarele republicii, cum

a fost cazul bibliotecii preotului Armașu și ale altor biblioteci de valoare, pe care nu le cunoaștem, deoarece, din păcate, nu există un catalog al acestor biblioteci. În acest sens, cred că „Societatea Bibliofililor” ar trebui să inițieze alcătuirea unui astfel de catalog. Poate n-ar fi rău de organizat și o secție a ex-libriștilor în cadrul acestei societăți, care ar stabili legături cu societățile ex-libriștilor din diferite țări, ar organiza expoziții de ex-libris etc.

Magazin bibliologic. – 1997. – Nr. 2-3. – P. 40-44.

PUBLICAȚIILE PERIODICE DIN BASARABIA DE LA ÎNCEPUTUL SEC. XX, DIN COLECȚIA SERVICIULUI „CARTE VECHĂ ȘI RARĂ” AL BIBLIOTECII NAȚIONALE

Biblioteca Națională a Republicii Moldova (str. 31 August 1989, 78 A) – centrul național de informație și bibliologie, centru de coordonare în domeniul bibliologiei, centrul de asistență metodologică de specialitate a bibliotecarilor din republică – a fost deschisă la 22 august 1832, ca Bibliotecă Publică Gubernială din Chișinău.

Fondul de carte al Bibliotecii constituie circa 3 mil. publicații, fiind îngrijit de un personal de circa 300 de salariați.

Sălile de lectură ale Bibliotecii primesc, în medie, câte 700-900 de cititori pe zi, iar împrumutul de cărți atinge cifra de 1 mil. de publicații pe an.

Biblioteca Națională nu este un simplu depozit de carte, ci un sistem complex, ce reușește într-un ansamblu mai multe domenii de activitate culturală și științifică. 30 de servicii asigură exercitarea funcțiilor principale ale Bibliotecii.

Serviciul „Carte veche și rară”, care în 1999 urmează să împlinească 30 de ani de activitate, se ocupă de conservarea moștenirii culturale a Republicii Moldova. Fondul de carte veche, alcătuit din mai multe colecții, conține 13000 de cărți și o impunătoare colecție de publicații periodice. Mă voi referi în cele ce urmează anume la acest fond de publicații, ce constituie o elocventă caracteristică a epocii pe care o reprezintă.

La începutul sec. XX, după aproape 100 de ani de dominație a Imperiului Rus, Basarabia era considerată de unii contemporani pierdută pentru națiune. Limba oficială devenise limba rusă, ea fiind introdusă în toate sferile vieții sociale, iar publicațiile periodice aduse din Rusia sau tipărite în Basarabia erau toate în această limbă și aveau scopul de deznaționalizare a poporului băștinaș.

Abia în anul 1906, după Revoluția rusă de la 1905, în Basarabia se introduce un adevărat miracol – începe lupta pentru redobândirea drepturilor naționale, pentru cultura și limba națională.

Apar primele publicații periodice românești, având ca program de activitate prosperarea socială și națională a poporului, educația lui culturală. Este vorba de ziarele *Basarabia*, *Viața Basarabiei*, *Glasul Basarabiei*, *Moldovanul* – cu o existență foarte scurtă – și de revistele *Cuvântul moldovenesc*, *Luminătorul*, cu o durată de apariție mai lungă, acum făcând parte din colecția de publicații periodice ale serviciului „Carte veche și rară”. Revista *Cuvântul moldovenesc* a fost marcată de dramatica luptă pentru supraviețuirea spiritului românesc, care la acea vreme era aproape anihilat de către administrația rusă din Basarabia. Apariția publicației se datorează marelui naționalist și filantrop basarabean Vasile Stroiescu. Primul număr al acestei reviste a fost editat în mai 1913, avându-l ca redactor pe Nicolae N. Alexandri, ajutat în mare măsură de Pan Halippa. Principalii colaboratori ai revistei au fost S. Murafa, Al. Mateevici, I. Buzdugan, V. Harea, T. Inculeț, Gh. Tudor, P. Cazacu ș.a. În primul număr al revistei, în „Un cuvânt înainte”, se spune: „...Socotim cuvântul moldovenesc tipărit unul din cele mai bune mijloace pentru deșteptarea moldovenilor din Basarabia, care zac în interiorul neființei, și de aceea nu râvnim de la cititori alt nume, decât acela de slujitori ai cuvântului moldovenesc tipărit”.

E impresionantă poezia (mai bine zis o strofă) a lui G. Sion care se publica în fiecare număr pe foaia de titlu:

**Mult e dulce și frumoasă
Limba ce-o vorbim,
Altă limbă-armonioasă
Ca ea nu găsim...**
.....
**O, vorbiți, scrieți românește,
Pentru Dumnezeu!**

În activitatea publicațiilor prevalau revendicările cu caracter național, fiind punctată orientarea spirituală a românilor basarabeni.

Mărturie sunt lucrările publicate în paginile revistei, purtând numele marilor scriitori români: V. Alecsandri, A. Russo, G. Coșbuc, M. Eminescu, I. Creangă, O. Goga ș.a.

În articolul programatic al publicației se preciza: „Aici, în cărțile aceste, doritorii de lumina cunoștinței, vor găsi scrieri despre nevoile lor obștești, despre istoria neamului lor și nu vor putea să se adăpe din cugetarea celor mai mari scriitori. În cărțile noastre se vor tipări scrieri privitoare la lege și la viața sufletească a omului, care scrieri sunt menite să sădească în mintea cetitorului gândiri mai înalte, iar în inima lor porunci și simțiri mai frumoase și mai ome-nești”. În continuare redacția anunță că va scrie „despre boale”, va da sfaturi gospodărești, va pune în discuție chestiuni economice: „În deobște, *Cuvântul moldovenesc* dorește să oglindească întreaga viață și toate nevoile basarabenilor”. După cum menționează Șt. Ciobanu în cartea *Cultura românească în Basarabia sub stăpânirea rusă* (Chișinău, 1923), până în anul 1917 revista a apărut regulat, „tipărită pe 3-5 coale cu scrieri din cei mai de seamă mânduitori ai condeului din Vechiul Regat și cu concursul mai multor basarabeni”. Colecția de publicații a serviciului deține câteva numere ale acestei reviste din perioada 1913-1916.

Printre revistele românești din Basarabia, apărute după prima revoluție rusă se află și revista *Luminătorul* (1908), care a fost editată fără întrerupere până în anul 1943.

În 1907, preoțimea basarabeană adresează autorităților bisericești rugămin-tea de a accepta publicarea unei reviste cu caracter religios și moral. Sinodul rusec din 20 decembrie 1907, permite arhiepiscopului din Chișinău (pe atunci Preasfințitul Vladimir, Episcopul Chișinăului și Hotinului) „...a se da dezlegare tipăririi, de la anul 1908... jurnalului supt numele de *Luminătorul*, în limba moldovenească, după programa arătată, subț cenzura protoiereului Spiridon Muranevici, și cu numirea protoiereului Constantin Popovici și a ieromonahului Gurie ca redactori ai acestui jurnal” (*Luminătorul*, 1908, nr. 1, p. 2).

După cum reiese din program, în revistă urmau să fie tipărite: „...scrieri de Dumnezeu cuvântătoare la întrebări din dogmele creștine pravoslavnice, din învățătura creștină despre morală, despre slujbele dumnezeiești și obiceiurile bisericii pravoslavnice...”.

În comunicatul redacției este invocată necesitatea înființării revistei pentru românii basarabeni cu scopul „...să lumineze pe cei ce zac într-o întunerică neștiinței...”.

În fiecare lună apărea un număr, tipărit cu litere rusești. Deși avea conținut unilateral, era scris într-o limbă frumoasă, cu revelatoare nuanțări arhaice. Printre cei ce au colaborat la această revistă au fost I. Rădulescu, arhimandritul Gurie

---

Grosu, Alexei Mateevici, N. Enea, Gh. Tudor ș.a.

Revista *Luminătorul* avea un conținut pur bisericesc, dar a contribuit prin materialele publicate, mai ales prin cele ce priveau viața românilor, istoria Bisericii românești etc., la trezirea conștiinței naționale.

Serviciul „Carte veche și rară” dispune de o colecție aproape completă a revistei *Luminătorul*, începând cu primul număr, editat la Chișinău la Tipografia Eparhială, în 1908 până la 1943.

În anul 1917 apar 4 numere (în posesia serviciului e doar nr.1 al revistei) ale revistei pedagogice *Școala moldovenească*, revistă a Asociației Învățătorilor Moldoveni din Basarabia. Materialele publicate aici erau influențate de revoluția rusă de la 1917, aducătoare la acel moment de noi speranțe. Revista conține un șir de articole, abordând necesitatea introducerii limbii materne în școală, îndrumări metodice pentru învățători. Dată fiind lipsa organizațiilor politice din acea perioadă, activitatea publicistică era principala formă de manifestare a mișcării naționale în Basarabia. În pofida obstacolelor survenite din partea autorităților țariste, colaboratorii publicațiilor periodice au servit unei cauze comune – emanciparea românilor moldoveni din stânga Prutului și menținerea spiritului românesc pe acest meleag.

Abia după săvârșirea istoricului act al Unirii, Basarabia trăiește zile de mare avânt cultural, toate forțele intelectuale din ținut fiind angajate în procesul de renaștere națională. Perioada interbelică s-a caracterizat printr-o adevărată explozie în domeniul publicisticii.

Periodicele epocii au abordat un larg spectru de probleme: reflectarea trecutului istoric al românilor; promovarea studiilor geografice și etnografice, revenirea basarabenilor pe fâgașul românismului, consolidarea legăturilor cu statul unitar național, cu românii de pretutindeni, promovarea unei politici de bună înțelegere și conviețuire cu minoritățile de pe pământul Basarabiei.

Din cauza unui număr foarte mare de denumiri ale periodicelor ce au apărut pe teritoriul Basarabiei în perioada interbelică, ne vom referi doar la o parte din revistele de care dispune colecția serviciului. Dintre cele mai prestigioase reviste de istorie și cultură generală fac parte:

Arhivele Basarabiei, revistă de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru, care apare la Chișinău, începând cu anul 1929. Editarea publicației a fost susținută material de către N. Iorga, pe atunci Președinte al Consiliului de Miniștri și de marele ierarh Î. P. S. Visarion, Episcop de Hotin;

Viața Basarabiei – organ al societății „Cuvânt Românesc”, care apare lunar din 1932 sub conducerea lui P. Halippa, a fost o revistă de cultură și istorie, supranumită „plămânul spiritual al Basarabiei”.

Din trecutul nostru, revistă istorică, Chișinău, 1933. A fost o revistă fără precedent în istoria publicisticii basarabene, care s-a impus prin originalitatea materialelor publicate. Această revistă aborda și probleme de genealogie.

Din acest grup de publicații interbelice mai fac parte și revistele: *Mărgăritare basarabene* (anul 1927), *Renașterea Moldovei*, revistă literară și de propagandă națională (anul 1920), *Straja neamului*, organ al „Ligii culturale, secția dintre Prut și Nistru pentru răspândirea culturii în popor” (anul 1937).

În acea perioadă apar o mulțime de publicații periodice de specialitate, aparținând unor instituții științifice, facultăți, societăți culturale. E vorba de: *Buletinul Facultății de Științe Agricole*, Chișinău (comunicările laboratorului de chimie agricolă, anul 1937); *Buletinul Societății Istorico-Literare din Chișinău B. P. Hajdeu* (anul 1922); *Buletinul Muzeului Național de Istorie Naturală din Chișinău* (anul 1927); *Basarabia economică, socială și financiară* (anul 1919); *Basarabia Agricolă*, organ al Societății Agronomilor (anul 1920); *Foaia plugarilor* (anul 1921); *Via noastră* (anul 1919); *Chișinăul medical* (anul 1939) și altele.

Un rol aparte în procesul național de educație culturală le revine revistelor pedagogice: *Școala noastră* (anul 1921), *Tribuna școalei* (anul 1921), *Doina Basarabiei* (anul 1929), *Școala Basarabiei* (anul 1918) – o revistă oficială a învățământului din Basarabia, condusă de istoricul Șt. Ciobanu, care cerea cu insistență naționalizarea întregului învățământ pentru românii basarabeni. Toate aceste publicații aveau scopul de a uni dascălimea Basarabiei, de a încuraja, a înviora și a trezi conștiința națională a poporului.

Revistele *Buletinul Arhiepiscopiei Chișinăului* (anul 1942), *Luminătorul* (anul 1908), *Misionarul* (anul 1929), *Biserica Basarabeană* (anul 1942), *Revista Societății Istorico-Arheologice Bisericești din Chișinău* (anul 1919) sunt publicații bisericesti și aveau drept obiectiv educarea și culturalizarea societății.

Concomitent cu periodicele editate la Chișinău, fiecare episcopie și fiecare județ aveau publicațiile lor. Vom numi doar câteva dintre ele, care pot fi consultate în serviciul „Carte veche și rară” al Bibliotecii Naționale: *Cuget Moldovenesc* (anul 1932) – publicație lunară a societății naționale „G. Enescu” din Bălți”, *Școala Basarabeană* (anul 1933) – organ al Asociației Învățătorilor din județul Lăpușna, „Solidaritatea” (anul 1923) – revistă a corpului didactic din județul Soroca, *Desrobirea economică* – buletin al Camerei de Comerț și Industrie Orhei (anul 1943), *Viața economică din Bălți și Soroca* (anul 1941) și multe altele.

Studentii, liceenii, elevii aveau și ei revistele lor. Iată doar câteva titluri: *Studentul* (anul 1929), *Gândul neamului* (anul 1920), *Limba noastră* (anul 1934) – reviste studențești, *Vulturul basarabiei* (anul 1920), *Izvorașul* (anul 1930), *Ghiocelul* (anul 1934), *Licurici* (anul 1937), *Zorile* (anul 1932), *Armonia* (anul 1937) ș.a. – reviste liceale. Materialele publicate în aceste periodice erau semnate de studenți și elevi și ofereau tinerilor scriitori, muzicieni, viitorilor oameni de știință posibilitatea de a se afirma.

Majoritatea publicațiilor periodice din perioada interbelică apăreau o dată pe lună, unele de două ori, cu un impunător număr de pagini. Aceste publicații și-au făcut datoria (uneori cu mari sacrificii morale și mai ales materiale): au exprimat idealurile culturale și naționale ale Basarabiei, au reflectat potențialul intelectual al Basarabenilor, posibilitățile de afirmare în toate domeniile vieții științifice și literare. Publicațiile periodice din acea perioadă, împreună cu cărțile tipărite, reprezintă o dovadă inestimabilă a patrimoniului nostru național.

Limba română. – 1998. – Nr. 3. – P. 95-98.

SOARTA UNUI OM PRIN PRISMA UNEI CĂRȚI

Colecția „Ex-libris” a Serviciului „Carte veche și rară” deține o carte în limba germană: *Koch A. First Alexandr V Bulgarien. – S.n., S.a.* (lipsește foaia de titlu), care e marcată de un semn de carte și de blazonul ce arată apartenența acestei cărți familiei Cantacuzino-Speranski, blazonul fiind un document istoric, un act de confirmare al acestei familii.

Nu e greu să-ți dai seama că e vorba de un descendent al mării familii Cantacuzino, care a ocupat scaunul domnesc în Principatele Române. Cartea a aparținut cneazului rus M. M. Cantacuzino-Speranski. Cine e acest cneaz, de ce i-a fost adăugat titlul de Duce - Speranski? Am ținut să urmăresc soarta acestui descendent, care e locul lui în veriga arborelui genealogic al familiei Cantacuzino.

După datele oferite de publicația *O mie de ani în Balcani* de I. M. Cantacuzino, București, 1996, Cantacuzinii sunt recunoscuți ca urmași ai vechilor bizantini (în sec. al XIV-lea împărați ai acestui imperiu, iar în sec. al XVII-lea apar în Principatele Române, unde ocupă scaunul domnesc).

Au existat câteva ramuri rusești ale Cantacuzinilor. Mă voi referi doar la acea ramură rusă Cantacuzino unde l-am găsit după arborele genealogic pe cel căruia i-a aparținut această carte cu blazonul familiei Cantacuzino-Speranski.

La 10 iulie 1774, prin semnătura tratatului de la Kuciuk-Kainargi, s-a pus

capăt războiului ruso-turc, dar cu condiții umiltoare pentru români. Puterile mari au ținut cont de interesele lor. Basarabia, Moldova și Țara Românească rămân sub regimul fanarioților, iar rușii obținuseră dreptul de a interveni și de a controla principatele. Mâna lor „protectoare” va apăsa timp de secole tot mai greu asupra românilor.

Frații Cantacuzino au fost implicați direct în stabilirea relațiilor Țării Românești cu Rusia pentru a scăpa de jugul turcesc. Mihai Cantacuzino (marele ban al Olteniei) de ramură valahă, care cunoscuse temnițele fanarioților, era încredințat că, pentru Țara Românească, jugul otoman reprezenta o totală decădere. El se implică direct în stabilirea relațiilor Țării Românești cu Rusia. La 1770, Mihai Cantacuzino este trimis cu solie la Sankt Petersburg. Solii români au fost primiți de Ecaterina a II-a cu un ceremonial fastuos, la care ei au implorat-o pe împărăteasă să nu abandoneze Țările Românești și să-i scape de jugul turcesc.

În aceste condiții, după semnarea tratatului de la Kuciuk-Kainargi, Mihai Cantacuzino, împreună cu doi nepoți de frate Ioan (1757-1828) și Nicolae (1761-1841), sunt siliți să ceară azil în Rusia. După o lungă așteptare, în 1775 ei primesc de la împărăteasa Ecaterina pământuri în provincia Moghiliiov și întemeiază moșia Kantacuzinka pe baza a 7 sate. Aici el își scrie lucrarea istorică *Istoria Țării Românești* (1776) și *Genealogia Cantacuzinilor* (1778). Moare în 1793 fără moștenitor de parte bărbătească. Nepotul său Nicolae avea doi copii, care vor deveni supuși ruși și vor avea urmași în Rusia până în 1917 și o numeroasă descendență în Occident.

Rodion Cantacuzino (1812-1880), cel mai mare dintre fiii săi, a luat parte, la vârsta de 16 ani, cu gradul de cavaler al Gărzii, la campania contra turcilor din 1828-1829 în Principatele Române și în Balcani. A participat, ca și general-maior, la războiul Crimeii. Se căsătorește pe la 1845 cu nepoata lui Speranski, marele legionar rus (1772-1839). La începutul războiului Crimeii familia sa se retrage din Kantakuzinka în nord la Buromka, proprietatea familiei Speranski și care rămâne în proprietatea familiei Cantacuzino-Speranski până la revoluția din 1917. Fondator al Societății Imperiale Arheologice din Sankt Petersburg, călătorește prin diferite țări și colecționează antichități, pe care le trimitea la Buromka. Rodion Nicolaevici Cantacuzino, pentru confirmarea titlului de cneaz, a prezentat arborele genealogic al familiei Cantacuzino. Print-un Ucaz din 10 ianuarie 1865, i se recunoaște titlul de princiar rus, dar el refuză să adauge pe numele său pe cel de Speranski. Își petrece ultimii ani de viață la Dresda, purtând haine sărăcicioase, locuind într-un hotel sărăcicios, în timp ce soția sa se ocupa de cei 92000 de acri ai moșiei Buromka, unde s-a născut unicul său fiu Mihai (1847-1894). Mihail Rodionovici, după studiile făcute la Dresda și după

---

ce susține o teză de doctorat în drept, devine ministru adjunct la culte. Mihail a reluat numele de Speranski după mamă și l-a adăugat la cel al tatălui său. Din 30 noiembrie 1872 este confirmat blazonul familiei sale, pe care îl găsim pe coperta cărții din colecția serviciului „Carte veche și rară”. Elementele de pe blazon sunt o contopire de elemente heraldice din stemele Moldovei, Valahiei și familiilor bizantine înrudite: Anghel, Cantacuzino și ale paleologilor. Stema Moldovei reprezintă capul bourului cu o stea între coarne, un trandafir, semiluna pe un fond azuriu. Stema Valahiei este plasată tot pe un fond azuriu și reprezintă un corb pe o stâncă verde, ținând în cioc o cruce de aur. Așa s-a creat ramura Cantacuzilor-Speranski, ai cărei reprezentanți sunt astăzi francezi, americani, englezi.

Mihail Cantacuzino-Speranski va avea 3 fii: Boris (1876-1905), Serge (1853-1884) și Michael (1875-1955), toți trei urmând tradiția familiei, potrivit căreia bărbații erau ofițeri din tată în fiu, de când străbunicul lor, Mihai Cantacuzino, încercase să ridice neamul românesc împotriva jugului otoman. Pe Mihail Cantacuzino-Speranski (care este și proprietarul cărții) îl vedem la 1914 ca aghiotant al lui Nicolai Nicolaevici. În momentul declanșării războiului el se cere pe front și se alătură regimentului său de cavaleriști ca colonel. Căsătorit cu Iulia Grant, pe care o cunoscuse la Roma, nepoata lui Ulysses Grant, un mare general, dar un slab președinte al Statelor Unite, la 17 august 1914 îl conduceau împreună cu fiul lor Mike pe tatăl lor spre Prusia Orientală. La 1 septembrie 1914, Iulia află că soțul ei este între viață și moarte. Mihai Cantacuzino, în timp ce conducea împreună cu baronul Vranghel escadroane la asaltul fortificației Kauschen, fusese lovit chiar la începutul atacului de un glonte, care îi străpunse ficatul și partea de jos a plămânului și îi ieșise prin spate. Cum medicii erau toți suprasolicitați, un veterinar i-a pansat rana și l-a urcat pe un cal, care l-a dus la 12 km în spatele frontului; acolo el a fost culcat pe paie, împreună cu alți răniți. A trecut o zi până să vină chirurgul, care l-a diagnosticat ca fiind muribund. După ce i s-au administrat morfină și vodcă, a fost urcat într-o căruță care l-a zdruncinat două zile până la tren, iar trenul l-a adus, în sfârșit, la Sankt Petersburg într-un spital francez. La acest spital nu a fost vizitat de împărăteasa-mamă și de împăratul Nicolai. Cu ajutorul lui Dumnezeu, peste două luni, Michael era din nou pe picioare. În ultimele zile ale lui noiembrie 1915, în câteva rânduri, țarul îl cheamă la el pe Mihai Cantacuzino și cu toate că recunoștea că e încă tânăr, îl numește general-maior. Puțin mai târziu, Mihai Cantacuzino este distins cu numeroase decorații: a fost numit ofițer al Legiunii de Onoare franceze, atașat militar englez, general-maior. Sir Johann Hanburx-Williams i-a remis ordinul Sf. Mihail și Sf. Gheorghe. După ce au făcut în felul acesta cunoștință, cei doi generali se vor încuscri doisprezece ani mai târziu, atunci când micuța Zinaida, fiica sa, se va căsători cu fiul generalului

englez, dând naștere ramurii Cantacuzino-Speranski engleze.

Revoluția rusă din 1917 a adus haosul și nesiguranța în ziua de mâine. Familia lui Mihai Cantacuzino s-a văzut nevoită să-și trimită copiii – pe Mike de 17 ani și pe cele două surori, micuțele Berta, 13 ani și Zinaida, 9 ani – la bunica lor în SUA. După multe peripeții, ei reușesc să ajungă la San Francisco, unde îi așteaptă bunica pe chei... astfel s-a născut prima ramură americană Cantacuzino-Speranski. Iulia mai rămăsese cu soțul ei la Kiev, unde Mihai Cantacuzino era comandantul garnizoanei „Ciurasierii lui Podolski”. Buromka, proprietatea familiei Cantacuzino-Speranski, a fost jefuită și incendiată. La moșie se aflau la 20000 de cărți, toate arhivele familiei și multe alte comori. Nemții avansau, în toată țara domnea anarhia, dezământul. Într-o seară de noiembrie 1917, un prieten a venit în grabă la Cantacuzini ca să-l prevină pe Michael că trebuia să fugă în cel mult un sfert de oră, căci bolșevicii îl căutau pentru a-l judeca și executa. Iulia și Michael nu mai aveau nimic de făcut, era timpul să plece la copiii lor în America. Michael Cantacuzino-Speranski s-a stabilit în Florida, unde a trăit liniștit până la 1955, cu multe decorații, dar cu puțini bani, ca funcționar de bancă; soția sa Iulia a publicat mai multe cărți de succes despre revoluția rusă.

Iată pe scurt povestea lui Michael Cantacuzino-Speranski, a cărui semnătură o poartă cartea, despre care v-am vorbit la început, din colecția serviciului „Carte veche și rară”, și pe care am urmărit-o pe paginile ediției românești. *O mie de ani în Balcani: o cronică a Cantacuzinilor în vâltoarea secolelor*, București, 1996 de Ion Mihai Cantacuzino. Soarta Cantacuzinilor, care au înfruntat secole și au rezistat vicisitudinilor sorții, îndreptățește pe deplin deviza acestei familii: „Quae nocent-docent”, deviză pe care o găsim și pe blazonul contelui Michael Cantacuzino-Speranski.

Am încercat să folosesc arborele genealogic al familiei Cantacuzino, și anume al ramurii ruse, pentru a-l găsi pe acest Michael Cantacuzino-Speranski din mai multe documente pe care le deține fondul de carte al serviciului „Carte veche și rară”. Printre acestea sunt: *Общий Гербовник Всероссийской Империи*; *Dicționarul enciclopedic Брокгауз и Ефронъ*, ș.a, dar din cauza unor inexactități nu am reușit să urmăresc întocmai ramura respectivă (deoarece au existat câteva ramuri ruse ale acestei familii) care a dat naștere familiei Cantacuzino-Speranski. Mi-a ajutat în acest sens monumentală operă care a fost donată Bibliotecii Naționale de către Irina Cantacuzino la 5 octombrie 1997.

*Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova:
Album. Tomul I. – Chișinău, 2007. – P. 80-83.*

Galina ZAVTUR

A activat în perioada anilor 1994-1998 în calitate de bibliotecar principal, Serviciul Carte veche și rară. Activând în cadrul acestui Serviciu special al Bibliotecii Naționale, a avut deosebita posibilitate de a fi în preajma valorilor bibliofile de importanță inegalabilă (manuscrite, tipărituri, care datează cu veacurile XV-XVIII), de a le valorifica, cerceta, participând cu comunicări la cunoscutul Simpozion Științific Valori bibliofile și publicând articole în presa de specialitate.

AUTOGRAFE RARE ÎN CĂRȚI RARE

Prin termenul „autograf” înțelegem semnătura sau grafismul unei celebrități.

Privit prin prisma științei bibliologice, termenul „autograf”, după dicționarul lui Virgil Olteanu, constituie semnătura autorului pe un volum, eventual însoțită de o dedicație. Pentru noi, cei legați de carte, un interes deosebit îl prezintă autografele celor care au adus o notă de frumos și înălțare sufletească, de creație genială în viața noastră, adică a scriitorilor, oamenilor de știință, artiștilor etc.

Soarta cărților cu autografe a constituit întotdeauna obiect de interes pentru mulți cercetători bibliofili. De obicei, aceste cărți au o biografie deosebită, ireparabilă, legată de anumite evenimente istorice: lovituri de stat, incendii ș.a. Autografele constituie un prețios izvor de informații, de amănunte referitoare la activitatea autorilor lor, contribuind astfel la întregirea portretelor lor biografice. Ele ne deschid o lume a legăturilor interumane, constituind o relicvă prețioasă pentru cultura noastră. Ne permit să urmărim relațiile dintre celebrități. Autografele constituie un izvor sigur de caracterizare a concepțiilor filozofice, politice ale celor cărora le aparțin.

Deoarece titlul lucrării sună *Autografe rare în cărți rare*, în continuare se va vorbi mai detaliat atât despre autografe, cât și despre cărțile în care au fost ele depistate.

În primul rând, am vrea să relevăm unul din cele mai prețioase autografe pentru noi, și anume cel semnat de mâna lui Vasile Alecsandri în cartea *Despot-Vodă*, ediție originală aflată în colecția „Tezaur de manuscrite și cărți rare”, editată

în timpul vieții autorului, la 1880.

Scriitorul, fiind fidel preocupărilor pașoptiste pentru istoria națională, își pune în gând să construiască o trilogie istorică, având ca protagoniști pe Jolde, Lăpușneanu și Despot. A dus la bun sfârșit legenda *Despot-Vodă*, această dramă istorică sau poem dramatic în versuri, după cum o numea însuși autorul, în cinci acte și două tablouri, jucată la Teatrul Național din București la 8 octombrie 1879, operă care ne deschide o pagină din istoria poporului român a anilor 1558-1561. Apreciată mult de Mihai Eminescu, această dramă, care, după cum spunea marele poet, nu ține foarte strict de adevărul istoric, e o compunere fastuoasă, spectaculoasă, întrebuițând atât rețete de melodramă, cât și verificate procedee romantice de efect.

În ediția respectivă, înainte de textul operei, se dau patru scrisori scrise cu prilejul editării lucrării.

În a treia scrisoare poetul își aduce omagiul lui de autor amicului său Ion Ghica, directorul general al Teatrului Național din București, pentru montarea piesei sale. În răspunsul la această scrisoare, Ion Ghica vorbește astfel despre piesă: „Drama ta istorică Despot este un giuvaier din cele mai prețioase ale coroanei tale de poet”. Și acum să revenim la autograful cărții. Îl găsim pe foaia de titlu al ediției și conține următorul text: „Domnului A. Crețescu – Prim Prezident al înaltei Curți de Justiție și de Casație, omagiu respectuos din partea autorului”. Unele amănunte despre destinatar: jurisconsult, om politic, doctor în drept la Paris, fost custode la Biblioteca Națională, apoi avocat mănăstiresc, profesor de istorie, revizor general al școlilor, membru de ședință și președinte la Înalta Curte de Casație, ministru de instruire publică și culte, redactor al ziarului *Reforma*.

O deosebită valoare pentru noi o constituie și prezența în colecție a autografului semnat de folcloristul și istoricul literar Ioan G. Sbiera, notat în lucrarea sa, *Familia Sbiera, după tradițiune și istorie și Amintiri din viața autorului*, una din cele mai impunătoare publicații ale scriitorului. Autograful conține următorul text: „Bravului și distinsului profesor, domnului Grigorii Halip, spre amintire de la autor și fost învățătoriu D. I. G. Sbiera”.

Publicația dată a fost editată în 1899, în anii vieții autorului, la Tipografia Universitară din Cernăuți. O lucrare cu caracter autobiografic, în care elementul autobiografic se corelează cu cel documentar, conținând importante amănunte cu privire la istoria culturală și politică a românilor din Bucovina începând cu sec. al XV-lea. Lucrarea conține nouă fotografii de familie. Exemplarul de față al

---

lucrării, după cum reiese din textul autografului, autorul l-a oferit în dar colegului său de breaslă, profesorului, scriitorului Grigore Halip, originar din Bucovina, unul din întemeietorii Societății politice „Concordia”.

Unele referințe biografice la personalitatea lui Ioan Sbiera: s-a născut în 1836, în Bucovina. Își face studiile în casa părintească, apoi la liceul din Cernăuți, unde îl are ca profesor pe Aron Pumnul, al cărui discipol va fi. Urmează studiile universitare de drept, filosofie și lingvistică la Viena. După terminarea studiilor lucrează ca profesor la Institutul de Studii Filosofice din Cernăuți. Cunoscut și apreciat pentru bogata sa activitate, este ales membru al Academiei Române. A fost întemeietorul cunoscutei „Societăți pentru Cultura și Literatura Românească în Bucovina”. A colaborat la periodicele: *Foaia Societății pentru Cultura și Literatura Românească în Bucovina*, al cărui redactor a fost, la *Familia*, *Arhiva* etc., unde au apărut cu semnătura lui articole, cronici, studii de istorie, de lingvistică și istorie literară, studii și culegeri de folclor. Convins că folclorul constituie principala temelie pe care se poate dura adevărata literatură națională, culege o bogată colecție folclorică. A scris lucrări istorice în care documentele sunt correlate cu tradițiile folclorice. În acest sens o contribuție însemnată reprezintă: *Codicele voronețean; Contribuiri pentru o istorie socială, cetățenească, religioasă-bisericească și cultural-literară a românilor de la originea lor încoace până la iulie 1504; Mișcări culturale și literare la românii din stânga Dunării în răstimpul de la 1504-1714*, a căror valoare documentară este de necontestat.

În continuare ne vom referi la o altă publicație ce conține semnătura lui Dumitru Moruzi, scriitor român, unul dintre înflăcărații luptători pentru reîntoarcerea Basarabiei la Patrie. Faptul poate fi observat chiar și în textul autografului, și anume: „Oferit fraților moldoveni din Basarabia”, ce îl găsim în cartea sa *Moartea lui Cain*. Romanul a fost publicat la Piatra-Neamț, în ultimul an al vieții scriitorului – 1914, autorul nereușind să-și vadă manuscrisul în varianta editată. E un roman cu caracter mai mult social, sub forma sa narativă ascunzându-se o cercetare sociologică.

Dumitru Moruzi s-a născut la 1850, în Iași. Nobil coborâtor din vechea familie princiară a Moruzeștilor, după ce-și face studiile în Rusia, devine ofițer în armata rusă. Nedreptățirea României prin Tratatul de pace de la San Stefano (cedarea sudului Basarabiei către Rusia) îl revoltă și-l face să părăsească Basarabia. În regat a fost câțva timp subprefect în județul Tulcea. A murit la Iași în 1914. În ziarul *Cronica* a publicat o serie de articole politice documentare, referitoare la

Basarabia. A publicat și câteva broșuri cu același subiect, ca: *Basarabia și viitorul ei, Românul și rușii* ș.a. A mai scos la Iași, cu prilejul centenarului răpirii Basarabiei, o broșură de *Cântece basarabene*, în care „priebeagul” visa, printre lacrimi și suspine, timpul care „va lega iar de o Românie mare al Basarabiei lăstar”. Viața moldovenească a Basarabiei ne-o zugrăvește în două mari romane sociale – *Înstrăinații, Pribegi în țară răpită*.

Colecția Serviciului „Tezaur de manuscrise și cărți rare” dispune și de o publicație care conține autograful lui Leon Boga, unul dintre oamenii care s-a consacrat în întregime operei de redeşeptare a sufletului basarabean dintre Prut și Nistru. E vorba de lucrarea sa intitulată *Populația*, care abordează probleme de etnografie și statistică referitoare la Basarabia. A fost publicată la Chișinău aproximativ în 1922.

Deoarece Leon Boga a activat pe meleagurile basarabene, ne vom opri mai amănunțit și mai pe larg la viața și activitatea lui. S-a născut la 15 ianuarie 1880, la Veleş, în Macedonia. Termină studiile liceale, după care se înscrie la Universitatea din București, urmând Facultatea de Litere. În 1918 soarta îl aduce în Basarabia. Aici, chiar de la bun început se încadrează cu un adevărat spirit de sacrificiu și cu un admirabil avânt în activitatea de emancipare a basarabenilor. Munca rodnică depusă pe tărâm didactic l-a făcut cunoscut până în cel mai cunoscut cătun, mai ales datorită articolelor sale în revistele *Cuvânt moldovenesc* și *Cămine culturale*, reviste dedicate păturilor sătești. A fost inițiatorul organizării în 1918 a Asociației Învățătorilor Moldoveni. Ca secretar al Asociației Corpului Didactic din Basarabia, a încercat editarea revistei *Școala*. A fost unul din redactorii gazetei *Sfatul Țării*. A activat în cadrul Asociației Culturale „Astra”, fiind vicepreședinte al ei între anii 1926-1930, pledând pentru încheierea unității suflatești a neamului românesc și înfăptuirea întregirii. Tot în cadrul Asociației „Astra” contribuie la întemeierea căminelor culturale și înființarea de biblioteci la sate.

În domeniul didactic a publicat, în colaborare cu alți autori, câteva manuale: *Geografia din Lăpușna* pentru cl. II primară, *Cărți de citire* pentru cl. II-III și a IV primare. Una din preocupările sale cele mai însemnate a fost aceea de a organiza și a pune rânduială în materialul arhivistic din Basarabia, lucru pe care îl face alături de Paul Gore, Ștefan Ciobanu. Este primul organizator și director al Arhivelor Statului din Basarabia. Prin salvarea materialului arhivistic de la distrugere, Leon Boga a dăruit posterității întreaga comoară a cunoașterii trecutului nostru, scoțând la iveală documente de mare însemnătate pentru elucidarea unor probleme istorice

---

basarabene. Materialele arhivistice au fost adunate și publicate în 22 de volume cu titlul comun *Documente basarabene*, specificându-se fiecare volum în parte după conținutul documentelor incluse: „Hrisoave și cărți domnești”, „Foi de zestre”, „Testamente de danii” etc. Leon Boga a activat intens și în gazetărie. A dat suflet scrisului românesc în Basarabia, i-a animat pe cei tineri, i-a îndrumat pe cei de o vârstă cu dânsul și a fost părinte sufletesc al multora dintre acei care și-au închinat activitatea scrisului cotidian. A înființat revista *Pagini basarabene* ce ținea de un trecut romantic al Basarabiei.

Să revenim la autograful cărții semnat de Leon Boga. E un autograf cu dedicație adresat istoriografului bisericesc Nicolae Popovschi. La fel ca și Leon Boga, Nicolae Popovschi a desfășurat o activitate largă pe tărâmul didactic. Studiile și le face la Școala duhovnicească și la Seminarul teologic din Chișinău, continuând la Academia Duhovnicească din Kiev. Predă cursuri de limbă română pentru învățătorii din Basarabia. Mult timp a lucrat ca profesor de istorie la Liceul „A. Donici” din Chișinău, a fost șef al învățământului secundar din Basarabia. Publică o serie de articole privind trecutul românesc al Basarabiei în periodicele timpului – *Viața Basarabiei*, *Convorbiri literare* ș.a. Din cele mai importante lucrări se cer menționate: *Mișcarea de la Balta sau inochentismul în Basarabia*, *Istoria bisericii din Basarabia în veacul al XIX-lea sub ruși*, *Din negura trecutului* – crâmpeie de amintiri în două volume. Scrierile lui păstrează o însemnată valoare documentară.

Un prețios autograf găsim în cartea *Oamenii mari ai României. Ioan-Vodă cel cumplit* de B. P. Hasdeu, autograf ce aparține cercetătorului istorico-literar român al zilelor noastre Ioan Constantin Chițimia, cu următorul text: „Bibliotecii Republicane de Stat „Krupskaia” cu sentimente de prețuire a tuturor colegilor, care lucrează în cadrul ei, cu dragoste de carte în general” semnat la finele anului 1964. Domnul Ion Constantin Chițimia s-a impus ca unul din cei mai competenți și consacrați specialiști în domeniul folcloristicii și istoriografiei românești. Pentru el, cercetarea literaturii vechi s-a transformat într-o școală complexă de cultură și de dăruire, dovedind că literatura veche nu este o periferie de început, ci o formă matură de cultură, care direcționează mișcarea noastră culturală în secolele viitoare. În domeniul folclorismului I. C. Chițimia s-a ocupat cu cercetarea fenomenelor artistice ale folclorului românesc și ale folclorului altor popoare în tablouri comparative, istorice și geografice, a diverselor fațete ale cercetării folclorice: datarea și periodizarea, clasificarea și periodizarea folclorului contemporan.

Se vor menționate câteva din lucrările lui fundamentale: *Folcloriști și folcloristică românească*, *Folclorul românesc în perspectivă comparată*, *Problemele de bază ale literaturii române vechi* etc.

În afară de lucrări fundamentale, I. C. Chițimia a scris și numeroase studii introductive, comentarii la operele clasicii literaturii române, precum e și studiul la ediția dată a operei lui B. P. Hasdeu *Ioan-Vodă cel cumplit*, scris cu competență, bazat pe bogate cercetări documentare. Este vorba de ediția a patra, apărută la Craiova în 1942 la Editura „Scrisul românesc” (prima ediție a lui *Ioan-Vodă cel cumplit* a apărut în 1865, a doua ediție – în 1894, a treia ediție, cu modernizarea ortografiei și a textului, a fost tipărită la Chișinău în 1926; o avem în fondul Serviciului). Revenind la studiul introductiv, am putea menționa că e destul de impunător ca volum și cuprinde trei compartimente: „Moștenirea sufletească”, în care autorul studiului prezintă un tablou al genealogiei neamului Hasdeu cu amănunte și date prețioase; al doilea compartiment, intitulat „Pregătirea intelectuală”, descrie pe larg calea învățării solide (studiile, lectura) și a cercetărilor științifice vaste ale lui B. P. Hasdeu; al treilea compartiment constituie o analiză multilaterală a însăși operei lui B. P. Hasdeu „Ioan-Vodă cel cumplit”: geneza operei, izvoarele folosite, realizarea operei.

În afară de autografele prezentate mai sus, în colecția „Tezaurului de manuscrise și cărți rare” mai găsim un șir de cărți cu autografe prețioase: autograful lui Teodor Ștefaneli, contemporanul și amicul lui Mihai Eminescu, într-o carte din biblioteca sa, cu titlul *Chestiunea națională*, oferită în dar Societății Academice „Junimea”, după cum reiese din textul autografului; autograful lui N. Moroșanu, originar din Basarabia, cercetător științific în domeniul arheologiei, paleologiei, geografiei, care a activat în anii '30; autograful cunoscutului teolog, savant și bibliograf basarabean Paul Mihail; autograful Ecaterinei M. Vasiliu, nepotul lui Ion Creangă, pe care îl descoperim în prima ediție a *Istoriei literaturii române de la origini până în prezent* de G. Călinescu, editată la București în 1941 și oferită în dar din partea dumneai Bibliotecii Naționale; autograful profesorului G. O. Zlatov de la Gimnaziul nr. 2 de băieți din Chișinău, în cartea sa „Kișinevskaâ 2-ja ghimnaziâ: Kratkij očerk, (Ch., 1922)”, adresat lui Petru Dragonov, semnat la 11 aprilie 1922; autograful doctorului în științe tehnice N. Moghileanschi, mare specialist în viticultură și vinificație, lăsat într-o serie de publicații ale sale și multe alte autografe valoroase, care urmează să fie cercetate pe viitor.

Literatura și arta. – 1997. – 27 noiembrie. – P. 6.

VASILE ALECSANDRI ÎN PAGINILE REVISTELOR INTERBELICE DIN COLECȚIA DE CARTE VECHĂ ȘI RARĂ A BIBLIOTECII NAȚIONALE

După cum zicea marele dramaturg și prozator român Ion Luca Caragiale, istoria pentru noi trebuie să fie un izvor nesecat de poezie sănătoasă de unde să căpătăm întotdeauna învățătură de adevăr și insuflare de virtute. Un capitol măreț, glorios al istoriei noastre în acest sens o constituie, pe bună dreptate, opera marelui V. Alecsandri, poet, prozator, dramaturg, consacrat singurei iubiri niciodată dezmințite, niciodată uitate: aceea a poporului său și a meleagurilor natale. Istoricul literar, Ștefan Ciobanu spunea că Vasile Alecsandri este unul din cei mai iubiți poeți în Basarabia, care prin poeziile sale a contribuit, în mod real, la menținerea firului cultural pe acest pământ românesc încorporat în împărăția rusească, este „cântărețul gingaș al celor mai mărețe momente din istoria renașterii poporului nostru, poetul speranțelor și al geniului românesc”.

Unul dintre cei mai înflăcărați luptători pentru readucerea vieții spirituale românești pe plaiurile basarabene, publicistul Gheorghe Gore zicea la rândul său despre V. Alecsandri că „este unul din acei bărbați care poartă pecetea renașterii”, că „el este dotat cu prețiosul talent poetic, care se dă de către cer numai celor mai iubiți copii ai săi”.

Fiind numit de contemporanii săi „marele ctitor literar”, „cap al poeziei noastre literare”, V. Alecsandri a fost primul scriitor român complet, opera lui acoperind toate genurile majore ale literaturii vremii: a scris teatru în versuri și teatru în proză, versuri lirice, epice și satirice, proză memorialistică, de călătorii, portrete literare precum și una din primele sinteze asupra poeziei populare. În acest context aș menționa, că anume V. Alecsandri a întrevăzut cel dintâi că în doine și balade se ascunde o comoară de mare preț, pe care el s-a simțit îndatorat s-o aducă la lumină, scoțând din bezna uitării cântecul mioritic. Nu în zadar Titu Maiorescu zicea că anume V. Alecsandri „ne-a descoperit farmecul limbii române în poezia populară; frumusețea proprie a pământului românesc cel mai bine el a descris-o”.

În continuare se va face o modestă încercare de a prezenta un tablou al materialelor referitoare la viața și opera lui V. Alecsandri, care și-au găsit oglindire în paginile revistelor interbelice ce se găsesc în Colecția de carte veche și rară a Bibliotecii Naționale.

Pentru perioada interbelică este caracteristică o abundență de ziare și reviste, care aveau drept scop renașterea națională, readucerea vieții spirituale românești pe plaiurile basarabene, uimindu-i pe contemporanii săi, și nu numai, prin originalitatea materialelor publicate, prin caracterul lor serios și matur.

Răsfoind paginile revistelor din acea perioadă, am descoperit o serie de materiale interesante referitoare la viața și opera lui V. Alecsandri menite să-i familiarizeze pe cititori cu creațiile alecsandriene.

Mă voi referi la început la revistele basarabene, în primul rând, la cele mai prestigioase pentru acele timpuri: *Viața Basarabiei*, *Cuvânt moldovenesc*, *Renașterea Moldovei* etc.

În revista *Viața Basarabiei*, editată de Asociația Culturală „Cuvânt moldovenesc” (director Pantelimon Halippa”), nr. 5, mai, an. I, 1932, este publicat un articol semnat de Liviu Marian, intitulat *Hasdeu și Alecsandri*. Articolul abordează afinitățile literare și relațiile dintre cei doi mari reprezentanți ai literaturii noastre.

Legăturile dintre V. Alecsandri și B. P. Hasdeu datează de timpuriu, de prin 1862, când apărea, la Iași, revista lui B. P. Hasdeu *Lumina din Moldova*, la care a colaborat V. Alecsandri, fiind și abonat al ei. V. Alecsandri a colaborat și la altă revistă a lui B. P. Hasdeu *Columna lui Traian*. B. P. Hasdeu, deși cu mult mai tânăr ca V. Alecsandri, a fost colegul acestuia la Academia Română, fiind secretar al secției literare a Academiei iar V. Alecsandri – președinte al ei.

După părerea autorului articolului, puntea de unire dintre sufletele celor doi cântăreți ai plaiului român o constituie aceeași concepție optimistă despre viață, admirația sinceră pentru filosofia senină a țăranului român, specificul românesc, exprimat prin gândirea și simțirea acestora. Dar ambii nu s-au oprit numai la simpla admirație a acestui optimism țăranesc, ci s-au inspirat direct din el în creațiile lor literare.

Atitudinea de simpatie și dragoste pentru țăranul român, comună lui V. Alecsandri și B. P. Hasdeu izvorăște dintr-o concepție identică la ambii: țăranul plugar este simpatizat de ei nu ca lucrător al pământului, ci fiindcă este român, păstrător și reprezentant al românismului. Pe V. Alecsandri și B. P. Hasdeu îi unește, în afară de admirația pentru sufletul curat al țăranului român, și ideea panlatină. Ambii militau pentru tăria latinismului întreg de care depinde existența naționalității române. Această idee este întruchipată de V. Alecsandri în poezia sa *Cântecul Gintei Latine*, care la un Congres al Latiniștilor a fost premiată pentru cea mai bună poezie latină.

Articolul conține unele păreri ale lui B. P. Hasdeu despre V. Alecsandri ca poet, prozator, dramaturg, ca om în genere. În viziunea lui B. P. Hasdeu, V. Alecsandri este o glorie nediscutabilă a literaturii române prin talentul cu care a reușit să prindă în opera sa întregul suflet al poporului său. El îl consideră, alături de M. Eliade, o strălucită figură a renașterii naționale, pentru că „el este reprezentantul cel mai puternic, cel mai complet al gândirii și simțirii românești. El a cântat toate dorințele, el a plâns toate nevoile și necazurile românului... A fost vesel, trist, viteaz, cuminte, răbdător, plin de speranță și de credință, glumeț și înțelept ca poporul însuși... La o așa înălțime nu mai văz alta”. În acest context aș menționa că în opera poetică a lui B. P. Hasdeu se resimte destul de accentuat influența lui Alecsandri, ca inspirație, idee, tendință, formă.

Caracterizând raportul dintre V. Alecsandri și B. P. Hasdeu, autorul se referă și la următorul moment. Cu toată atitudinea sa respectuoasă de sincer admirator al lui V. Alecsandri, ironicul Hasdeu nu și-a putut stăpâni pornirea-i zeflemistă înăscută nici față de marele poet. În revista sa *Aghiută* el publică o parodie originală la romanța lui V. Alecsandri *De-aș fi, iubito, gingașă floare*. Făcând o paranteză, trebuie spus că ironicul și umoristul Hasdeu, în aceeași revistă, îi mai înțepase cu săgeata ironiei sale și pe alți contemporani ai săi cu renume, cum ar fi: M. Kogălniceanu, T. Maiorescu, C. Rosetti ș.a.

În același număr al revistei *Viața Basarabiei* este inserat un scurt articol cu titlul *Poeți-profeti*, autor Petru Alexandrov. Printre alți poeți ca: D. Bolintineanu, Alecu Russo, G. Coșbuc, Al. Mateevici, din categoria de poeți-profeti, face parte și „regele poeziei”. El este numit cel de-al doilea profet (primul fiind D. Bolintineanu) care a cântat marele ideal național în creațiile sale și a prezis „magica unire și sacra libertate”.

În revista *Renașterea Moldovei*, revistă literară și de propagandă națională, bi-lunară la început, mai apoi lunară, editată la Tipografia Societății Anonime „Glasul Țării” din Chișinău în frunte cu N. Dunăreanu găsim câteva pagini dedicate lui V. Alecsandri. Și anume, în nr. 6-8, an. II, 1921 este publicat cuvântul omagial rostit de Paul Gore la serbarea comemorativă „100 ani de la nașterea lui V. Alecsandri” din 5 iunie 1921, articol intitulat *Alecsandri în Basarabia*. Oratorul dedică cuvinte înălțătoare omagiatului, remarcând că V. Alecsandri a contribuit mult la regenerarea, dezvoltarea și înălțarea spiritului românesc, a luptat pentru ridicarea prestigiului nostru național și cultural în Europa, care atunci era puțin dispusă să recunoască demnitatea noastră ca popor independent și stat suveran. În versuri frumoase, într-o limbă curată și plăcută, nemaiauzită în Moldova până

la el, V. Alecsandri a povestit neamului românesc despre vitejia strămoșilor, virtuțile, sentimentele lor generoase și nobile, dorul de libertate și de glorie, frumusețile naturii noastre. P. Gore îl numește „poetul însuflețit de iubire de neam, omul de stat luminat și ager, bărbatul blând și gânditorul nobil”. „Pentru noi românii din Basarabia „rusească – spune în continuare oratorul – V. Alecsandri a fost ca un ecou din patria pierdută, un ideal frumos și mișcător al mândriei noastre naționale, un dor trist și duios după trecutul nostru... Om de mare talent complex, care își iubea Patria mai mult decât poezia”. El numește poeziile lui Alecsandri „suflare gingașă și duioasă a zefirului răcoritor de peste Prut”. La fel ca și Ștefan Ciobanu, Paul Gore este de părerea că nu există scriitor român mai popular și mai citit în Basarabia ca V. Alecsandri, poet care merită mai mult ca oricine dragostea și recunoștința românilor basarabeni.

Revista de literatură și știință practică *Cuvânt moldovenesc*, editată din 1913 (cu caractere chirilice) la Chișinău, de asemenea acordă pagini speciale poeziilor și pastelurilor lui V. Alecsandri. Comitetul editorial al revistei îi includea pe: Nicolae Alecsandri, redactor-șef, Pan Halippa, S. Murafa, care și-au închinat munca lor nobilă și grea neamului românesc. În nr. 5 din noiembrie 1913 la pag. 16, găsim frumosul pastel *Sfârșit de toamnă*; în nr. 1 din 1914 sunt publicate poeziile lui V. Alecsandri *Iarna și Stelele*; în nr. 15, an. 1914 – poezia *Păsărica*; în nr. 2, an. 1916 – poezia *La vânătoare*.

O revistă pe paginile căreia am depistat materiale referitoare la V. Alecsandri este *Revista Asociației Învățătorului din or. Bălți*, editată sub îngrijirea Comitetului Asociației Învățătorilor din or. Bălți, publicație lunară. În nr. 9-10, 11-12, an. VIII, 1935 este publicat articolul cu titlul *Vasile Alecsandri*, semnat de Gh. Cârțu, directorul școlii normale din Bălți. Acest articol, care pe bună dreptate poate fi numit studiu, impresionează nu numai prin conținut dar și volum și reprezintă o privire generală asupra celor mai cunoscute opere ale poetului. Autorul își grupează materialul expus pe compartimente conform genurilor literare pe care le-a tratat V. Alecsandri: poezie, proză, teatru.

În viziunea autorului articolului, V. Alecsandri este cel mai prețios dintre meșterii scrisului românesc dintre anii 1840-1880. El întruchipează cel mai bine sufletul romanului în drumul spre naționalismul optimist al viitorului. La compartimentul „Poezie” autorul relevă pastelurile lui Alecsandri, fiind cea mai frumoasă parte a operei lui, care se caracterizează prin optimism, simplitatea expresiilor și frumusețea comparațiilor. La compartimentul „Proză” autorul face o analiză literară a unora dintre cele mai expresive nuvele romantice, povestiri

---

fantastice, descrieri de călătorii, scrieri literare și politice din colecția alexandriană. Teatrul lui V. Alecsandri este prezentat în articol prin cele mai semnificative, după părerea autorului, cântonete, scenete, vodeviluri, farse, operete, comedii, drame. În continuare mă voi referi la o altă revistă cu titlul „Făt-Frumos”, editată la Cernăuți, în paginile căreia, țin să menționez, am depistat cele mai multe materiale referitoare la opera și activitatea lui V. Alecsandri.

Făt-Frumos este o revistă bimestrială de literatură și artă, începutul editării căreia datează din 1926, cu o periodicitate de o dată la două luni. Redactor-șef al revistei este cunoscutul filolog, publicist, critic literar Leca Morariu, despre care Liviu Rebreanu zicea, adresându-i-se într-o scrisoare: „De-atâtea ani muncești fără preget acolo, în colțul cea depărtat, în orașul cea atât de înstrăinat de parcă nici n-ar fi în România de aproape două decenii – muncești pentru cultura românească, pentru reromânizarea celei mai românești provincii”. Un interes deosebit prezintă articolul lui Scarlat Preajbă, *Vasile Alecsandri și poezia populară*, publicat în nr. 1-2, an. X, 1935 al revistei *Făt-Frumos*. Autorul accentuează că V. Alecsandri este întâiul poet care recurge la izvoarele primare ale literaturii populare nescrise, orale. Întâia comoară de poezie populară, strânsă în volumul intitulat *Poeziile populare ale Românilor*, editat la 1852, se datorește anume lui. Dintr-un imbold lăuntric, generos și patriotic, V. Alecsandri traduce în limba franceză colecția sa de poezii populare.

Pentru a cunoaște îndeaproape poporul în datini, credință, moravuri poetul întreprinde excursiuni în țară, unde culege balade și cântece populare. Găsim în articol crâmpie din amintirile mării prietene a lui V. Alecsandri, poetei Carmen Sylva despre enorma dorință vie a poetului pentru strângerea acestui dar omenesc de mare preț: „Mi-a spus că o singură dată s-a temut de moarte: când a descoperit la ciobani – în munți – minunata baladă *Miorița* și avea de făcut un lung și singuratic drum ca să ajungă acasă și să poată scrie. Simțea că duce, cu el, un bulgure de aur. [...] Duminică stătea de vorbă cu țăranii ce veneau la curte, se minuna de graiul lor frumos și simplu, ascultându-i îndelung și găsindu-i plini de haz și de înțelepciune”.

Autorul conchide că V. Alecsandri nu poate fi privit ca un simplu folclorist, ci ca un purtător al genului poetic literar.

Tot în acest număr al revistei *Făt-Frumos* este inserat și articolul semnat de Eugen I. Păunel *Vasile Alecsandri și Carol Miculi*.

Legăturile dintre V. Alecsandri și reprezentanții vieții culturale și naționale

din Bucovina sunt reprezentate cât se poate de clar prin relațiile de prietenie ce au existat între cei doi artiști, care într-un moment și-au concentrat activitatea asupra aceluiași teren, asupra poeziei populare.

Compozitorul și pianistul Carol Narcis Miculi s-a născut la Cernăuți, într-o familie de origine armeană, dar care se stabilește mai târziu în Moldova. Făcându-și studiile muzicale la Paris, a avut fericita ocazie de a-l cunoaște pe marele Chopin, devenind nu numai discipolul său favorit, ci și prietenul și executorul lucrărilor sale muzicale.

Întâlnirea dintre V. Alecsandri și compozitor a avut loc pe la 1848, la Cernăuți, prin mijlocirea familiei Hurmuzachi, prietena amândurora.

Articolul se încheie cu publicarea a două scrisori inedite din anul 1879, adresate de către V. Alecsandri lui Alecu Hurmuzachi, din care evocăm interesul poetului pentru compatriotul său, cu care, împreună, au bătut o vreme aceeași cale, scaldată de melodiile cântecului popular. În una din scrisori V. Alecsandri îi mărturisește că ar avea mare dorință să lucreze ceva împreună cu Carol Miculi, vreo operă, scenă istorică, fantastică, romantică etc.

În paginile revistei *Făt-Frumos*, și anume în nr. 4, an. XI, 1936, mai întâlnim textul altei scrisori, publicat la rubrica „Documente pentru procesul de creație la V. Alecsandri”, adresate lui Alexie Macedonschi, redactor-șef al revistei *Literatorul*, care îi făcuse mai înainte o propunere poetului de a colabora la revista sa. Scrisoarea a fost publicată cu stăruința lui I. E. Torouțiu, un minuțios cercetător al manuscriselor alexandriene.

Din conținutul scrisorii reiese că poetul acceptă propunerea ce i s-a făcut. Tot aici el indică unele criterii de care trebuie să se conducă autorul în procesul de creație a unei opere literare, declarând: „Trebuie dar să ne deprindem a face sacrificii dureroase, a elimina versuri, a tăia strofe, a scurta, a schimba, a drege fără îndurare înainte de a scoate la lumină scrierea noastră. Operația crudă dar neapărată și folositoare”. Și ca dovadă, el prezintă prima variantă și varianta finală a Actului III, scena a IV-a a dramei sale istorice *Despot Vodă*, din care se relevă munca enormă de cizelare pe care a depus-o dramaturgul la crearea operei sale.

În același număr al revistei *Făt-Frumos* I. E. Torouțiu semnează un alt articol – *Din ineditele lui V. Alecsandri*, în care este publicat manuscrisul unei scrisori a lui V. Alecsandri către Costake Kozon, vărul poetului, care era pe atunci șeful gării Burdujeni. Scrisoarea este datată cu ziua de 21 mai, 1878 și a fost pusă la dispoziția autorului materialului publicat, de către o rudă a lui V. Alecsandri,

---

Constantin Codreanu, în posesia căruia se găsea scrisoarea.

În nr. 4, an XI, 1936, mai găsim un alt articol ce ține de opera lui Alecsandri, intitulat *Sânzeana și Pepelea*, semnat de Leca Morariu, care se referă la montarea comediei muzicale „Sânzeana și Pepelea” la Teatrul Național din Cernăuți, dată pe nedrept uitării. Autorul dă o înaltă apreciere acestei piese, care nu-și pierde actualitatea nicicând. Referindu-se la limbajul comediei, Leca Morariu constată: „Alecsandri pune în gura personajelor sale dramatice un limbaj atât de adecvat (atât de neaoș, moldovenesc), își vârstează aici limba cu un duim de neologisme, care impresionează aproape strident”.

Acestea sunt materialele referitoare la personalitatea lui V. Alecsandri pe care le-am depistat în revistele interbelice din Colecția de carte veche și rară a Bibliotecii Naționale.

Magazin bibliologic. – 1998. – Nr. 1-2. – P.15-18.

Tatiana PLĂCINTĂ (1957)

Absolventă a USM, Facultatea de Biblioteconomie. Activează în BNRM din 1978. Pe parcursul anilor a avansat pe scara ierarhică profesională de la simplu bibliotecar până la funcția de șef de serviciu în diverse sectoare. În serviciul Carte veche și rară a activat din 1999 până în 2013. Articolele din presa de specialitate sunt rezultatul muncii sale din domeniul cercetării și valorificării patrimoniului documentar. A contribuit nemijlocit la elaborarea și implementarea proiectelor novatoare din cadrul bibliotecii ce țin de prezervarea, restaurarea și valorificarea documentelor patrimoniale. Coautor al catalogului general Cartea Moldovei volumul 3 și autor a unui șir de lucrări de popularizare și de propagare a colecțiilor de carte. În 2012 i s-a conferit medalia Mihai Eminescu.

ATLASE ȘI HĂRȚI VECHI ÎN COLECȚIILE SERVICIULUI CARTE VECHE ȘI RARĂ

O parte componentă a activității serviciului o constituie valorificarea colecțiilor de patrimoniu și elaborarea cataloagelor de colecție. Nici un studiu din domeniul istoriei și geografiei, nu poate fi realizat fără a cerceta și a culege date oferite de izvoarele din cele mai vechi timpuri, inclusiv de imaginile cartografice.

Nu se poate reconstitui istoria omenirii, dacă nu se face apel la vechile mituri, dacă se neglijează informația oferită de hărți, considerate izvoare istorice importante pentru cunoașterea trecutului unei țări, a unui popor. Știința cartografică a evoluat de la imaginea cosmografică a Antichității și Evului Mediu, până la apariția bazelor matematice ale cartografiei. Cei care au inițiat reforma geografiei, revizuiind opera cartografică a lui Claudiu Ptolemeu (90-168 d. Ch.) au fost Gerhard Mercator și Abraham Ortelius.

Hărțile și atlasele aflate în posesia colecțiilor serviciului constituie o parte destul de modestă din numărul total de documente, însă câteva din aceste hărți sunt ale unor cartografi și editori cu renume pe plan internațional: Abraham Ortelius,

---

Iacobo Castaldo, Gerhard Mercator, Wolfrang Lazius, Baptiste Homani.

Hărțile cu titlu *Walachia, Servia, Bulgaria, Romania și Hungaria* sunt ale geografului și cartografului olandez Gerhard Mercator (1512-1594), autorul vestitului *Atlas sive Cosmographicae Meditationes de Fabrica Mundi et Fabricati Figura* sau *Atlas Minor*, la care a lucrat până la sfârșitul vieții. Părțile neterminate ale Atlasului (Africa și Asia) le-a completat I. Hondius (descendent dintr-o familie de cartografi din Amsterdam), care în 1607 a editat la Amsterdam *Atlas Minor Gerardi Mercatoris a I. Hondino*. Atlasul a apărut în mai multe ediții în limbile latină, germană, olandeză, engleză, franceză, turcă.

Abraham Ortelius (1527-1598), cosmograf și cartograf originar din Antwerp (Belgia), colecționează lucrări cartografice tipărite și manuscrise și tipărește atlasele: *Theatrum Orbis Terrarum* și *Thesaurus Geographicus*, unde teritoriul bazinului Dunării de Jos e prezentat prin diferite hărți. Una din aceste hărți *Daciarum, Moesiarum Que, vetus descriptio*, apărută în anul 1595, aflată în posesia colecției serviciului, deține o informație valoroasă și amănunțită pentru Țările Române, cuprinzând texte explicative inspirate din autori antici. Cartușul ce cuprinde titlul e ornamentat cu elemente decorative caracteristice perioadei renascentiste, iar vinieta de pe latura de jos a hărții, are la mijloc versuri ale poetului Ovidiu.

Rămâne însă de stabilit dacă aceste hărți sus-numite și cele ce vor fi enumerate în continuare sunt copii, imitații sau parte a Atlaselor reeditate, fiindcă producția cartografică a acestor renumiți cartografi și editori a dominat timp de 150 de ani, fiind reeditată și completată de alți renumiți cartografi, ca: Iacobo Gastaldi, Henri Hondius, Nicolas Sanson și alții.

Cei interesați de opera cartografică a lui Iacobo Gastaldi (Castaldi), unul dintre cei mai mari cartografi venețieni, autorul a 109 hărți, dintre care în patru este cuprins și spațiul ponto-carpatic-danubian, pot afla harta cu titlu *Romaniae quae olim Thracia dicta, vicinarumque regionum, uti Bulgarie, Walachiae* de la 1584. Pe această hartă apar și localități din Basarabia.

În colecțiile Serviciului se păstrează două hărți ale Ungariei: *Hungariae descriptio* a profesorului de medicină (Viena și Buda) Wolfrang Lazius (1514-1566), un pasionat cercetător în domeniul geografiei, cartografiei și istoriei, care a elaborat 25 hărți, dintre care bazinul Dunării este redat în șase și *Ungariae loca praecipua recens emendata atquae...*, hartă alcătuită de Ioan Sambucus (1831-1884), istoric și cartograf de origine franceză, născut în Ungaria, având un interes deosebit de

a colecționa în timpul călătoriilor sale manuscrise și obiecte vechi, utilizând acest vast material informativ adunat de el mai târziu la alcătuirea hărților.

Un șir de hărți (anexe) completează articolul *Chartografia română* a istoricului și scriitorul român V. A. Urechia (1834-1901), publicat în *Analele Academiei Române* de la 1800. O hartă italiană reprezentând cursul inferior al Dunărei de la 1453 cu miniaturile cetăților: *Mappamundulu lui Fra-Mauro Camalduleb* de la 1459, un fragment din harta ce reprezintă globul terestru divizat în Emisfera de Est și de Vest, care s-a păstrat pe zidul mănăstirii Sf. Michailu din Murano de lângă Veneția, fragment ce se referă la Marea Neagră cu forme de relief și copaci colorați în culoare verde și cu numiri de localități: „Moncastro” (Cetatea Albă) și „Iicosomo” (Chilia); *Carte d’Hongrie en general, contenant ... la Prinsipaute de Transilvanie, les Despotais de Walachie et de Moldav ...*, harta lui I. M. Hasius, profesor de matematici, publicată în 1744, în care sunt reprezentate Transilvania, Moldova și Țara Românească; *Danubii fluminis (his ad urbe Belgrado, per Mare Nigrum Constantinopolim defluentis exhibiti) pars infima, in qua Transilvania, Walachia, Moldavia, Bulgaria, Serbia, Romania et Bessarabia, cum vicinis regionibus ostenduntur a Ion. Bapt. Homanno* (1767); *Descriptione delli Principati dela Moldavia, e Valachia*, editată la Roma în anul 1686 de Conte de Vignola ș.a.

Hărțile anterioare secolului al XVIII-lea redau teritoriile statelor cu conturări deformate, foarte sumare sunt rețelele hidrografice și așezările omenești, lipsa de informații geografice veridice e suplinită de aspectul artistic. Ele sunt considerate hărți informative fără nici un suport științific, dar pot fi numite opere de artă, îndeplinite cu multă măiestrie.

În sec. al XVIII-lea, progresul tehnico-științific a antrenat într-un ritm accelerat toate ramurile științei, inclusiv cartografia. Începând cu secolul al XVIII-lea cartografia este susținută de activitatea unor Academii de Științe și de observații astronomice, se perfecționează instrumentele topografice, diferite măsurători ale lungimii unor arce de meridian ș.a.

Ilustrul cărturar Dm. Cantemir (1673-1723), unul din savanții care a contribuit la deschiderea drumului spre editarea hărților geometrice, este cunoscut prin câteva lucrări cartografice originale: *Planul Constantinopolului*, *Harta Moldovei* anexată la lucrarea *Discriptio Moldaviae* (1771) și schița de hartă a Zidului Caucazian, schiță panoramică a Caucazului din împrejurimile orașului Derbent, reprezentând limita zăpezilor veșnice și 36 profile topografice din această zonă.

Din aceste lucrări cartografice, în colecțiile Serviciului se păstrează *Planul Constantinopolului*, anexat la ediția din 1745 a lucrării *Istoria Imperiului Otoman*, editată la Hamburg, fiind până astăzi o noutate prin concepția de realizare, prin finețea desenului, prin forma modernă de reprezentare cartografică și harta care însoțește opera eruditului cărturar *Descrierea Moldovei*, hartă care a circulat schematizată însoțind prima ediție a lucrării tipărită în limba germană de către A. F. Büsching în *Magazin fur die neue Histoire und Geographie* (1769-1770). După 150 de ani de la apariția primei ediții a *Descrierii Moldovei*, geograful G. Vâlsan (1825-1926), membru al Academiei Române, a descoperit la Biblioteca Națională din Paris unicul exemplar al hărții adevărate a domnitorului și a publicat o carte de seamă *Harta Moldovei...* textul fiind însoțit de un exemplar fotografiat al hărții. Darea de seamă se păstrează în colecțiile Bibliotecii, dar exemplarul fotografiat al hărții lipsește. Se presupune, că în forma originală, adică harta realizată de Dm. Cantemir în anii 1715-1716 și gravată în anul 1737 în Olanda de către fiul său Antioh Cantemir, *Principatus Moldaviae nova et accurata descriptio delineante principe Demetrio Cantemiro*, a fost făcută în original de marii geografi francezi ai secolului al XVIII-lea Joseph-Nicolas Delisle și Jean-Baptiste Bourguignon d'Anville (1697-1782), ultimul a executat o copie redusă a originalului. Harta a fost utilizată de mulți cartografi timp de 3-4 decenii ai sec. XVIII ca o operă de referință.

Cartografia sec. al XVIII-lea, mai ales cea europeană, avea ca scop și orientare satisfacerea intereselor militare. Conflictele militare dintre Rusia, Turcia și Austria după anul 1770 stimulează producția cartografică și pe lângă Statele Majore Militare se creează sectoare de ingineri-geografi militari pentru realizarea unor hărți amănunțite.

În această perioadă au fost realizate numeroase hărți de către autorii ruși inclusiv asupra Moldovei: F. G. Bauer (1769-1772), P. A. Rumeanțev (1770), C. M. Roth (1771), I. F. Schmidt (1774, 1788) și Von Raan (1790). În colecția cărților vechi editate până în anul 1800, se păstrează cartea *Перечень из собственного журнала въ продолжение прошедшей войны при завоевании Молдавии и Бессарабии съ приобщениемъ одного чертежа*, editată la Sankt Petersburg în anul 1792, constituind memoriile secund-maiorului Von Raan, din campania rusească de război a anilor 1787-1790, la care e anexată o hartă realizată de Von Raan cu titlu: *Театр войны съ 1788 до 1790 года. План военнымъ действиямъ Императорскихъ и Австрийскихъ соединенныхъ армей при занятии Молдавии и Бессарабии*. Este o hartă cu tematică militară, dar prezintă interes

și pentru studiul localităților. Autorul a redat amănunțit, prin simboluri plane diferențiate, aproape toate așezările Moldovei de atunci, ele au fost clasificate în legendă în: orașe, sate, sate arse și mănăstiri.

Se mai păstrează și trei hărți cu titlurile: *Карта Бессарабской Губернии*, editată de Secțiunea militaro-topografică a Marelui Stat-Major a Rusiei; *Карта Бессарабской Губернии* cu planul orașului Chișinău a Institutului Cartografic din Sankt Petersburg (Картографическое заведение А Ильина); *Генеральная карта Бессарабской Области изданная с дозволения Главного Штаба Его Императорского Величества Бессарабским Областным Землемером Надворным Советником Эйтнером*, editată în anul 1843 (în legendă sunt indicate județele guberniei, numărul de locuitori și suprafețele pământului acestor județe). Între anii 1828-1832 ofițerii ruși au făcut determinări astronomice de poziții geografice în mai multe localități, inclusiv în Basarabia, ridicări topografice amănunțite adunând din toate satele date specifice despre populație și bogății. Acest fapt ne sugerează ideea, că aceste hărți ar fi un produs a lucrărilor întreprinse de către ofițerii ruși. M. Botez, asistent la Laboratorul de Studii Geografice din Iași, în articolul său *Istoricul cartografiei vechi românești*, publicat în *Arhivele Basarabiei* în 1936, amintește de ridicările topografice îndeplinite de ofițerii ruși în această perioadă și afirmă că în anul 1836 în baza acestor date a fost tipărită harta *Карта Бессарабской Области*. O informație mai vastă despre editarea și reeditarea acestor hărți e prezentată de Scarlat Panaitescu în cartea *Aspecte economice și sociale din Basarabia*.

În anul 1970 a intrat în colecțiile Bibliotecii Naționale o colecție de hărți, inserate într-un volum legat. Imaginile filigranelor de pe foaia albă (falsă) a volumului indică stema fabricii familiei Gonciarov datată cu anul 1831 la momentul când volumul a fost legat. Legătura volumului e deteriorată, hărțile poartă pecetea timpurilor zburdate prin care au trecut. Răsfoind cele 47 de hărți din volum și aruncând o privire asupra titlurilor hărților, ajungem la concluzia că ele au fost colecționate în lipsa unui Atlas în prima jumătate a secolului a XVIII, fiind realizate între anii 1748-1817. Majoritatea hărților sunt editate de Institutul Cartografic din Viena și Institutul Geografic din Weimar, sunt incluse de asemenea hărți editate la Nürnberg de D. F. Sotzmann (geograf al Academiei Regale și al Academiei de Științe din Berlin), Rizzi Zannoni (cartograf italian), F. L. Gussefeld (cartograf austriac) ș.a.

Deținem între altele și: *Река времен или Эмблематическое Изображение Всемирной истории от соотворение Всемирной от соотворения мира по*

19-е столетие, tipărit în anul 1819; *Подробная Генеральная Карта Российской Империи* (Sankt Petersburg, 1838); *Карта Европейской и Азиатской России* (1851); *План города Кишинева 1800 года (представлен был по одному делу в Молдавский Диван) а slugerului (dregătorului) Ioan Trutu*, editat la Litografia F. P. Kașevski din Chișinău, *Схема города Кишинева*, executată de inspectorul Primăriei Chișinău Iu. Veliogorschii, unde sunt indicate pentru prima dată liniile ferate și cele de tramvai, litografiat și colorat de F. P. Kașevski; *Plan miasta Krakowa* (Planul orașului Krakovia) din anul 1836; *Planul municipiului București* (1960); *La Turquie d'Europe ou se trouve la Moldavie et les environ de la Mer-Noire*, hartă editată la Paris în anul 1781, conform celor mai recente date de către M de Laville ș.a.

Între atlasele păstrate în colecțiile bibliotecii se numără: *Атлас всех пяти частей света*, editat la Sankt Petersburg în 1827, intrat în colecțiile Bibliotecii Naționale în anul 1970, mare ca volum (58-85 cm.), cuprinde 32 de hărți, gravura atlasului a fost executată la un nivel foarte înalt, atlasul a fost reeditat în anii 1843-1844; *Большой Всемирный настольный атлас Маркса*, editat la Sankt Petersburg în anul 1909 de Adolf Marks, reeditat de mai multe ori (1905, 1909, 1916), Biblioteca Națională deține ediția a doua a atlasului revăzută și completată; *Учебный географический атлас всего земного шара составленный по Дюфуру*, editat la Sankt Petersburg în 1853; *Neuer hand Atlas von Dr. Heinrich Kiepert*, atlas editat la Berlin în anul 1861 de Dietrich Reimer; *Atlas universel de Geographie* (Vivien de Sain-Martin et Schrader), apărut de sub tipar după 32 de ani de muncă (1880-1912) la Paris, în colecțiile serviciului Carte veche și rară se păstrează ediția a doua a atlasului de la 1923; *Atlas universel D'histoire et de Geographie*, (Bouillet M. N.), (atlasul poartă semnătura autorului și editorului), editat la Paris în 1865.

Studierea și identificarea documentelor incluse în această colecție va fi continuată pentru a le sistematiza și reflecta în viitorul apropiat într-un catalog de colecție.

Magazin bibliologic. – 2002. – Nr. 3. – P. 85-88.

EDIȚIE DE UNICAT

Printre exemplarele rare existente în colecțiile Bibliotecii, se numără și exemplare ce cuprind unul dintre cele mai ample studii de valoare istorică și artistică, realizat de către N. I. Kutepov: *Великокняжеская царская и императорская охота на Руси: ист. очерк / сост. Н. И. Кутепов. – СПб : Экспедиция заготовления государственных бумаг, 1896-1911.*

Т. I. Великокняжеская и царская охота на Руси с X-го по XVI-й век. – 1896. – XVI, 212 с., [8] л. ил.

Т. II. Царская охота на Руси царей Михаила Федоровича и Алексея Михайловича: XVII-й век. – 1898. – XXXIII, 315, [1] с., [38] л. ил.

Т. III. Царская и императорская охота на Руси: конец XVII-го и XVIII-й век. – 1902. – XXXII, 299, 285 с., [29] л. ил., 1 таб.

Т. IV. Императорская охота на Руси: конец XVIII и XIX век. – 1911. – XX, 515 с., [20] л. ил.

E indiscutabil faptul că Biblioteca Națională deține o ediție de unicat, unul din cele mai ilustre modele ale artei cărții de la sfârșitul sec. al XIX-lea – începutul sec. XX, care îndată după apariție a devenit o raritate bibliografică. Faptul că aceste exemplare au fost imprimate în tiraje limitate, conferă valoare de adevărate comori.

Publicația a fost inițiată de împăratul Rusiei Aleksandru al III-lea și realizată de N. I. Kutepov (1851-1907), general-maior, cavaler a mai multor ordine de onoare, descendent al unei familii de boieri din Vladimir, responsabil de administrarea vânătoriilor regale la curte.

Până în prezent nu se cunoaște un studiu mai desăvârșit în ceea ce privește bogăția materialelor adunate de N. Kutepov care nu se refereau numai la vânătoare, ci și la stilul de viață, la pasiunile împăraților etc. Un spațiu considerabil în volumele date este rezervat referințelor care sunt alcătuite din textele originale ale documentelor istorice.

În anul 1893, N. Kutepov a alcătuit un prospect al viitoarei lucrări, iar peste doi ani prezintă un exemplar de probă lui Aleksandru al III-lea și primește permisiunea de a invita pentru ilustrarea ediției cei mai renumiți pictori ruși.

Cele patru volume au fost realizate în condiții tipografice excelente, în cea

---

mai prestigioasă tipografie a vremii „Ekspediciâ zagotovleniâ gosudarstvennyh bumag” pe parcursul a 15 ani, cu întârziere din cauza evenimentelor legate de revoluția din 1905 și a înrăutățirii sănătății editorului. În anul 1907, N. Kutepov moare, iar soția sa – Elena Andreevna Kutepova – a dus la bun sfârșit editarea acestui volum.

Atelierele tipografiei dispuneau de tehnică modernă și îi aveau ca angajați pe cei mai iscusiți specialiști ruși în domeniul poligrafiei. Astfel, pentru această ediție a fost folosită hârtie de calitate superioară, care până în prezent nu și-a schimbat aspectul, colțuri ornamentate de argint pentru a spori rezistența copertelor, iar minunatele lucrări executate în acuarelă și în tempera de ilustrații pictori ruși (V. M. Vasnețov, I. E. Repin, A. N. Benua, V. A. Serov, L. O. Pasternak, A. P. Râbușkin, V. I. Surikov, E. E. Lansere, L. C. Bakst etc.) sunt reproduse prin procedeele de cromolitografiere și autotipie. Pentru cromolitografii s-a folosit hârtie specială, puțin mai compactă, cu suprafața reliefată, ilustrațiile incluse în afara textului sunt protejate cu hârtie de calc, pe care sunt inserate semnăturile autorilor.

Lucrarea ilustrată a fost tipărită în două tiraje: unul de lux (pentru a fi dăruită oamenilor de vază) și altul mai simplu pentru vânzare. Tirajul primului volum a constituit 400 de exemplare, iar celelalte volume s-au editat în număr de 500 de exemplare. Copertele, forțașurile și cele peste 170 de ilustrații (peisaje, viniete, ornamente etc.) aparțin lui Nikolai Samokiș, pictor rus și renumit ilustrator de carte.

La stadiul actual al cercetărilor putem afirma că exemplarele deținute de Biblioteca Națională fac parte din tirajul de lux al lucrării. Acest lucru este confirmat și de faptul că volumele I-III sunt numerotate: I-II cu nr. 12, volumul trei cu nr. 164.

Starea de conservare a volumelor este foarte bună: copertele primelor trei volume sunt legate în piele, lipsesc colțurile care au fost aplicate pentru protejarea copertelor confecționate de argint (proba 84) în formă de acvile bicefale (volumul 4 nu le-a avut inițial), la volumele doi și trei s-au păstrat supracopertele (de o nuanță ca și coperta), pe care este imprimată în aur acvila bicefală.

Frontispiciul volumului I reprezintă un motiv ornamental din sec. al XII-lea, pe fundalul căruia în partea stângă apare acvila cu o căciulă pe cap – simbolul vânătorii, în centru domină o coroană împărătească într-un cerc executat în argint învăluită de o ramură de laur. Mai jos e imprimat titlul cărții și în dreapta o imitație a sigiliului de ceară roșie, care a aparținut marelui cneaz Vasilii (Ivanovici) al III-lea (1514).

Pe pagina unu a copertei volumului al doilea, într-un chenar de argint înfrumusețat

cu ornamente aurite din sec. al XVII-lea, este imprimată imaginea Marelui Mucenic Sfântul Gheorghe, purtător de biruințe. Litera „C” din titlul cărții e împodobită cu o coroană împărătească, numită „Astrahanskaia” a împăratului Mihail Fiodorovici (confeccionată în anul 1627), iar prin părți apare imaginea acvile bicefale arhaice. Pe pagina a patra a copertei, într-un chenar ornamental, este imprimată o acvilă cu prada sa.

O reflectare alegorică a trecerii vânătorii regale din Moscova spre Petersburg reprezintă imaginea imprimată pe pagina unu a copertei volumului al treilea: două acvile în zbor servesc ca suport pentru coroana imperială (începutul perioadei imperiale). Pe pagina a patra a copertei volumului sunt reproduse imaginile stemelor Moscovei și Peterburgului, iar simbolul vânătorii e prezentat prin două chipuri: al unui șoimar (crescător de șoimi) din epoca de până la Petru și al unui vânător din sec. al XVIII-lea.

Volumul patru are, de asemenea, o prezentare grafică deosebită: cotor de piele, coperta învelită cu percal (țesătură de bumbac) de o nuanță purpurie, în centrul căreia este imprimat blazonul împăratului Nicolai I, marginea copertei având ornamente aurite.

În inventarul Bibliotecii aceste volume se identifică sub numerele 219182-219184, au intrat în fondul general la 16 martie 1953, iar în colecțiile serviciului Carte veche și rară sunt înregistrate cu data de 10 august a anului 1971. Nu am reușit să stabilesc sursa de proveniență, de unde vin aceste volume în colecțiile noastre, însă volumul al patrulea al ediției date poartă un Ex-libris-etichetă ce aparține unui magazin de anticariat, de unde aflăm că volumele pot fi achiziționate la un preț de 1500 ruble rusești la 1 ianuarie a anului 1952.

Ar fi de notat că în colecțiile noastre mai deținem ediția facsimil al primului volum *Țarskaia ohota...*, tipărit de Fondul Serghei Stolearov în cadrul programului „Knijnaia Pameat Rossii” în anul 2002.

*Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova :
Album. Tomul 1. – Chișinău, 2007. – P. 60-62.*

Veronica COSOVAN
(1978)

Absolventă a USM, Facultatea de Biblioteconomie și Asistență Informațională, licențiată în biblioteconomie. Activează la Biblioteca Națională din 1999.

Actualmente șef serviciu Carte veche și rară. Autoare a unui șir de articole ce țin de promovarea valorilor bibliofile ale Bibliotecii Naționale. Activitatea sa de valorificare o reflectă anual în cadrul Simpozionului Științific Valori bibliofile, precum și în emisiunile televizate și radiofonice. Coautoare a câtorva lucrări bibliografice. În 2012 laureată a Premiului Național Galex.

CHIȘINĂUL DE ALTĂ DATĂ ÎN CĂRȚI POȘTALE PREZENTE ÎN SERVICIUL CARTE VECHE ȘI RARĂ

Fondul serviciului Carte veche și rară inserează valoroase colecții de documente-unicat de importanță locală, națională și internațională. Prin prisma lor putem urmări și restabili desfășurarea evenimentelor de altă dată, ele servind drept o fereastră, un portal de trecere din prezent în trecut. Pornind de la acest gând am încercat să redescopăr Chișinăul vechi prin puținele documente cartofilice care se păstrează în cadrul serviciului.

Începutul apariției primei cărți poștale se crede a fi în anul 1869, în Austria, inițial acesta reprezenta o bucată de hârtie fără imagini care se mai numea și carte de corespondență. Însă Muzeul Britanic (Londra) păstrează o carte poștală dedicată sărbătorii Sf. Valentin, datată cu secolul al XV, perioadă când în Europa începe a evolua tiparul. Aspectul exterior al cărților poștale a cunoscut multiple modificări, în urma cărora a apărut necesitatea de a diviza evoluția cărților poștale în câteva etape. Printre cei care s-au ocupat de studierea periodizării documentelor cartofilice sunt: austriacul Hans-Peter Koschek; M. Ursac, M. Dan și D. Ș. Drăgușanu – de origine română, care evidențiază șase perioade în evoluția cărților poștale:

Perioada de pionierat: de la începuturi până în 1900;

Clasică: 1901-1904;

Postclasică: 1904-1918;

Semi modernă: 1918-1948;

Modernă: 1948-1989;

Contemporană: după 1900.

Patrimoniul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova include peste 96 000 de exemplare. Unice și remarcabile sunt imaginile „Souvenir de Bessarabie”, care au circulat până la 1900 și reprezintă imagini valoroase ale Basarabiei cu viața rurală din trecut, datini, chipuri de locuitori, peisaje pitorești a principalelor râuri Prut și Nistru, orașe și cetăți. Începând cu anul 1898 și până la 1918, cartea poștală a cunoscut o dezvoltare vertiginoasă, acest interval de timp fiind considerat epoca de aur a cartofiliei.

În urma studierii cărților poștale ilustrate din cadrul serviciului Carte veche și rară, mi-au atras atenția documentele cartofilice (36 la număr) care reprezintă orașul Chișinău și, pe lângă funcția principală de efect poștal, mai au și funcție documentară, majoritatea reprezentând imagini cu vederi, străzi, arhitectură, monumente istorice, instituții emblematice ale orașului Chișinău din secolul XIX-XX. Cărțile poștale au fost editate după clișee fotografice, apariția fotografiei a contribuit esențial la „înveșnicirea” evenimentelor istorice a Basarabiei în general. La capitolul editori o pondere mare a cunoscut Casa Editorială Wolkenberg, care deținea „întâietatea” la editarea cărților poștale cu imagini ale Basarabiei și Chișinăului. A. Wolkenberg a locuit și a activat în Chișinău, avându-și firma editorială la parterul Hotelului „Suisse”. Cărțile poștale lansate de Wolkenberg au fost folosite de mulți autori în lucrările lor, de exemplu, N. Iorga în *Neamul românesc în Basarabia*, ediția din 1905, precum și de revistele locale de la acea vreme: *Viața Basarabiei*, *Din trecutul nostru*. De altfel cărțile poștale din perioada de pionierat „Souvenir de Bessarabie” au fost publicate anume la editura sa. Cele mai vechi ilustrate referitor la Chișinău, păstrate în serviciul Carte veche și rară, editate de Wolkenberg, coincid cu perioada clasică și reprezintă: Casa antreprenorului Pronin, Casa Catargi și Biserica Gimnaziului Nr. 2 de Băieți. Caracteristic acestei perioade este fața verso lăsată doar pentru adresă, pe când textul în această perioadă se scria pe spațiul liber al feței recto unde era imprimată și imaginea.

O altă editură particulară care a editat cărți poștale este și Casa de Comerț „Șchechter și Fiii”. Aceasta a desfășurat o activitate editorială foarte fructuoasă în domeniul dat. Clișeele cărților poștale erau executate în Germania, acest fapt îl putem urmări pe recto în colțul drept de jos al cărților poștale în baza inscripției

---

Graph. Ges., Berlin.

Cartea poștală basarabeană a evoluat în contextul celei rusești, deoarece Basarabia din punct de vedere poștal era încadrată în Imperiul Rus în urma încheierii păcii de la București. Cum Rusia, în 1886 a devenit membră a U.P.U. (Uniunea Poștală Universală, înființată în 1878) pe versoul cărților poștale stă inscripția în limba rusă și franceză: *Всемирный почтовый союз = Union Postale Universelle. Russie*. Dimensiunile cărților poștale păstrate în serviciu corespund standartelor internaționale aprobate în 1886 (de U.P.U.): 140 mm pe 90 mm, până la 1886 mărimea cărților poștale varia de la 125-127 mm și 90-95 mm. Din cele 36 de imagini ale Chișinăului pe care le deține serviciul Carte veche și rară, 11 sunt circulare. Fără doar și poate, cartea poștală interesează mai mult ca imagine însă nu poate fi trecută cu vederea și geografia circulației cărților poștale care este foarte variată: Chișinău, Craiova, Chilia Nouă, Neapoli, Austria, Sankt Petersburg și Podolsk. La fel și limbile în care au fost scrise : rusă, română, germană. Studiarea mai îndeaproape a vederilor orașului Chișinău m-a determinat să le clasific în următorul mod:

Case și străzi,
Instituții de învățământ,
Monumente istorice,
Instituții emblematice,
Vederi generale,
Locuri de agrement.

Majoritatea cărților poștale sunt poze prelucrate și tipărite pe hârtie specială. Până la apariția filmului color pozele erau alb-negru, fiind colorate manual în vederea imprimării de cărți poștale color. Procesul de litografiere a cărților poștale își are începutul în a doua jumătate a anului 1890 și se realiza în baza unei matrițe din piatră calcaroasă, iar pentru fixarea culorilor se foloseau uleiuri speciale sau apă. Serviciul Carte veche și rară păstrează câteva poze colorate cu imaginea Seminarului și Liceului de Fete. Deoarece pe imagine se disting câteva culori, exemplarele menționate pot fi clasificate ca cromolitografii. Cromolitografia, în comparație cu litografia, folosește mai multe plăci de calcar, pentru fiecare culoare aparte. Aceste cărți poștale pot fi considerate mici opere de artă multiplicare, care, pe lângă rolul de a trimite mesaje, mai sunt și o formă de răspândire a artei, artei litografice în cazul dat.

Chișinăul a prins a se moderniza abia la începutul sec. XIX. La calitatea înaltă

a edificiilor din oraș a contribuit marele arhitect A. Bernardazzi, care, în decurs de 30 de ani a fost principalul arhitect al orașului. Dumnealui a proiectat și dirijat construcția celor mai importante clădiri din oraș cum ar fi: Pasajul – actuala primărie (1902), Biserica grecească „Sf. Pantelimon”, Palatul de Justiție (anii '80 ai sec. XIX), Liceul de Fete (1900) etc., care până în prezent sunt mândria urbei. Alți arhitecți, construcțiile cărora le putem admira în cărțile poștale sunt: Sorocinski, Mazirov, Zaușkevici, Elladi, Șeidevan.

Imobilele reflectate în cărți poștale sunt monumente de arhitectură atât națională, cât și locală, fiind incluse în „Registrul monumentelor de importanță națională și municipală”, un proiect realizat de Asociația Obștească Centrul SITE.

Reflectări ale imaginilor vechi, în deosebi ale orașului Chișinău, putem găsi și pe internet, accesând anumite site-uri. Muzeul Național de Arheologie și Istorie a Moldovei are alcătuit un catalog de carte poștală în baza fondului propriu care se arată a fi foarte bogat și variat.

Biblioteca Națională a lansat proiectul TEL pentru Biblioteca Europeană, proiect ce prevede numerizarea cărților poștale la care vor avea acces, cu ajutorul tehnologiilor noi, utilizatori din teritoriu și din țările care fac parte din sistemul Biblioteca Electronică Europeană.

Magazin bibliologic. – 2010. – Nr. 3-4. – P. 63-68.

ISTORIA APARIȚIEI FILIGRANELOR ȘI PREZENȚA LOR ÎN CĂRȚILE DE PROVINIENȚĂ STRĂINĂ ÎN COLECȚIILE SERVICIULUI CARTE VECHE ȘI RARĂ A BNRM

În istoria culturii, de-a lungul vremilor, a existat o tendință pentru cercetarea cărților vechi. Specialiștii dintotdeauna au fost preocupați de apariția primelor cărți și dezvoltarea tipografiilor mai cu seamă cele din orașele europene, începând cu perioada incunabulă și până mai târziu. Atenția acordată în Europa occidentală centrelor tipografice, implicit tipografiilor, se poate urmări ușor în diferite lucrări apărute de-a lungul timpului. În acest context, pot fi enumerate lucrări de mare anvergură, cum ar fi opera lui Ludwig Hain, *Repertorium Bibliographicum ad annum 1500*, Stuttgart, 1828, lucrare completată de autorii Konrad Haebler sau M. Maittaire; *Annales typographici ab artis inventae origine ad annum M.DCLXIV*, Hagae-Comitum-Amstelodami-Londini, 1719-1741; *Typen repertorium der Wiegendrucke*, Halle, 1924. Mai aproape de anii noștri, a apărut

---

dicționarul lui Anne Rouzet, *Dictionnaire des imprimeurs, libraires et éditeurs des XV-e et XVI-e siècles dans les limites géographiques de la Belgique actuelle*, Nieuwkoop. B. de Graaf, 1975. Cercetând sursele istorice ce cuprind activitatea, locul, perioada în care a existat o tipografie sau alta, obținem date cu referire la tirajul și cererea pieții de carte la acea vreme, precum și date despre calitatea, formatul și proveniența hârtiei care era utilizată pentru editare.

Cât privește anul de ediție, nu toate lucrările în sec. XV-XVIII erau datate, sau erau datate greșit intenționat, pentru a duce în eroare cenzura aspră de la acea vreme. Multe ediții care au rezistat timpurilor au suferit unele daune cum ar fi distrugerea foii de titlu, pe care de regulă, se imprimă datele despre locul și anul ediției. Ca ajutor la identificarea anului de publicare, în așa cazuri, este studierea filigranelor.

Filigranul este marca transparentă a producătorului de hârtie imprimată în structura hârtii, în timpul procesului de fabricație. Noțiunea de filigran e constituită din 2 cuvinte latine: *filum* – ață și *granum* – grăunte, care pune în evidență finețea și sensul uzorului aplicat în filigran. Inițial materiale cu referire la filigrane și istoria hârtiei se acumulau cu studiile din domeniul paleografiei. *Filigranologia*, ca știință auxiliară a istoriei, s-a conturat la sfârșitul secolului XIX – începutul secolului XX, studiază mărcile de hârtie pentru a le stabili proveniența, data fabricării, calitatea și formatul hârtiei. Filigranologia vine în ajutorul paleografiei, bibliologiei și filologiei pentru localizarea, datarea și verificarea autenticității documentelor vechi. În sfera de cercetare a filigranologiei intră de asemenea, și istoricul hârtiei și al fabricilor care o produceau. De aici vine și sinonimul filigranului de marcă de hârtie sau marcă de apă.

Primele lucrări în domeniul filigranologiei aparțin italianului Aurelio Zonghi și ale germanului Ernst Kirchner. S-a remarcat în ramura respectivă și cercetătorul elvețian Charles-Moise Briquet care a publicat, în 1907, monumentală lucrare *Les Filigranes: dictionnaire historique des marques du papier*. Nu pot fi trecuți cu vederea nici specialiștii ruși: N. P. Lihačev; I. Laptev; K. Ia. Tromonin ș.a. Pe teritoriul românesc, printre primii care s-a afirmat în acest domeniu a fost Bogdan Petriceicu Hasdeu, care în lucrarea sa *Cuvenită din bătrâni* editată la București în 1878, a inclus 32 de documente vechi, cu reproducerea a 23 de filigrane de pe hârtia lor.

Filigranele apar la sfârșitul sec. XIII și este o invenție pur europeană întâlnită pe hârtia fabricată în exclusivitate în Europa. Pe hârtia de proveniență orientală filigranele lipsesc. Primul filigran atestat documentar datează cu anul 1282 și

reprezenta o simplă cruce. Acest element este vizibil cu ajutorul tehnicii speciale, dar și privind în zăre la hârtie.

Producătorii de hârtie utilizau filigranele drept semn distinctiv pentru a diferenția producția proprie de cea a concurenților. Mărcile de hârtie erau necesare și consumatorilor, în cazul dat tipografilor, deoarece cu ajutorul filigranelor se diferențiau și formatul și calitatea hârtiei. Multe filigrane sunt însoțite sau doar reprezintă litere, cuvinte, abrevieri – acestea nu este altceva decât inițialele fabricanților de hârtie. Regula dată a fost instituită în baza hotărârii judecătorești din 1567 în Franța, hotărâre care în 1582 a fost sancționată de Henri al III-lea din dinastia Valois, rege al Franței între 1574 -1589 și Rege al Poloniei între 1573 și 1574 cu titlul de *Henric de Valois*.

În cadrul serviciului Carte veche și rară, an de an, ne ocupăm de valorificarea documentelor existente în fond, proces care se finalizează prin realizarea cataloagelor de colecții. Actualmente se studiază istoria, apariția și varietatea filigranelor pe cărțile vechi prezente în fondurile serviciului. Procesul de cercetare a demarat cu examinarea documentelor din colecția „Cărți vechi în limbi străine editate până la 1725”. În urma examinării cu atenție a documentelor, am constatat că hârtia care a fost utilizată este de diferită proveniență: hârtie italiană, franceză, olandeză, germană și poloneză. Studiind lucrarea lui Charles Briquet, am observat că unele mori de hârtie din diferite țări europene au împrumutat adeseori filigrane una de la alta, adaptându-le în conformitate cu caracteristicile statale respective. Hârtia de proveniență italiană avea imprimată ca marcă foarfecile, câinele, inorogul, capul de bou, coroana. De altfel, Italia a fost prima țară care a pus în circulație filigranele în orașul Fabriano. Hârtia cu filigranul foarfecă a fost intens folosită în secolul al XV. Numai între anii 1437-1513 se cunosc 66 de variante ale mărcii respective. Cartea din serviciul Carte veche și rară datează cu anul 1551 cu titlul *Categoriile lui Aristotel*, fiind editată la Veneția. În sec. al XIV-lea, Italia era cel mai important exportator de hârtie în toată Europa. Principala cale de distribuire era flota comercială dislocată în orașul Genua. În acest oraș aspirau să ajungă majoritatea comercianților europeni și nu numai. După datele cronicarului venețian Martin da Canale, spre sfârșitul sec. al XV-lea, Franța a reușit să retragă câteva din piețele de desfacerea Italiei, anume în această perioadă începe să se răspândească cu o iuțea nemaipomenită, hârtia de proveniență franceză încât reușește să marginalizeze hârtia italiană pe piața de realizare europeană. Cea mai veche fabrică de hârtie era amplasată lângă orașul Troyes din regiunea Champagne. Multiplele modele ale mărcilor de hârtie

---

franceză au specificul lor. Cele mai des întâlnite filigrane franceze sunt: „Cerbul” – reprezenta emblema lui Carol al VI-lea (1380-1422), „Strugure de poamă” – a cunoscut o variație uimitor de mare, fiind împrumutat de la italieni. Același lucru îl putem afirma și despre filigranul „flori de lilie”, care a circulat peste 100 de ani în diferite forme. În dependență de forma acestui filigran se clasifica și calitatea hârtiei. Floarea de lilie = Fleur de lis, este simbolul heraldic al Franței din cele mai vechi timpuri. Potrivit istoricului francez Georges Duby, cele trei frunze reprezintă clasele sociale medievale: cei care au lucrat, cei care au luptat și cei care s-au rugat. În sec. al XVII-lea în Olanda era la mare căutare hârtia franceză, mai ales pentru a tipări edițiile de lux. Drep mărturie poate servi scrisoarea renumitului tipograf Daniel Elzevir din 1662 în care vorbește despre hârtia franceză ca fiind cea mai calitativă din câte a văzut dânsul la acea vreme. Serviciul Carte veche și rară deține o ediție elzeveriană editată la Amsterdam în 1746. Filigranul acestei cărți reprezintă un strugure de poamă pe scut cu o coroană și o cruce. Cea mai devreme variantă cu strugure de poamă a fost identificat de Ch. Briquet care a datat-o cu anul 1420, cea mai modernă cu anul 1784. Printre cele mai rare filigrane franceze se numără și mărcile fabricanților de hârtie Edmon Denise, Jaques Lebe, Jean Martin, Picars, cărora le-a fost consacrat un studiu aparte de renumiții filigranologi Midoux și J. H. Stoppelaar. O mare parte din filigranele franceze au ca bază ornamente de origine italiană. De exemplu, filigranul „două chei încrucișate”, a fost depistat prima dată în Italia și simboliza cheile „Sf. Apostol Petru”. Însă Stoppelaar a identificat pe documentele franceze o altă redare a acestui filigran cheile fiind plasate paralel. Varianta dată fiind considerată de proveniență franceză. Identică este și istoria apariției și circulației filigranului „urcior”, care a apărut în Italia în primul pătrar al secolului XIV, însă în cea de-a doua jumătate a secolului XV a fost însușită de fabricanții francezi și utilizată de ei până la sfârșitul secolului XVII. Acest filigran este redat în două moduri: cu o toartă și cu două torți. Prima grupă apare mai devreme, în schimb cea de-a doua e utilizată începând cu secolul XV și circulă până în a doua jumătate a secolului XVII. Hârtia franceză a fost folosită și de tipografiile ruși și polonezi. Cu toate că Rusia deținea mori de hârtie, însă cea mai renumită tipografie rusească la acea vreme, tipografia Sinodală (1553), prefera să cumpere hârtie de proveniență străină, mai cu seamă franceză, pentru editarea lucrărilor. De sub teascurile acestei tipografii au ieșit circa 500 de titluri de carte, majoritatea de cult religios printre care *Apostolul* și *Ceasovnicul* lui Ivan Fiodorov. Apariția morilor de hârtie în Germania datează cu anul 1324 în Ravesburg – centru comercial comun al Italiei

și Germaniei, datorită relațiilor diplomatice dintre aceste țări. Baden este un alt oraș german în care a fost descoperită a doua ca vechime moară de hârtie din 1356. Printre angajații respectivei mori erau și italieni. Se consideră că anume ei au introdus ca filigran „capul de bou”, întâlnit des pe edițiile italiene, însă a fost adaptat cu mici deosebiri de germani.

Pentru hârtia de proveniență germană e caracteristic filigranul „porc sălbatic”. Anume acest animal este cel mai des întâlnit pe stemele multor orașe precum Schwidnitz, Eberbach, Eberstadt ș.a. Filigranul cu stema orașului Basel a fost utilizat în teritoriul plasat de-a lungul râului Rin de la începutul secolului XVI până în secolul XIX. Modelul utilizat reprezintă o stilizare a părții superioare a toiagului episcopal. Polonia a început să producă hârtie în a doua jumătate a sec. XVI. Un studiu aparte în ceea ce privește filigranele acestei țări a fost făcut de filigranogul rus Tromonin. Caracteristic mărcilor de carte poloneze sunt stemele familiilor de nobili. Această constatare i-a pus pe gânduri pe mai mulți specialiști. Unii cred că membrii familiilor respective doar au comandat editarea anumitor ediții, dar n-au fost întemeietori de mori de hârtie.

Olanda, în decurs de câteva decenii, a utilizat hârtia fabricată în Franța și Italia, fapt constatat documentar de Stoppelar. Întemeierea morilor de hârtie începe în sec. al XVI-lea, însă abia în sec. XVII (1650) olandezilor le reușește să se integreze pe piața de desfacere europeană. Acest fapt s-a datorat situației economice și politice nestabile din Franța. Filigranele olandeze ca formă nu sunt variate. Printre cele mai cunoscute sunt: „Stema orașului Amsterdam” și „Pro Patria”, ambele reprezentând o compoziție foarte compusă. Hârtia cu stema orașului Amsterdam pentru prima dată a fost atestată cu anul 1630 circulând până în anul 1808. Important în determinarea anului apariției acestui filigran o au literele care însoțesc imaginea, indicând astfel familia fabricantului sau comerciantului de hârtie. Rareori specialiștii atrag atenția la prezența coroanei deasupra scutului și la numărul de cruci de pe coroană.

„Pro Patria” o reprezintă pe Zeița Atena cu sceptru în mână alături de un leu cu sabie (stema olandeză), fiind împrejmuțată de un gard. Ambele filigrane au fost împrumutate de producătorii ruși, care le-au schimbat simbolistica. Dacă în varianta olandeză leul e reprodus cu fața spre gard, ceea ce semnifică că stă la straja hotarelor, alegoric reprezentat de gard, atunci în varianta rusă leul stă cu fața spre zeiță, care e redată în mai multe variante. Pe documentele din cadrul serviciului a fost depistată atât varianta olandeză, cât și cea rusească.

Este interesantă istoria apariției filigranului „cap de clown”. Se consideră că prima dată a fost utilizat în Anglia, însă, după abdicarea monarhiei în 1645, revoluționarul englez Cromwell a ordonat tuturor producătorilor de hârtie ca în loc de coroană să fie aplicat ca marcă capul de clown.

În Evul Mediu pentru producătorii și consumatorii de hârtie filigranul era un indiciu al formatului, calității și valorii estetice a hârtiei. Cumpărătorii erau la curent cu mărcile de hârtie existente și de aceea procurau tipul concret de hârtie necesar. De exemplu, pe hârtia cu filigranul „Lilia” heraldică erau editate documentele de importanță statală, oficiale. Pentru lucrările destinate oamenilor de rând se folosea hârtia „cap de clown”, însă o scrisoare scrisă pe astfel de hârtie se considera o insultă la adresa celui vizat. Mesajele de dragoste erau scrise pe hârtie cu filigranul german „All monde papier”, ce reprezenta o doamnă cu mâna întinsă în care ține un trandafir, alături stă un cavaler cu un pocal în mână. Marinarilor le era plăcut să primească scrisori pe hârtie cu filigrane cu ancoră și corabie.

Astăzi sunt cunoscute sute de mii tipuri de filigrane. Pentru a determina apartenența, producătorul, moara de hârtie, meșterul și perioada în care au apărut, savanții le supun unei analize minuțioase comparându-le cu exemplele din cataloagele deja existente. Astfel, se determină cu aproximație anul de ediție a lucrării. E știut că stocurile de hârtie nu se rețineau mult în depozite, maxim 8-10 ani.

Există și sorturi de hârtie fără filigrane, în acest caz specialiștii se orientează după intervalul dintre verjeuri, liniile ce sunt perpendiculare față de cotorul cărții, vizibile ca și filigranele, privind foaia în zare. Din 1330 până în sec. XIV hârtia avea 5 verjeuri cu patru intervale; în sec. XV – 8 verjeuri; sec. XVI – 12 verjeuri. De aici putem trage următoarea concluzie: cu cât distanța dintre verjeuri e mai mare, cu atât cartea este mai veche.

Magazin bibliologic. – 2011. – Nr. 1-2. – P. 69-74.

SIMBOLURI MASONICE PE EDIȚIILE ROMÂNEȘTI EDITATE LA BUDA, LA SFÂRȘITUL SECOLULUI AL XVIII-LEA

Tipografia Universității din Buda a funcționat timp de mai multe decenii. Istoria acestei importante instituții începe în 1777, când *Maria Tereza* a mutat la Buda, pe lângă Universitatea din Pesta, Tipografia Universității din Tirnavia – Slovacia, fondată de Episcopul de Pécs, *Telegdi Miklós*, în 1577. Tipografia a dobândit

o importanță majoră în cultura naționalităților care conlocuiau pe teritoriul de atunci al Ungariei, dar și pentru cultura popoarelor învecinate. Printr-un decret semnat în 1779 de Împărăteasa Ungariei – Maria Tereza, tipografia universitară a obținut privilegiul de a edita majoritatea cărților pentru cele șaisprezece minorități din Ungaria, printre care și români. Tipărițile bisericești, manualele școlare, publicații științifice și cărțile de propagare a cunoștințelor dețineau întâietatea în planul de editare a tipografiei, deoarece se cotau cel mai bine pe piața de desfacere. Între anii 1804-1848, Tipografia de la Buda a contactat cu depozitele de carte din 80 de orașe. Literatura religioasă și manualele didactice alcătuiau 90% din producția editorială. O bună parte a acestor publicații erau tipărite, conform tradiției de atunci, cu caractere chirilice, dar s-au publicat și scrieri românești cu caractere latine. Primele cărți în limba română au început să fie editate în anul 1780, cu grafie latină dar cu ortografia maghiară. Acest lucru avea să se întâmple până în 1795 când au fost cumpărate literele chirilice de la tipografia lui Ștefan Novacovici din Viena. În perioada 1780 și 1830, au fost scoase de sub teascurile tipografiei mai mult de 200 de volume românești. Conform unui studiu al lui Miskolczy Ambrus, din aceeași perioadă, tipografia respectivă se plasa pe locul trei din punct de vedere al cantității producției editoriale, după officinele din București și Iași. Însă în intervalul de ani 1801-1830, tipografia de la Buda le-a devansat, plasându-se pe locul întâi, editând 190 de titluri în limba română. Cu privire la această statistică, Miskolczy Ambrus spunea: „Cantitatea era însoțită de o calitate de necontestat”.

Având Tipografie, Universitate și Bibliotecă – Buda a devenit cel mai puternic centrul cultural din Europa de Est de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. Activitatea prodigioasă a tipografiei mai cu seamă a secției de carte românească, s-a datorat cenzorilor și corectorilor, care erau iluștri reprezentanți ai Școlii Ardelene – Samuil Micu, Gheorghe Șincai, Petru Maior, Ioan Piuaru Molnar.

Legăturile celui din urmă cu tipografia de la Buda au fost prin importanța lor profitabilă din ambele părți. Aceste legături i-au asigurat lui I. P. Molnar un loc important în conducerea tipografiei, ajungând să fie un fel de „consilier” pentru cartea românească. În 1802 acesta semnează un contract de tipărit în valoare de 12 000 florini, pentru editarea a 12 volume de Mineie. La baza ediției de la Buda au stat *Mineiele* de la Râmnic a Episcopilor Chesarie și Filaret.

Mineiele de la Buda nu sunt doar o compilație a celor de la Râmnic, ci au fost revizuite de episcopul Iosif de Argeș, la rugămintea lui I. P. Molnar care a îndreptat greșelile strecurate mecanic.

Episcopul Chesarie în timpul traducerii *Mineielor* din greacă, a confruntat traduceri *Mineielor* editate la Buzău în 1698 de cronicarul muntean Radu Greceanu și traduceri *Sinaxarelor* efectuate de Mitropolitul Moldovei Dosoftei. În comparație cu Radu Greceanu, care n-a tradus decât parțial textul, partea ce se cânta lasând-o în original, atunci Episcopul Chesarie a tradus tot textul, fără a interveni esențial în stilistica textului. Până la el traducerea totală a lucrărilor din greacă nu este cunoscută. Chiar și Antim Ivireanu în prefața *Psaltirei* editată de dînsul la Târgoviște în 1710, atenționează că : „Înadins am pus acești doi psalmi [134 și 135] slavonește, pentru darea îndemâna cântării”. După părerea lui N. Cartoian, traducerea vechilor cărți slavone și grecești în română, implică o problemă de ordin muzical.

Poate că astăzi nu mai este atât de important de făcut o caracteristică fizică a cărților, însă pentru documentele vechi, cercetarea, analizarea elementelor fizice, a materialului introductiv, prefețelor, ne oferă date despre condițiile în care au apărut, gândurile adresate cititorilor, din partea celor ce s-au trudit asupra lor. Atât prefețele cât și epiloagele sunt adevărate surse istorice în stabilirea anumitor realități.

Drept exemplu sunt prefețele *Mineielor* sus menționate, în care Episcopul Chesarie, predecesorul Școlii Ardelene, folosește cunoștințe variate de teologie, istorie, astronomie, din dorința de a trezi conștiința națională în rândurile oamenilor simpli prin biserică. Valoarea *Mineielor* a fost pusă în evidență de mai mulți reputați savanți, istorici și cercetători în domeniu. S-a scris foarte mult despre aspectul istoric abordat în prefețe, despre faptul că au fost și sunt un mijloc de afirmare națională și propășire culturală din secolul al XVIII-lea. N-a fost trecut cu vederea nici aspectul grafic a monumentalei capodopere. Gravurile apărute în edițiile românești de la Buda, sunt foarte complexe din punct de vedere al simbolisticii, ce a dat mult de gândit oamenilor de la acea vreme cât și celor din prezent.

Pe lângă cele 8 imagini cu tematica religioasă, tipăriturile de la Buda sunt împodobite cu multe frontispicii și viniete, cu tematică diversă. Este relevantă apariția unor elemente care au legătură cu francmasoneria, elemente ce pot fi observate chiar în cadrul foii de titlu. Dacă în varianta râmnică se întâlnesc elemente baroce brâncovenești, în cea de la Buda gravura este mai clară și mai simplă fiind utilizată gravura în lemn și metal. Coloanele reprezentate în varianta budeană se aseamănă mai mult cu Coloana lui Solomon – element masonic vechi, ce sunt înfășurate de o ghirlandă vegetală. E știut că simbolurile regnului vegetal la masoni reprezintă începuturile gândirii și exprimării. Frontispiciul de

pe prima foaie reprezintă o compoziție alcătuită din: o carte deschisă lângă o ancoră, pe care se află o inimă palpitând. Conform simbolisticii ascunse, cartea reprezintă cunoștințe, ancora – speranța iar inima iubire.

În cadrul frontispiciilor și vinițelor se mai întâlnesc și alte simboluri de acest gen cum ar fi ochiul atotvăzător, care în ierarhia masonică era acordat ucenicilor de gradul întâi. În compoziția frontispiciului ce înfățișează „Sfânta Treime”, se găsesc așa elemente cum ar fi sfera de care este sprijinit Dumnezeu-Fiu și hulașul cu aripile deschise, care repetă forma triunghiului din care emană raze. Sfera reprezintă puterea asupra omenirii, pe când triunghiul înflăcărat – unul din elementele principale masonice, care deseori este înlocuit cu o piramidă. Xilografura „Fariseul și Vameșul”, reprezintă interiorul unui templu, pardoseala căreia este alcătuită din dale dispuse oblic. Sigur ca acest fapt poate fi interpretat și ca obținerea unui efect decorativ vizual, dar e cunoscut faptul ca acest gen de podea e specific încăperilor unde au loc întâlnirile reprezentanților masonici. Un alt element masonic este și ramura de acant ce reprezintă nemurirea sufletului. Scara, soarele și luna, craniul - au și ele interpretări masonice.

Interpretarea acestor simboluri este discutabilă. Ele pot fi explicate și prin prisma conceptului religios. Însă în cazul *Mineilelor* de la Buda, prezența acestor simboluri își au explicația lor. E cunoscut faptul că cel care le-a editat, și anume I. P. Molnar a fost membru a Lojei Francmasonice de la Sibiu „Loja Sf. Andrei la cele trei Frunze de nufăr”, înființată în 1776. Fiind cunoscută ca cea mai prosperă și puternică asociație de acest tip din Transilvania. Molnar a fost atras în lojă în 1774, de Jean Louis Carra, revoluționar francez, care în 1777 a publicat *Istoria Moldovei și a Țării Românești*, cu ample mărturii despre societatea românească de la sfârșitul secolului al XVIII-lea. În 1781 Molnar este inițiat în gradul I, în 1783 – gradul II iar în 1784 – gradul III. Meritul lui Molnar în tipărirea și răspândirea cărților religioase este unul primordial. Inițial acest proiect editorial a fost conceput de Constantin Hagi Pop, cunoscut negustor sibian, cel care l-a aprovizionat pe Episcopul Chesarie de Râmnic cu enciclopedia franceză a lui Didero cât și cu periodice franceze și germane. Însă ideea acestuia rămâne nerealizată din cauza decesului survenit, fiind preluată mai târziu de Molnar – finul său de cununie. După 1804 când s-au tipărit cele 1000 de tiraje a *Mineilelor*, acestea s-au răspândit atât de repede în Transilvania cât și în Țara Românească, încât în 1805, tirajul a trebuit să fie repetat. Văzând că crește cererea de carte religioasă Molnar s-a gândit să tipărească și alte cărți de cult. Astfel în 1811-1812 apare tot la Buda un *Octoih* și o *Evanghelie*. *Octoihul* a fost redactat de monahul Grigorie, viitorul Mitropolit al Ungro-Valahiei în 1823-1834, discipolul lui Paisie din Lavra Neamțu. Prin acest fapt putem demonstra relațiile constante și continue

---

între Țările Române, relații care au asigurat atât circulația cărților cât și a mijloacelor tehnice, a stilului tipografic, a ideologiilor timpurilor. Asta ar explica elementele comune, identice sesizate în gravura *Mineielor* editate la Mănăstirea Neamț, în care se regăsesc de asemenea elemente masonice.

În activitatea sa de editor, Molnar a fost secondat de Mitropolitul Iosif al Argeșului, unul din cei mai destiși cărturari ai veacului său. Pentru această faptă Molnar a mai cerut și aprobarea Mitropolitului de Carlovit, Ștefan Stratimirovici, care i-a dat „bлагословеніа” sa, fapt confirmat pe pagina de titlu a *Mineielor*.

Mineiele respective au cunoscut două variante: una pentru românii din Țara Românească, alta pentru cei din Transilvania. Diferența fiind sesizată pe pagina de titlu, unde pentru românii din Țara Românească e menționat domnitorul Alexandru Ipsilandi, pe când pentru cei din Transilvania figurează numele lui Iosif al II-lea, succesorul Mariei Tereza.

Autorul român Mircea Popa, în monografia sa dedicată vieții și activității lui I. P. Molnar, afirmă că acesta s-a folosit de orice prilej fie el politic sau economic, pentru a ușura situația grea a poporului său și pentru a activa liber și nestingherit de nimeni, ca un adevărat patriot pus în slujba neamului. Numai așa poate fi explicată aderența sa la mișcările novatoare specifice secolului XVIII – considerat secolul luminilor. Până și N. Iorga în lucrarea *Istoria Românilor din Ardeal și Transilvania*, care era foarte rezervat față de cărturarul ardelean, a recunoscut că Molnar a fost omul care a simțit pulsul timpului și l-a devansat în multe privințe.

În încheiere vreau să menționez că *Mineiele* de la Buda depozitate în fondul serviciului Carte veche și rară al BNRM, sunt cele mai multe la număr și mai complete în comparație cu cele din alte biblioteci ale Republicii Moldova. Ele reprezintă rămășițele faptelor și sufletului generațiilor trecute, ce trebuie puse în circulație pentru publicul de oriunde, ca să nu dispără în furtunile timpului.

Magazin bibliologic. – 2012. – Nr. 1-4. – P. 121-124.

CULTURA LIPOVEANĂ REFLECTATĂ ÎN TEZAURUL DE MANUSCRISE DIN SERVICIUL CARTE VECHE ȘI RARĂ A BNRM

Șirul manuscriselor păstrate în cadrul serviciului Carte veche și rară s-a completat de curând cu un miscelaneu slav cu caractere chirilice, lucrare hagiografică cu particularități specifice graiului lipovinean. Scopul exemplarului este să întregască tezaurul patrimonial de manuscrise religioase, depozitate la BNRM care poate fi abordat științific de cercetătorii slavi, filologi, istorici dar și paleografi, reieșind din conținutul și aspectul fizic și compozițional.

Manuscrisul achiziționat, vine din epoca în care slavonismul predomina în toate sferile sociale, rezistând persecuțiilor aspre impuse de diferite regimuri. Acesta a fost lăsat drept moștenire unui tânăr din teritoriul de străbuni, rădăcinile cărora coboară până în secolul al XVII-lea.

Anume în 1746 a fost atestată topografic pe harta Basarabiei pentru prima dată, cea dintâi comunitate de rascolnici în județul Chilia.

Miscelaneul este alcătuit din două părți. Prima parte conține un fragment de *Octoih*, pe când cealaltă este: *Mineul de obște*, ambele părți fiind copiate de pe edițiile lui Spiridon Sobol, tipograf belorus, care a activat în mai multe orașe printre care și în Kiev la sfârșitul secolului al XVII-lea.

Cărțile tipărite de Spiridon Sobol, reprezintă literatura populară slavonă la acea vreme, cu o largă circulație în spațiul clerical. Mărturiile arhivistice de epocă, scot la iveală relațiile de prietenie dintre tipograful Spiridon Sobol și Mitropolitul Petru Movilă. Potrivit faptelor mărturisite, cel din urmă i-ar fi oferit susținerea financiară în activitatea de tipograf primului vizat. În una din scrisorile adresată țarului rus, Mihail Feodorovici, Spiridon Sobol se identifica: „sluga mitropolita”. De asemenea, este fixat documentar și faptul că Spiridon Sobol a deținut două din matricile de lemn tipografice, provenite de la Ivan Feodorov, pe care le-a utilizat cu succes în edițiile sale pe parcursul activității de tipograf.

Convalutul este simplu, fără gravuri, cu scriere de tip semiuncială. Hârtia prezintă o nebulozitate accentuată și se deosebește prin calitate de la un caiet la altul. La realizarea manuscrisului s-au utilizat două tipuri de hârtie : una de culoare gălbuie, groasă și aspră, vergeurile fiind greu de observat și fără urme de elemente filigranologice. Pe când al doilea tip de hârtie este nuanțat albăstriu, cu urme vizibile de vergeuri, pe care se întrevede, vag marca și contramarca de apă specifică morii de hârtie de pe râul Iauza. Acest indiciu filigranologic a fost aplicat în procesul de datare a manuscrisului, deoarece, datele editoriale directe lipsesc. De multe ori, prezența filigranului constituie un argument în plus pentru încadrarea cronologică a manuscriselor, adesea, fiind și unicul argument pentru stabilirea locului și anului de ediție. E cunoscut faptul, că manufacturiștii ruși au început să aplice filigranele pe hârtie abia în secolul al XVIII-lea, fiind mai bine spus, impuși printr-un decret al țarului. La identificarea filigranelor am aplicat metoda comparativă, iar filigranele depistate le-am confruntat cu planșele însoțitoare a studiilor în domeniu a mai multor autori. Tipurile de filigrane depistate în exemplarul vizat, sunt identice cu cele din planșele alcătuite de autorul rus, Klepnikov. Criteriul

---

respectiv este aplicat cu succes în procesul de datare a documentelor vechi în ultimii o sută de ani, de specialiștii în domeniu la stabilirea provenienței, locului și anul edițiilor vechi. Franjurarea filelor, specifică cărților de rit vechi lipsește. În calitate de ornamente se regăsesc doar inițialele oformate cu chinovar, îmbinate cu elemente vegetale și titlurile capitolelor care sunt de tip ligatură, de asemenea realizate cu chinovar. Formatul documentului este în 8°, constituit din 35 de caiete a câte 8 foi, cu dimensiunile de 18,6+15,5 cm. Pe lângă aceste caiete sunt și 22 de foi auxiliare atașate lor. La numerotarea caietelor a fost utilizat alfabetul chirilic. Oglinda paginii variază de la un caiet la altul. De la 22 și 23 de rânduri cu dimensiunile de 14,5 +11,5 cm, la 24 de rânduri - 15,5 + 11,5 cm , 16+11,5 cm - 25 de rânduri și 16,5+12 cm – 26 de rânduri. Această consemnare se datorează diferenței mărimilor caracterelor executate de mai mulți caligrafi și numărului de rânduri prezente pe o filă.

Din analiza caligrafiei se observă leger mai multe tipuri de scris cu particularitățile graiului lipovenesc. Grafica interpretării textului, indică o proveniență eterogenă a manuscrisului. Ortografia textelor respectă regulile ortografice, stabilite de patriarhul Eftimie al Târnovei.

Pentru scris a fost utilizată cerneala neagră, la prepararea căreia, cel mai probabil au fost utilizați tanini vegetali, ce contribuie la păstrarea intensității culorii indiferent de trecerea timpului. Prima filă lipsește și a fost restaurată, textul fiind restabilit pe o hârtie mai contemporană. Copertile originale nu s-au păstrat.

Locul scrierii și numele copiștilor, nu este indicat sub nici o formă. Unul din motive ar fi teama de pedepsele severe stipulate prin lege, de patriarhul Nikon care mai prevedea și „afurisirea în veci a sufletelor”, a celor ce aveau să încalce reformele bisericești.

Cum maniera de scriere e mai puțin profesională, iar tradiția cărții manuscrise care cere rafinament, execuție ornamentală impecabilă, corectitudine la redarea textului întocmai, nu este respectată, conchid că cartea a fost copiată de un amator. Drept argument în susținerea ipotezei date, sunt următoarele date, factologice fixate documentar. Pe timpuri, existau copiști profesionali și amatori. Ultimii împrumutau cărțile de la conducătorii comunităților religioase cărora le aparțineau și le copiau. Aceasta era mai degrabă o cerință utilitară decât o artă. Odată cu ruptura rascolnicilor de la biserica tradițională care impunea niște remanieri, atât în oficierea serviciilor divine, cât și în redactarea și publicarea cărților religioase, remanieri neacceptate de staroveri, apăruse nevoia de literatură în redacție veche. Datorită acestui fapt, au fost create scriptorii pe lângă mănăstiri în care

se copiau cărțile necesare, interzise de biserica oficială, în mai multe exemplare. Apropos, cărțile publicate de Spiridon Sobol, fac parte din acele documente ce n-au fost supuse redacției, textul cărora a rămas intact și neschimbat o lungă perioadă. Copierea manuscriselor se practica și în familii, unde copiii învățau acasă scrisul și cititul, iar reproducerea cărților Liturgice, de multe ori, era tema practică de caligrafie. Copiile realizate de amatori, sunt ușor de identificat după maniera interpretării originalului, după tendința de imitare a scrisului tipografic semiuncial. Argumentele factologice expuse mai sus m-au determinat să conchid, că copierea manuscrisului achiziționat a avut loc anume în cadrul unei familii și a servit drept obiect de studiu a scrisului slav.

Pe parcursul procesului de identificare și stabilire a titlului textului am confruntat varianta exemplarului dat cu alte ediții publicate anterior dar și semnalate în bibliografiile de referință existente până în prezent și nu am găsit nici o analogie. Varianta *Mineiului de Obște*, editată la Kiev a fost publicată doar o singură dată, în 1628 și ne redă întocmai *Mineiul de Obște*, tradus parțial de Chiril din greacă, fratele lui Metodie, care, până a se călugări, purta numele de Constantin Filosoful, fapt menționat și în titlul lucrării: *Mineia občajâ Kirilom Filosofom, krestitelem slovân i bolgar*. E relevant faptul că, în precuvântarea ce urmează titlului, sunt expuse un conglomerat de date ce corespunde câtorva filoane slave, apocrifice, dintre care „Povestj vremenyh let” – letopiseș scris în anul 986, „Reči filosofa” – datat cu sfârșitul secolului al X-lea și „Solunskaja legenda”. Anume în prima sursă e menționat faptul istoric despre încreștinarea Rusiei Kievlene după obiceiul bizantin, ceea ce este constatat și în precuvântarea *Mineiului*, iar autorul anonim confirmă că însăși Constantin Filosoful, a contribuit, prin cuvântarea sa, la realizarea acestui fapt.

Se regăsește și efuziunea istorică cu privire la alcătuirea primului alfabet slav de Constantin – alfabetul glagolic din doar 32 de litere, fapt datat cu anul 863. Divergența dintre numărul literelor alfabetului glagolic de atunci și cel actual [care numără 43 de litere, dintre care 24 grecești, 3 evreiești, restul au fost alcătuite pentru redarea anumitor sunete specifice limbii slavone] are o explicație, e cunoscut faptul că, inițial literele iotate lipseau din alfabet, ele au fost gândite mai târziu. Despre locul și alcătuirea primului alfabet slavon este menționat și în „Solunskaja Legenda”, care după părerea specialiștilor lingviști poartă un caracter socratic.

Tot în conținutul predisloviei, numărarea anilor de la facerea lumii este făcută după epoca antiohică (care numără 5500 de ani) sistem utilizat până în secolul al VI-lea, dar nu după cea bizantină (care numără 5508 ani) întrebuițată până în

---

zilele noastre pentru datarea cărților paleoslave.

Savanții cercetători consideră faptele descrise drept date istorice reale și nu fictive. Potrivit textelor de referință, în antichitate, se considera un păcat, și inacceptabil lucrările scrise fără o bază faptologică concretă. În consecință, nu există nici un motiv să punem la îndoială veridicitatea tezelor istorice expuse în prefață. Un alt moment interesant, constatat pe parcursul identificării *Mineului de Obște* ce se impune analizei, vizează autorii lucrării.

E știut că, pentru prima dată a fost tradus din greacă doar unele forme imnografice, ca lucrări aparte de Constantin, care mai târziu au fost compilate, iar el a decedat în anul 869. Pe când datele istorice din predislovie cu privire la încreștinarea Rusiei Kievlene s-au derulat cu 100 de ani mai târziu, cu puțin timp înainte de anul 972, când împăratul bizantin, Ioan I, a distrus complet renumitul centru cărturăresc din Preslav, Bulgaria. De aici reiese că lucrarea a fost suplinită de ucenicii lui Constantin, și anume Climent de Ohrida care a fost și patriarh, și Constantin Înțeleptul. Această ipoteză i-o datorăm hagiografului (biograf, documentalist, istoric) lui Climent - Teofilact de Bulgaria care, a studiat viața și maniera de scriere al ucenicului. În una din lucrările lui Teofilact, se menționează că Climent este primul autor al imnelor bisericești dedicate prorocului, apostolului, sfântului, muceniței și mucenicilor precum și Preasfintei Născătoare. Anume aceste slujbe sunt încadrate în cuprinsul *Mineiului*. Informația dată (știrea) m-a ispitit spre o interpretare sugestivă și anume că la alcătuirea *Mineiului* au contribuit mai mulți autori, începând cu a doua jumătate a secolului al IX-lea.

După anul 988, când a fost adoptat creștinismul, lucrările originale ale lui Climent de Ohrida, ale lui Ion Exarhul al Bulgariei, ale lui Constantin din Preslav și alți discipoli ai lui Constantin și Metodie, au cunoscut o răspândire vastă, deoarece, limba slavă era limbă cu statut transnațional.

În încheiere, vreau să menționez, că *Mineiul de Obște*, editat la Kiev, în 1628, pe care l-am achiziționat, nu este inclus în nici o bibliografie a lucrărilor slavone cu caractere chirilice, elaborate până la ora actuală. Mai mult, în unele studii de cercetare a bibliografiilor care s-au ocupat de studierea genului de literatură respectivă am întâlnit doar o remarcă în care se atenționează despre existența unui astfel de exemplar pe care nimeni nu l-ar fi văzut, și care nu s-ar fi păstrat în nici o bibliotecă personală.

Magazin bibliologic. – 2013. – Nr. 1-4. – P. 143-146.

Tatiana KULINSKAIA (1970)

Absolventă a USM, Facultatea de Jurnalism și Științe ale Comunicării, licențiată în biblioteconomie. Angajată la BNRM în cadrul serviciului Carte veche și rară din 2004. Este un custode deosebit datorită atitudinii profesionale față de fondul gestionat. Pe parcursul activității sale a obținut mai multe mențiuni din partea organelor ierarhic superioare. În anul 2012 a fost coorganizatorul Mesei rotunde cu genericul „Etapel actuale în realizarea Programului Național Memoria Moldovei”.

PERIODICUL БЕССАРАБСКІЕ ОБЛАСТНЫЕ ВЕДОМОСТИ – O SURSĂ ISTORICĂ VALOROASĂ

În fondul serviciului Carte veche și rară, printre tipăriturile de documente patrimoniale (cărți, manuscrise, hărți ș.a.) un loc însemnat îl ocupă publicațiile seriale. Ele reprezintă cronica sau, dacă vrem, letopisețul vieții social-politice, economice și culturale al secolelor trecute, conținând materiale factologice, care prezintă interes pentru studierea trecutului istoric național. În acest sens, menționăm doar câteva titluri de ziare și reviste: *Viața Basarabiei*, *Din trecutul nostru*, *Luminătorul*, *Revista Societății Istorico-Arheologice din Chișinău*, *Candela*, *Școala Basarabiei*, *Cuvânt moldovenesc*, pe paginile cărora au fost abordate subiecte din domeniile enumerate mai sus și care au servit drept pistă de lansare a multor autori autohtoni. Din acest șir de publicații face parte ziarul *Бессарабские областные ведомости*, care a fost editat la Chișinău în perioada 17 iulie 1854 – 1 decembrie 1873 (din 5 februarie 1873 apare cu titlul *Бессарабские губерньские ведомости*) și este considerat drept prima publicație periodică din Basarabia. Constituia organul oficial de presă al administrației țariste. Înființat din inițiativa guvernului, ziarul se subordona direct guvernatorului. Era compus din două părți: partea oficială și partea neoficială, având redactori speciali pentru fiecare diviziune. Ziarul apare în limba rusă, săptămânal (în ziua de sâmbătă) în 6-8 foi, în funcție de materialul adunat. Până în anii '60, ziarul cuprindea doar materiale oficiale. Partea oficială a fiecărui număr cuprindea obligatoriu informațiile oficiale privitor la dispozițiile curente ale administrației țariste: circulare,

---

ucazuri, comunicate, diverse hotărâri ale administrației locale. Materialele oficiale se publicau chiar și în partea neoficială: avize comerciale, informații privitor la căutarea persoanelor etc.

Pe parcursul perioadei de apariție, gazeta era cenzurată foarte aspru. Despre acest fapt menționează și cercetătorul B. Trubețkoi în studiile sale referitoare la istoria dezvoltării presei periodice în ținutul Basarabiei. Gazeta era supusă de nenumărate ori sancțiunilor administrative pentru publicarea unor materiale și informații, ce nu conveneau administrației centrale imperiale, care conțineau critică la adresa unor instituții de guvernământ și a funcționarilor de stat. Era interzise articolele care conțineau declarații și opinii critice, materiale cu caracter polemic, în stil de foileton, anecdote. Nu se permiteau, de asemenea, și materiale cu caracter juridic, în care era oglindită desfășurarea proceselor de judecată. Era permisă publicarea doar a rapoartelor despre cazurile de judecată și hotărârile lor. Din cauza cenzurării materialelor, conținutul compartimentului neoficial era foarte sărac, din care motiv de multe ori apărea problema de a nu se mai publica. De exemplu, în anul 1859, în cele 52 de numere cu un volum total de 470 de pagini, partea neoficială alcătua doar 19 pagini, iar în anii 1863 și 1864 partea aceasta lipsea. Din 1869, gazeta apărea de două ori pe săptămână (miercurea și sâmbăta), iar în perioada 1884-1900, de trei ori. A suferit modificări atât formatul, cât și volumul publicației (în 4, iar uneori și în 6 pagini). În afară de aceasta, ziarul publica de 2 ori în lună suplimentul *Судебный отдел*. Începând cu 5 decembrie 1873 (nr. 96), *Бессарабские областные ведомости* a început să apară cu titlul *Бессарабские губернские ведомости*. Acest fapt se datora schimbărilor administrative locale, când Basarabia a primit statut de gubernie. Din acest an, intervenții radicale în editarea bisăptămânalului nu s-au produs.

În materialele prezentate în formă de anunțuri, găsim informații interesante referitoare la editarea sau punerea în vânzare a unor cărți, abonarea la unele publicații seriale, printre care menționăm *Одесский вестник* (aviz publicat în nr. 1 din 1855), *Земледельческая газета* (în nr. 2, 3, 4 din 1855), *Северная пчела* (în nr. 51 din 1855), prezentarea programelor editoriale ale unor seriale, de exemplu, ziarul *Лесоводство и охота*, (în nr. 3-4 din 1855).

În nr. 12 din anul 1855, într-un aviz de vânzare cu reduceri, sunt propuse operele lui C. Stamati (Basarabeanul): *Пари, или жена замышляет, а бес умудряет, Комета 1853 года или еще Митрофанушка, Черная дама, Скука холостяка или жених на бенефисе актрисы* ș.a. Tot în același număr este publicată lista unor cărți și hărți geografice, transmise Obștei Surorilor de

Caritate, pentru a fi propuse spre vânzare: Уманец, А. *Поездка на Синай с приобщением отрывков о Египте и о Святой Земле* (СПб., 1850); *Карта Крыма с планами Севастополя, Балаклавы, Евпатории и Перекопа* (СПб., 1855); *Карта Балтийского и Белого Морей, Швеции и Финляндии* (СПб., 1854); *Карта Прибалтийского края и всей Средней Европы* (СПб., 1854); *Карта Европейской и Азиатской Турции* (СПб., 1854); *Карта Костантинопольского Полка* (СПб., 1854).

Din titlurile amintite, serviciul Carte veche și rară deține cartea lui C. Stamati *Комета 1853 года или еще Митрофанушка*. În paginile ziarului este publicat un număr mare de materiale oficiale (dispoziții, ordine, decrete) ale organelor administrației centrale țariste, emise la adresa administrației locale din regiunile și guberniile Imperiului Rus. Tematica acestor materiale este diferită: interzicerea exportării cerealelor peste hotare prin granițele de apus și de sud ale Imperiului (nr. 19 din 1855), a spiritului și a vinului (nr. 3 din 1855), a fânului (nr. 5 din 1855), scoaterii peste hotare prin toate porturile de la Marea Neagră, Marea Azov și Dunăre a cărnii sărate și a tuturor felurilor de carne sau animalelor cornute în loc de carne (nr. 17 din 1854); interzicerea comercializării cărților de joc la un preț mai mare decât cel stabilit oficial (nr. 7 din 1855) ș.a. Informațiile cu caracter oficial erau prezentate în unele cazuri și în cadrul părții neoficiale. Funcția de redactor al părții oficiale era deținută de guvernatorul Basarabiei. Astfel, în anii 1854, 1855 și 1867, partea oficială era semnată de viceguvernatorul Vinogradski, iar în unele cazuri, în locul viceguvernatorului, compartimentul respectiv era semnat de alte persoane, cum ar fi : Zaptioșnâi (nr. 1-6, 8, 10 din 1854), I. Semighinovski, consilier și redactor al părții neoficiale (nr. 7-9, 16-18, 33-35, 44, 45 din 1855), Lepeșiski, consilier superior (nr. 25 din 1867).

Printre redactorii compartimentului neoficial s-au numărat literații: C. Ha-națki, Gh. Gore, istoricul A. Nacco ș.a. Gazeta a publicat materiale referitoare la poezia populară, obiceiurile și tradițiile moldovenilor, articole privind viața și opera lui D. Cantemir, A. Donici, V. Alecsandri, traduceri din operele lui C. Negruzzi, V. Alecsandri. La publicație au colaborat: A. Zașciuc, A. Filatov, I. Tanschi, C. Stamati-Ciurea, P. Sârcu, D. Surucean, I. Doncev. De exemplu, publicistul și bibliograful basarabean Ion Tanschi publică, în numărul din 20 octombrie a anului 1860, articolul cu titlul *Cântece populare moldovenești*, în care face o analiză detaliată a folclorului poetic național, prezentând publicului cititor și 15 cântece populare, traduse în limba rusă. Tema folclorului a fost continuată și de A. Filatov în ciclul său de articole *Poezia populară și literatura la*

---

moldoveni, începând cu 25 martie 1861, consacrate analizei folclorului haiducesc și a cântecelor de horă, a culegerii de poezii *Doine* de V. Alecsandri și specificul liricii populare moldovenești. În numerele din 3, 10 și 17 iulie 1861, A. Filatov publică alte trei articole cu titlul *Povești moldovenești*. În anii 1867-1868, Gh. Gore publică ciclul *Despre cântecele populare*, alcătuite din opt articole. Tot în această perioadă, Gh. Gore popularizează creația scriitorilor de vază din Principatul Moldovei printr-un ciclu de articole intitulate: *Alexandru Donici: (Viața și operele lui)*, schița critico-literară *Vasile Alecsandri (operele lui)* etc. Ulterior, Gh. Gore publică o serie de articole în care accentuează problema valorificării creației populare orale în contextul folcloristicii europene. El redă detaliat în limba rusă conținutul baladei *Miorița*, încearcă, pentru prima dată în practica ziaristicii basarabene, să aprecieze unele aspecte ale etnografiei și culturii ținutului natal în articolele de sinteză: *Obiceiurile de nuntă ale moldovenilor*, *Școlile și învățământul în Basarabia*. Nefiind pe plac demnitarilor administrației basarabene, Gh. Gore este destituit în anul 1868 din postul de redactor.

Pe paginile ziarului *Бессарабские областные ведомости* găsim un număr considerabil de materiale cu caracter oficial, consacrate problemelor legate de războiul din Crimeea (1853-1856), Manifestele țarului rus Nicolai I cu privire la necesitatea formării trupelor de rezervă, efectuării recrutării din guberniile din zona de răsărit, pentru a completa armatele rusești (nr. 12, 22, 1855); „Convenția cu privire la neutralitatea maritimă, încheiată între Măria Sa Țarul Întregii Rusii și Guvernul SUA de Nord din 10 iulie 1854” (nr. 13, 1855); „Despre acordarea privilegiilor pentru persoanele în rezervă cu grade inferioare, care intră în serviciul militar pentru a doua oară” (nr. 10, 1855); „Despre înrolarea voluntarilor în trupele căzăcești de la Dunăre” (nr. 29, 1855); „Despre acordarea unor privilegii tuturor persoanelor în grad, din cadrul direcției terestre și maritime, participante la război în legătură cu procesele civile” (nr. 30, 1855), „Decretele Senatului Guvernator cu privire la anularea recrutării evreilor din Regiunea Basarabia și Gubernia Tavria” (nr. 22, 1855) precum și mulțumirile țarului la adresa populației basarabene pentru ajutorul acordat în sprijinul armatelor participante la războiul din Crimeea, inclusiv locuitorilor din volostea Lăpușna (nr. 1), din orașele Chișinău (nr. 5), Ismail (nr. 19, 26), Chilia (nr. 21, 50), Reni (nr. 28, 31, 50), Bender (nr. 35), Akkerman (nr. 38), din județul Soroca (nr. 50) ș.a. În partea neoficială găsim materiale referitor la invențiile și descoperirile științifice de peste hotare din acea perioadă, spre exemplu: timpanul artificial din argint pentru pacienții cu deficiențe de auz, confecționat de către doctorul danez Toynbee (nr. 8,

1855); invenția fraților Jdanov, ingineri-tehnologi din Rusia, referitoare la producerea unui lichid utilizat pentru aerisirea încăperilor și lichidarea mirosurilor neplăcute (nr. 17, 1855); descoperirea unor metode de păstrare a laptelui, pentru care inventatorii francezi au primit premii bănești din partea Academiei de Științe din Paris, metodei de utilizare a făinii din cartofi pentru confecționarea obiectelor artistice din bronz și fontă (nr. 20, 1855) ș.a. O serie de articole sunt orientate spre popularizarea experienței din domeniul agriculturii sau industriei din alte țări precum: fabricarea în mod artificial a băuturii „madera” din cantități egale de suc de mere și miere (nr. 4); recomandarea tehnologiei de creștere a viermilor de mătase în condițiile Europei (nr. 8, 20); experiența de cultivare a orezului în Europa (nr. 17); cultivarea sfeclei de zahăr și combaterea dăunătorilor acestei culturi conform recomandărilor Academiei de Științe din Paris (nr. 20); recomandări pentru horticultorii amatori privind cultivarea pe o singură tulpină a florilor de diferite culori (nr. 20); cultivarea cartofului timpuriu cu o perioadă de creștere de șase săptămâni (nr. 21) ș.a, informații pentru agricultori.

Chiar dacă a avut o perioadă scurtă de apariție, ziarul *Бессарабские областные ведомости* a fost și este la mare căutare atât de către scriitori, cât și de cercetătorii literari. Actualmente ziarul prezintă valoare bibliofilă deoarece în republică se găsesc doar câteva numere din 1854, 1855, 1867, care sunt păstrate în fondurile serviciului Carte veche și rară al BNRM. Pentru organizarea unei colecții integre a ziarului este necesar de lărgit relațiile de colaborare cu bibliotecile științifice de peste hotare (Rusia, România, Ucraina), în vederea acumulării informațiilor referitoare la documentele patrimoniale naționale, inclusiv a celor ce țin de ziarul studiat, și obținerii lor în format electronic, contribuind astfel la îmbogățirea fondului serviciului și a colecțiilor bibliotecii.

Magazin bibliologic. – 2011. – Nr. 1-2. – P. 37-39.

Ștefan LUPAN (1947)

Doctor în științe filosofice. Activează în cadrul serviciului Carte veche și rară din 2007. Cercetează cărțile în limbile străine, rezultatul investigațiilor sale fiind reflectat în lucrările bibliografice, studiile publicate în revistele de specialitate, precum și comunicările prezentate la Simpozionul Științific Valori Bibliofile.

UN DOCUMENT DE PROPRIETATE

Localități menționate: Moscova; Nijnii Novgorod; Simbirsk; stan. Berezopolskii din regiunea Nijnii Novgorod; Slobozia Kunavin cu biserica Maicii Preciste; sat. Cernițin.

Persoane: Carii Ioan; Petru și Sofia; Ivan Borisovici Troekurov – kneaz, șeful Depart. Moșiilor; Petr Vasilievici Șeremetiev – kneaz, șeful Depart. Moșiilor; Mihailo Gavrilov, ipodiac în Depart. Moșiilor; Pavel Feodorovici Leontiev, stolnic, voievod al Nijnii Novgorod; Feodor Pavlovici Leontiev, fiul, stolnic, voievod al Nijnii Navgorod; Ivan Ivanovici [?], voievod al Nijnii Novgorod; Leontii Menșov – diac în casa de oaspeți din Nijnii Novgorod; Afanasii Bogdanovici Starkov, moșier din Nijnii Novgorod; Petr Ivanovici Goredetki, ginerele lui Afanasii; Alexei, părintele bisericii Maicii Preciste din Slobozia Kunavin.

Documentul prezintă un sul (volum) din patru scrisori – trei din Moscova în Nijnii Novgorod și una din Nijnii în Moscova. Se cercetează cazul de obținere prin escrocherie a moșiei lui Afanasii Starkov de către ginerele său Petru Goredetki. Procesul are două etape. La prima etapă sosește cazul plângerii lui Afanasii Starkov, cum că fără știrea lui ginerele Petru a obținut carte împărătească pe moșia lui din satul Șepeliha care se află în stanul Berezopolskii. Cadastrul moșiei era făcut din 1629 pe timpul lui Mihail Feodorovici, primul din Romanov, și avea 25 de ceți de pământ arat cu sate și țărani. Ordinul țarilor era: să fie interogat Petru Goredetki în oficiul Departamentului Moșiilor din Nijnii Novgorod, iar cartea de danie să fie luată de el și înmănată lui Afanasii Starkov. Documentul

interogării și cartea să fie la Moscova și pe document să fie semnătura lui Petru Gorodețki. Iar Afanasii să ia documentele de danie și locuitorii de acolo, starosti, și jurați, și țărani, cât or trebui și să înregistreze în cadastru gospodăriile țărănești și de burlaci și fiecare persoană pre nume, și ogrăzile, și terenurile arabile, și fânașurile și pădurile, și toate bunurile funciare.

Iar acestea să fie scrise în carte fiecare aparte cu iscălitura acelor persoane care vor fi la momentul recunoașterii averii, și diacul țarului de acolo să verifice toate și cu semnătura lui să trimită o carte la Departamentul Moșiiilor (Pomestnâij prikaz) lui Petru Vasilievici Șeremetev, iar altă carte identică să fie pusă în oficiu pentru viitoarea price și adevărire. Ordinul e scris la 6 februarie (7178) 1690, iar la Nijnii Novgorod a ajuns la 10 martie.

La 26 martie a fost organizată interogarea lui Petru și la 27 martie cartea de danie a fost înmănată lui Afanasie Starkov.

Însă în a doua scrisoare-ordin se simte suspiciunea țarilor, de data aceasta – și a Sofiei, care figurează alături de Ioan și Petru. Ei ordonă să fie interogat Afanasii Bogdanovici Starkov dacă nu cumva el a voit să-i facă ginerelui ocină (votcina) din dania țarului.

Astfel, a doua etapă începe cu ordinul dat la 3 iunie 1690 care a ajuns la Nijnii Novgorod pe data de 29 iulie 1690. Din document nu putem afla cum și cu ce sentință s-a încheiat cercetarea care a durat multe luni.

*Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova:
Album. Tomul I. – Chișinău, 2007. – P.15.*

BIBLIOTECA CONTELUI ALEXANDRU STURDZA

Cercetări istorico-bibliografice

Păstrarea cărților este un act de sfințenie în cultura oricărui neam, deoarece prin grija de tezaurul livresc se manifestă tendința spirituală către veșnicie, iar cărțile prezintă izvorul nesecat de cunoștințe, înțelepciune și prin acestea – memoria umanității. Bibliotecile particulare, prea puține în părțile noastre, fac parte din Patrimoniul spiritual național și necesită ocrotirea și întreținerea din partea statului. Lipsa unui plan de protejare a culturii și, în special, a cărților a dus la împrăștierea pe alte meleaguri a comorilor de carte. Pentru bibliografi prezintă o valoare chiar și registrul cărților, efectuat cu diferite scopuri, dacă în realitate

---

cărțile nu s-au păstrat. După astfel de registre judecăm despre gradul de răspândire a culturii și cunoștințelor în cercurile de cărturari, despre limbile în care cunoștințele căpătau acces la cititorul nostru.

„Nu este lucru mai dăinuitor peste timpuri decât scrierea cărților”, așa începe Nicolae Milescu voluminoasa operă *Hrismologhion*, iar în *Cartea ieroglică* adaugă că „oamenii laudă orice lucru, care este mai de demult și vechi și îl privesc ca o minune, și este parcă din natură între oameni ca despre cele antice, fie scrise sau zugrăvite, fapte sau obiecte create să asculte cu plăcere, cu tragere de inimă și să se minuneze”.

Ne bucură prezența cărților (ajunse până la noi, măcar în parte), din fosta bibliotecă a contelui Alexandru Scarlat Sturdza, aduse din Odessa, însă pentru a le pune în circuit științific și cultural se cere o descriere a acestui tezaur, acumulat de la anii '30 ai secolului XVII până la mijlocul secolului XIX, adică mai bine de două secole. Aceste cărți, tipărituri din majoritatea centrelor de cultură din Europa, prezintă fiecare în parte rarități bibliografice cu o soartă diferită, cu atât mai mult că sunt într-o culegere unitară.

Descrierea cărților în sens larg ține de domeniul bibliografiei. Informația despre cărți poate fi raportată la exteriorul lor și particularitățile distinctive, la complexitatea volumelor, iar pe de altă parte ea poate avea referire la conținutul lor, la operele care, cu preponderență, au trezit interesul cititorilor.

Puținele investigații în vederea cercetării materialului livresc a cărților tipărite, devenite rarități ale literaturii artistice, social-politice și filosofice, științelor naturale, răspândite în Moldova, ne arată că marea majoritate a cărților erau aduse din Franța sau din alte țări, dar în limba franceză.

Gr. A. Ghica îl avea ca secretar pe francezul Jean-Lois Carra, care a scris *Istoria Moldovei și Valahiei*, tipărită la Iași, în 1777, în care scria cu oarecare mândrie pentru patria sa franceză că în principatele Moldova și Valahia la domnitori și la mulți boieri în palate și conacuri se găsesc cărți în limba franceză. Însă autorul ne comunică și despre restricțiile care însoțeau răspândirea literaturii progresiste: „Mulți boieri tineri au operele lui Voltaire și gustul scriitorilor francezi astăzi ar deveni obiect de comerț în aceste țări, dacă patriarhul Constantinopolului n-ar fi amenințat cu mânia cerului pe toți cei care vor citi cărți romano-catolice, mai ales ale dlui Voltaire”. Observăm că în biblioteca lui Al. Sturdza și în cea din Iași operele iluminiștilor francezi sunt cele editate în timpul vieții lor, căci ulterior în perioada Restaurației în Franța, numai în anii 1817-1824, operele lui

F. Voltaire au fost tipărite de 12 ori, în total mai mult de 1,5 milioane de exemplare. Adică cărțile au fost procurate în timpul când interesul către cugetarea liberă era destul de privat, chiar autorii publicau operele anonim sau nu indicau locul ediției, deci ideile iluministe erau propagate clandestin și în cercuri înguste de intelectuali. Atitudinea față de operele iluminiștilor era destul de contradictorie, de la ură și blestemul cu care le califica guvernele și reprezentanții bisericii (cum o făcea și Al. Sturdza) până la compasiunea și binecuvântarea schimbărilor la care au purces intelectualii francezi. Reflectând situația de cenzură din Rusia, autorul traducerii operei lui F. M. Voltaire „Henriada” a socotit necesar să confirme cu propria-i autoritate că lucrarea nu prezintă niciun pericol ideologic.

Păturile dominante manifestau grija de a fi la curent cu cele mai noi realizări ale minții omenеști, de a asimila tezaurul cultural de două milenii, care în țările Europei era destul de larg pus în funcție, cercetat și propagat în sute de cărți voluminoase.

La sfârșitul sec. XVIII, în Principate se fac traduceri ale unor opere de autori europeni vestiți. Ioan Cantacuzino traduce opere de Montesquieu, J. J. Rousseau și A. Pope. Logofătul Ioan Chira traduce „Istorie adunată a împărăției rusăști” de împărăteasa Ecaterina II. Gherasim Clipa, care făcea studii la Leipzig, a tradus „Istoria Americii”, „Istoria craiului Sfeziei Carol al XII-lea” de Voltaire și altele, dar acestea au circulat în manuscrise. Însă în primele decenii ale sec. XIX, apar de sub tipar traduceri ale lui Ioan Heliade Rădulescu din Marmontel: „Bărbatul bun”, „Femeia bună”, Buc., 1832, din Moliere „Amfitrion” Buc., 1835, „Gerusalime liberata” de J. Milton, „Orlando furiosul” de L. Ariosto, „Infernul” de Dante, „Ciclopele tristei figuri” 1854, „Crucea de argint” de Eugen Sue. Costache Aristia traduce „Iliada” de Homer (t. I. Buc., 1837), „Paralela” de Plutarh, Buc., 1857. Simion Marcovici publică traduceri: „Culegere de cele mai frumoase noți ale lui Jung” (ed. 2, Buc., 1835), „Velisarie” de Marmontel, „Filip și Orest” de Alfieri, Buc., 1847. Stanciu Căpățâneanu traduce „Mărimea romanilor” de Montesquieu (1830). Grigore Alexandrescu traduce tragediile lui Voltaire „Meropa”, „Alzira sau americanii”, Buc., 1835 și poezii ale aceluiași autor (Iași, 1842), „Eliezer și Nefali” de Florian, Buc., 1832 și multe altele, însă aici notăm doar opere de autori prezenți și în colecția Sturdza.

Biblioteca familiei Sturdza, care conține 203 unități, este transferată de la Biblioteca regională „I. Mecinikov” din Odessa, între 1970-1971, la Biblioteca Națională a Republicii Moldova. Toate au ștampila „Стурдзовская библиотека” și, desigur, constituie blocul de bază al fostei biblioteci a dinastiei sturdzeștilor.

Patru sau cinci generații au contribuit la colecționarea cărților. Dacă luăm drept puncte cronologice de orientare anii apariției tipăriturilor, apoi de la apariția primei cărți *Tâlcuirile lui Theofilact al Bulgariei*, ediția întreprinsă de Augustine Lindsell cu traducerea în latină de F. Montaine (Londra, 1636), până la cartea lui Irving Washington (1846) sunt 210 ani. Adică biblioteca a început să se scilpuiască pe timpul lui Vasile Lupu, în anul nașterii viitorului cărturar Nicolae Milescu Spătarul și puțin înainte de apariția primei cărți tipărite în limba țării – *Cazania* lui Varlaam.

Prima carte prezentă în colecție a fost probabil cumpărată de Matei, unul din cei trei feciori ai lui Dumitru Sturdza, fost mare vistiernic (1615), care a trăit prin anii 1581-1615. Matei a fost și el mare vistiernic, care s-a căsătorit cu fiica domnitorului Moldovei Gheorghe Ștefan și după 1658 se afla lângă acesta la Stettin în Pomerania. Amintim că peste câțiva ani la Gheorghe Ștefan vine și Nicolae Milescu Spătarul. Din primii cizzeci de ani s-au păstrat doar trei cărți și încă din următorii 50 de ani – 16 cărți. Majoritatea achizițiilor revine anilor 1762-1792, în care perioadă sunt cumpărate cărți editate în fiecare an, cu excepția anului 1791: cinci ani câte un volum, iar ceilalți ani de la 2 până la 13 volume.

Deci vedem că grosul colecției revine perioadei maturității lui Scarlat Dumitru Sturdza până la plecarea sa în Rusia și înainte de nașterea fiului său Alexandru.

O parte, și anume 25 de cărți cu coperta de piele, sunt însemnate cu litere adâncite, de aur „CH.SZ.” în partea de sus în mijloc. După părerea noastră, această abreviere este numele Charles Sturdza, redat în maniera franceză a numelui grecesc Scarlat. Două cărți, ediții din 1652 și 1721, sunt de până la nașterea lui Scarlat, deci de la tatăl Dumitru și bunelul Sandu sau chiar de la străbunelul Chiriac (cca 1620-1682). Celelalte 23 sunt ediții cuprinse între anii 1754-1772. Majoritatea din acestea, 19 la număr, sunt editate la Paris, iar celelalte, câte un volum – la Bruxelles, Strasbourg, Züllichow, Lille, Auguste și Amsterdam. Dintre acestea editate la Paris fac parte 8 volume *Viețile oamenilor iluștri* de Plutarh, 3 volume de Ch. Rollin *Felul de a însuși și a studia operele artistice*, 3 volume de texte ale autorilor iluștri greci și romani de P. Chompré, 2 volume de *Geografia universală* de A. F. Büsching, care conțin descrierea amănunțită a Rusiei și Poloniei, a Prusiei, Germaniei, Austriei, Boemiei, Sileziei, Moraviei.

În colecție se găsesc 9 volume care au aparținut, după prezența autografului, Alexandrinei de Sturdza, persoană care nu este atestată de genealogiile acestei familii. Volumele conțin *Scrisorile sau viața domniței Clarisse Harlove* de S. Richardson, roman foarte citit în epoca dată.

Formarea acestei biblioteci ar constitui o pagină aparte în istoria culturii Moldovei medievale și a intereselor boierimii pentru știința și cultura europeană. Fără îndoială că și cărțile care nu au semnele „CH.SZ.” pe copertă, în majoritatea lor au fost cumpărate și au aparținut lui Scarlat Sturdza.

Înaltele dregătorii, mai ales cea de mare logofăt pe care le dețineau sturdzeștii, atestă marea lor cărturărie, interesul pentru cultura europeană. Pe de altă parte, se simte atracția către cultura greacă, către originile neamului. Alexandru Sturdza avea mulți prieteni și cunoscuți printre greci, multe generații din familia Sturdza s-au înrudit prin căsătorie cu familiile grecilor fanarioți – Hrisoverghi, Paladi, Rosetti, Ghica, Moruzi, Calimachi.

De la Chiriac Sturdza (cca1620-1682) până la Alexandru, posesori ai cărților au fost șase familii cu minimum de 32 de persoane.

Ne dăm bine seama că aceste cărți au putut fi procurate și cu mult timp după data apariției lor, însă în cazul dat avem opere de valoare culturală, care erau căutate în cercurile savante și deci, timpul de la apariție până la procurarea pentru biblioteca personală era mult mai restrâns. Unele cărți, puține la număr, au aparținut altor persoane și au fost procurate, probabil, de la buchunist. Marea majoritate a cărților poartă anul apariției de până la nașterea lui Alexandru Sturdza, deci puteau fi deja în biblioteca părinților săi Scarlat și Sultana. Ulterior vom arăta că Scarlat a avut destule opere ale autorilor francezi iluminiști pentru a îmbrățișa volterianismul, după cum presupunea N. Iorga. Se confirmă, prin urmare, că la completarea bibliotecii au contribuit mai multe generații.

Este cert că biblioteca, inițial, se afla la Iași, dar a fost ea oare transferată la Petersburg și lângă Moghiliov în 1792, când familia Sturdza s-a mutat cu traiul? Poate în acest timp ea a fost direct adusă în Basarabia, la moșia Sturdzeștilor din județul Bender (Manzâri) ca peste mulți ani să nimerească la Odessa? Dacă luăm în considerație starea de cenzură, de restricție în privința răspândirii operelor filozofilor francezi „dăunătoare religiei ortodoxe și orânduirii autocratice” conform statutului primit în 1804, putem presupune că membrii familiei Sturdza, rudele și prietenii aduceau în Basarabia cărțile în mod clandestin. De exemplu, Elena Sturdza, locuitoare din Iași, la 8 iulie 1835 a adus în Basarabia 12 cărți în limbi străine, printre care erau și volumele *Histoire de Charles XII roi de Suede*. Erau oare acele cărți pe care le vedem prezente în biblioteca lui Al. Sturdza?

Chiriac Sturdza este nepotul lui Gheorghe Ștefan, domnitorul Moldovei (1654-1667), de la o fiică căsătorită cu Matei Dumitru Sturdza. Chiriac s-a născut aproximativ după

1620 și a murit în 1682. În documentul din 2 aprilie 1656, în Sfatul Domnesc este atestat, alături de Hăbășescu, ca pârcălab de Hotin. La 30 iunie 1656, în pereche cu Chiriac Sturdza, era pârcălab de Hotin și Pavel Albotă, care în următorul an 1657 este atestat în dregătoria de jitnicer, apoi se duce în pribegie cu tatăl lui Chiriac la fostul domnitor Gheorghe Ștefan la Stettin. Dar deja la 21 martie 1673, e scris postelnic, apoi a căzut în nemila domnitorului Duca. Chiriac avea moșii întinse în toată Moldova, dar și în dreapta Nistrului a primit danie 1/6 parte din satul Sămășcani (Orhei), precum și a achiziționat moșia satului Lucașevca lângă Orhei.

Pe lângă opera istorică a lui Voltaire despre Carol XII, integră în franceză și italiană, în biblioteca Al. Sturdza este textul prescurtat: *Histoire abrégée de Charles XII Rois de Suède par Mr. Voltaire* în: *Naïveté de la langue française, ou morceaux qui sont regardé comme classiques*, alcăt. de Mertens [Paris], 1769, Augsburg 1 mars 1769, p. 161-270).

Putem afirma că majoritatea cărților au fost cumpărate și aduse personal de membrii familiilor Sturdza din orașele Europei, când aceștia făceau călătorii în diferite țări sau erau la studii în universitățile Europei. Foarte puțin cunoaștem căile de studenție a sturdzeștilor de până la 1800.

Localitățile în care au fost editate aceste cărți, de asemenea, prezintă interes bibliografic, mai ales cărțile filosofilor iluminiști din Franța, care au apărut în timpul vieții autorilor.

Nº	Oraşul	Nr. de cărţi	Nº	Oraşul	Nr. de cărţi
1	Paris	71	19	Carlsruhe	1
2	Glasguo	1	20	Patras, Piraei	1
3	Amsterdam	13	21	Frankfurt am Main	2
4	Aux-Deux-Ponts	13	22	Leipzig (Lipsiae)	13
5	Rouen	6	23	Züllichow	2
6	Magdeburg	1	24	Avignon	3
7	Geneva	11	25	Reuttlingen	7
8	Bruxelles	4	26	Orleans	1
9	Weimar	1	27	Berlin	1
10	Maastricht	5	28	Lion (Lyon)	1
11	Leiden	1	29	Strasbourg (Argentorati)	13
12	Londres (Londini)	4	30	Lausanne	1
13	Venezia (Venice)	8	31	Stuttgart	2
14	Neuchastle	1	32	Lille	1
15	Wien (βιεννη)	5	33	Lemgov	1
16	Coburgi	1	34	Auguste, Memminge	1
17	Jena	1	35	Genova	1
18	Moscou (Moscova)	2			

Deja avem date că, prin 1830-1835, în Iaşi era şi un magazin de cărţi franţuzeşti cu o sală de citire, fapt care atestă legăturile puternice ale boierimii cu cultura franceză, interesul pentru evenimentele social-culturale din Europa, însă aceste relaţii aveau rădăcini vechi, de mai mult de un secol, pe care le găsim la membrii familiilor Sturdza.

Majoritatea cărţilor sunt scrise în limba franceză, însă avem cărţi în limbile greaca veche şi latină, neogreacă, italiană şi germană, totodată ediţii bilingve: greco-franceză, italiană-franceză, greco-latină, latino-franceză, traduceri din germană în franceză, precum şi un dicţionar francez-german, ceea ce ne face să conchidem că Alexandru Sturdza, precum şi înaintaşii familiilor Sturdza erau mai bine familiarizaţi cu limba franceză, alături de cea greacă şi rusă.

O bună parte din cărţi o constituie cărţile de istorie şi filosofie, etică şi literatură artistică. Istoria şi geografia este cuprinsă în vestita ediţie a lui A. F. Büsching,

---

foarte cunoscută de contemporani. Compartimentul „Filosofie” este reprezentat îndeosebi de cărțile iluminiștilor francezi Voltaire, Condillac, Rousseau, Mably, Montesquieu, Diderot.

***

Alexandru Sturdza a scris o scurtă lucrare de îndrumări pedagogice pentru careva Charles, *Plan pentru educația unui tânăr creștin de credință catolică, nobil francez*, inspirat de voluminoasa lucrare *Cours d'étude pour... le Ferdinand* de E. Condillac. Aici găsim recomandări prețioase ale operelor autorilor de fond pentru studierea istoriei, adică inițierea *în știință*, spre deosebire de prima treaptă, – educația religioasă, care este baza educației morale, după cum credea autorul. Până la vârsta de 10-12 ani, copilul, pe lângă *Catehisis, Evanghelii și Istoria Sacră* de Royaumont¹, trebuie să citească *l'Histoire ancienne* de Rollin (în culegerea dată este Rollin [Charles] cu opera în 12 volume. *De la manière d'enseigner et d'étudier les belles-lettres* Paris, 1764, volumele 1, 2 și 4). *Istoria antică* de Rollin, după spusele autorului, este o lucrare prețioasă ce nu are asemănare, ea captivează imaginația, îmbogățește memoria, dezvoltă simțul și judecata, nu este o schiță goală care să stingă gustul de istorie.

După operele lui Rollin, elevul trebuie să folosească operele continuatorilor – Crevier, Tillemont sau Lebeau, să citească operele lui Robertson în prescurtare: *Istoria Franței, Istoria domniei lui Carol al V-lea și Descoperirea Americii*, traduse în franceză de Suard. Crevier [Jean Baptiste Louis] e prezent în biblioteca lui Al. Sturdza cu un volum din cele două de *Retorica franceză* (Paris, 1768 vol. I), Le Beau [Charles], de asemenea, e prezent cu un volum (al III-lea) din *Histoire du Bas-Empire en commençant a Constantin le Grand* în 22 (27) volume (Paris, 1759). Tillemont [Louis-Sébastien Le Nain de] însă este reprezentat mai deplin, cu 4 volume din șase ale operei *Histoire des empereurs et des autres princes qui ont régné durant les six premier siècle de l'Eglise... des écrivains profanes* (Veneția, 1732). Edward Gibbon e prezent cu *Istoria decăderii Imperiului Roman* (vol. III) în traducerea lui C. de Mokarky (Paris, 1789). W. Robertson e prezent cu un volum (al II-lea) din cele patru ale *Histoire de l'Amerique* (Amsterdam, 1779).

Al. Sturdza recomandă lucrările: *Tableau historique des trois premiers croisades* de Joseph Michaud (Paris, 1807) și *Istoria medievală* de Mainburg de autorul căreia se îndoiește (și într-adevăr, autorul presupus este Louis Maimbourg (1610-1686), care a scris *Histoire des croisades* în 2 vol. Paris, 1675 și care a luptat contra janseniștilor de la Port-Royale), *Histoire de la Rivalité de la France et de l'Espagne* de Gaiard și tot a lui *Histoire de la Rivalité de la France et*

l'Angleterre, Revolutions de Suède et de Portugal de Shéridan, *Istoria republicilor italiene* de Sismondi, *Istoria Rusiei* de N. Karamzin. La acestea se adaugă *Tableau des révolutions du système politique de l'Europe* de Ancillon**; Extrase din Scrisori despre China, Japonia și America; Relațiile prescurtate din *Histoire de Voyages* de Laharpe***, de care elevul trebuie să facă cunoștință până la vârsta de 16-17 ani. După aceasta se recomandă Bossuet**** cu *Discours sur l'histoire universelle, Esprit de l'histoire* de Ferrant***** și cărțile despre Revoluția franceză de orice autor după preferință – Désodoar*****, Bertrand de Molleville*****, Lacretelle (?)*****.

---

* Royaumont – o veche denumire a unui hotel medieval din centrul Parisului, de la care a fost format pseudonimul *Royaumont prieur de Sombervale*, cu care a fost semnată cartea „Histoire de Vieux et du Nouveau Testament, représentée par de figure”, publicată în 1674 și care mai simplu era numită „Bible de Royaumont”, iar Al. Sturdza o numește „Istorie sacră”. Lucrarea e compusă din bucăți extrase din *Vechiul și Noul Testament* cu explicații și era atribuită lui Lemaistre de Sacy, teolog de la Port-Royal (1613-1684), dar în realitate a fost executată de Nicolas Fontaine.

** Ancillon Jean-Pierre-Frédéric, istoric francez (1766, Berlin-1837) profesor de istorie la Academia Militară, ministrul Bisericii Franceze reformate din Berlin. A publicat lucrări pe probleme de morală și filosofie. Opera numită a fost publicată în 1803.

*** Laharpe, Jean-François (DelHarpe) n. Paris 1739-1803, publicist francez, a scris ditiramburi și elogii lui Voltaire, Fénelon, Raçine și regele Henri IV. A publicat corespondența literară adresată țarului Rusiei în 4 volume (1801). Lucrarea amintită de Sturdza este o compilație ușuratică, scrisă mai mult pentru bani.

**** Bossuet Jacques-Bénigne (Dijon, 1627-1704), filosof, istoric și teolog, politic și orator, a făcut studii la iezuiți, apoi filosofia la Paris. A compus multe scrieri contra quietismului și protestanților, arătând contradicțiile și inconsecvența în lucrarea „Histoire des variations des Églises protestantes” (care este prezentă în biblioteca Al. Sturdza cu 3 vol. din 4). Opera „Discours sur l'histoire universelle” (Paris, 1681), în 3 părți, tratează 3 perioade ale istoriei de la facerea lumii până la domnia lui Ludovic al XIV-lea, încheindu-se cu lauda influenței geniului creștinismului asupra istoriei, Franța devenind în centrul evenimentelor istorice.

***** Ferrant este contele Ferrand Antoine-François-Claude, istoric și om de stat ultraroyalist (Paris, 1751-1825), la vârsta de 28 de ani ajuns consilier al Parlamentului, a fost exilat, a scris versuri și piese de teatru, la începutul Revoluției a emigrat și în 1801 a fost amnistiat. Teoretic al puterii absolute, el mereu se pronunța pentru măsuri violente și reacționare. Lucrarea în 4 volume „L'Esprit de l'histoire” (Paris, 1802) conține cele mai elogioase complimente împăratului Rusiei. A mai publicat „Theorie des Révolutions” (1817, în 4 volume) și „Histoire de 3 démembrements de la Pologne”.

***** Désodoars este scriitorul, istoricul și publicistul francez Fantin des Odoars Antoine-Etienne-Nicolas (n. Pont-de-Beauvoisin, 1738-Paris 1820). În 1788, a scris 3 volume de istorii orientale „Andecan et Padmani”, lipsită de orientare teoretică, iar după Revoluție a scris „Histoire philosophique de la Révolutions Française...” (1796, 2 volume). După 1797, devine reacționar, vorbește de intențiile răuvoitoare ale marilor revoluționari și publică a 3-a ediție deja în 9 volume (1801) cu multe insinuații mișeștești.

***** Molleville este istoricul francez Antoine-François, marquis de Bertrand de Molleville, n. în Tuluza (1744-1818), intendent de Bretagne, a fost un timp ministru de marină apoi șef al Poliției Secrete. A făcut complot împotriva Revoluției și, în august 1792, acuzat de Gohier și Fouché de Nantes, a fugit în Anglia, de unde trimitea în Franța asignații false. În 1814, se întoarce în Franța, dar cade în disgrația lui Ludovic al XVIII-lea. În „Histoire de la Révolution Française”, publicate, în 1801-1803, în 10 volume, sunt denaturate toate evenimentele, omise greșeli și întreprinse clevetiri în adresa persoanelor ilustre.

***** Lacretelle este istoricul și publicistul francez Jean-Charles-Dominique de Lacretelle Jeune (1766-1855), care era cunoscut și ducea corespondență cu Turgo, Malesherbes, Alfred de Vigny, Victor Hugo, Emile Deschamps, Leclerc, Damiron. A scris un șir de lucrări de istoria Franței, Greciei, despre poetul Florian, regele Cromwell și Napoleon. În 1801-1806, publică în 5 volume „Précis historique de la Revolution Française”.

Înainte de a face cunoștință cu literatura clasică latină, elevul trebuie să studieze limba latină, periodizarea istoriei, cronologia, geografia veche modernă. Este preferată *Gramatica latină* de Lhomond, apoi operele *Epitome historiae sacrae*; *De viris illustribus urbis Romae* și *Les Vies des hommes illustres* de Cornelius Nepos. În continuare se recomandă *Istoriile* de Quintus Curtius, *Istoria Romei* de Tite-Liviu, *Officiis* de Cicero, operele lui Phaedr, Ovidiu, Terențiu, Virgiliu și Horațiu.

Cultura latină se cere studiată din *Selecta...* de Chompré în 6 volume. (În biblioteca lui Sturdza s-au păstrat 3 volume de Pierre Chompré cu exemple din majoritatea autorilor latini (Paris, 1764) în limba originalului, însă autorul recomandă ediția în traducere franceză).

După acest curs, urmează lectura operelor lui Tacitus, Cicero, bucăți din Seneca, Lactanțiu și Augustin. Al. Sturdza îi sfătuie pe profesori să-i cruțe pe elevi de citirea operelor scandaloase ale lui Suetoniu sau celor amoroase de Ovidiu. În continuare el propune studierea limbii grecești, a limbii strămoșilor săi, care este izvorul oricărei erudiții serioase, slăvitul depozit de idealuri frumoase și de perfecțiune creștină. În grecește au fost scrise operele lui Homer și Evangheliile, toți părinții bisericii, înafară de Chiprian, Ambrosie și Augustin au scris grecește. Însă cunoașterea adâncă a limbii franceze, engleze și latine poate fi de ajuns, dar e de dorit să cunoască și italiana sau germana.

De la vârsta de 17 ani e bine-venit un curs de filosofie, chiar dacă se știe că aceasta este adesea contra adevăratei religii. Logica și metafizica se va învăța din cărți elementare, iar cărțile serioase îi vor deschide ochii să vadă zădărnicia tuturor sistemelor. Cărțile de istorie a filosofiei de Brucker sau a lui Gérando îl vor ajuta să ajungă la adevărata filosofie care este Religia. Al. Sturdza avertizează pedagogii de pericolul de a face cunoștință cu operele lui Locke și Condillac care sunt „empiriști periculoși, ce denigrează demnitatea omului”, și recomandă studierea *Théodiceei* lui G. Leibnitz, *Căutarea adevărului* de Malebranche, *Opere* de Bonnet și altele din acest gen.

În biblioteca de față este lucrarea lui J. Locke *Tratat despre guvernarea civilă* (Amsterdam, 1780), iar Condillac e înfățișat cu ampla culegere de lecții citite prințului Parmei Ferdinand, nepotul lui Ludovic al XV-lea în 13(16) volume, dintre care s-au păstrat opt. Atitudinea față de iluministul Etienne Bonnot de Condillac era mai loială spre deosebire de alții mulți la număr. Și volumele acestui autor, tipărite în ultimii doi ani ai vieții sale, s-au păstrat mai multe.

Autorul cere pedagogilor să păzească copiii pe cât se poate de influența lui Voltaire, operele cărui „varsă venin”.

De la 14 la 18 ani tânărul iarăși trebuie să studieze îndrumătorul excelent de literatură de bun gust al lui Rollin *Traité des Études...* De asemenea, Al. Sturdza recomandă *Principes de litterature* de Batleux, *Iliada* și *Odiseea* în bună traducere, *Poetica* și *Politica* lui Aristotel, *Phaedon* de Platon în limba latină și franceză, *Paradis perdu* de J. Milton,* *Étude de la nature* de Bernardin de Saint-Pierre, câteva bucăți din Buffon, lucrările lui J. de Maistre *Genie du cristianisme* și *Soirées de Saint-Petersbourg*, *Istoria războiului de 30 de ani* de Schiller în franceză, *L' esprit de lois* de Montesquieu,** *Droit naturel* de S. Puffendorf, *Droit des gens* de Voltel. Dintr-acestea să învețe că dreptul natural nu poate fi fondat, dar este o ipoteză, deoarece n-a existat în realitate. Pentru om starea firească este ordinea socială și dacă va înțelege acest adevăr abstract elevul nu va fi tentat să devină liberal sau iacobin.

Dacă va citi *Istoria Imperiului Otoman* de D. Cantemir sau *Istoria religiei mahomedane*, să se păzească de admirația și lauda turcilor, căci este o boală foarte răspândită în zilele noastre, boală a spiritului, rana cea mai mare a neamului omenesc.

În continuare, să cercetăm în ce măsură Al. Sturdza se conducea în activitatea sa de unele concepții din izvoarele îndrăgite. Spre sfârșitul vieții sale, Al. Sturdza a îndreptat activitatea sa în domeniul binefacerii și a organizării vieții în aziluri de nevoiași, bolnavi etc. El scrie un șir de lucrări: *Privire asupra instituțiilor de binefacere din Odessa* (1843), *Privire asupra instituțiilor de binefacere pentru ajutorarea bolnavilor, organizate în lumea creștină*, (Odessa 1848). În același an, el publică traducerea din franceză *Convorbiri creștine despre istorie și morală*, (Odessa, 1848). Unul din autorii îndrăgiți și recomandați din memorie de Al. Sturdza este Gérando (sic), în realitate fiind publicistul și filosoful francez Joseph-Marie de Gérando (1772-1842), care a luptat contra Conventului în timpul Marii Revoluții Franceze, a fost arestat și condamnat la moarte, dar a reușit să fugă prin Elveția în Italia, apoi menționăm că biografia acestuia îl caracterizau ca filosof de valoare nulă, care nu putea să se ridice la libera cugetare, și că propaga un aliaj din concepțiile lui E. Condillac cu dogme catolice. Amintim că Al. Sturdza cultiva ura față de sistemele filosofice. Apoi Gérando era acela, care a scris o *Istorie comparată a sistemelor de filosofie...* în 3 volume (Paris, 1804), din două părți, în care încearcă să dea o apreciere valorică din influența unora asupra altora, reieșind din ideile religioase. Dar, mai ales, în concepțiile de caritate

---

și binefacere creștină Gérando este sursa principală cu publicațiile: *Tableau des sociétés des institutions religieuses, charitables et de bien public de Londres*, tradusă din engleză, (Paris, 1823), *Traité de la bienfaisance. De l'éducation des sourds-muets de naissance, Visiteur du pauvre* (2 vol. Paris, 1827), *De la bienfaisance publique* (4 vol. Paris, 1839). Observăm că peste patru ani după ultima publicație a acestui autor apare publicația cu același subiect a lui Al. Sturdza.

* În culegere este J. Milton în limba italiană „Il paradiso perduto”: [în 2 vol.]. Vol.II. – Parigi, 1758. Este și opera lui Bernardin de Saint-Pierre „Etude de la nature” ediția din Bruxelles, 1792 în 5 vol., dar vol. I și III lipsesc.

** Montesquieu e prezent cu : *Opere*. Vol. I. – Aux deux Ponts, 1784, volumele VII și XIV Amsterdam et Leipsick, 1769.

Magazin bibliologic. – 2010. – Nr. 3-4. – P. 25-32.

OPERE DE AUTORI ANTICI GRECI ȘI ROMANI ÎN CĂRȚILE DE LIMBI STRĂINE PÂNĂ LA 1725 DIN COLECȚIILE BNRM

Cultura antică, literatura și, în special, gândirea filosofică, pe parcursul a cincisprezece secole, a avut un rol istoric excelent și în diferită măsură a influențat intelectualitatea din multe țări ale Europei, Asiei și Africii. Intensitatea cu care este asimilată această cultură a devenit un indice al nivelului de dezvoltare și maturizare spirituală a fiecărui popor. În special cultura greacă continuă să fie atractivă prin setea grecilor de a cunoaște firea lucrurilor în starea lor obiectivă, fără adaosul subiectiv. Simplitatea naivă a concepției fenomenelor e suplinită de metoda logică, dialectică, de căile pe care mai sigur se poate căpăta cunoașterea. În rezultat lumea la general apărea ca o panoramă în care se împletește la nesfârșit mulțimea de tipuri de acțiuni și nici pe o clipă nu încetează mișcarea, schimbarea. Gândirea antică greacă e fascinantă prin modul de a cuprinde fenomenele într-un tablou închegat general. Contemplarea directă era de ajuns pentru convingerea că toate fenomenele sunt în funcție de altele. Filosofia antică rămâne ca un monument măreț al culturii umane, deci și noi ne întrebăm de fiecare dată, la fiecare etapă istorică, în ce măsură și pe ce căi pătrundem în fascinanta esență a istoriei antice. Izvoarele din care sorbim cunoștințele despre cultura, istoria și filosofia antică sunt textele operelor autorilor antici, fragmente și mărturii ale contemporanilor, comentarii la operele predecesorilor, polemica filosofică cu autorii. Istoria gândirii antice grecești se bazează pe mărturisirile care provin din

școala peripatetică (liceul) a lui Aristotel din Atena, care se țin lanț prin opera continuatorilor – Theofrast, Clitomah, capul Academiei platoniene, apoi prin scepticismul și stoicismul antic, prin lucrările lui Poseidonius, Cicero, Aetius, Stobeu, Teodorit, Nemesius. Cele mai tardive cunoștințe autentice despre filosofia antică provin din tratatele părinților bisericii – Irineus, Clement, Hippolyt, Eusebiu, Epifan, Augustin (sec. II-V e.n.). În lucrarea de față facem un registru al cărților, operelor autorilor antici, cât și operelor celebre despre cultura antică, prezente la secția de Carte veche și rară a BNRM.

Din autorii greci, Biblioteca Națională a Republicii Moldova posedă două ediții *Istoriile lui Herodot* în traducerea lui Pierre du-Ryer, care a devenit celebru și unul dintre cei mai buni traducători din grecește și latinește cu traducerile operelor lui Titus Liviu, Polibiu, Cicero ș.a. Ediția din 1646 este achiziționată din Kiev de Aurel E. Marinciuc în ianuarie 1964 și dată în dar bibliotecii în 2007.

Istoria Greciei antice este elucidată la etapa cuceririi lui Alexandru cel Mare în lucrarea lui Quintus Curtius Rufus. Biblioteca posedă trei volume din opt ale lui Adrien Baillet. În vol. III, ediție Postumă (1725), Baltasar Gibbert editează o enciclopedie de elocvență și artă oratorică, în care sunt înfățișați autorii greci: Platon, Aristotel, Anaximene, Dionisie, Holicarn, Lucian din Samosata, Hermogene, Aristide, Menandrus, Demetrius Falerus cu operele despre arta oratorică. Sunt amintite tratatele latine ale lui Cicero (*Trei cărți despre orator*, *Oratorul*, *Brutus*, *Despre genurile oratorice*, *Topicele* ș.a.), Seneca, Quintilian, Rutilius Lupus, Marius Victorin, Aureliu Augustin și mulți alții. Vestitul istoric Plutarh este prezent cu Indicele la opera *Vieți paralele*, editată la Geneva în 1572, și cu operele inedite *Despre suflet*, (folosește Comentariile lui Olimpiodor la dialogul *Phedon* de Platon) și *Dialog despre noblețe*, (ultimul după manuscrisul păstrat la Jo. Laurentius Mosheim), în vestita culegere în 12 volume a lui Jo. Albert Fabricius. Aici este publicat și tratatul scurt *Despre astrologie*, de Hermippus. Din Iustin cel Bătrân L. Cousin a tradus în limba franceză *Istoria Constantinopolului*, însă Biblioteca Națională posedă volumele II și IV cu autori bizantini Agafie, Anne Comnène. O modalitate de a scrie evenimentele istorice a fost povestirile despre faptele împăraților, cum este în Biblioteca Națională *Histoire des empereurs* de Le Nain de Tillemont. Din autorii latini Cicero este prezent cu operele editate la Londra: *De orationis*, *De senectute*, *De amicitia*. Despre Cicero este și o carte aparte în *Historia universalis* de Jean Le Clerc (Amsterdam, 1698). *Istoria romanilor* este din autorii bizantini Joanes Xiphilin, Jean Zonare și Zosime în traducerea lui Louis Cousin. Avem opera lui Justian *Codul de legi* pregătită de marele jurist

---

Jacob Cujacins (1522-1590) și editată la Frankfurt în 1605 de Dionisie Gottfried. Dramaturgia antică este prezentă cu șase *Comedii ale lui Terențiu*. Biblioteca posedă două lucrări de Comentarii la opera lui Aristotel – una, din antichitatea tardivă, de Simplicius, la cele zece categorii, și alta din epoca Renașterii de Donato Acciaiola la cele opt cărți din *Politica*. În bibliotecă este volumul care conține operele de teorie muzicală a șapte autori greci antici cu traducerea în latină și comentarii de M. Meibomius. Cititorul care posedă limba franceză poate găsi un suport sigur pentru cunoașterea culturii antice în măreața operă a lui Bernard de Montfaucon (ed. bilingvă fr. și lat.). În bibliotecă întâmplarea ne-a lăsat doar volumul IV, partea I, cărțile I-VI. Conținutul unor capitole este următorul: Cap. I: Arta militară la greci și la kedemoneni, Cap. II: Arta militară la romani, Cap. III: Cavaleria, evocații, veteranii, beneficiarii, Cap. IV: Denumirile legiunilor, Cap. V: Ofițerii, tribunii, centurionii, garda imperială, Cap. VI: Porturi militare la greci și la romani, îmbrăcămintea împăraților de la Traian la Constantin cel Mare, Cap. X: Portul militar la popoarele din Orient după Herodot (eolieni, licieni, hellespontinieni, carieni, iobieni, traci, meonieni, lasonieni, cilicieni, colhieni, alarodieni, fenicieni, ciprioți, pamphilieni, perși, indieni). Volumul conține 117 planșe cu imagini monumentale de pe Columna lui Traian și arcadele lui Antonius, Severus, Constantin, Theodosiu, Traian, Titus. Cele mai multe, 75 la număr, sunt imagini desenate de pe Columna lui Traian, dintre care 39 sunt pe foi duble, ilustrații a adunărilor, lucrărilor militare, raidurilor și scenelor de luptă. Sunt folosite imagini de pe morminte antice, monede, din cabinete-muzee: Cabinet P. Albert, Cabinetul Național al Franței, din autori ca Beger, Bonanni, Bellori, Boisot, Baudelot, Dom. Emmanuel Marti, Maximis, Fabretti, Maftai, Narbonne, Boissark, De Fontenu, Cosmas Aeguptius, Mr. Charlet, A. Frauvel, Foucault, de Mautour. În cartea a II-a, Cap. IX este descris arcul de luptă la barbari și la romani. Opera a apărut în 5 tomuri cu 10 volume.

În cartea a III-a, Cap. VI, se vorbește de cavalerii (călăreții) daci, germani și mauri. Cavalerii daci sunt asemănați cu parții. Materialul din acest volum ajută mult la cunoașterea trecutului nostru, urmărind interesul istoricilor europeni pe parcursul a două milenii pentru evenimentele din estul Europei. O altă lucrare capitală este *Theatri humanae vitae* de Theodor Zwinger, care și-a pus scopul să adune toate cunoștințele existente în lume din toate domeniile și a elaborat cinci volume uriașe cu 29 de tomuri, pe 5000 de pagini. În BNRM s-au păstrat volumele II și V. În această enciclopedie se amintește de filosofii și școlile filosofice din Grecia antică, care sunt clasificate după diferite principii. La p. 1186, alături

de Homer și Socrate, este numit Diceneus, care la Strabon e sub forma Ceneus, socotit filosof egiptean. Se spune și de Burebista (Boroistam), la Bonfinius – Bosturcam, la Crantius – Berobista, rege get, erudit în filosofie, conducător exemplar, care a trăit pe timpul lui August, păstra dreptatea și ținea lumea în pace, a prescriș legile pentru geți, numite într-o cărticică în limba geților *Belagines*. Sunt aduse multe informații despre viața și activitatea filosofilor, că Anaximandru a fost discipolul lui Taetis, Porfir a ascultat la Roma cursurile lui Plotin etc. De la Augustin putem cunoaște că filosoful Hermipp a scris despre 17 înțelepți, registrul cărora urmează și cu epigrama celor șapte înțelepți după tradiție. Majoritatea împăraților romani au scris sau au tradus opere de valoare istorică (sunt redată titlurile). La p. 1229 în legătură cu istoria medicinei, este numit Zamolxis printre doctori, care, potrivit lui Platon (Harmide), a fost regele Tracilor și zeu. Despre cartea cea mai veche din bibliotecă și anume „Comentariile la zece categorii ale lui Aristotel” de Simplicius (c. 490-c. 560), tipărită la 1551, s-a presupus că este o ediție venețiană, însă indicația de la sfârșit a numelui Conrad Gesner (1516-1565) prezintă o surpriză neobservată de cercetătorii operelor marelui savant. Majoritatea operelor sale au fost tipărite la Zurich. Alexei Rău, în articolul său, crede că ediția *Categoriile lui Aristotel comentate de Simplicius* (Veneția, 1551) este după modelul Categoriilor editate în 1499, la Veneția. Însă confruntarea caracterului literelor de tipar din ediția de față cu tipăritura aceleiași opere a lui Simplicius din Veneția, 1499, editată de Zaharia Kallierges pentru Nikolaos Vlastos, arată o deosebire esențială și indică o tipografie din Germania sau Elveția (Coloniae, Basileae). Este aceeași operă a autorului grec, care a trezit îndoiala savanților germani privind fidelitatea textului venețian și în ediția nouă fiecare capitol e tălmăcit pe scurt în latină, făcute corectări, cu toate că opera dată era în traducere latină tipărită la Veneția de Guillelmus Dorotheus în 1540 și de Hieronym Scotus în 1543.

Tălmăcirile le-a scris, probabil, Iustus Velsius, tipograful a fost Mihail Isingrius, iar postfața cu prezentarea o face Conrad Gesner. Un exemplar al acestei ediții era în biblioteca lui M. A. Muret (1526-1585), umanist francez, profesor de limbi clasice la Roma. Cartea este foarte rară, poate undeva s-a păstrat exemplarul lui Marc Antoine Muret din orașelul Muret lângă Limoges. Chiar dacă biblioteca e lipsită de opere filosofice ale autorilor antici, aceste lucrări de istorie, jurisprudență, dramaturgie, muzică rămân foarte prețioase în patrimoniul Republicii Moldova.

Magazin bibliologic. – 2012. – Nr. 1-4. – P. 29-33.

Compartimentul II: Bibliografia

Cojuhari Parascovia

Formirovanie i hranenie v biblioteke kolekcij redkih i osobo cennyh izdanij // Gosudarstvennoj ordena Drujby narodov biblioteke MSSR im. N. K. Krupskoj 150 let. – Chișinău, 1982. – P. 97-100.

Istoria, arheologia și etnografia Moldovei 1918-1968. Vol. 1 / alcăt. : P. Cojuhari, I. Șpac. – Chișinău : Cartea Moldovenească, 1973. – 563 p.

Istoria, arheologia și etnografia Moldovei 1969-1980. Vol. 2 / alcăt. : P. Cojuhari, Z. Ionova. – Chișinău : Cartea Moldovenească, 1982. – 598 p.

Luna de propagare a cunoștințelor bibliografice // Literatura și arta. – 1983. – Nr. 17. – P. 1.

Nekotorye voprosy metodiki sostavleniâ otraslevyh naučno-vspomogatel'nyh ukazatelej po istorii Moldavii // Bibliotekovedenie i bibliografovedenie Moldavii. Vyp. 1. – Chișinău, 1976. – P. 78-100.

Să păstrăm cărțile rare // Literatura și arta. – 1990. – Nr. 15 (apr.). – P. 1.

Tăria cuvântului revoluționar // Cultura. – 1975. – Nr. 49 (29 noiemb.). – P. 10-11.

● Referiri

Grec, I. F. Nastol'naâ bibliografiâ issledovatelâ : [despre bibliografia Istoria, arheologia și etnografia Moldovei 1918-1968] // Izvestiâ Akademii Nauk Moldavskoj SSR: Seriâ obșestennyh nauk. – Ch., 1984. – Nr. 2. – P. 79-80.

Madan, Ion. Bibliograful Parascovia Cojuhari // Calendar național 1999. – Ch., 1998. – P. 7-9; Magazin bibliologic. – 1993. – Nr. 2. – P. 61-62.

Madan, Ion. Cojuhari Parascovia // Kniha, bibliotečnoe delo, bibliografiâ Moldavii : bibliogr. ukaz. – Ch., 1983. – P. 75-76.

Madan, Ion. Oameni ai Bibliotecii Naționale : [despre Parascovia Cojuhari] // Magazin bibliologic. – 1997. – Nr. 2-3. – P. 48.

Muntean, P. Lucrări de bibliografie istorică : [despre bibliografia Istoria, arheologia și etnografia Moldovei 1918-1968] // Cultura. – 1975. – Nr. 11 (15 mart.). – P. 12.

Nanu, Katia. Basarabeni despre Simpozionul „Basarabia” : [despre dna P. Cojuhari] // Viața liberă. – 1991. – Nr. 386. – P. 2.

Șpac, Ion. Cojuhari Parascovia // Femei din Moldova : enciclopedie. – Ch. : Museum, 2000. – P. 76.

Șpac, Ion. Un bibliograf dăruit cu trup și suflet domeniului ales // Șpac, I. Cartea în vâltoarea vieții. – Ch., 2012. – P. – 125-127; Șpac, I. Reflecții biblioteconomice și bibliografice. – Ch., 2005. – P. 194-200; Magazin bibliologic. – 1997. – Nr. 2-3. – P. 20-22.

Cosovan Veronica

Catalog al colecției Clara și Pavel Balmuș / alcăt. : Olga Popa, Veronica Cosovan, Tatiana Kulinskaia. – ed. a 2-a. – Chișinău : BNRM, 2010. – 164 p.

Cărți din biblioteca contelui Alexandru Sturdza în colecțiile BNRM : catalog / Șt. Lupan, V. Cosovan; coord. de ed. : T. Plăcintă. – Chișinău : BNRM, 2012. – 88 p.

Chișinăul de altă dată în cărți poștale de epocă // Biblioteca. – 2009. – Nr. 9. – P. 259-261; Magazin bibliologic. – 2010. – Nr. 3-4. – P. 63-68.

Cultura lipoveneană reflectată în tezaurul de manuscrise din serviciul Carte veche și rară a BNRM // Magazin bibliologic. – 2013. – Nr. 1-4. P. 143-146.

I.Liprandi // Magazin bibliologic. – 2007. – Nr. 2. – P. 48.

Istoria apariției filigranelor și prezența lor în cărțile de proveniență străină în colecțiile serviciului Carte veche și rară a BNRM // Magazin bibliologic. – 2011. – Nr. 1-2. – P. 69-74.

Simboluri masonice pe edițiile românești tipărite la Buda la sfârșitul secolului al XVIII-lea // Magazin bibliologic. – 2012. – Nr. 1-4. – P. 121-124.

Farmagiu Valentina

Apostolul – monument al tiparului românesc // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 22-25.

Cartea Moldovei: cat. general. Vol. 1 : Ediții vechi sec. XVII-înc. sec. XIX / alcăt. : N. Matei, C. Slutu, V. Farmagiu. – Chișinău : Știința, 1990. – 252 p.

Cartea Moldovei: cat. general. Vol. 2 : Ediții cu caractere chirilice (sec. XIX-înc. sec. XX) / alcăt. : N. Matei, C. Slutu, V. Farmagiu. – Chișinău : Știința, 1992. – 266 p.

Cartea Moldovei (sec. XVII – înc. sec. XX) : cat. general. Vol. 3 : Cartea modernă (sec. XIX – înc. sec. XX) / alcăt. : E. Sănduță, T. Plăcintă, V. Farmagiu. – Chișinău : BNRM, 2013. – 532 p.

Din tezaurul moștenirii lui V. Alecsandri // Ateneu : buletin metodico-bibliografic. fasc.1. – Chișinău, 1991. – P. 23-26.

Knijnye sokroviča : (obzor redkih izdaniĭ). – Chișinău : Timpul, 1979. – 35 p.

Moștenirea lui Veniamin Costache // Magazin bibliologic. – 2011. – Nr. 3-4. – P. 29-33.

Proloagele – scrieri literare și cărți de învățătură // Magazin bibliologic. – 2011. – Nr. 1-2. – P. 40-44.

Scrieri patristice în versiunea slavo-română // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul.1. – Chișinău BNRM, 2007. – P.10-13.

Tipărituri bucureștene în patrimoniul Bibliotecii Naționale din Chișinău // Alfa și Omega. – 1996. – Nr. 10 (16-31 mai). – P. 7.

Tipărituri nemțene în patrimoniul Bibliotecii Naționale din Chișinău : Contribuția mitropolitului Veniamin Costachi la tipărirea cărții religioase românești // Alfa și Omega. – 1996. – Nr. 5 (1-15 martie). – P. 7.

Tipărituri rămnicene din sec. XVIII în patrimoniul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova // Alfa și Omega. – 1996. – Nr. 1 (1-15 ian.). – P. 7.

● Referiri

Madan, Ion. Oameni ai Bibliotecii Naționale : [despre Valentina Farmagiu] // Magazin bibliologic. – 1997. – Nr. 2-3. – P. 50.

Melnic, Raisa. Rostul și prinosul dinastiilor BNRM // Magazin bibliologic. – 2007. – P. 147 – 150.

Pasat, D. Cartea, biblioteca și cei doi ochi care cugetă // Moldova suverană. – 1996. – Nr. 206 (7 dec.). – P. 4.

Pasat, D. Modest omagiu colegial // Curierul de seară. – 1997. – 21 ian. – P. 5; Večernij Kișinev. – 1997. – 21 ânv. – P. 5.

Kulinskaia Tatiana

Catalog al colecției Clara și Pavel Balmuș / alcăt. : Olga Popa, Veronica Cosovan, Tatiana Kulinskaia. – ed. a 2-a. – Chișinău : BNRM, 2010. – 164 p.

Periodicul Бессарабские областные ведомости – o sursă istorică valoroasă // Magazin bibliologic. – 2011. – Nr. 1-2. – P. 37-39.

● Referiri

Melnic, Raisa. Rostul și prinosul dinastiilor BNRM // Magazin bibliologic. – 2007. – P. 147 -150.

Lupan Ștefan

Biblioteca contelui Alexandru Sturdza : Cercetări istorico-bibliografice // Magazin bibliologic. – 2010. – Nr. 3-4. – P. 25-32.

Cărți din biblioteca contelui Alexandru Sturdza în colecțiile BNRM : catalog / Șt. Lupan, V. Cosovan; coord. de ed. : T. Plăcintă. – Chișinău : BNRM, 2012. – 88 p.

Despre biblioteca contelui Alexandru Sturdza // Tyrageția. – Vol. 4. – 2010. – Nr. 2. – P. 137-142.

Lansarea catalogului de colecție „Cărți din biblioteca contelui Alexandru Sturdza în colecțiile BNRM” // Magazin bibliologic. – 2012. – Nr. 1-4. – P. 34-35.

Opere de autori antici greci și romani în cărțile de limbi străine până la 1725 din colecțiile BNRM // Magazin bibliologic. – 2012. – Nr. 1-4. – P. 29-33.

Un document de proprietate // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova: Album. Tomul I. – Chișinău: BNRM, 2007. – P.14.

● Referiri

Prefață // Cartea Moldovei: cat. general. Vol. 1 : Ediții vechi sec. XVII-înc. sec. XIX / alcăt. : N. Matei, C. Slutu, V. Farmagiu. – Ch. : Știința, 1990. –P. 9.

Matei Nina

Biblioteca mănăstirii Noul Neamț – tezaur de spiritualitate și cultură românească // Literatura și arta. – 1997. – Nr. 40. – P. 6; Magazin bibliologic. – 1994. – Nr. 3-4. – P.1 7-20.

Biblioteca mănăstirii Noul Neamț (Chițcani) // Moldova literară. – 1996. – 10 apr. – P. 3.

Cartea Moldovei : cat. general. Vol. 1 : Ediții vechi sec. XVII-înc. sec. XIX / alcăt. : N. Matei, C. Slutu, V. Farmagiu. – Chișinău : Știința, 1990. – 252 p.

Cartea Moldovei : cat. general. Vol. 2 : Ediții cu caractere chirilice (sec. XIX-înc. sec. XX) / alcăt. : N. Matei, C. Slutu, V. Farmagiu. – Chișinău : Știința, 1992. – 266 p.

Contribuții privind activitatea tipografiei „Neamul Românesc” („Datina românească”) la începutul secolului XX // Magazin bibliologic. – 1993. – Nr. 2. – P. 23-24; Patrimoniul. – 1993. – Nr. 9-10. – P. 49-50.

Editate în timpul vieții scriitorului... // Chișinău: gazeta de seară. – 1983. – Nr. 260. – P.3.

Ediții Hugo // Cultura. – 1975. – Nr. 38 (13 septembrie). – P. 7.

Ediții vechi moldovenești // Cultura. – 1976. – Nr. 12 (20 martie). – P. 9.

Lucoare în negura vremii // Moldova. – 1997. – Nr. 7-9. – P. 9-10.

Manuale (și alte materiale didactice moldovenești din secolul XIX) // Patrimoniul: almanahul bibliofililor din Moldova. Vol II. – Chișinău, 1988. – P. 125-141.

Manuil Poleac – bibliofil și bibliograf basarabean // Magazin bibliologic. – 1996. – Nr. 3-4. – P. 20-22.

Societatea Frățimea profesorilor de religie din Basarabia // Chișinău : enciclopedie. – Chișinău, 1997. – P. 420-421.

„Tiparul este lumina lumii”: (Valorificarea moștenirii editorial-tipografice a lui Mihail Kogălniceanu) // Magazin bibliologic. – 1991. – Nr. 2. – P. 56-64.

Un basarabean mitropolit al Moldovei și Sucevei (Iosif Naniescu, 180 ani de la naștere) // Basarabeni în lume. Vol. 1. – Chișinău, 2002. – P. 133-142.

● Referiri

Ioanide, D. O împătimită a cărții // Literatura și arta. – 1997. – 2 oct. – P. 6.

Madan, Ion. Oameni ai Bibliotecii Naționale : [despre Nina Matei] // Magazin bibliologic. – 1997. – Nr. 2-3. – P. 54.

Negru, Nina. Elogiu specialistului // Viața satului. – 1997. – 1 martie. – P. 6.

Melnic Iulia

Ateneul de cultură și credință „Biserica Albă” : [o formă nouă de activitate bibliologică și cultural-teologică a Bibliotecii Naționale] // Magazin bibliologic. – 1992. – Nr. 2. – P. 8-9.

Însemne de carte din colecția „Ex-libris” tangențial legate de numele Ecaterinei a II-a // Magazin bibliologic. – 1997. – Nr. 2-3. – P. 40-44.

O excursie pe la cele mai vechi centre tipografice din țară : însemnări de călătorie // Magazin bibliologic. – 1993. – Nr. 1-2. – P. 15-21.

Publicațiile periodice din basarabia de la începutul sec. XX : din colecția serviciului Carte veche și rară al Bibliotecii Naționale // Limba română. – 1998. – Nr. 3. – P. 95-98; Săptămîna. – 1998. – Nr. 3. – P. 95-98.

Soarta unui om prin prisma unei cărți // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova: Album. Tomul I. – Ch., 2007. – P. 80-83.

● Referiri

Madan, Ion. Bibliografia și biblioteconomia Moldovei : Profesori și discipoli. – Chișinău, 2000. – P. 86.

Madan, Ion. Oameni ai Bibliotecii Naționale : [cu referire la activitatea dnei Iulia Melnic] // Magazin bibliologic. – 1997. – Nr. 2-3. – P. 54.

Nanu, Katia. Basarabeni despre Simpozionul „Basarabia” : [cu referire la dna Iulia Melnic] // Viața liberă. – 1991. – Nr. 386. – P. 2.

Nazar, Sorin. Cerul din inimile noastre // Lanterna magică. – 1993. – 15-28 febr. – P. 4.

Novac Anton

Cantemiriana de la biblioteca republicană „N. K. Krupskaia” // Cultura. – 1973. – Nr. 43 (27 oct.). – P. 10.

Dincolo de valul timpului // Moldova socialistă. – 1971. – Nr. 288 (10 dec.). – P. 3.

În lumea rarităților // Cultura. – 1973. – Nr. 38 (22 sept.). – P. 14.

Novyj otdel biblioteki imeni Krupskoj // Sovetskaâ Moldaviâ. – 1969. – 7 dec. – P. 3.

● Referiri

Anton Novac – om al cărții // Moldova suverană. – 2001. – 2 aug. – P. 3.

Madan, Ion. Oameni ai Bibliotecii Naționale : [despre Anton Novac] // Magazin bibliologic. – 1997. – Nr. 2-3. – P. 55.

Șpac, Ion. Anton Novac folcloristul (1931-2001) // Șpac, Ion. Cartea în vârtoarea vieții. – Ch., 2012. – P. 321-322.

Șpac, Ion. Oameni ai culturii : Anton Novac // Lit. și arta. – 2002. – 16 mai. – P. 6; Magazin bibliologic. – 2001. – Nr. 4. – P. 67-69; Șpac, I. Reflecții biblioteconomice și bibliografice. – Ch., 2005. – P. 276-280.

Plăcintă Tatiana

Atlase și hărți vechi în colecțiile serviciului Carte veche și rară // Magazin bibliologic. – 2002. – Nr. 3. – P. 85-88.

Cartea Moldovei (sec. XVII - înc. sec. XX) : cat. general. Vol. 3 : Cartea modernă (sec. XIX – înc. sec. XX) / alcăt. : E. Sănduță, T. Plăcintă, V. Farmagiu. – Chișinău : BNRM, 2013. – 532 p.

Cărți din biblioteca particulară a colonelului I. P. Liprandi (parte a colecției carte veche și rară) // Magazin bibliologic. – 2007. – Nr. 2. – P. 50.

Curiozități din lumea cărților păstrate în colecția BNRM // Magazin bibliologic. – 2007. – Nr. 2. – P. 54-58.

Donații și achiziții de carte intrate în colecțiile speciale ale Bibliotecii Naționale // Magazin bibliologic. – 2012. – Nr. 1-4. – P. 18-28.

Ediție de unicat // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul 1. – Chișinău, 2007. – P. 60-62.

- Referiri

Madan, Ion. Oameni ai Bibliotecii Naționale : [despre dna Tatiana Plăcintă] // Magazin bibliologic. – 1997. – Nr. 2-3. – P. 58.

Zavtur Galina

Autografe rare în cărți rare // Literatura și arta. – 1997. – 27 noiembrie. – P. 6.

Vasile Alecsandri în paginile revistelor interbelice din Colecția de carte veche și rară a Bibliotecii Naționale // Magazin bibliologic. – 1998. – Nr. 1-2. – P. 15-18.

- Referiri

Madan, Ion. Biblioteconomia și bibliografia Moldovei : Profesori și discipoli. – Chișinău, 2000. – P. 51-52.

ARTICOLE DOCUMENTATE ÎN BAZA FONDULUI DE CARTE VECHIE

Alekseeva, S. Pamât' vekov minuvših : [despre monumentele scrisului slavon în fondurile serviciului Cărți rare și manuscrise al Bibliotecii de Stat a RSSM] // Sovetskaâ Moldaviâ. – 1989. – 24 maâ. – P. 2.

Balmuș, Pavel. Sturdovzkij spisok „Descriptio Moldaviae” D. Kantemira istočnikovedčeskij analiz) // Problemy istočnikovedeniâ istorii Moldavii perioada feodalizma i kapitalizma : sbornik statej. – Kișinev, 1983. – P. 131- 158.

Balmuș, Pavel. Veritabile valori bibliofile // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 54-59.

Basarabeanca, A. Ateneul „Biserica Albă” // Literatura și arta. – 1992. – 28 mai. – P. 6.

Bobână, Gheorghe. Antioh Cantemir – poet și traducător // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 29- 30.

Bobână, Gheorghe. Din opera teologică a lui Petru Movilă // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 16-21.

Braga, Tatiana. Biblioteca Anton Crihan : [în colecțiile Bibliotecii Naționale] // Magazin bibliologic. – 1993. – Nr. 3-4. – P. 20-21.

Cele mai vechi cărți din colecția Bibliotecii Naționale // Apropo magazin. – 2011. – 5 febr. – P. 5.

Cereteu, Igor. Consemnări valoroase pe un Triodion din secolul al XVIII-lea // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 44-49.

Cereteu, Igor. Însemnări de pe cărți vechi tipărite în secolele XVII-XIX (colecția Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova) // Destin românesc. – 2003. – Nr. 3-4. – P. 83-99.

Cereteu, Igor. Tipărituri bucureștene în colecțiile bibliotecii // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 50-53.

Cereteu, Igor. Valori cărturești din secția Carte veche și rară a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova // Magazin bibliologic. – 2012. – Nr. 1-4. – P. 36-40.

Coțescu, Elena. Activitatea editorială a lui Onisifor Ghibu la Chișinău în perioada 1917-1918 // Magazin bibliologic. – 1996. – Nr. 1-2. – P. 39-42.

Colecția Anton Crihan : [colecția de carte „Anton Crihan” donată Bibliotecii Naționale] // Moldova suverană. – 1993. – 17 iun. – P. 4.

Colesnic, Iurie. Necunoscutul din preajma noastră // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 32-36.

Colesnic, Iurie. Un paznic la farul conștiinței // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 71-73.

Eșanu, Andrei. Ediții rare cantemiriene // Cercetare și dezvoltare în bibliotecile naționale ale României și Republicii Moldova : volum de lucrări științifice. – București, Chișinău, 2008. – P. 106- 107; Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 26-28.

Filip, Victor. Biblioteca Națională are o frumoasă colecție de „carte rară” : Tot mai citim probleme sociale pe bănci de bibliotecă // Momentul. – 1997. – 16 iul. – P. 2.

Gafton, Marcela. Incontestabile comori : [despre serviciul Carte veche și rară a BNRM] // Moldova : serie nouă. – 2009. – Nr. 5. – P. 14-15.

Gheorghe, Ana. Lumea nu-i așa cum credem noi că este : [cu referire la Ate-neumul „Biserica Albă”] //Curierul de seară. – 1994. – 27 dec. – P. 5.

Marinciuc, Aurel. Biblioteca familiei Marinciuc – Crișcăuți, județul Soroca // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 74-75.

Melnic, Raisa. Cărți scoase la Tipografia exarhicească din Chișinău (1812-1821) // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 40-43.

O nouă colecție la Biblioteca Națională [despre colecția personală Alexandru Șoltoianu] // Gazeta bibliotecarului. – 2010. – Nr. 11. – P. 3.

Osoianu, Vera. Publicațiile „Astrei Basarabene” în patrimoniul Bibliotecii Naționale // Magazin bibliologic. – 1996. – Nr. 1-2. – P. 43-45.

Pasat, Dumitru. Exemplu de urmat și de imitat pentru alții : [despre volumele din fondul de carte religioasă al BNRM] // Moldova literară. – 1996. – Nr. 17. – P. 4.

Pruteanu, Ioana. „Cazania lui Varlaam” inclusă în circuitul european // Capitala. – 2010. – 5 mai. – P. 8.

Rău, Alexe. Amintiri de la Alexandru Lungu // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 68-70.

Rău, Alexe. Cele mai vechi cărți din colecțiile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 6-9; Magazin bibliologic. – 2007. – Nr. 2. – P. 44-48; Revista română de biblioteconomie și știința informării. – 2010. – Nr. 2. – P. 47-49.

Rău, Alexe. Darul Mitropolitului Bartolomeu Anania // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 63-65.

Rău, Alexe. Două incunabule în colecția Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova // Confluente bibliologice. – 2007. – Nr. 1. – P. 43-46.

Rău, Alexe. Pavel și Clara : [colecția Eminescu, donată Bibliotecii Naționale de către familia Pavel și Clara Balmuș] // Gazeta bibliotecarului. – 2002. – Nr. 2. – P. 1-2; Rău, A. Ochiul din oglinda paginii. – Chișinău : Ulysse, 2002. – P. 163 -165.

Rău, Alexe. Reflecții asupra unei vechi tipărituri românești : [Cazania lui Varlaam] // Biblioteca. – 1993. – Nr. 12. – P. 46-48.

Rău, Alexe. Un carnet al lui Marcel Proust // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 66-67.

Roșca, Ludmila. Cărți rare și religioase în fondurile Bibliotecii Naționale // Alfa și Omega. – 1999. – 16-31 iul. – P. 7.

Sănduță, Elena. Manuale de patrimoniu // Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova : Album. Tomul I. – Chișinău : BNRM, 2007. – P. 37-39.

Trofimov, Rodica. „Apostolul” – cea mai veche carte din fondul Bibliotecii Naționale // Flux: cotid. naț. – 1999. – 7 apr. – P. 6.

Volkovskaia, Lina. Pușkin și biblioteca lui Liprandi // Nistru. – 1964. – Nr. 4. – P. 144-147.

COMUNICĂRI ÎN CADRUL SIMPOZIOANELOR ȘTIINȚIFICE

Cosovan, Veronica

Catalogul cărților lui Alexandru Sturdza, păstrate în colecția „Carte veche și rară” a BNRM : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XIX-a].

Despre biblioteca personală a lui Ion Creangă : [comun. în cadrul Simpozionului „Valori Bibliofile”, ediția a XVIII-a].

Manuscrise lipovenești din serviciul Carte veche și rară al BNRM : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XXII-a].

Simboluri heraldice și motive ornamentale întâlnite în filigranele cărților vechi : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XX-a].

Simboluri masonice pe edițiile românești tipărite la Buda la sfârșitul secolului al XVIII-lea : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XXI-a].

Farmagiu, Valentina

Chipurile *Vechiului* și *Noului Testament* (un manuscris inedit din secolul al XVIII-lea) : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XII-a].

Comentarii la ediția: „N.G. Spafarij. Opisanie pervyâ časti vselennyâ imenuemoj Aziâ, vnej že sostoit Kitajskoe Gosudarstvo s pročimi ego gorody i provinciâ” : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XV-a].

Lupan, Ștefan

Cărți tipărite până la 1700 în colecția „Carte veche și rară” a BNRM : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XIX-a].

Nicolae Milescu-Spătarul: un calendar vechi moldovenesc : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XI-a].

Tema prorocirilor sibilelor în istoria literaturii universale și la Nicolae Milescu

---

Spătarul : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XX-a].

Matei, Nina

Tipărituri din prima tipografie chișinăuiană în patrimoniul Bibliotecii Naționale : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a II-a].

Plăcintă, Tatiana

Achiziții noi la serviciul „Carte veche și rară” : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a IX-a].

Activitatea misionară și publicistică a lui Antim Nica oglindită în presa basarabeană până la 1944 : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XVI-a].

Donația de carte a lui Iurie Kojevnikov : prezentarea edițiilor operelor poetului național și a exegezelor eminesciene : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XX-a].

Ediții rare cantemiriene păstrate în colecțiile BNRM și a instituțiilor deținătoare de documente patrimoniale din Republica Moldova incluse în Registrul Programului „Memoria Moldovei” : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „500 de ani de la apariția primei cărți tipărite în România; Dimitrie Cantemir și Nicolae Spătaru-Milescu personalități ale culturii europene”, Galați, 2008].

Hărți și atlase vechi în colecțiile de patrimoniu : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XI-a].

Prezentarea ediției „Manuscrisele Mihai Eminescu (vol. I-XXIII); vol. I., Manuscrisul 2254, Academia Română, editura enciclopedică”, (București, 2004) : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XIV-a].

Prezentarea vol. II (partea I și a II-a) a ediției Academiei Române „Manuscrisele Mihai Eminescu” : [comun. în cadrul Simpozionului Științific „Valori Bibliofile”, ediția a XV-a].

COMUNICĂRI ÎN CADRUL EMISIUNILOR RADIO ȘI TV

Matei Nina

Radio

- Cărțile de cult [Diapazon, 1994]
Chipuri de femei basarabene din sec. al XIX-lea [Diapazon, 1994]
Imprimeria Chișinău : istoric [emisiunea Diapazon, 1994]
Istoricul Tipografiei Exarhicești din Chișinău [Modern-club, 1994]
Înalt Prelat, venerabil Mitropolit și zelos patriot (180 ani de la nașterea Mitropolitului Iosif Naniescu) [Diapazon, 1994]
Însemnări marginale – texte manuscrise pe cărți vechi [Modern-Club, 1941]
Opera lui Eminescu [Diapazon, 1994]
Primul centru editorial de carte românească (180 de ani de la înființarea tipografiei din Chișinău) [Diapazon, 1994]
Publicații periodice românești editate în Basarabia [Diapazon, 1994]
Revista „Propășirea” [Diapazon, 1994]
Seminarul teologic din Chișinău [Diapazon, 1994]
Tipărituri românești cu valoare patrimonială din biblioteca Mănăstirii Noul Neamț [Diapazon, 1994]

Cosovan Veronica

Radioul Național

- Primele manuale în Basarabia [2002]
Presa basarabească [2002]
Cărți istorico-populare din a doua jumătate a sec. al 19-lea [2002]
Primele lucrări despre Basarabia [2003]

TV

- Arhitectura Chișinăului în cărți poștale de epocă [Bună dimineața, 2010]
Biblioteca personală a primului guvernator al Basarabiei – Scarlat Sturdza [Bună dimineața, 2010]
Cea mai veche carte din colecțiile BNRM [Bună dimineața, 2010]
Curiozități minuscule [Bună dimineața, 2010]
Rarități bibliofile în cadrul serviciului Carte veche și rară a BNRM [Stil de viață, 2012]
Valori indiscutabile ale RM, păstrate la BNRM [Istории Incredibile, 2012]

LUCRĂRILE SERVICIULUI

1) **Cartea Moldovei : sec. XVII - înc. sec. XX** : cat. general. Vol. I : Ediții vechi sec. XVII – înc. sec. XIX / alcăt. : N. Matei, V. Farmagiu, C. Slutu. – Chișinău : Știința, 1990. – 252 p.

Rec. : Grama, Steliana. O bibliotecă cuprinsă într-un catalog // Biblioteca. – 1994. – Nr. 2-4. – P. 80 – 81; Moscovici, Liviu. Un eveniment editorial : „Cartea Moldovei”. Catalog general // Biblioteca. – 1991. – Nr. 7-8. – P. 69 ; Trifan, Călina. Vechi monumente scrise // Lit. și arta. – 1992. – 27 aug. – P. 5.

2) **Cartea Moldovei : sec. XVII - înc. sec. XX** : cat. general. Vol. II : Ediții cu caractere chirilice (sec. XIX – înc. sec. XX) / alcăt. : N. Matei, V. Farmagiu, C. Slutu. – Chișinău : Știința, 1992. – 266 p.

Rec. : Barbu, Violeta. V. Farmagiu, N. Matei, C. Slutu, Cartea Moldovei (sec. XVII – înc. sec. XX). Catalog general // Revista istorică. – 1994. – Nr. 1-2. – P. 189; Grama, Steliana. Sursă documentară de interes național // Lanterna magică. – 1993. – 15-28 febr. – P. 4; Șpac, Ion. Sursă informativă de valoare // Revistă de istorie a Moldovei. – 1993. – Nr. 4. – P. 78-80.

3) **Cartea Moldovei : sec. XVII - înc. sec. XX**: cat. general . vol. III: Cartea Modernă (Sec. XIX – înc. sec. XX) / Alcăt. : T. Plăcintă, V. Farmagiu, E. Sănduță, N. Matei, P. Cojuhari. – Chișinău : BNRM, 2012. – 528 p.

Rec. : Cereteu, Igor. O nouă contribuție istoriografică despre valorile bibliofile din estul spațiului românesc // Magazin bibliologic. – 2012. – Nr. 1-4. – P. 161-163; Tostogan, Aliona. Catalogul „Cartea Moldovei” – o realizare istorică a bibliografiei basarabene // Magazin bibliologic. – 2012. – Nr. 1-4. – P. 164-168.

4) **Catalog al Colecției Clara și Pavel Balmuș** / alcăt. : O. Popa. – Chișinău : BNRM, 2005. – 148 p.

Rec. : Rău, Alexe. Catalog al Colecției Clara și Pavel Balmuș // Gazeta bibliotecarului. – 2010. – Nr. 9, 10. – P. 4-5.

5) **Catalog al Colecției Clara și Pavel Balmuș** / Bibl. Naț. a Rep. Moldova; alcăt. : O. Popa, V. Cosovan, T. Kulinskaia. – Ed. a 2-a. – Ch. : BNRM, 2010. – 164 p.

Rec. : Rău, Alexe. Catalog al Colecției Clara și Pavel Balmuș // Gazeta bibliotecarului. – 2010. – Nr. 9, 10. – P. 4-5.

6) **Cărți din biblioteca contelui Alexandru Sturdza în colecțiile BNRM** : catalog / alcăt.: Șt. Lupan, V. Cosovan; coord. de ed. : T. Plăcintă. – Chișinău : BNRM, 2012. – 88 p.

Rec. : Lansarea catalogului de colecție „Cărți din biblioteca contelui Alexandru Sturdza în colecțiile BNRM” // Magazin bibliologic. – 2012. – Nr. 1-4. – P. 34-35.

7) **Din comorile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova** : Album / Bibl. Naț. a Rep. Moldova; Dir. gen. : Alexe Rău; elab. și coord. : T. Plăcintă. T. I. – Chișinău : BNRM, 2007 (Tip. „Bons Offices” SRL). – 84 p.

8) **Documente cartografice din colecțiile Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova** – Map drawing from the collection of the National Library of the Republic of Moldova : album-calendar 2003 / Biblioteca Națională; elab. : T. Plăcintă. – [Chișinău] : Tip. „Prag-3”, 2002. – [24] p.

Istoria, Arheologia, Etnografia Moldovei : indice al literaturii sovietice. Vol. I : 1918-1968 / alcăt. : P. Cojuhari, I. Șpac. – Chișinău : Cartea Moldovenească, 1973. – 563 p.

Rec.: Muntean, P. Lucrări de bibliografie istorică // Cultura. – Nr. 11. – P. 12; Grek, I.F. Nastoljnaâ bibliografiâ issledovateljâ // Izvestiâ Akademii nauk Moldavskoj SSR : seriâ občestennyh nauk. – Ch., 1984. – Nr. 2. – P. 79-80.

Istoria, Arheologia, Etnografia Moldovei : indice al literaturii sovietice. Vol. II : 1969-1980 / alcăt. : P. Cojuhari, Z. Ionova, A. Postică. – Chișinău : Cartea Moldovenească, 1982. – 599 p.

Rec. : Grek, I.F. Nastoljnaâ bibliografiâ issledovateljâ // Izvestiâ Akademii Nauk Moldavskoj SSR : seriâ občestennyh nauk. – Ch., 1984. – Nr. 2. – P. 79-80.

Knijnje sokroviča (obzor redkih izdanij) / sost. : V.G. Farmajiu. – Kișinev : Timpul, 1979. – 35 p.

Compartimentul III: Partea Ilustrativă

COLABORATORII

Anton Novac,
șef Serviciu 1969-1974

Parascovia Cojuhari,
șef Serviciu 1974-1990

Valentina Farmagiu,
șef Serviciu 1990-1999

Tatiana Plăcintă,
șef Serviciu 1999-2013

Veronica Cosovan,
șef Serviciu 2013 - prezent

Nina Matei, specialist
principal 1972-1992

Raisa Leancă, specialist
principal 1981-1987

Felicia Rotaru, specialist
principal 1993-1994

Galina Zavtur, specialist
principal 1994 -1998

Iulia Melnic, specialist
principal 1994-1999

Ana Ceban, specialist
principal 2000-2004

Olga Popa, specialist
principal 2004-2007

Tatiana Kulinskaia, specia-
list principal 2004 - prezent

Ștefan Lupan, cercet. șt.
2007-2015

Tatiana Adochița, specia-
list principal 2012-2013

Irina Lungu,
specialist principal

Ședință solemnă. În picioare dl A. Novac

În compania dlui N. Sanalati, în dreapta A. Novac

Deschiderea solemnă a expoziției în holul BNRM dna V. Farmagiu – în colțul din stânga, jos,
dl A. Novac – pe centru

Cercetarea în Serviciu. De la stânga la dreapta dnele P. Cojuhari, N. Matei, V. Farmagiu

Promovarea colecțiilor în Serviciu dna P. Cojuhari prezintă expoziția

Promovarea colecțiilor. Prezintă dna V. Farmagiu

Pe timpurile dlui P. Ganenco. A 3-a din stânga dna P. Cojuhari

Dna V. Farmagiu

Dna N. Matei

Manifestare socială organizată de Sindicate. În partea dreaptă – dna N. Matei

Întâlnire cu veteranii BNRM. În partea stângă dna P. Cojuhari, pe centru dna V. Farmagiu

Expoziție tematică. Prezintă dna N. Matei

Dna N. Matei cercetează microfilmele

Dna V. Farmagiu în procesul de cercetare

Dna V. Farmagiu cu discipolul său – R. Leacă.
În serviciu era și este aplicat până în prezent, activitatea de mentorat

Sărbătorile de iarnă la BNRM. De la stânga la dreapta :
dnele N. Matei, V. Farmagiu, P. Cojuhari

Anul 2000. Expoziție în cadrul Simpozionului Științific „Valori bibliofile”. Dna V. Farmagiu și V. Cosovan

Anul 2001. În lumea rarităților bibliofile ale Serviciului. V. Cosovan

Întrunirea de peste ani. În partea stângă dna P. Cojuhari în partea dreaptă dna V. Farmagiu

Trei generații de șefi. De la stânga la dreapta: dna T. Plăcintă, dna V. Farmagiu, dna P. Cojuhari

Anul 2008. Ședința Simpozionului Științific „Valori bibliofile”. V. Cosovan și T. Plăcintă

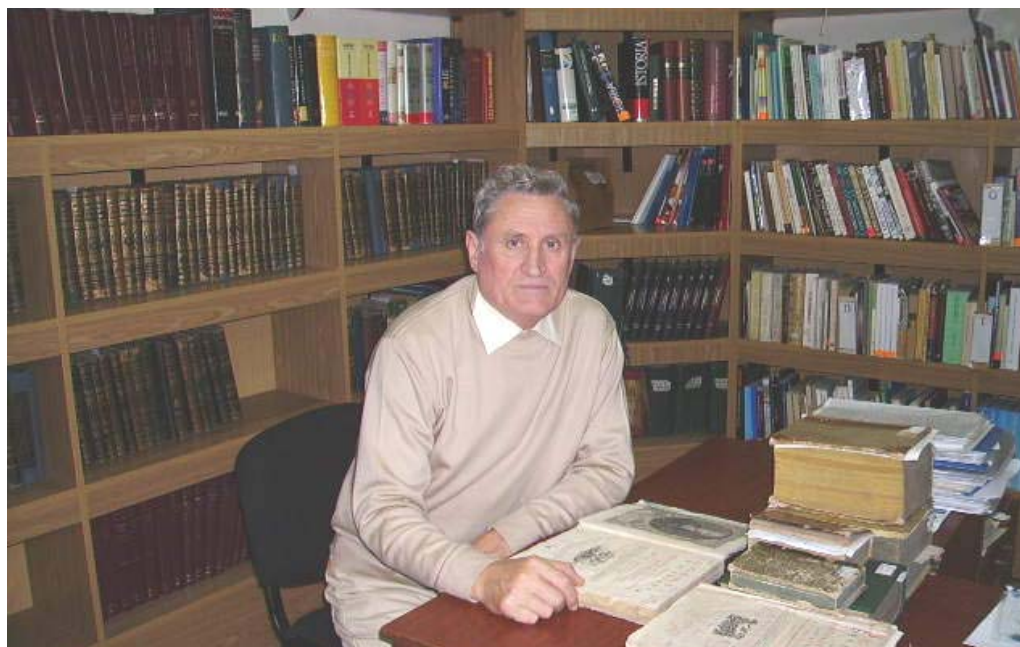
Anul 2010. Comunicare în cadrul Simpozionului Științific „Valori bibliofile”. T. Plăcintă, V. Cosovan

Prezentarea rarităților bibliofile din cadrul colecției Iu. Kojevnikov

Ședință în cadrul Serviciului. Dna T. Plăcintă, dl Șt. Lupan și dna V. Farmagiu

Dr. Șt. Lupan la locul de muncă

Acceași ședință, alt unghi. Dna V. Farmagiu, dna V. Cosovan

Dra T. Kulinskaia la locul de muncă

Lucrând în fond, sunt respectate regulile de securitate a colecțiilor. T. Kulinskaia, I. Lungu în mănuși speciale

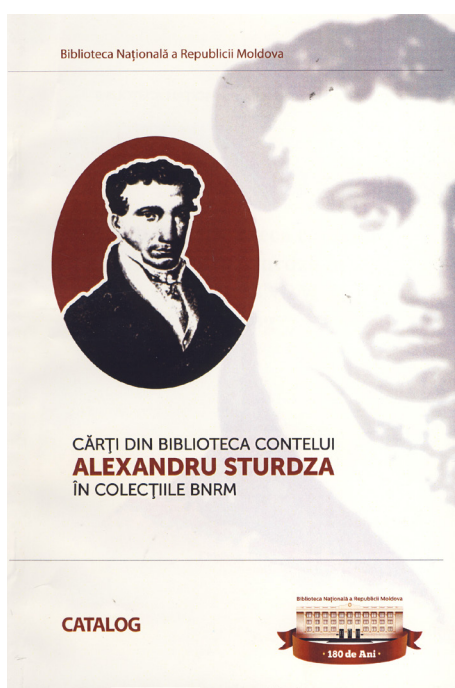
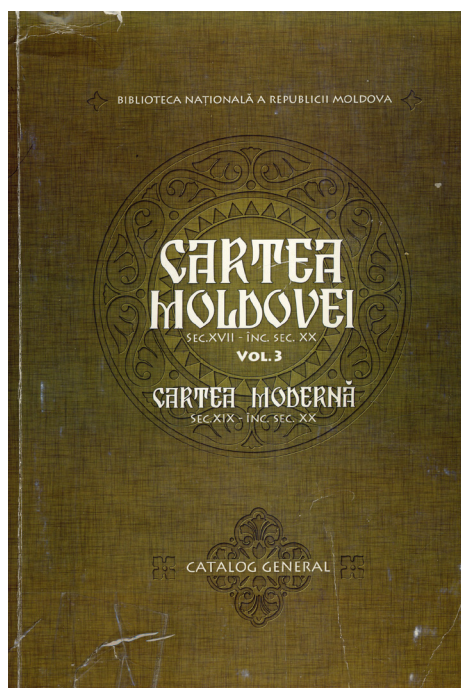
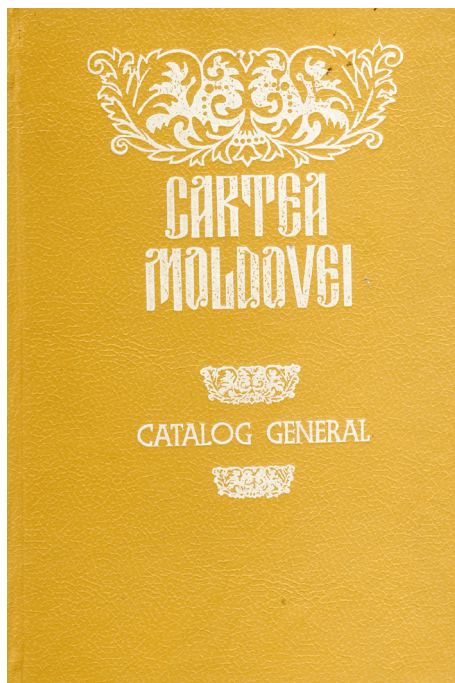
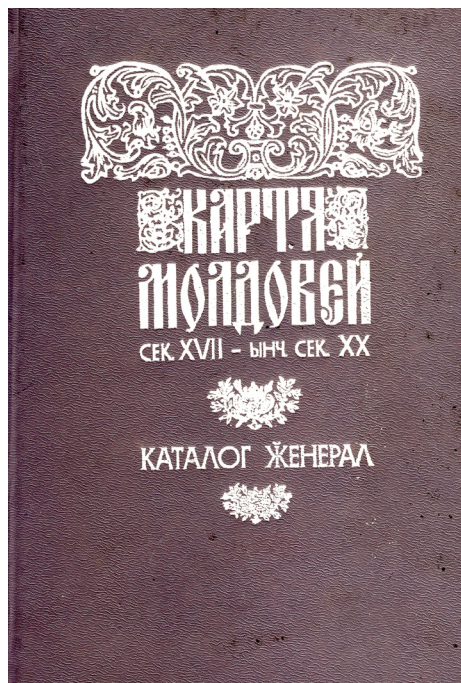

I. Lungu – ca magistru în istorie, interesată de cărțile vechi

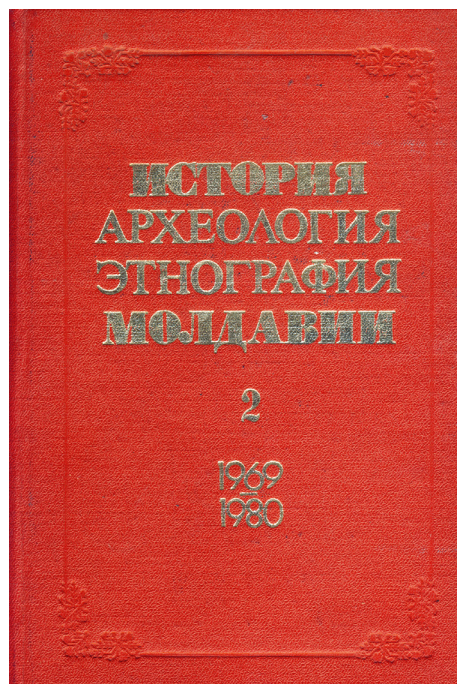
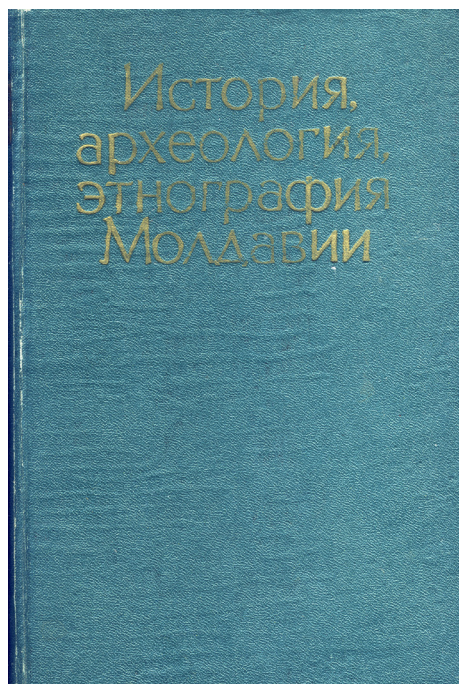
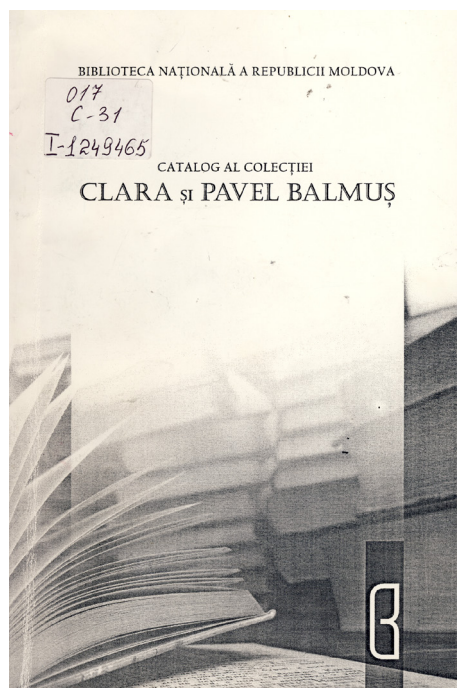

Și în secolul XXI mentoratul se respectă. T. Kulinskaia și I. Lungu

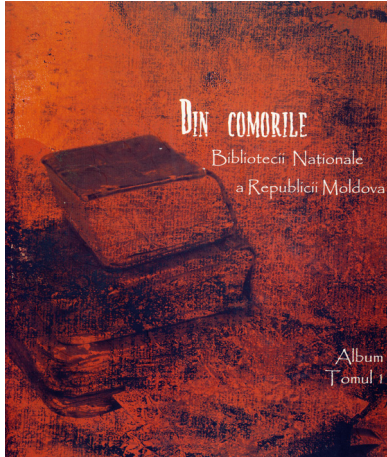
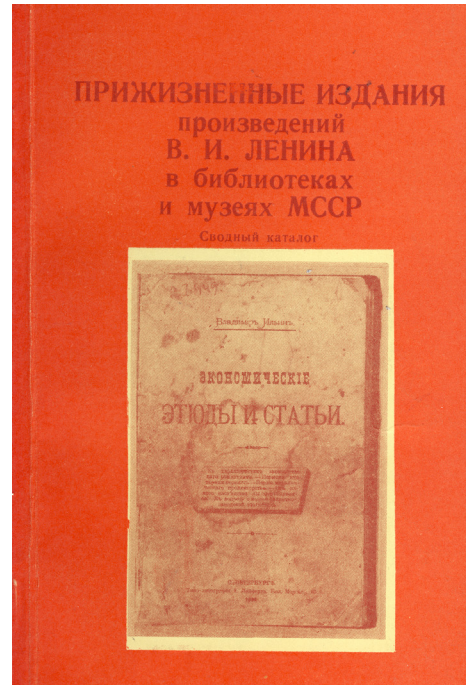
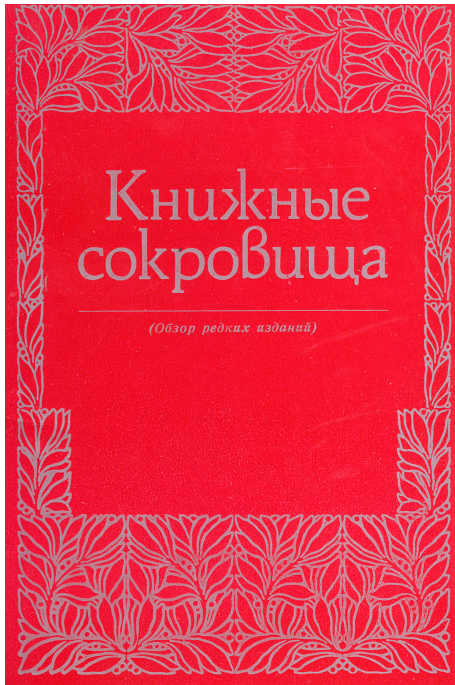
PUBLICAȚIILE SERVICIULUI

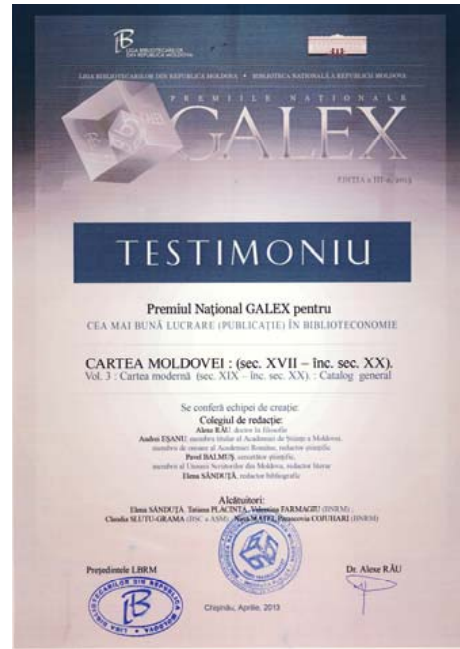
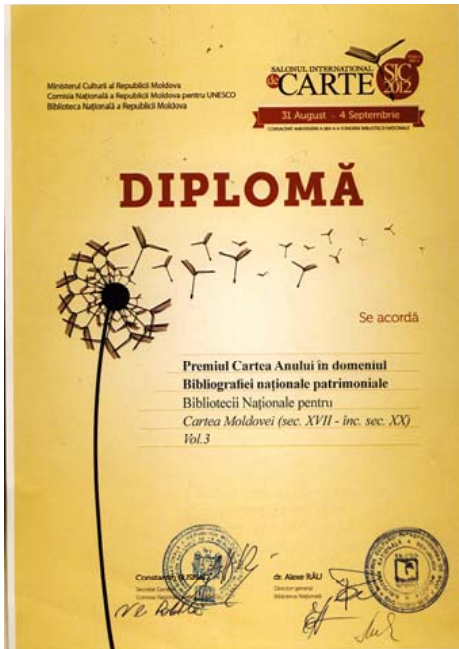

MENȚIUNILE SERVICIULUI PENTRU ACTIVITATEA DE VALORIFICARE A COLECȚIILOR DE CARTE VECHIE ȘI RARĂ

Diplomă

în cadrul Topului Național al
Bibliotecarilor, ediția a X, 2002

Se conferă **Bibliotecii Naționale**
Premiul pentru promovarea cărții vechi prin
forme netradiționale, Secțiunea Bibliofilie

pentru

Albumul-Calendar 2003: Documente
cartografice din Colecțiile Bibliotecii Naționale
a Republicii Moldova

Președinte
A.B.R.M.

Lidia Kulikovski

Secretar

Mariana Harjevschi

Chișinău, 5 martie 2003

*Secretul vieții lungi a unui stat este
păstrarea ierarhiei meritului.*

*Oamenii nu se deosebesc atât prin
ceea ce zic, cât prin ceea ce fac.*

*Valoarea întregii activități omenești
atârnă nu atât de la ceea ce face
omul, ci de la cum o face.*

Mulți lucrează, dar puțini gândesc.

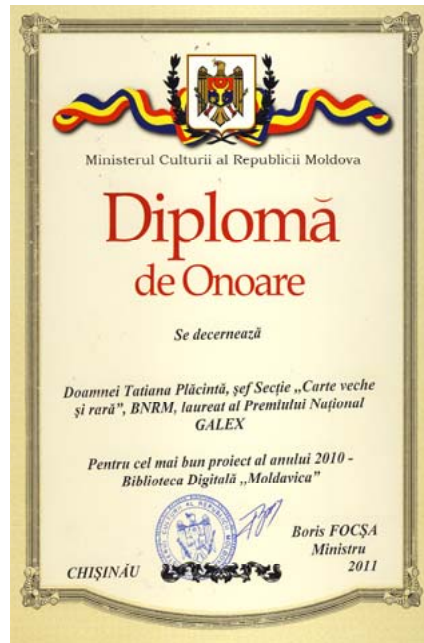
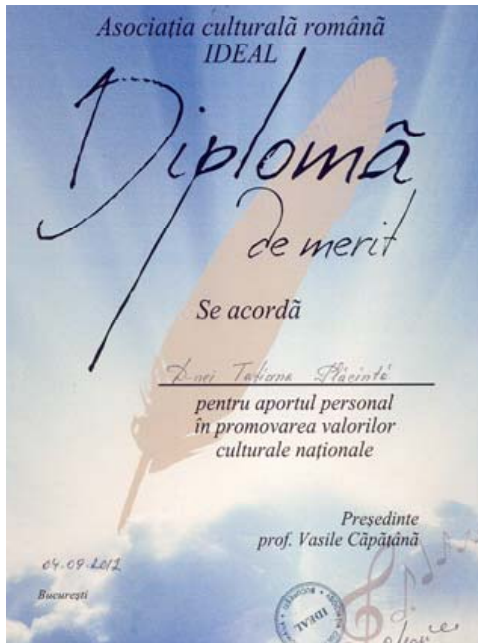
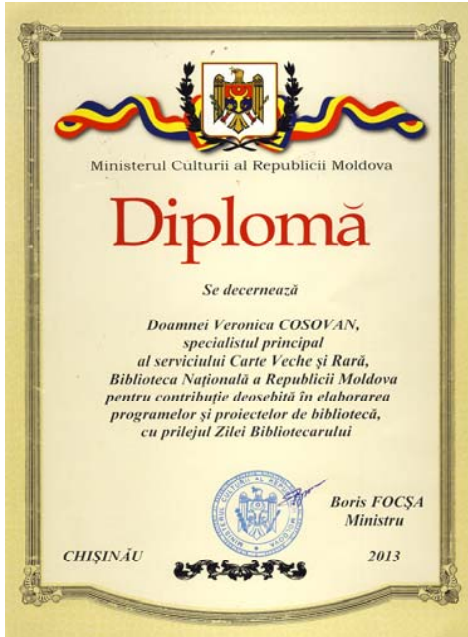
Mihai Eminescu

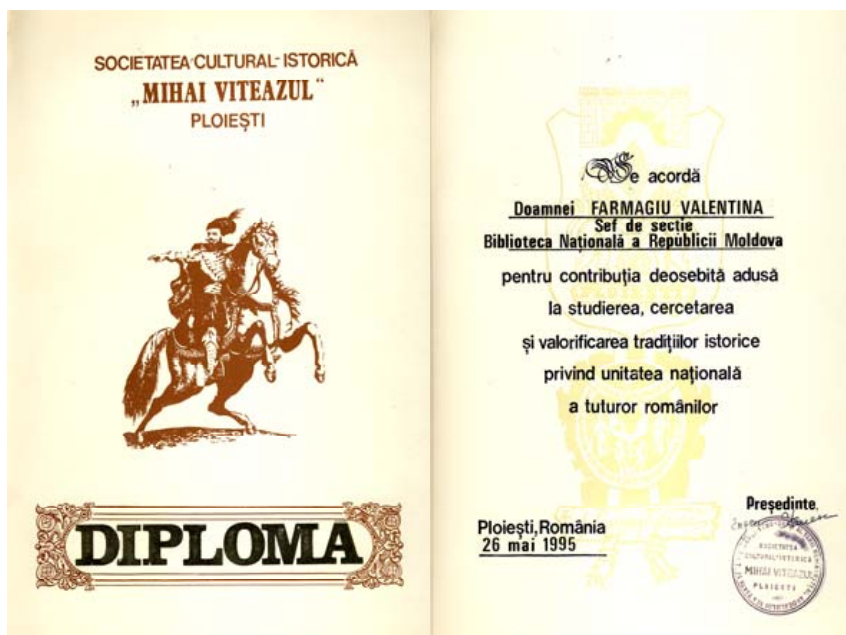
MENȚIUNILE COLABORATORILOR SERVICIULUI CARTE VECHЕ ȘI RARĂ

SUMAR

O carte de memoria memoriei naționale	3
SCURT ISTORIC	6
Fondurile de carte veche și rară a Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova .	14
Dedicație.....	17
I. Valorificarea	18
Dincolo de valul timpului	19
În lumea rarităților.....	21
Cantemiriana de la Biblioteca Republicană „N. K. Krupskaia”	22
Din tezaurul moștenirii lui V. Alecsandri	24
Tipărituri bucureștene în Patrimoniul Bibliotecii Naționale din Chișinău	26
Tipărituri nemțene în Patrimoniul Bibliotecii Naționale din Chișinău. Contribuția Mitropolitului Veniamin Costachi la tipărirea cărții religioase românești	32
Tipărituri râmnicene din sec. XVIII în patrimoniul Bibliotecii Naționale a Republicii Moldova	37
Apostolul – monument al tiparului românesc	41
Scrieri patristice în versiunea slavo-română	46
Proloagele – scrieri literare și cărți de învățătură	49
Moștenirea lui Veniamin Costachi	54
Ediții Hugo	59
Ediții vechi moldovenești	60
Editate în timpul vieții scriitorului	61
Manuale (și alte materiale didactice moldovenești din secolul XIX	64
„Tiparul este lumina lumii” (Valorificarea moștenirii editorial-tipografice a lui Mihail Kogălniceanu	73
Contribuții privind activitatea tipografiei „Neamul Românesc” („Datina românească”) la începutul secolului XX	78

Biblioteca Mănăstirii Noul Neamț – tezaur de spiritualitate și cultură românească	84
Manuil Poleac – bibliofil și bibliograf basarabean	90
Lucoare în negura vremii	95
Un basarabean Mitropolit al Moldovei și Sucevei (Iosif Naniescu, 180 ani de la naștere	99
Monument literar „neajuns la maturitate” : <i>Biblia</i> de la 1936	107
Luna de propagare a cunoștințelor bibliografice	117
Să păstrăm cărțile rare	118
O excursie pe la cele mai vechi centre tipografice din țară : însemnări de călătorie	120
Însemne de carte din colecția „Ex-libris” tangențial legate de numele Ekaterinei a II-a	130
Publicațiile periodice din Basarabia de la începutul sec. XX, din colecția serviciului „Carte veche și rară” al Bibliotecii Naționale	135
Soarta unui om prin prisma unei cărți	140
Autografe rare în cărți rare	144
Vasile Alecsandri în paginile revistelor interbelice din Colecția de Carte veche și rară a Bibliotecii Naționale	150
Atlase și hărți vechi în colecțiile serviciului Carte veche și rară	157
Ediție de unicat	163
Chișinăul de altă dată în cărți poștale prezente în serviciul Carte veche și rară	166
Istoria apariției filigranelor și prezența lor în cărțile de proveniență străină în colecțiile serviciului Carte veche și rară a BNRM	169
Simboluri masonice pe edițiile românești editate la Buda, la sfârșitul secolului al XVIII-lea	174
Cultura lipoveană reflectată în tezaurul de manuscrise din serviciul Carte veche și rară a BNRM	178

Periodicul <i>Бессарабские областные ведомости</i> – o sursă istorică valoroasă	183
Un document de proprietate	188
Biblioteca contelui Alexandru Sturdza : Cercetări istorico-bibliografice	189
Opere de autori antici greci și romani în cărțile de limbi străine până la 1725 din colecțiile BNRM	200
II. Bibliografia	204
Articole documentate în baza fondului de Carte Veche	212
Comunicări în cadrul simpozioanelor științifice	215
Comunicări în cadrul emisiunilor radio și TV	217
Lucrările serviciului	218
III. Partea ilustrativă	220

Bun de tipar: 23.08.2017
Apărut: 2017
Coli de tipar: 31,0
Tiraj: 50 ex.

Tiparul sub comanda nr. 18
executat la Primex.com